

Иван Вазов
Подигото

Прокуденот България в 1887 година, прекарахоколоеднагодина в Одеса. Многоскръб, многомъкиизпитвахтам по изгубенотоотечество. Умът ми, сърцето ми, душатата ми постоянно летяха към него. Но ето, дойде ми вдъхновението да напишатоя романи аз задишах пак въздуха на България. Хиляди спомени оживяха, хиляди картини, ярки и хубави, плениха моя умствен поглед, картини от бурния живот на отечеството през Априлското въстание. О, видения, как улаждахте душата ми! О, съдбоносни дни, как ви трепети пробуждахте в нея! Аз забравих мъките на изгнанието. Аз бях честит, къпейки се във вълнитена скъпите и незабравими спомени: те ме въодушевяваха, те ми дадоха нов полет и нова младост на музата ми — и от бедната стаичка в отстранената одеска улица книгата ми обиколи цяла България, мина границите и профуча из Европа. И аз благославям сега това изгнание.

Иван Вазов
19 окт. 1920 г.
София

Част първа

I. Гост

Тая прохладна майска вечер чорбаджи Марко, гологлав, по халат, вечеряше с челядта си на двора.

Господарската трапеза беше сложена, както по обикновение, под лозата, между бистрия и студен чучурна барата, който като лястовичка пееше, деня и ноща, и между високите бухлати чемшири, щом се тъмнееха

крайзида, зиме и лете все зелени. Фенерът светеше, окачен на клончето на едно люлеково дръвче, което приятелски надвисваше и изливаше си люлеки над главите на челядта.

А тя беше многобройна.

Добай Марка, до старата му майка и до стопанката му седяха около трапезата рояк деца — големи и малки, които, въоръжени с ножове и вилици, опустошаваха мигновено хлябове и блюда. Те напълно оправдаваха турската дума: сомундушманларъ.

Бащата хвърляше от час на час добродушни погледи на тях запъхтели работници с остри зъби и несъкрушени воденици, усмихваше се и казваше весело:

— Яжте, татвата, да порастете! Пено, налей паницата пак!

Слугинята отиваше при чучурчето, дето изстиваше руиното вино, наливаше и донасяше дълбока фарфорова паница. Бай Марко я поднасяше на децата, като казваше благоразположено:

— Пийте бре, маскири!

И паницата изреждаше всички народ. Очитена народасветваха, бузите се зачервяваха и той си облизваше наслаждение устните. Тогава Марко се обърна към жената, която се понавъси не одобрително, и каза строго:

— Некада пият при мене — да не са жедни за вино. Аз не ги ща да станат пияници, като пораснат.

Марко имаше свой практически възглед за възпитанието. Човек малообразован, от прежното време, той със своя естествен здрав смисъл разбираше добречовешката природа и знаеше, че онова, което се запрещава, по-силно се желае. По тая причина, за да ги заварди от наклонност към кражба, той поверяваше на децата си ключа от ковчегас парите.

— Гочо, иди отвори се влевия сандък ми донеси кесията с минцовете!

Друг път поръчаша друга:

— На, татвата, иди ми отчети от панерчето с жълтиците двайсет рубета, та да ми ги дадеш, като се върна. — И излизаше.

Въпреки обичая на повечето бащи по онова време, до дето обядват, да държат прави децата си, уж да ги научат на почит към старите, Марко

винаги туряшесвоята на софрата. Също и кога имаше гости, той викаше синовете си да присъствуват.

— Нека да добият господарски нрави — обясняваше той, — а не да се дивят и гушат пред хората като Анко Разпопчето.

Анко Разпопчето се спряпаше от срам, колчем срещнеше човек в панталони от черносукно.

Като беше постоянно с писанс търговските си работи, Марко самона трапезата виждаше народа си вкуп и тогава допълняше възпитанието му по доста своеобразен начин:

— Димитре, не пресягай пред баба си на софрата, не бъди такъв фармасонин.

— Илия, не дръж ножак като касапин, не коли, ами режи човешки хляб.

— Гочо, щоси се разкопчал като ахиевски читак? Па хвърляй феса, кога сядаш на софра. Косатати е пак порасла като на тутраканец; иди при Ганка да ти я остриже — казашки.

— Василе, сбериси дългите мотовили, да се сместят другите хора. Кога идем на полето, там се разтягай.

— Авраме, ти ставашот софра, без да се прекръстиш, протестантино!

Но само кога то беше разположен Марко, наставленията му имаха такъв тон; сърдитли бешенещо, на трапезата царуваше робно мълчание.

Дълбоко набожени благочестив, Марко полагаше голяма грижа да вдъхне у синовете си религиозно чувство. Вечер, доде изчетеше повечерката си предиконостаса, големите бяха длъжни да присъствуват на молитвата. Дойдешели неделя и празник, всичките трябва да идат на черква. Това беше закон неотменим. Нарушението му донасяше буря на къщата. През едни велики поститой поръчана Кирада иде да се изповяда, понеже на сутринта щеше да се комка. Киро се върна скоро-скоро от черква.

Той не беше нито помирилс по па.

— Изповеда ли се? — попита баща му недоверчиво.

— Изповядах се — отговори синът.

— При кой поп?

Киро се смути, но отговори само уверено:

— При поп Еня.

Той излъга; защото поп Еню беше млад поп и не изповядваше.

Маркоусетитозчаслъжата, скокна сърдито, уловисинаси за ухото и го изведетака на улицата. После го потири до черквата, дето го предадена изповедника, поп Ставря, с думите: „Отче духовниче, изповядай това магаре!“ И сам чака в един трон, дотрая изповедта.

Още по-строгосе отнасяше към ония, които изоставяха училището. Сам остана прост, Марко обичаше учението и учените. Той беше от реда на ония родолюбци, жъдни ревнители на новото умствено движение, с грижите на които, в късо време, България биде засеяна с училища. Той имаше доста мъгляво понятие за практическата облага, която можеше знанието да донесе на тоя народ от земледелци, занаятчии и търговци. Марко гледаше угрижено как животът не дава шени работа, ни хляб на ония, които излязяха от училище. Но той чувствуваше, със сърцето разбираше, че в науката се крие някаква тайнствена сила, която ще промени света.

Той вярваше в науката, както вярваше в бога, без разсъждение. Затова и залягаше да ѝ бъде полезен, по силите си. Той имаше едно славолюбие — да бъде избран училищен настоятел в градецasi — Бяла черкова*. И всякога беше избран, понеже се ползуваше обща почети доверие. На тая скромна обществена длъжност Марко не щадеше ни труд, ни време, но бягаше от всички други, често съпрежени с власти облага, а особено — от конака.

[* Сопот. _Бяла черква_ е превод на турско название на тая местност: „Ачкаклисе“_. (Бележка от издателя).]

Когато се дигна трапезата, Марко стана. Той беше човек около петдесетгодишен, с високи полински ръст, леко приведен, но строеноще. Лицето му, червендалесто, но опалено и позагрубляло от слънцето и ветровете, поради честите му пътувания по кърища и по панаири, имаше сериозно и студено изражение, даже и когато се усмихваше. Големите му надвиснали, над сините му очи, вежди усилваха тоя строг тон на физиономията му. Но някакво добродушие, честности и искреност се разливаха по нея и я правеха симпатична и непобедимо извикваше уважение.

Марко седна пак на посланото с червенкитени кодърче, за гнездо между високия чемшир, и запушичибукаси. Домочадието му се разположи по-свободно на чергата до шумящата баричка, а слугинята донесе кафето.

Тая вечер Марко беше в добро настроение на духа. Той с любопитство

следеше боричкането на ситите, с розови бузички деца, които цепеха въздуха със звънливите си смехове. На всеки миг те образуваха живописна група, из която шумно излязяха звънливи кръсчета, весели искания, сърдити гласета: те приличаха на рояк птичета, що играят из клоните. Но тая невинна радостна игра сдобии изведнъж по-войнствен характер: ръчичките замахаха по-живо, разменяха се малки юмручета, чуха се застрашителни крикчета и се дигна пискли врява — птичият концерт се обърна на сражение. Победители и победени — всички се затекоха към бащаси да се тъжати или оправят. Един сочеше бабаси за защитник, друг назначаваше майкаси за прокурор. Сега, от безпристрастен зрител, Марко се обърна на съдия. По право и по длъжност той трябваше да гледа съдбата. Но съдията, въпреки съдебната практика, не щя да чуе ни обвинение, ни защита, а издаде присъда: някои погали по главичките, други потегли за ушите, а най-малките — сиреч обидените — той целуна по бузките.

И народът се умири.

Сега най-малкото човече, което спешена ръцетена баба Иваница, разбудено от шума, изплака.

— Спи, бабината, спи, че турците ще дойдат да те грабнат — казваше му баба Иваница, като го люшкаше на коленете си.

Марко се навъси.

— Мале — казатой, — стигаси плашилас тия турци децата! Ще им оживей страхът на сърцето.

— Ех, та казая аз — отговори баба Иваница, — и нази са с турци плашили... та и не са ли за плашене, да ги поразигоспод!

Седемдесетгодишна жена съм и ще умра, дето го рекли, с отворени очи: нема да дойде благочестивото!

— Бабо, аз, кога пораста, и бачо Васил, и бачо Георги, ще вземем нашата калъчка и ще изколим всичките турци — извика Петърчо.

— Оставете баре един жив, бабината!

— Как е Асен? — попита Марко жена си, която се задаваше от къщи.

— Огънят му мина — спи сега — отговориха.

— Щому е трябвало да гледатия работи? — каза безпокойно баба Иваница. — Сега ей го болно.

Марко се понамръщи, но не отговори нищо. Трябваше да забележим, че

Асенчаго беше втресло днес, защото из прозорците на училището беше видял трупа на обезглавено дете на Генча Бояджията, що бяха докарали от полетов черковния двор. Марко прибърза да промени разговора и се обърна към децата:

— Сега мирувайте, да чуем бачо ви какво ще ни разкаже. После всички ще изпейте една песен. Василе, я разправи, днес какво ви предава учителят?

— Урок от всеобща история.

— Добре, разкажи ни от историята; кое беше?

— Война за наследството на испанския престол.

— За шпаньолците ли? Остави ги, те не ни влизат в работа. Кажинещо за Русия.

— Кое? — попита Васил.

— Например за Ивана Грозния, за Бонапарт, кога запалил Москва.

Марко не довърши думата си. Изрухтя нещов тъмното дъно на двора; керемиди паднаха с трясък от стряхатана зида. Кокошките и пилците изкукудечиха уплашени и се разхвърчаха на самс настръхнал перушиняк. Слугинята, която събира шетам прострени теризи, изпищя и завика: „Хайдути! Хайдути!“

В двора настана страшна смутня. Жените се изпокриха и изстаите, децата се не чува, не видяха, а Марко, който беше храбър, прав, след като надникна в тъмното място, от дето дойде шумът, изчезна в една врата. Подир малко излезе из друга, при обора. Той държеше два пищова.

Това действие, колкото решително, толкова и неблагоприятно, се извърши така бързо, щото Марковица не имаше време да се сети и да задържи мъжаси. Когато той изскочи из прага, чу се само премоляният глас, с който се смещаше грозното джавкане на кучето, спряно уплашено при чучура.

Действително, чужди човеки имаше там в сянката, между кокошарника и обора, но тъмнината беше тъй гъста, че нищо не личеше там. Тя ставаше още по-непроницаема за Марка, по причината бързотому преминуване от светлината на фенера в мрака на нощта.

Марко влезе на пръсти в обора, като погали коня по задницата, да се не плаши, и погледна през дървените пречки на прозорчето. Било, че околното му привикна на мрака, било, че тъй му се стори, той видя в ъгъла, до самото прозорче, нещо изправено като човеки свършено неподвижно.

Марко насочи пищова, снишисе и извика страшно:

— Давранма!

Той почака един миг с пръст на запънката.

— Бай Марко — прошуш на един глас.

— Кой е тука? — попита Марко по български.

— Бай Марко, не се бойте, ваш човек съм! — И неизвестният се изпречина прозорчето. Марко ясно видя сянката на непознатия.

— Кой си ти? — попита сепнатия недоверчиво Марко, като отдръпна пищоваси.

— Иван, на дядо Манола Краличът син, от Видин.

— Не те познавам тука... щочиништука?

— Щети разкажа, бай Марко — отговори гостът, като си снишаваше гласа.

— Аз не мога да те видя... отдека идеш?

— Ще ви разкажа, бай Марко... отдалеч.

— Откъде отдалеч?

— От много далеч, бай Марко — пошуш на ниско гостът.

— Откъде?

— От Диарбекир.

Тая дума като един проблеско гръпа метна на Марка. Той си спомни, че дядо Манол има син в Диарбекир, на заточение. Дядо Манол му беше стар приятел по търговски сношения и по голяма услуга.

Тогава излезе из обора, приближисе в мрака до нощния гостенин, хвана го за ръка и го въведе през обора в сламеника.

— Иванчо, ти ли си бе? Аз те помня момченце... Ти ще нощуваш тука, утре ще видим — казах му Марко тихо.

— Благодаря ви, бай Марко... освен вас другигоне познавах тука. — прошуш на Краличът.

— Думали иска? Бащати от мен няма по-добър приятел. Ти си у дома си. Видя ли те някой?

— Не; мисля, кога то влязох, никогоня машена улицата.

— Влезе? Та тъй влазяли се бе, синко? През покрива, на юрюш! Не вреди, дядо вия Манолев син ми е добър гостенин всякога, най-вече кога то ми иде от толкова далеко място. Гладен ли си, Иванчо?

— Благодаря, бай Марко, не съм гладен.

— Не, ти трябва да хапнеш. Аз ще ида да умиря домашните, па пак ще дойда, да си побъбрим да я нагласим. Хай, бог да те поживи, какво щях да направя— казваше Марко, като сваляше полекачакмакана пицоваси.

— Прощавай, бай Марко, глупост страшна направих.

— Трай, додесе върна. — И Марко излезе и затвори вратата на обора. Той завари жена си и майка си премалели от страх; а като го видяха живи здрав, те извикаха и го уловиха за ръцете, като че се боеха да не излезе пак. Марко се престориспокоени ги сметна: той ги увери, че нищо не намерил на двора, че вероятно някоя котка или куче е бутнал отухлите, а глупавата Пенана да лаврява.

— Саморазбудих ме махалата— каза той, като увираше пицовите в кобурите, що висяха на стената. Домашните се успокоиха. Баба Иваница извика с лугинята:

— Пеномари, да ти опустеят зъркалите— уплашини. Скоро изведи децата да идат да пикаят на син камък.

В тоя час вратнята се похлопаяката. Марко излезе на двора и попита:

— Кой хлопа?

— Чорбаджи, отвори!— извикаха по турски.

— Онбашият— прошушна си Марко безпокойно;— трябва да го скрием на друго място. — И без да обръщавни маниена новото хлопанена вратнята, затече се в обора.

— Иванчо!— викна той в сламеника.

Отговорнямаше.

— Заспале. Иванчо!— викна по-силно.

Никой не се обади.

— Ах, ще е бегал, завалята— каза Марко, като забележи едвам сега, че той завари вратата отворена на обора. После прибави угрижено:— Какво ще станес това момче сега?

На всеки случай той го извика пак няколко пъти и като не доби отговор, Марко се върна към вратнята, която се хлопаше силно, до строшване.

II. Бурята

Наистина, при първото потропване на портата, и без да помни знае как, Иван Краличът се прехвърли обратно през зида и падна на улицата. Няколко мига той стоя зашеметен. После се озърна внимателно наоколо си, но видя само непроницаема тъмнина. Черни бурни облаци затуляха небето вече; вечерният хлад се бе преобърнал на студен вятрец, който шумеше жаловито из пустите улици. Краличът улови първата, която му се случи, и тръгна бързешката, като пипаше зидовете, за да се оправи, и се спря па шевбарите. Всички врати, кепенци, прозорци бяха затворени и глухи. Никаква светлинка през резките, никакъв признак на живот. Градецът беше мъртъв — такива са всички провинциални градове, далеко преди полунощ. Доста време той се скиташа на посоки, като мислеше да излезе някъде на края. Изведнъж той се сепна и спря под една широка стряхана пътя. Око̀то му разпозна някакви тъмни фигури. Краличът стана на мястото си и се облегна предпазливо до вратнята, при която се случи. Едно изръмжаване, последвано със сърдит лай, го направи да отскочи. Той разбуди дворското куче, заспало извън вратнята. Движението му и лаят го издадоха. Нощната стража мръдна, оръжията задрънкаха и едно „стой“ се извика по турски. В минута на неминуема опасност разсъдъкът коварно напуска човека и само един съпчин инстинкт за самосъхранение заема мястото на всички други нравствени сили. Тогава той няма, така да се каже, глава; има само ръце за съпротивление и крака — за бягане. На Краличът стигаше да се повърне, и мракът за миг щеше да тури непробиваема преграда между него и стражата. Но той фукна право към нея, мина като вихър между самите сеймении отбягна напред. Стражата го спогна и улицата заехтя от стъпки и викове. Между другите крясъци чуваше и дръгливият глас на пандурина българин: „Стой бре, момче! Ще хвърляме!“ Но Краличът бягаше, без да се обърне назад. Няколко пушки изпращаха подире му, но го не закачиха, тъмнината го спаси. Видеше, че бягът му не спореше, защото скоро усети, че някой го улови за ръкава. Той се напъна напред, изсули се из дрехата си и я остави в ръцете на гонителя си. Две пушки още гръмнаха от задему. Краличът продължаваше да бяга напред, без да знае накъде; той едвам поимаше: от заморяване краката му се преплитаха. На всяка стъпка искаше

да паднеи там да остане.

Ненадейноедназаслепителнасветкавицаосветликракаи Краличът видя, че се намиравече на къра, негоненот никого. Тогава се тръшна капналдо единорех, за да прибередуша. Планинскиятвятрдухашевече достасвежи силен, шумотевлицатав листатасе сливашес бученетому и с глухотобоботенена гръмотевлицата. Скоротя наближизастрашително, изтрещянад главатана бежанецаи потънанякъдев безпределното пространство. Краткатапочивкаи свежиятвъздухповърнахасилитена Краличът. Той видя, че ще вали, и тръгнабързонататък, за да намери някакъвподслонот бурята. Дърветатаоколонего шумяхаплачевно, високитебрястовесе прегъвахаот силатана вятъра, тревитеи бурените съскаха, цялатаприродабешенащреки фучешестраховито. Едрикапки дъждзакапахарядкои тупахакато куршумив земята. Светкавицатапак излъкатушипо гърбана Балканаи тозчасподирнея гръмотевлицатас гороломнасилазаскачаи затрещяна небето, като че ще го провали. Силен дъждрукна, блъсканот бяснатавиелица; молниитебраздяхаоблации тъмнинии синиятим бледенсветликпридавашефантастиченобразна дърветатаи планината. Тия мигновенивълшебникартини, сменявани тутаксис дълбокмрак, приличахана феериячуднаи страховита. Имаше някаквадивнапрелеств тая борбана стихииите, в тоя разговорна хоризонтите, в тая адскаилюминацияна бездните— величествено представление, в коеточудовищнотоосблъскванена безграничното тайнственотосе сливав еднанеземна, демоничнахармония. В бурята природатадостигамотивитена най-високатапоезия.

Макарвир-вода, заслепяванот светкавиците, заглушаванот трескавиците, Краличътвървешенапосокаиизмеждушубръки, дърветаи бостани, коитому не даваханикакъвподслон. Най-последнобухтенена вода, коятопадаотвисоко, пробидругитешумотевии достигнадо слуха му. Товабешеводениченулей. Веднагаблясъкътна еднанова моднияоткри преднегопокривана саматаводеница, сгушенамеждуклонестивърби. Краличътпритърчаи се спряпод стрешинатай. Побутнавратата— тя се отвори. Той влезе. Воденицатабешетъмнаи глуха. Навънбурятаутихна: дъждътмигновеносе пресечезаеднос веялицатаи месецътпозлати краищатана разкъсанитеоблаци. Нощтасе изясни. Такивабързи

атмосферни промени са свойствени са мина май месец.

Скоростъпки приближиха от вънни Краличът бързо се свря в едно тясно място между хамбара и зида.

— Виж, вятърът отвори вратата — каза някой груб глас в тъмнината и тог час се запали газова лампа.

Краличът, скрит в дупката си, надникна и видя воденичаря, едър, сух селянин, а до него едно момиче в късомораво сукманче и босо — вероятно дъщеря му, — което затваряше вратата и се силеше да ѝ тури ключалката. То имаше около тринайсет-четиринайсет години, но се носеше още като дете и черните му очи с дълги клепачи поглеждаха незлобливо. Под небрежната му външност личеше стройна снага на бъдеща хубавелка. Както се види, те идеха от някоя близка воденица, защото бяха сухи. Воденичарят подзе:

— Добре, че запяхме колелото, а то тоя порой щеше да го строши. Дядовите Станчеви приказки не се свършват; добре, че не е влязъл някой да ни обере. — Той се озърна наоколо си. — Ти, Марийке, върви си лягай. И защо ли те прати майката тук? Да ти бера страхът — прибави воденичарят, като зачукваше от праната дъска на фунията и тананикаше някаква песен.

Марийка, без да чака повече, отиде в дъното на воденицата, постла за себе си и за баща си, стори няколку метани, търколи се на козчето и заспа завчас, като всяка безгрижна душа.

Краличът гледаше на тая проста сцена с трепетно любопитство. Загрубавялото, но добродушно лице на воденичаря му вдъхнаше доверие. Не беше възможна тая честна физиономия да крие предателска душа. Той реши да излезе пред него и да му иска съвет и помощ. Но в тоя същия миг воденичарят прекъсна тананикането си, изправися и се послушав някакви гласове от вън.

Вратата се удари силно.

— Воденичарю, отвори! — извикаха по турски. Той пристъпи към вратата, натисна хубаво ключалката и се обърна преbledнял.

Вратата се блъснаха пак и нов вик се чу, последван от кучешко джавкане.

— Авджии — продумаси воденичарят, който позна, че лае хрътка.

— Какво ще правят тия проклетници! Тук е Емексиз Пехливан.

Емексиз Пехливан, най-лютият гладнешки и нощен злодеец, беше разпространил ужас по околността. Преди две недели беше изсякъл цялата челяд на Ганча Даалият, в село Иваново. За него също показваха, и не нахаляво, че отрязал главата на детето, което вчера докара хана кола в града.

Вратата трещеше от ударите.

Воденчарят постоя малко замислен, хвана си главата, като че се чудеше какворешение да вземе. Едър пот побие по челото му. Веднага той се наведе под прашната лавица, извади една брадва и се изправис нея до вратата, която пукаше от натиск. Но тая мигновена решителност го остави, щом поглед надъщеряси. Страшна безнадеждност, мъка, страдание се изписаха по лицето му. Бащинското чувство надви над възмутената му съвест. Той си науми българската пословица, „Преклонена глава сабя не я сече“ и реши, вместо да се опира, да просимилост — от немилостивите. Бързо остави брадвата зад хамбара, дето беше скрит Краличът, зави хубаво Марийка и отвори вратата.

На прага се изправиха двама въоръжени турци, с ловджийски вули и на гърбовете. Единият държеше за синджир хрътка. Първият от тях, който беше действително кръвожадният Емексиз Пехливан, изгледа изпитателно вътрешността и тогава влезе. Той беше висок, камбурест, мършав поста и кьосе, физиономията му не беше страшна, както името му и делата му. Само малкото му сиви безцветни очи играеха лукаво и злобно, като на маймуната. Другарят му, нисък, мускулист, хроми със скотоподобно лице, по което личеха най-животински инстинкти и жестокост, влезе на след него с хрътката и притвори вратата.

Емексиз Пехливан погледна сърдито воденчаря.

И двамата с нехамо крители ямурлуци.

— Защо не отваряш, воденчарино? — попитатой. Воденчарят избъбли някаквo смутено извинение, като се наведе покорно до земята и хвърли безпокоен поглед към дъното на воденицата, дето спеше Марийка.

— Ти сам ли си тука? — И Емексизът се обърна.

— Самичък — отговори бързо Воденчарят, па като помисли, че лъжата е безполезна, притури: — и детето спитам.

В тоя миг Марийка се отви и обърна лицето си на сам. Бледното сияние

на ламбицата играеше по бялата излъчена гушка. Турците впиха жадни погледи в заспалата девойка. Студен пот обля челото на воденчаря. Емексизът се обърна с притворно добродушен вид към него:

— Чорбаджи, сторитруди иди ни купи едно стъкло ракия.

— Пехливан ага, сега е среднощи всички кръчмиса затворени в града — отговорих воденчарят, разтреперан от страшната мисъл да остави Марийка сама с тях хора.

Куцият възрази:

— Иди, иди, за наш чест все ще се наиде някъде открит дюкян. Ние искаме да ни почерпи шука, приятелство тъй се завързва.

Куцият каза тия думи на подигравка, уверен в несъмнена победа. Той нито искаше да прикрие замисъла си от нещастния баща.

Емексизът впишваше очи в момичето, легнало в безгрижно-страстно положение. Като забележи, че воденчарят още стои, той се намуси, но пак се престори кротък и рече добродушно:

— Чорбаджи, ти си имал лепа девойка, машала. Разгледа почерпи гостите. Хайде, иди за ракия, а ние ще пазим воденицата. — После прибави заплашително: — Ти познаваш Емексиз Пехливан ака кой е.

Воденчарят разбра още от пръв път мръсното намерение, което скриваше тая плитко скроена измама. Неговата проста, честна душа се възмути. Но той беше в примка: един срещу двама въоръжени злодейци. Да се бори беше безумно и безполезно: смъртта му, която сега нищо не беше за него, нямаше да спаси щерка му. Той опита пак с молба да умили стиви душманите.

— Агалар, смилете се за един болнав със старик кокаличовек. Капнал съм от работа днес. Оставете ме да си легна, не ми зачерняй лицето. Той говореше на глухи. Куцият изрънча:

— Хайде, хайде, челеби, че сме жъдни. Много дрънкаш, нали живееш на воденица? Върви за ракия! — И той го тикна към вратата.

— Аз по това време не излизам никъде от воденицата си, оставете ме! — каза воденчарят глухо.

Двамата турци върлиха тогава маската на кротостта и техните диви погледи се впиха като стрели във воденчаря.

— Вай, ханзърериф! Зъбисе! Видишли? — каза Емексизът изтегли

ятаганаси. Очитему се напълнихас кръв.

— Пребийтеме, аз не оставям детето си само! — продума воденчарят покорно, но с решителен вид. Емексизът стана прав.

— Топал Хасан, изтласкай това куче навън — да не мърся ножаси.

Куцията се спусна въз воденчаря, блъсна го и строполи го при вратата. После го зарита с крака, за да го изтиканавън. Воденчарят се изправи и стремително влезе навътре, като викаше:

— Милост! Милост!

Марийка се разбуди от глъчката и уплашена стана. Когато видя голия ножу Емексиза, тя изписна и се затече при теякаси.

— Аман! Смилетесе, агалар! — викаше злополучният баща, като прегръщаше за главата дъщеря си.

По един знак на Емексиза силният Топал Хасан се хвърли от задна воденчаря като тигър, хвана му ръцете и ги изви.

— Така, Топал Хасан, дай да го вържем тоя стар воденчарски плъх; като иска, нека остане тук, за да гледасеир, на такъв будалатъй се пада. Той ще стои вързани когато дадемо гън на воденицата, та да погледаме и ние сеир.

И двамата разбойници, без да обръщат внимание на виковете му, блъснаха воденчаря до един стълпи и взеха да го привързват с въже.

Воденчарят, обезумял от страх при мисълта какво го очакваше сега да види, реवेशе като звяр за помощ, която не очакваше в това пусто място.

Марийка отвори вратата и завика плачешката. Но само ековете отговаряха.

— Ти стой навътре, воденчарко! Ти сега ще ни потрябаш — викна Емексизът и я отведе навътре, за да не бяга, па тръгна към Топал Хасана.

— Аман — крещеше отчаяно воденчарят, — помогнете, хора! Няма ли кой? Марийке, ела мари! — викаше той отчаяно и безсъзнателно просеше помощ от слабото дете.

Краличът следеше досегане неподвижен сцената, която се разиграваше отпред ему, краката му треперехане естествено, косата му настръхваше и студеният ръп кипълеха под кожата му.

Всичко това, що изпита и видя тя вечер, от Марковата къща до тука, беше така неочаквано и страшно, щотому се струваше, че е сън. Писъкът на

куршумите по-напред и послетръска вън гърмотевидката и сега е чухав ушите му. Мислите му се замъглиха. От най-напред той помисли, че турците идеха за него и че съдбата му е решена. Убеждението за пълната си безпомощност би в същата енергия, останала самотокова, колкото да се предаде в ръцете на турците, за да избави воденчарят отговорност. Но когато се видя, че ще бъде зрител на много по-ужасно нещо, и когато чу, че воденчарят викаше Марийка на помощ, луд гняв и отчаяние запали кръвта му. Той досега не беше виждал кръв, но турците му се видяха като мухи. Умора, слабост, колебание, всичко го остави. Ръката му машинално пресегна и взе брадвата; той машинално излезе из дупката си, машиналномина, като се сниши зад чувалите с жито; изправ се побледнял като мъртвец, спусна се въз Емексиза, който стоеше с гърб, и заби брадвата в тила му. Всичко това той извърши като на сън. Турчинът гръхна на земята, без да гъкне.

Предтоя ненадеени опасен враг Топал Хасан пусна въжетото, с което увиваше воденчаря, измъкна пищоваси и го изпразни срещу Кралича. Воденицата се изпълни с дим; от действието на гърмежа ламбицата загасна и всички се намериха в пълна тъмнота. Тогава в тоя мрак се захвана бясна борба с ръце, с нокти, с крака, със зъби. Борците, най-напред двама, а след малко трима, се заваляха из нощта с дивашки викове, с пъхтене и тежко охкане, които се смесваха с яростното лаене на псето. Топал Хасан, силен като бик, отчаяно се съпротивляваша на двамата си противници, които трябваха нещо-пощо да победят — иначе беше гибел за тях.

Когато светна пак ламбицата, Топал Хасан се гърчеше в предсмъртна агония. Краличът, в борбата, беше случайно докопал ножа му и го мушна в гърлото му. Двамата трупа лежахав локви кръв.

Сега воденчарят се изправи и погледна чудено непознатия, който му дойде на помощ от невиделица. Пред него стоеше висок, смъртно бледен момък, мургав, с черни дълбоки пронизителни очи, с дълга рошава коса, покрит с прах; сетрето му окъсано, омацано с кал и мокро, жилетка без копчета, разгърната, отдето се видеше, че той няма риза, панталони, оръфани и кундури продънени. С една реч, човек, който е избягал от тъмница или ще иде в нея. За такъв го взе и воденчарят. Но той го гледаше със страдателно и му каза трогнато:

— Господине, не те зная кой си и как си тука. Но додето съм жив, не

ще мога да ти се отплатя. Ти ме избави от смъртта, ама и от още по-лошо нещо: дето не осрамоти хадетето ми и моите старини. Бог да те благослови и да те награди. И народът целия ще каже сполай. Знаеш ли ти тоя кой е? (Той посочи Емексиза.) Той е, дето разплака детето в майка. Сега се отърва светът от тоя звяр. Да си жив, синко!

Краличът изслушания престодушни и искрени слова с просълзени очи, па каза, още силно запъхтян:

— Не направих много, дядо; ние убихме двама, а такива зверове са хиляди и хиляди. Българският народ самото гавеще се отърве и види свободен, когато цял грабне топорите и изстребития душмани. Но ти кажи ми, дядо, къде да заровим тя дватrupa; не трябва да останат дири.

— Имам готов гроб за поганците, помогни ми само да ги извлечем — каза старецът.

Тогаватия двама хора, които тая кървава нощ свързана веки, извлякоха трупите до една вета яма в бъзуня казад воденицата и ги натъпкаха вътре, като ги засипаха хубавос пръст, за да не личи нищо. Като се завърнаха към вратата с търнокопа и лопатата, нещо бяло се прехвърли околотях.

— Ах, хрътката! — извика Краличът. — Тя ще обикаля тука и ще ни издаде.

И той я издебна и цапна в главата; тя се повлече по корем, като квичеше жаловно край водата. Краличът бутна с търнокоп улея и тя потъна там.

— Трябваше да заровим това псе при другите — забележи воденчарят. Те очистиха кръвта от дрехите си, а по земята засипаха с пръст.

— Бре, каквотече от тебе? — каза воденчарят, като видя, че от ръката на Краличът блика кръв.

— Нищо, ухапа ме поразеникът, когато го стисках за гърлото.

— Дай да ти я увия по-скоро — каза воденчарят, го превърза с една свалена кърпа. После, като му отпусна ръката, погледна го в очите и го попита: — Прощавай, синко, а ми ти отдека идеш? — И той пак хвърли учудено поглед на странника.

— Щети разкажа после, дядо; но сега ще кажа само, че аз съм българин, и добър българин. Не се усъмнявай в мене.

— Боже, опази! Та не видяли аз? Ти си народен човек, господине, и за такива братя аз душата си давам.

— Дека сега, дядо, да намеря дрехи да се преоблека и да пренощувам?

— Ела да идем в манастиря, при дякона Викентия.

Родами е. Колко добриние правил той на такива човеци. И той е права българска вяра, господине. Хайде, там ще нощуваме всички. Добре, че никой не видя.

Дядо Стоян се лъжеше: до дънерана ореха, от страна, сега месеца огряваше една висока човешка фигура — тя беше останала неподвижна зрителка при погребението на двамата турци. Но нашите хора не забележиха нищо.

След малко воденичарят, Краличъти Марийка, която във времена борбата беше избягала под един брясти хленчеше уплашено, отива към манастира, чиито високи стени, огрени от месечината, белееха се между тъмните клонове на орехите и тополите. Подир тях тръгна към манастира и непознатата фигура.

III. Манастирът

Те изминаха една поляна, просеяха големи камънаци, под клоновете на столетни орехи с изкърмушениот старост дънери, и пред тях се изпречиха ясно високите зидове на манастира. Той, притайнственото лунно осветление, приличаша готически замък с фантастически очертани върхове.

Пред нея колко годините старата ограда се гордееше с исполински бор, който със своята рунтава шапка, дето по нея хиляди птичи гнезда, заслоняваше старовремската черкова. Но бурята като рибора, а игуменът — черковата и съградинова. Сегатя, със своя висок, по новото зодчество издигнат купол, странно противоречис останите стари постройки, паметница на миналото, и даже грозикато къс нова хартия, залепен на стар пергамент. Старата черкова и старият бор паднаха под ударите на съдбата и оттогава манастирът затамня, не весели вече око то с гигантското

дърво до облаците; не възвишават благочестивите души, а зографисаните по стените образи на светци, архангели, преподобни и тци и мъченици с изчовъркани очи от кърджалии и делибашии.

Троицата наши познаници завиха зад манастира и се спряха пред задната стена, по-лесно за пристъпи по-близо до килията на дякона Викентия. Оттук анямашенито манастирските псета да се разбудят, нито ратаите да ги усетят.

Планинските водопади гърмяха наблизо и пълнеха цялата околност с дивоехтене.

Трябваше да се прехвърли някой през зида, за да вземе отвътре стълбата и да я подаде от сам за другите. Естествено, това изпълни Краличът, който беше захванал тая нощ с щурмуване. Скоро и троицата се прехвърлиха през зида с опасност да бъдат изпушкани от войнствения игумен, ако случайно ги зърнеше от прозореца си. Найдохасе в малкото задно дворче, което се съобщава с големия двор чрез врата, заключена отвътре. Дяконовата килийка, която беше на долния кат, гледаше именно към това дворче. Те пристъпиха под прозореца, дето още светеше.

— Викентий си още чете — каза воденчарят, като се подигна на пръсти и погледна. Той почукана прозорчето. То се отвори и някой попита:

— Калеко Стояне, ти ли си? Какводириш тука?

— Дай ми, дяконе, ключа на портата, па ще ти разправа. Сам ли си?

— Сам, всички спят. Вземи!

Воденчарят се изгуби в сянката и след две-три минутисе завърна и въведе Кралича и дъщеря си във вътрешния двор, като заключи пак вратата.

Големият двор, дето влязоха, беше тих. Чучурчето монотонно дремливо шуртеше в мълчанието. Шумът му приличаше на ектения за умрелите. Мрачни редовечардаци, глухи и безжизнени, заграждаха отворът двора. Черните кипариситайнствено привеждаха върховете си като исполински привидения. Килията на дякона се отвори и нощните гости влязоха вътре.

Дяконът, момче младо, с живо лице, с черни умни очи и с девствена още брадичка, посрещна приятелски Кралича, когото вече познаваше по кратките разяснения на калека си. Той погледна с удивление и с почит тоя герой, който утре пак като пилци двамата злодеи и спаси стареца и дъщеря

му. Честното сърце на дякона угадив госта един човекът — благороден, както и юнак. Дядо Стоян на бързо и развълнуван разказваше случката във воденицата и благославяше избавителя си. Викентий забележи голямото му изнурение и бледности му предложи да го заведе в килията, в която ще пренощува. Тръгнаха. Дяконът, с връзка дрехи и вечеря под мишница, мина напред през заспалия двор, дойдоха до стълбитена от срещния трикaten чардак и се качиха по тях. Минаха през прустове и по друг стълб до горния кат. Макар че ходехат тихо, подът къртеше цял под стъпките им, както се случва с всяко пусто дървено здание. Викентий пална свещица и освети килията, в която влязоха. Тя беше гола и скръбна на вид — само с една постелкана сламена дюшече и стомна вода. Това прибежище приличаше повече на тъмница; но Краличът не можеше сега да желае по-добро. Като погълча малко време за приключенията във воденицата, Викентий се приготви да му каже лека нощ.

— Вие сте съсипани и трябва да си починете по-скоро. Затова няма да ви моря с никакъв запитвания. Така и не е нужно. Геройството, що извършихте тази нощ, всички ми каза. Утре ще се срещнем още от сега ви казвам: не се безпокойте за нищо, дякон Викентий е цял на ваше разположение. Лека нощ!

И той си подаде ръката да се прости.

Краличът я хвана, без да я пусне.

— Не — каза той, — вие ми дадохте гостоприемство с лепешката и се излагахте на опасност за мене. Трябва да знаете поне кой съм. Мене ме викат Иван Краличът.

— Иван Краличът, заточеникът? Когато пуснаха? — попита учудено дяконът.

— Пуснаха ме? Аз избягах из Диарбекирската крепост! Бежанец съм.

Викентий му стисна ръката и го здрависа.

— Добре дошли, бай Краличев, вие сте ми сега още по-любезен гостенин брат. България има нужда от добрите си синове. Сега има много работа, много работа. Тиранията на турците не търпим и народното негодуване ще дойде до върхаси. Трябва да се готвим. Останете у нас, г-н Краличев, вас никой не ще ви познае тук; да работим щетели? — приказваше живоразпалено дяконче.

— С това намерение съм и аз, отче Викентие.

— Утре ще се разговорим надлъжко. Тук сте в пълна безопасност. В тази килия съм крили Левски. Тук не иде никой, има страх повече от привидения, нежели от човеци. Лека нощ! — завърши шеговито дяконът, като излизаше.

— Ваша полека, отче — каза Краличът и замечна вратата след него.

Той бързосе преоблече и вечеря. После легна, духна свещта, но дълго времесе въртя на леглотоси, без да се допресън до клепачите му. Тревожни спомени смущаваха душата му. Презума му минаха всичките потресни сцени и образина тая нощ, с отвратителна и жестока ясност. Това мъчително състояние трая дълго време. Най-после природата преодоля: изчерпаните му до крайност физически и нравствени сили се поддадохана неотразимата нуждана съня. Той заспа. По едновременно се пна и отвори очи в тъмнината. Чу, че някой ходи по пруста, тежко, бавно. После се раздаде пеене, което приличаше на виене. Стъпките наближаваха насами странното пеене се усилваше. То приличаше ту на опело, ту на плачевно стенание. Краличът помисли, че тия звукове идеха от другаде, но глухотата на мястото ги предаваше близки и обезобразени. Но не, стъпките тропаха много ясно по пруста. Изведнъж на прозореца се изправи една тъмна фигура и надничаше вътре. Краличът, изтръпнал, вкова очи в сянката и о ужас забележи, че тя прави кривии безобразни знакове с ръцете, като че го викаше. Всичко това беше ясно в нощната виделина. Краличът не свалише очи от прозореца. Хвана да му се струва, че тайнствената фигура има очертанията на Емексиз Пехливана — убийтия. Той помисли, че сънува, и си потърка очите. Пак погледна, а сянката все седеше на прозореца и гледаше вътре.

Краличът не беше суеверен, но това пустоздание с мъртвешката си глухота и гробовнатишина вдъхваше неволно трепет. Дойде му на ума тогавашутливото загатване на дякона за привиденията и нему му стана неловко и необяснимо страшно тука. Но веднага се засрами сам от себе си. Той пи пнешком намери револвераси, стана, тихо отвори вратата и излезе бос на пруста. Тайнствената висока фигура пак ходеше и пееше странно. Краличът я приближи смело. Пеещият призрак, вместо да стане невидим, както в приказките, изрева уплашено, защото и Краличът още повече

приличашена призракс белитеси долни дрехи, коитому даде дяконът.

— Кой си ти? — попитановият призрак по-стария, като го улови за предницата.

На нещастния страхът скова устата. Той само се кръстеше и се пулеше, и въртеше глава като идиот. Краличът разбра, че има работас такъв. И го заряза.

Викентий беше забравил да предупреди гостаси за нощните привички на кроткия идиот Мунча, който живееше от години в манастира. Тоя същият беше непознатият човек, който видя закопван етона турците...

IV. Паку Маркови

Когато Марко отвориснощи вратнята, след избягването на Кралича, той се срещна на прага с онбашията заптиетатаму, които предпазливо нахълтаха вътре.

— Какво иматука, Марко чорбаджи? — попита онбашият.

Марко спокойно обясни, че нищо няма лошо, а самотъй се престорило на плашливата слугиня. Онбашият прибърза да се удовлетвори от такава лека развръзка и си излезе благодарен, че избягна неприятна случайност.

Току-що Марко затваряше, зададесе съседътму.

— Гечмишола, бай Марко!

— О, Иванчо, влезде, да пием по едно кафе.

— Добър вечер, бай Марко. Асенчо по-добре ли е? — обади се един висок момъкот среднятаулица, като приближи тичешком.

— Докторе, ела, ела.

И Марко ги въведе в стаята, която тозчас се осветли хубаво от две спермацетови свещи, закрепени на лъскави пиринчеви свещници.

Тая стая, назначена за гости, беше малка, весела и спокойна. Тя беше постлана и украсена по тогавашния нехитър оригинален вкус, който и днес мирно царува в някои провинциални градове. Подът беше покрит с шарени черги, а двата миндерас червеникилими, все домашна работа. До едната стена желязна соба, която се палеше зиме, а се не махваше лете, защото служеше за къщно украшение. Среccуней, в куноста са, дето светеше

кандилце, стояха изправени икони, зад които се показваха светогорски щамби, благочестив подарък от поклонници. Иконите бяха многостари зографии и затова се виждаха още по-ценни на баба Иваница, както старите оръжия за любителите. Едната от тях, многостара антика, се радваше особено благоговейно почитание от баба Иваница. Тя гордо разказваше, че тая чудесна зография била изписана от прадядо, отца Хаджи Арсения, с крак — уверение, което никой не мислеше да опровергава — тъй беше убедителното. Над куноста са имаше втъкната осветена босилкова китка и върбово клонче от цветната неделя. Тяхното присъствие в къщата носеше здраве и благодат. На околната стена — полици с фарфорови блюда, обезателно украсени за всяка къща, която се почита, а в ъглите — три гълни полички с цветарник отгоре. Времето отдавна беше изтикало старата мода с чибучите, които също украсяваха стените, с жълти кехлибаревисмукални и с варакладосани лули. Марков угодна традицията беше задържал само един чибук за свое лично употребление. Стената, що беше срещу прозорците, играеше важната роля на картинна галерия. Тя беше „ермитажът“ на бай Марковата къща. Той съдържаше всичко шест, с позлатени кръжила, литографически картини, донесени от Влашко. Странният избор свидетелствуваше за лесния художествен вкус на онова време. Някои представляваха сцени от домашния бит на немците; една — султан Абдул Меджид на кон, със свитата му. Останалите бяха епизоди от Кримската война: боят при Алма, боят при Евпатория, вдигането на обсадата на Силистра в 1852 г. Това изображение носеше невярна влашки надпис „*Resboiul Silistriei*“ (боят при Силистра), а някоя мъдра десница беше го превела отдолу на български: „Разбойт при Силистрия“! Най-крайната картина представляваше образите на руските полководци през нея война, всичките изписани до коленете само. За това, дето поп Ставри уверяваше, че гюлетата на англизите им откъснали краката, баба Иваница ги наричаше „мученици“. „Кой е пипал пак мучениците?“ — обръщаше се сърдито към децата. Над „мученишката“ картина стоеше голям стенен часовник с махало, чиито синджир и топузи падаха до самите възглавници на миндера. Тоя многогодишен часовник отдавна беше изслужил службата си: машините се бяха изтъркали, пружините разслабили, белия глеч на часопоказателя изпопукан, както и стрелите — изкривени и халтави. Той приличаше на

жива развалина. Но Маркому продължаваше животас големистарания изкуство. Той сам го поправяше, разглобяваше, навиваше, чистеше с перце, нато пенов дървено масло, запазваше оста на колелцата с книжки и така му вдъхваше душа за няколко време, додето пак запреше. Маркона смях го наричаше „моято хтикалия“; но той и домашните му тъй се бяха свикнали с тоя болен, щото, когато пулсът му, сиреч махалото, спираше, къщата ставаше шути и глуха. Когато Марко хващаше синджирите да го навива, то тоя мъченик издаваше из гърдите си гръмлив и сърдити хъркания, щото котката бягаше.

Две семейни фотографии на същата стена довършаха съкровищата на тая картинна галерия, която антиката часовник правеше и музей.

Доктор Соколов беше млад човек, на двајсети осем години, левент, с лъскава руса коса, синеоко, с открито просто душно лице; с нрав буен, чудаки леко мислен. Той беше служил като фелдшер в един турски табор на черногорската граница, беше усвоил добре езика и привичките на турците, пиешеракия и братуваше с онбашията вечер, а нощя пушкаше из комина, за да го тревожи, и възпитаваше една мечка. Криво гледанот чорбаджиите, които се доверяваха на Янелията хекимин, той беше твърде обичанот младежите за своя весел, откровен нрав и разпален патриотизъм. Той беше винаги пръв в дружески увеселения и комитетски съзаклания и на тия две занятия посвещаваше всичкото си време. Той не беше излязъл из никое медицинско училище, но младежите, за да го турят по-високо от гърка хекимин, кичеха го с титлата „доктор“, а той не намираше за нужно да протестира против тая клевета. Колкото за лечението на болните си, той ги оставяше на двата си предани помощника: здравия климат на тоя балкански край и природата. По тая причина той рядко прибягваше до фармакопята си, на която и не разбираше латинските, и всичката му аптека се събирала на една поличка. Не е чудно, че по тоя начин той скоро успя „да подлее вода“ на противника си.

Соколов беше домашен лекар на Марка и идеше да на види Асенча.

Другият гост беше Иванчо Йотата*. Той, като добър съсед, идеше да поразговори и успокои бай Марка. Няколко минути разговорът се въртеше все върху таз вечершно приключение и Иванчо твърде красноречиво описваше своите впечатления и безпокойства.

[* Товалице, както и ХаджиСмион, МичоБейзадето, господинФратю, попСтаври и Мунчо, които ще се срещнат по-нататък в романа, авторите вече леко екипирал в повестта си Чичовци, написана на 1884 год. Действието и в двете произведения се разиграват същата местност на Южна България — Бяла черква.]

— Та ви казвам — продължаваше Йотата, — че тъкмо кога наша Лала дигна трапезата и прочия, аз зачух крамолическа пропаганда у вас, бай Марко. Кучето и то лаеше удивително. Уплаших се, сиреч, не се уплаших, а ми рекох на Лала: „Лало мари, що става у бай Марка? Я погледни от чардака в техния двор!“ Но после си помислих: това не е женска работа. И аз дръзновено се покачих на чардака и гледам: във вашия двор тъмно. Защо беше тая пропаганда? — рекох си умствено, сиреч, изразбудих се махалата. А Лала стои зад мене, държиме за сетрето. „Къде? — казва. — Да не скочишу бай Маркови?“ „Няманищо, мари — казвам й, — заключи комшулука откъм бай Марка.“

— Нямаше нужда, Иванчо — нищо нямало — забележи усмихнато Марко.

— Тогава — продължи Йотата — рекох си умствено: трябва да обадим на конака; господин бай Марко е съсед и не можем да го оставим в безопасност. И тозчас дръпнах се из стълбита надолу, а Лала все крамолически вика след мене. „Мълчи мари!“ — казах й мужествено. Излязох на портата и гледам на улицата — всемирна тишина.

— Асенчоспили сега, бай Марко? — попита докторът, за да прекрати Иванчовите ораторствувания. Но Иванчо прибърза и продължи:

— Като виждам всемирната тишина по улицата, рекох си: от това трябва да те е страх, Иванчо; па се повърнах, та ми нах през задния портал, сиреч, та излязох в сляпата улица, от сляпата улица през бай Недковата врачка, та през Махмудкини, та през купището на Генкачичов, та правос конака. Влизам, гледами тозчас обаждам дръзновено на онбашият, че у вас има разбойници и кокошките хвърчат из двора.

— Та казвам ти, нямаше никой — нафилеси се трудил, Иванчо.

В това време бурята с всичката си сила свирее по ешенавън.

— Ах, бай Марко, забравих да те питам — каза докторът внезапно, — намирали ли сте тая вечер някаква момък?

— Какъв момък?

— Един странен момък, достало шо облечен. Но ми се видя интелигентен, доколкото го забележих. Питаше де е вашата къща.

— Де го видя? Не ме е намирал никой — отговори бай Марко видимосмущение, което гостите му нямаха причина да забележат.

Докторът продължи спокойно:

— Един момък ме застигна по мръкнало при Хаджи Павловия гюл. Попита ме учтиво: „Господине, можете ли ми обади да леко ли стои Марко Иванов? Искам да го намеря, каже, за пръв път и да тука.“ На мен случайно пътят ми беше насами му предложих да вървис мене. Из пътя гледах го, гледах го, той беше, сиромашът, почти гол. Тъничко скъсаносетре, доколкото видях в тъмнината. Сух, слаби едвам се държеше на крака, а поизстина времето. Не смеех да го питам от де кае и защо е такъв, но ми стана мило за нещастния и така тежко. Погледнах гарибалдейката си — ожулена, взела-дала, вика се. „Нямали да се сърдите, господине, ако ви дам моята дреха? Тъй ще простинете!“ Каже: „Благодаря!“ — и я взе. Така дойдох медо вас и аз го оставих. Та щях да ви питам кой беше неговата милост.

— Казах ви, че не ме е търсил никой.

— Чудно нещо — каза докторът.

— Далине е тоз човек разбойникът, който се е катерил на стряхата ви, бай Марко? — попита Иванчо. — Пропагандата не е била на всуета.

— Не е възможното я младежда беше разбойник. Такива хорасе познават по физиономията — забележи докторът.

Разговорът доби неприятен тон и Марко, за да го промени, обърна се към Соколова:

— Докторе, четели вестника? Херцеговското въстание как отива?

— Бере душа, бай Марко. Тоя геройски народ направи чудеса, но какво може против такава сила?

— Майки, шепа народ, а колко времесе държа. Ние де можем изкашля такова нещо! — каза Марко.

— Та опитах мели се? — забележи докторът. — Ние сме пет пъти по-многобройни от херцеговците, но още не знаем силата си.

— Такова нещо нито го хортувай, докторе — каза Марко. —

Херцеговците са друго, а ние сме друго: ние се намираме в чревоадово; само да мръднем, и ще ни изколят като овци. Отникъде помощ няма да ти доде.

— Аз питам: опитахмели се? — повторил запалено докторът. — Нас ни колят секати без да правим нещо. Колкото по се вовчоваме, толкова по ни бият. Какво им бе направило невинното Ганчово дете, което вчера донесоха без глава? Нас заплашват с въжа, щом поискаме да протестираме тиранията, а на емокси пехливановци е позволено без наказано да злодействуват. Каква е тая правда? Можели то ва тегло да изтърпи и най-бездушният? И решето сърце има — казват нашите.

Влезе баба Иваница.

— Вие знаители — казатя. — Пена одевечула, преди дъжда, пушки че се хвърляли. Какво ще е това... Света Богородице, пак някоя християнска душа са погубили...

Марко се сепна, лицето му се промени. Някакво предчувствие му каза, че се е случило нещо с Кралича. Сърцето го заболя от скръб, която не можа да скрие.

— Бай Марко, какво ви е? — каза докторът, като се взираше в страдащото му лице.

Дъждът бе престанал. Гостите наставаха, да си идат. Новината ги посмути.

— Ба, кюпенциса били, слугинята се е пак измамил... не се бойте, дръзновено! — храбреше се Иванчо Йотата. — Бабо Иванице, вашето комшулуче?

И когато Марко изпращаше доктора из вратнята, Иванчо бягаше из комшулука, който му отвори жена му.

V. Продължение от нощта

Доктор Соколовчук на своята вратня. Една стара жена му отвори и той влезна, като попита бързешком:

— Клеопатра какво прави?

— Пита за тебе — отговори бабата усмихната. Докторът премина

дългия двори влезе в стаята си. Тази стая, която му служеше за работа, за аптека и за спалня, беше гола, широка, с долап и в стените и с дълбока камина. На едната поличка стояха наредени всички ему лекарства; на масичката — хаванче, няколко медицински книги, разхвърляни, и револвер. Над леглото му висеше двуцевна пушка с чантичката. Само една картина украсяваше стаята: образът на черногорския княз Никола, а под нея — фотографията на няква артистка. Всичко показваше, че тук е жилище на един разсеян ерген: неприбрано, тихо, волно. В ъгъла беше полуотворена вратка на килерчето.

Там пред три години нощуваше покойният Левски. Докторът хвърли феса и сетрето си небрежно, приближи се до вратката, изпляска с ръце и извика:

— Клеопатро! Клеопатро! Никой не отговори.

— Клеопатро, излез, гълъбице!

Из килерчето се раздаде някакъв глас.

Докторът седна на един стол сред стаята и извика:

— Тук, Клеопатро!

Една мечка излезе.

По-право — едно мече — самка.

То приближи, като влечеше широките си лапи по пода и ръмжеше радостно. Па се повдигна и опря предните крака на коленете на доктора, като отваряше големи уста с бели остри зъби. То се галеше като кученце. Докторът го помилва по пуховата козина на главата, да деси ръката да я полиже. То я облиза цяла, па я лапна.

Тоя звяр, хванат в Среднягора още паленце, беше подарък от един селянин ловец, комуто Соколов излекува синя от опасна болест. Докторът се привързатвърдесилно към това животно и посвети много грижи да му даде добра отхрана. Клеопатра нарастваше благополучно под това нежно опекуство, приемаше лесно уроците по гимнастика и привързаност към господаря растеше всекидневно.

Клеопатра вече играеше мечешка полка, подаваше шапката на доктора, слугуваше и пазеше стаята му като куче. Това беше истинска „мечешка услуга“, защото присъствието ѝ в къщата на доктора от тласкваше болните оттам. Но докторът малко го беше еня.

Когато дойдешев разгарана полкатаси, Клеопатра реवेशе ужасно и цялата махала знаеше, че Клеопатра танцува. Тогава и веселият Соколов танцуваше с нея.

Тая вечер той беше особено разположен към деликатната Клеопатра. Той извади къшей месо и ѝ го даде от ръка.

— Яж, моя гълъбице; „гладна мечка хорон не играе“, казват стари хора, а аз искам сега да ми поиграеш като принцеса.

Мечката разбратия думи и изрева. Това значеше: готов съм. Докторът заблъска едната ва и запя весело:

Димитреле, русоко со момиче,
я кажи на майка си, Димитро,
да не ражда друго чедо като теб...

Клеопатра се изправи на два крака и заигра с въодушевление, като реवेशе. Изведнъж тя се затече към прозореца и зарева яростно. Докторът, слисан, видя, че имаше хора на двора.

Той грабна револвера.

— Кои са там? — извика той, като бутна Клеопатра да млчи.

— Докторе, заповядай тена конака.

— Ти ли си. Шерифага? За какъв дявол ме викат сега? Кой е болен?

— Запри по-напред мечето.

Докторът направи знак на Клеопатра и тя влезе в килера, като ръмжеше недоволна. Той притвори вратката.

— Имаме заповед да те закараме в конака. Арестуван си — издума строго онбашият.

— Защо арестуван? Кой ме арестува?

— Ще узнаеш това там. Хайде, заповядай!

И подкараха докторасмутени стреснат. Той предчувствуваше беда.

Когато излизаше из вратнята, той чу сърцераздирателния рев на Клеопатра, който приличаша на истински плач.

В конака беше смутни. Въведоха доктора при нея.

Той седеше на обикновеното си място, в къта. До него Кириак Стефчов четеше някаква книга, над които надничаше и Нечо Пиронков, а азата. Боят,

шейсетгодишен старец, прие навъсен одоктора, но го покани да седне. У турците съществуваше тая тактика към обвиняемите, с цел да ги разположат към самопризнание.

Освенто докторът беше домашен лекар на бея, който го обичаше.

Докторът се озърташе смутено и с учудване видя на миндера върхната си дреха, подарена снощи на Кралича. Това откритие озарисъмненията му.

— Докторе, тая дреха твоя ли е? — попита беят. Докторът не мислеше, нито можеше да отказва една очевидност. Той отговори утвърдително.

— А защо не е у тебе?

— Снощия харизах на един сирмах.

— Декатова?

— В Хаджи Шадовата улица.

— По кое време?

— Тъкмо по два часа (по турски).

— Познаваш ли го?

— Не, но го съжалих, защото беше гол и окъсан.

— Каклъже сирмахът — каза Нечо презрително.

— Какво, Нечо. Който се дави в морето, и за сламка се хваща — пришъпна му съседът.

И беят се усмихна лукаво, като че уловил някаква плитка лъжа. Той на здраве беше убеден, че дрехата беше смъкната от гърбана самия доктор. Това уверяваше и караулът.

— Кириакефенди, дай книгите. А тия книги познаваш ли ги?

Докторът видя един вестник „Независимост“ и една бунтовническа прокламация, печатана. Той отказа.

— Кой ти ги тури тогава в джоба?

— Казах ви, че дрехата харизах другиму, може да са негови.

Беят се пакухили. Докторът чувствуваше, че тая работа взимаше лоша посока за него: изкарваха го най-малков сношение с бунтовник.

Значи, снощният непознат бил такъв! Камо да знаеше, той би предпазили него, и себе си от беда.

— Повикай теранения Османа! — заповеда беят. Яви се запти с превързана от лакътя нагореръка. Той същият беше, дето смъкна дрехата от

плещитена Кралича, в който случай биде ударенот куршумана другаряси. Той беше уверен, умишлено или по заблуждение, че гоненият комуита го е ранил. Осман пристъпи към доктора:

— Този беше, ефендим.

— От него ли смъкнати дрехата? Познаваш ли добре?

— Същият, той ме и рани с куршумав Петканчовата улица.

Докторът го изгледа с маяно. Той пламна от негодувание при такава тежка клевета.

— Това запти елъже безсъвестно! — извика той.

— Излез си, Османага... Челеби — подзе пак беят със сериозен вид, — ти отказваш ли всичкото ва?

— Това е клевета и лъжа. Аз и не нося револвер с менеси, а снощи нито съм минувал из Петканчовата улица.

Онбашият се приближи до свещта, прегледа докторовия револвер, взет от масата му, и каза знаменателно:

— Четирите куршума стоят, един е изпразнен. Беят климна знаменателно.

— И тук грешка имате: тази вечер револвер не съм носил.

— Челеби, снощи по три часа, кога оставаше тая работа, ти дека беше?

Това нечаяно питане падна като гръм за Соколова. Той се силно изчерви от смущение, но отговори самоуверено:

— По три часа бях у Марко Иванов — детето му е болно.

— У чорбаджи Маркати кога влезе, часът беше без малко четири; ние тогава излизахме — възрази онбашият, който беше срещнал доктора, кога отиваше у Маркови.

Докторът млъкна попарен. Обстоятелствата се бяха сложили против него. Той виждаше, че се уплита.

— Или, кажи ни по-добре, от кога даде дрехата си в Хаджи Шадовата улица, додето отиде у Марка чорбаджи, дека беше? — обърна хитровъпроса беят.

Такъв ясен въпрос не победимо изискваше ясен отговор. Но доктор Соколов го не даде. По откритото му лице се четеше силна вътрешна борба, нравствено страдание.

Това смущение и това мълчание беа по-ясни от изповед. Те допълняха другите доказателства. Беят виждаше пред себе си виновника, но попита за последен път:

— Кажи, дека беше по негово време, челеби?

— Не мога да кажа — отговоритихо и решително докторът.

Този отговор поразив всички. Нечо а азата смигна иронически на Стефчова, като че му казваше: улови се, клетият, в примката.

— Казвай, челеби! Де си бил по това време?

— Това не мога да кажа по никой начин... то е тайна, която моята докторска и човешка чест ми не позволяват да явя. Но в Петканчовата улица не съм бил!

Беят настояваше да каже, като му посочваше лошите последици от това мълчание. Но докторът гледаше вече спокойно, като човек, който е казал всичко, каквото е имал да каже.

— Нямали да кажеш нещо?

— Всичко казах.

— Тогава, челеби, ти ще ни бъдеш тая нощ гостенин. Заведете челебият в затвора! — каза беят строго.

С писания доктор излезе зашеметен от тоя куп обвинения, които не беше в състояние да обори; защото, както той сам каза, по никой начин не можеше да обади де е бил снощи по три часа.

VI. Писмото

Марко спалошо. Нощешните случки му отнеха душевния покой. Той излезе по-рано от обикновено, да си пие кафетов Ганковото кафе. Кафеджият току-що беше отворил заведението си и наклал огъня. Марко беше първият посетител.

Кафеджият еса словоохотлив хора и Ганко, подир няколкото обезателни смехории, които избъбра, като подаваше кафетона Марка, прибърза да му съобщи приключението на докторав Петканчовата улица с последици, като под соли разказаси с куп дивии безсмислени басни. Ганко разправитова с голямо въодушевление.

Въобще, нещастията на другите неохотност буждат в дребните души три чувства: първо — удивление; второ — вътрешно задоволство, че бедата не е на твоя глава; и трето — скрито злорадоство. Такива съмни инстинкти крие в дълбочините си човешката природа. Колкото за Ганка, той имаше и по-важна причина да зложелателствува на доктора: той му беше отбил дванайсет кафета от сметката като цената на една визита. Това нечувано нещо Ганка не можеше да му прости.

Марко не можеше да се съвземе от удивление. Снощи той приказва на доктора, но ни от лицето му, ни от разговора му можеше да разбере такава извънредно нещо. После, докторът не би скриел от него такава работа.

Появлението на онбашият, който влезе в кафенето, даде възможност на Марка тогаваш да се осветли. Той видя, че докторът е жертван еднострашно заблудени на полицията, както и това, че Краличите избягали от ноктите. Вътрешна радост зареши лицето му. Той се обърна към онбашият:

— Аз главата си отрязвам, че докторът е невинен.

— Дай боже — каза онбашият, — но не знам как ще може да се оправи.

— Той ще може, но до тогава ще го разсипят. Кога ще дойде беят на конака?

— Подир един час — той рано иде.

— Вие докторатрябва да пуснете, аз ще стана поръчител за него: ще си заложа къщата и децата. Той е невинен.

Онбашият го погледна учудено.

— Няма нужда от поръчител, не го откараха вече.

— Кога? Къде? — извика Марко.

— Още тази нощ го изпратих мепеша за К., със запитиетата.

Марко пламна от негодуване, което не можа да скрие.

Онбашият, който го почиташе, каза му с дружелюбно-внушителен тон:

— Марко чорбаджи, по-добре ще сторите да се не месите в тая външна работа. Що ви трябва? В тия временни кой-кой не познава.

Онбашият изпи кафето си и каза:

— И аз подир половин час ще тръгна с писмото на бея, дето са притворени бунтовните книжа на доктора. Ако питаш, те са самоважни и те ще го съсипят. Защото другото, Османовото нараняване като че не е от

доктора, а е станало грешка от нас. Това от раната му се позна. Па там началството да види. Ганко, дай ми някоя непотребна хартия да завия писмото, да се не мачка.

И той извади из пазвата си голям плик с червен печат, който уви с листа, що му даде кафеджията. Подиркато изпуши още една цигара, онбашият здрависа Марка и си излезе.

Марко остана на мястото си умислен. Кафеджията гърбом към него умиваше вече главата на Петка Бъзуняка. Марко стана и излезе.

— Добър час, бай Марко! Че що бягаш тъй скоро? — викаше берберинът, като натъркваше силно главата на пациента с бели вълниот сапунева пяна. — Или ще берешти на доктора грижата? Кой каквато я дробил, такава ще я яде. Защо не дойдат да грабнат бай Петка Бъзунякът? Бъзуняк, какво казваш ти?

Главата избърбука нещов пяната, но не се разбира какво. Скоро берберинът копча Бъзуняка, избриса му главата и лицето с пешкирот съмнителна чистота, подаде му пукнатото огледало и му каза: „На здраве!“

Когато излязаше да лисне по мята на пътя, Ганко срещна на прага бай Марка.

— Забравих си табакерата — каза той и бързо отиде към миндера, дето беше остана.

Бъзунякът в това време остави грошчена огледалото и си излезе. Ганко се върна.

— А бе, Ганко, я, дорима време, кажи ми сметката, да ти платя. На края на месеца аз плащам — каза Марко.

Ганко показва пръст на тавана, дето имаше много тебеширевирезки:

— Ето ти тефтерят, прочети и плащай.

— Че тук няма мое име забележено?

— Аз тъй я карам, ала франга.

— Ти с такава катаstimаскоро ще хвърлиш топа, Ганко — шегуваше се Марко, като вадеше кесията. — Бре, я виж, оня си оставил писмото — прибави той, като показва поличката.

— Ах, писмото на онбашията! — извика Ганко учудени погледна въпросително Марка, като че искаше мнението му.

— Пратим у го, пратим у го по-скоро. — каза Марко намръщено: —

На, двајсети осем гроша и руб, съблечеме, холан!

Ганко изгледа с маяни си пошушна: „Чуден човек е тоя бай Марко. Залагаси къщата за оня мечкарин, а не ще да хвърли това писмов огъня. В един миг — беше и нямаго.“

В това време влязоха нови посетители и скоро кафенето се напълни с облаци дими с разговор върху докторовото нещастие.

VII. Геройство

Слънцето беше излязло високо и прекарваше заритеси през зелените лози, които висяха над манастирския двор. Тоя двор колкото беше мрачен и грозен ноща, дотоя всякой предмет добиваше образ на привидение, толкоз сега беше спокоен и весел, тих и светъл. Птиченцата го оглашаваха с радостни цвъркания; прозрачните струи на кладенчето чучуркаха приятно и весело; стройните кипариси и тополи шумяха сладостно от утринния горски ветрец. Всичко беше тука ясно и празнично. Даже и околните чардаци с намръщените си килии и гледаха по-приветливо и звънтяха от гласа на тана ластовичките, които обикаляха своите гнезда.

Сред двора, под лозите, пристъпваше величествен старец, гологлав, с бяла брада до пояс, в дълга морава антерия. Той беше осемдесети пет годишният дядо Йеротей, величава останка от миналия век, почти развалина, но развалина могъща и почитаема. Той доживяваше последните дни на дълголетния си живот тихо, просто. Всяка зари той правеше тука разходка и гълташе свежия планински въздух и се радваше като дете на слънцето и небето, към което беше на път.

Недалеко, до един стълп на лозата, като контрастна тоя паметник на миналото, стоеше дякон Викентий, с книга в ръка. (Той се готвеше да постъпи в руска семинария.) Младостта надеждавеше от юношеското лице на дякона; сила и живот блещяха в неговия мечтателен поглед. Тоя момък беше бъдещето и гледаше в него със същото доверие, с каквото старецът гледаше във вечността.

Само безбурната манастирска ограда може да настроява душата така съзерцателно.

На каменните стъпалана черквата пък седеше кълбообразният отец Гедеон, дълбоко занят: той наблюдаваше внимателно пуйките, които се разхождаха из двора, разперени на търкала опашки, като евантайл. Той ги сравняваше с гордия фарисей на евангелието, а куркането им му наумяваше премъдрия цар Соломон, който разбираше езика на пилците. Потънал в такива благочестиви размишления, отец Гедеон спокойно очакваше благословения звон на обяда, чиято сладост предвкушаваше гълтане приятен дъх, що излизаше из магерницата.

На прага й седеше на припек кривоокият манастирски идиот, другар на Мунча. Той с не по-малко философско дълбоко мислене гледаше домашния живот на пуйките. Думата „гледашена пуйките“ надали е тук на мястото си; защото зрението на идиота обнимаше не само челядта на пуйките, но и целия хоризонт, тъй като едното му око гледаше на възток, другото — на запад.

До него, прав, Мунчо кълчеше ръце, въртеше глава и поглеждаше плахо към най-горния чардак. Той знаеше защо.

Като прибавим още игумена, който отсъствуваше, и няколко оцера таи, имаме всичкото население на манастира.

Ненадейно игуменът изтопурка с коня си, отседна го, подаде го на кривоокия и каза начумерено на Викентия:

— Ида от града и лоши вести нося. И той разказаваше всичките подробности на Соколовото нещастие.

— Клетият Соколов, клетият Соколов — завърши той, като въздъхна.

Игуменът Натанаил беше барачест, едър, силен човек, с мъжествено лице и пъргави движения. Като извадим калугерското му расо, твърде малко калугерско оставяше в него. Стените на килията му бяха накачени с пушки, той беше изкусен стрелец, псуваше юнашки, умееше да цери рани от оръжие и да ги дава. Той случайно беше попаднал игумен в манастир вместо войвода в Балкана. Впрочем, мълвеше се, че бил и такъв някога, а сега е на покаяние.

— Де е отец Гедеон? — попита игуменът, като се озърташе.

— Ето ме — извика с един писклив глас отец Гедеон, като се зададе от магерницата. Той беше отишъл да види скоро ли ще е готов обяда.

— Ти пак се вмъкна в магерницата, отче Гедеоне, чревоугодното е

смъртен грех, нали знаеш? — И той му поръча да тури дисагитена магарето и да тръгне за село Войнягово, да обиколи косачите, що косяха манастирските ливади.

Отец Гедеон беше тумбест, тумчест, валчест, блажен като пълен шарлаганевмах. Малкото движение, което беше направил, изкара обилен страдалчески пот по лицето му.

— Отче игумене — продумас умолителни задъхнат гласи с ръцена корема отец Гедеон, кому то по никой начин се не щеше това пътешествие по грешния мир, — отче игумене, не е ли по-добре да се отменитая горчива чаша от вашия покорен брат? — И му се поклони ниско.

— Че каква горчива чаша? Мигарте праша мпеша да идеш? Ти ще си на магарето и всичкият труд по селата е с една таръка да държиш поводника му, а с другата да благославяш.

Игуменът го изгледа ухилено.

— Отче Натанаиле, не е за труда: за труд и за живот подвижнически се нахождам в тая света обител, но времето е лошо.

— Че това време лошо ли е? През мая разходка да направиш, на здравето ще ти помогне.

— Времената, отче, времената! — издума живо отец Гедеон. — Вижте, доктора го вързали и може християнинът на погреб да иде. А гарянци род немилостивия. Пази боже, ако ме набедят, че бунтувам народа, тогава и манастирът ще пострада! Опасност велика.

Игуменът се изкикоти гръмогласно.

— Ха, ха, ха. — следваше той да се смее неудържимо, с ръцена хълбоците, като гледаше тумчестототяло на отца Гедеона. — Не мана тебе ще хвърлят съмнени турците? Отец Гедеон — политически апостол! Ха, ха, ха! Нали рекли: „Накарай мързеливия на работа, ум да те научи!“ Грех ти на душата, направиме да се смея, когато сърцето не щеше. Дяконе Викентие! Дяконе Викентие! Ела да чуеш какво казва Гедеон. Мунчо, иди извикай Викентия, че ще се удуша от смях.

И действително бурният смях на игумена събуди ековетена всички околничардаци.

Мунчо, като чу заповедта, завъртя глава още по-страшно, с широко изпулени очи, дето се изражаваше пълен страх.

— Руссиян! — извикатой разтреперани сочешечардака, детобеше отишъл дяконът. Па за да не го принудят пак, той закричи бързо към противоположната страна.

— Руссиян! Каквое туй нещо Руссиян?

— Таласъм, ваше преподобие — добави отец Гедеон.

— Откога Мунчое станал тъй плашлив? Той живее шекато бухализ пущинаците.

— Воистина, отче Натанаиле, дух ношниходи по чардака. Но щеска Мунчодойде, та ме намери. Той беше помръзнал от страх. Той видял таласъм в бели дрехи, че излязъл из джамлията килия. Разправя ми и други неща, но господ да му отбере. Трябва да светим вода в горния чардак.

Мунчобеше се спрял далеко и гледаше уплашено към чардака.

— Че каквое видял! Ела, отче, да обиколим. — каза игуменът, комуто хрумна, че крадци може да са влазяли там.

— Сохрани, боже! — каза Гедеон, като се кръстеше. Игуменът тръгна сам към чардака. Наистина, когато игуменът повика дякона, Викентий беше влязъл при Кралича.

— Какво иманово, отче? — попитатой, като видя безпокойствие тона лицетому.

— Нищо опасно. — прибърза да каже дяконът. — По известието, което ни донесе игуменът, е твърдене неприятно. Тая нощ запрели Соколова и го закарал в К.

— Кой е този Соколов?

— Доктор в града, добър момък. Намерили му е дрехата бунтовни книжа, кой знае? Аз го знам, че той е разпален патриот — каза дяконът угрижен, па продължи след малко: — Като го гонел караулът снощи... той гръмнал с пищови наранил заптието, което му смъкна локвата дреха. Ще пропадне клетия доктор. Слава богу, че вий се изтървахте и нищо се не чуе за вас из града.

Когато дяконът свърши, тоя видя чуден, че Краличът беше си взел главата в двете си ръце и се шура ме като луд из стаята и пъхтеше болезнено. Предтия знакова на безпределно отчайване дяконът остана треснат, без да може да разбере нещо.

— Какво правиш, джанъм? Няма нищо, слава богу — извика Викентий.

Краличът се спря пред него с изкривено от нравственострадание лице и извика почти яро:

— Ня манищо, ня манищо, а? Лесно се казватова! — И се удари по челото. — Та какво гледаш, Викентие! Не разбираш ли? Ах, боже мой, аз забравих тая заранда ти кажа, че тая връхна дреха бешена мене. Снощи, край града, един любезен момък, който ми показва щатана бай Марка, видисе, тоя Соколов, ми я подари, че бях окъсан, и после тая дреха остана вързана за пие. В джеб ай аз бях преместил от съдрания джобна сетрето си вестник „Независимост“ и една прокламация, които ми дадохав една троянска колиба, дето пренощувах. Не стига това, ами са го набедили, че гърмял срещу пие, когато аз нито пипнах револвераси! Ах, проклетниците! Сега видиш ли? Тоя човек става жертва за мене. Аз съм проклетот съдбата да нося бедина оня, които ми правят добро.

— Голям нещастие — прошепна Викентий горестно. — Още по-жалко, че не е възможно да ми се помогне, така е дошла работата.

Краличът се обърна с пламнали лице.

— Как не може да ми се помогне? Нема аз ще оставя такъв великодушен човек и, както го казваш, добър патриот да пропадне за мене? Това е подлост!

Дяконът го гледаше с изумление.

— Не, аз ще го изтрия от тая беда, макар че ще оставя главата си!

— Какво може да стане? Кажи! Аз съм готов на всичко — извика Викентий.

— Аз сам ще го избавя него!

— Ти?

— Да, аз ще го избавя. Аз съм само длъжен в състояние да го избавя — викаше с изстъпление Краличът, като тичаше из килията, с изражение на страшна решителност и дързост.

— Мигар да нападнем затвора!

Викентий го гледаше зачуден и даже поуплашен: той помисли дали не е Краличът в полуда. Той му викна:

— Г-н Краличев, как мислиш да отървеш доктора?

— Не сещах ли се?

— Как?

— Ще ида да се предам.

— Как? Да се предадеш? Сам?

— Искаш да моля някого? Отче Викентие, слушай. Аз съм честен човек, та не искам да изкупам живота си с хорските страдания. Аз не ида от шестстотин сахата далеч, за да направя една подлост. Ако не мога да жертвувам живота си славно, то мога да го жертвувам честно. Ти разбираш? ... Ако аз не се представя още днес пред турската власт и кажа: тоз човек е невинен и че нямам с него сношения, пардесю то от моя гръб го свалиха, книгата са мои, аз съм опасният, аз съм виновният, даже — аз гърмях въз заптието, правете каквото щете с мене, то доктор Соколове изгубен, особено като не можали да не иска да се оправдае. Имали друго средство, кажи!

Дяконът млъкна. Той съзнаваше дълбочината на честната си душа, че Краличът имаше право. Това самопожертвование му се налагаше от чувството на справедливост и човешкост и той не чака да му напомнят други това. Този човек му се видя сега още по-висок и с още по-ново обаяние въз него. Образът му се осия от она благородна, тиха, небесна светлина, която самовеликите пламвания на доблестта върлят въз човешката физиономия. Тия прави, буйни, прочувствувани слова на Кралича гърмяха на душата му сладко и тържествено. Не му се искаше той да бъде на негово място, той да ги каже и той да ги изпълни. Очите му се премрежиха от трогателни сълзи.

— Насочими пътя за К. — каза Краличът. Ненадейно на прозорец се мярна голямата космата главана игумена, чиито стъпки по чардака в сред разпаления си разговор те не бяха чули. Краличът се сепна и погледна въпросително дякона.

Дяконът изскочи от стаята, отведе игумена до пармактьцата на чардака и му гълча дълго с твърд разпален вид, със силни ръкомахания и чести поглеждания към килията, дето чакаше Краличът, нетърпеливи развълнуван. Когато вратата пак се отвори и влязоха Викентий и Натанаил, той посрещна игумена и му поиска ръката, да я целуне.

— Чакай, аз не съм достоен да ти целуна ръка — извика просълзен игуменът като обвис двете си ръце врата му, целува го горещо по устата, както баща целува своя отдавна невиден син.

VIII. У чорбаджиЮрдана

У стариячорбаджиЮрдана, по случайна отвратки, ставашегощавка негоден. Бяхакалесанироднинии приятелина челядтаи на партиятаму.

ЮрданДиамандиев, на годиничовек вече, болнав, намръщени нервен, бешеот ониябългарскичорбаджии, коитонаправихагрознотоваиме. Неговотобогатстворастеше, многобройнатамучеляддобруваше, думатаму се тачеше, но никойго не обичаше. Старинеправдии грабителстванад сиромашта, братуванияс турцитебяхаго направилиомразени сега, когато не правешеили не можешеда направизло. Тойбешецелокупенчовек на миналото.

Привсичкатанамръщеноствна Юрданаобедътбешевесел. КакаГинка, жененатаму дъщеря, хубавелкаоще, приказлива, хлевоустаи лудичка, и коятобиеше, когатотрябва, смиренияси мъж, забавлявашегоститес шегии подигравки, коитонеуморимиятй езикръсешеналявои надясно. Най-много се кискахатритекалугерици. Еднатаот тях, госпожаХаджиРовоама, Юрдановасестра, коятобешекуца, злъчнаи сплетница, влазяшев тонана какаГинкаи пушашесегиз-тогизязвителниприсмивкиза отсъствающите. ХаджиСмион, зет на домовладиката, се смеешеякатасъс залькв уста. ХаджиПавли, сватът, записанот смяхсъщо, ядешес вилкатана Михалака Алафрангата, който, поразсърденот това невнимание, гледашенавъсено околоси.

Михалакиносешепрозвището, „Алафранга“твърдезаслужено: той пръвбешеобул панталонипредитрийсетгодиниив градаи продумал френски. Но тойси бешезамръзналтам. Палтотому и днесбешеот епохата на Кримскатавойна, а няколкословниятму френскиречникне се умножитос еднадума.

Но славатаму на ученчовекостанаи днесзаеднос ласкателния прякор. Михалакисъзнавашетоваи се надуваше; държешесе тежко, говорешеважнои никомуне позволявашеда му каже, „бай Михал“, защото имашеи МихалПандуринът, с коготонещешеда се смеси. И наистина, в отношениина титлатаМихалакибешетвърдепридирлив. Тойбешеимал дългогодишнаомразасъс съседаси ИванчойИотата, защотоИотатадважбе

нарекълв едносъбрание Михалакя Алафрангата — Михалаки Малафранзата, като мислеше, че е все едно.

Срещу Алафрангатаседеше Дамянчо Григорът, човек петдесетгодишен, дълголик, сух, чер, с лукав, дяволит поглед, с подвижни иронически устни, но с важна сериозност, разляна по лицето му. Той беше много глаголив, сладкодумен разказвач, неизчерпаем с приказки, дълбок като кладенеци с фантазия, богата като съкровищата в Халима: от капката изкарваше море, от шушката — планина, а когато нямаше шушка, той минуваше и без нея. Главното е, че той сам си вярваше — единственият способ да увериш другите. Инак, Дамянчо беше единот първитетърговци, родолюбещ човек с полезни съвети.

Каквеният Гинкин мъж дадеше пред себе си смилено, защото, колчем си позволеше да каже нещо или да се изсмее еяката, тя му хвърляше свиреп поглед, за да не смее да се отпусне пред нея. Мало характерен и слаб, той се беше съвсем заличил в местотя да се казва Гинка Генкова, той се наричаше Генко Гинкин.

До него Нечо Пиронков, а азата, час по час пошуваше важно на Кириака Стефчов, контешки облечен, който му клюмаше, без да го слуша, и хвърляше усмихнати погледи към Юрдановата дъщеря Лалка. Той биде наказан за това невнимание, защото на Нечаму скимна да се чука с него, но чашата с виното се изля на белите Стефчови панталони.

Тоя момък, когото видях мевече при бея — и който ще играе роля и за напред в разказани, — с дух и отбрана чорбаджийски, беше син на един чорбаджият калъпан Юрдан Диамандиев. Млад човек, но с ръждиви понятия, той остана не достъпен за новото великодушноеяние на свободолюбивите идеи. Може би затова беше гледан с добро око от турците — нещо, което оттикваше от него младежите, които го считаха за турско ухо. На това още повече помагаша горделивият му характер, злобната му и завистлива душа и поквареното му сърце. Но въпреки това, или за това, чорбаджи Юрдан имаше слабост към Стефчова и не криеше нищо от доброто си мнение и разположение към него. Затова мълвата, криво или право, готвеше Стефчова за бъдещи зет на Юрдана.

Трапезата се дигна и кафето се поднесе от едно високо, румено, чернооко момиче, облечено в черно, което не обърна нищо внимание.

Разговорите, захванати на трапезата, се продължиха и след нея, защото пъргавата кака Гинка умееше да ги подгръвас неизчерпаемата си многоглаголивост. Скоро дойдохане усетно на злостаната деня: приключението на Соколова. Тоя предмет изведнъж прибави всичките вниманиа и даденово и приятно оживление на послеобедната разтуха.

— Ами сега докторицата какво ли прави? — смееше се госпожа Серафима.

— Коя докторица? — попита свахата.

— Мари, Клеопатра, свахо.

— Трябва да отидем да я разговорим да я подмислим да му пише писмо, че и той сега може да милее за госпожата си — каза кака Гинка.

— Михалаке — обърна се свахата към Алафрангата, — ами Клеопатра каква е дума? Баба Куна не може да я каже, ами вика калевра.

Михалаки се навъси, дълбоко мислено премълча и продума протегнато:

— Клеопатра е еленска, сиреч греческа дума; Клеопатра значи: плаче за, плаче за.

— Плаче за доктора, кажи го просто — каза Хаджи Смионухилен, като бръкна без нужда в джобовестената сетрето си.

— Ех, та то името й турено — каза госпожа Хаджи Ровоама; — но един друг още повече плаче за доктора. — И като се наведена ухото на Хаджи Смионовича и на друга една булка, пришушна им нещо. И трите се усмихнаха лукаво. Тоя смях зарази и другите гости.

— Не думай, Гино! Нима същата беювица? — питаше учудено Мачовица.

— Гледай си работата, вълкът яде и броено — каза кака Гинка.

И пак изсмиване.

— Кириако! Какви книжа бяха у Соколова? — попита Юрдан, който не можеше да разбере исканията на гостите.

— Бунтовнически, от първия ред до последния. Беят ме повика посред нощ да му ги преведа. Те бяха, бай Юрданчо, такива помии и дивотии, каквито само изкуфели главни могат да измислят. Прокламацията пък на букурещкия комитет канеше да направим прах и пепел всичко, ама да се освободим.

— Всички измрете да се освободим — забележи Нечо Пиронков

иронически.

— Тия чапкънигорят правят прахи и пепел, ама кое?

— Чуждото. Те няма тко кол побит тук. Прахи и пепел, лесното! Маскари с маскари! — каза сърдито чорбаджи Юрдан.

— Харсьзи цели — продума Хаджи Смион. Дамянчо Григорът, който досега дирешен е търпелив и послушан, тема, за някой дълъг масал, улови се за последните думи на Хаджи Смион и рече:

— Кажеш, хаджи, харсьзи, та ми дойдена ума, ама има харсьзи и харсьзи. Аз едновременно се случи да ида в Щип — то беше на 1863 год. — пак през май месец, на 22, по три часа през нощта, събота и облачно.

Тогава бай Дамянчо разказа една предълга история за разбойници, в която освен тях игра ероля и щипския ханджия, двама паши, един гръцки капитани и сестрата на влашкия княз Куза.

Всичките слушаха с пълно внимание, ако не и с пълна вяра, увлекателния разказ на Дамянча, като сърбаха с голямо благодарение кафетоси.

— Мари, като искат да горят, и метоха щат ли да запалят? — попита госпожа Серафима.

— Да ги запали огън небесний! — избъбра госпожа Хаджи Ровоама.

— Представете си — продължи Стефчов, — цял разврате разпространение на такива безобразия! А това погубва доброто чувство у младежите и ги прави безделници или ги завежда на бесилка. Вижте Соколова, много жално!

— Много жално, да — потвърди Хаджи Смион.

Михалаки Алафрангата се обади:

— Още вчера, по един разговор с доктора, познах го на кой ум слугува. Той плачеше, че няма лоу нас Любобратичи!

— А ти що му отговори?

— Отговорих му, че има пък бесилници, ако няма Любобратичи.

— Правоси му отговорил — каза Юрдан.

— Мари каквиса тия Любобратичи? — попита любопитната сваха.

Генко Гинкин, който четеше редовно вестник „Право“ и беше в течение на политиката, знае да отговори, но как Гинкаго устрели с

погледи отговоритя:

— Войводана херцеговците, бабо Доне. Хе, да имаме един Любобратич, аз му ставам байрактарка, па ще ходим да сечем зелките.

— Хе, да имаше Любобратич, то друга работата го ваи аз минувам под неговата команда— каза Хаджи Смион.

Юрданги изгледа строго:

— Такива работи, Гино, и на шегане бива да се приказват. Хаджи, ти приказвашна дъжди на лапавица. — Па като се обърна към Алафрангата, попита: — Сега докторът какво ще стане?

— Според законите— отговори Стефчов— за посягане въз царски човеки масмъртили Диарбекир до живот.

И той изгледа победоносно.

— Падамусе — избъбра Хаджи Ровоама, — каквomu правимето хът да го гори?

— Търсил си го е — каза Нечо аазата; — снощната трескавица не беше като тъй на вятър.

— Кажене Нечо трескавица, та ми дойдена ума, а, пази боже, в Кримската война аз и Иван Бошнаков отивахме за Босна, помня като днес: беше ден или два до Никулден; над Пирот замръкнахме, когато избухна една страшна буря, ала каква буря!

И Григорът разказа как мълния гръмнала над главите им, запалила един орех, утрепала петдесетовци и откъснала опашката на дорестия му кон, който продал послес убита цена.

Григорът разказавсичкото ва с такава добросъвестности красноречие, щото публиката го слуша до края с непрекъснато внимание. Стефчови Нечо аазата се спогледаха усмихнато. Михалаки стоеше все важно наведен, а Хаджи Смион зяпаше, поразен от съкрушителната сила на Дамянчевата светкавица през зима.

Докато Дамянчо още разказваше, как Гинка беше се озърнала да дири Лалка.

— Къдесе дяна Лалка, Радо? Я идия повикай— обърна се Хаджи Ровоама повелително към младата мома в черно.

Лалка, подир думитена Стефчова, изказани с такова жестоко хладнокръвие, беше се оттеглила полека и беше влязла в една стая; там се

бе тръшна лана миндера, с глава надолу, и заплакалас глас. Порой сълзисе изляха из очитей, като че дълго време бяха събирани на едно място. Горкото момиче хълцаше от плач и не можеше да поема. Люта жалости мъка се четяха по лицето й. Тия хора, които така грозно се гавреха с бедата на доктора, възмущаваха душата й. Това усилваше страданията й. Боже мой, боже мой, как няма т милост!

Сълзите облекчават даже и безнадеждните горести.

А докторовата съдба беше още неизвестна и имаше място за надежда.

Лалка стана, отрихува в отоси бяло лице и седна при отворения прозорец, за да изветрият по-скоро дирите от сълзите й. Тя гледаше разсеяно, без да види минувачите по улицата, които вървяха безгрижно и равнодушно. Тоя жесток свят не съществуваше за нея, тя не искаше да види, нито да чуе някого, защото цяла беше пълна от едно.

Веднага бързо конското пуркане привлече вниманието й. Тя погледна и остана прехласната. Доктор Соколов, яхнал на бял кон, се връщаше весело. Той я поздрави учтиво и отмина на татък. В радосттаси тя нитосе сети да му отговори на поклона, а като тикната от неодолима сила, припна при гостите и извика развълнувано:

— Доктор Соколов се върна!

Неприятно учудван есе изобрази по повечето лица. Стефчов побледня, па проговори уж небрежно:

— Трябва да го водят за нов изпит. Той няма лесно да избегне Диарбекирили въжето.

В тоя миг срещна презрителния поглед на Рада, който го уязви жестоко, и внезапно пламъкът гнява обля лицето му.

— Не думай, Кириако! Дано се отърве, горкият; мило ми е за младостта му — каза с чувство кака Гинка.

Първите подигравки въз доктора паднаха от езика; те не идеха от сърцето. Светлата искра в човешката душа винаги е готова да светне под удара на страданието, стига да я имат.

За честта на Хаджи Смиона трябваше да кажем, че и той се искрено зарадва, но не смея да изразитова пред Юрдана, както пернатата му дъщеря кака Гинка.

IX. Разяснения

Щом докторът пристигна до маси, той излезе, мина бързо покрай Ганковото кафене, от детомнозина го поздравиха с „гечмишола“, а най-усърдно с амията кафеджия, и отиде къде Маркови. Кога да влезе там, той съпикаса Стефчова, че минуваше, излязъл от Юрданови.

— Кланяй ми се, господин терджуманино — извика докторът с презрителна усмивка.

Марко, обядвал вече, седеше на одърчето междучемширите и си пиеше кафето.

Той посрещна с възторг доктора. Подир, като отговорив весело и на поздравленията на домашните, Соколов каза:

— Ще ти разкажа сега комедии, бай Марко.

— Каква бешетая работа, джанъм?

— Та и аз сам си се чудя. Това ми се видя като една приказка, а не нещо за вярване. Взимат ме нощеска от къщи, току-що се върнах от вас, и ме закарват на конака. Ти си чул вече какво ме изпитвах там и бедиха. Кой ти мислил, че моята ожулена гарибалдейка ще я дава вдигнети такива истории! Затварят ме. Мина не мина един час, влизат двама заптиета: „Докторе, стягай се!“ „Какво?“ — питам. „Ще вървиш за К. Бейта заповяда.“ „Много добре.“ — Излизаме, тръгваме — един пред мене, друг зад мене, с пушките. В К. стигахме по дрезгаво. Затварят ме и там, защото бе още рано и съдилището не бе отворено. Престоях така затворен четири часа, които ми се сториха години. Най-после изваждат ме пред съдията. Там няколко ази и първенци прочитат някакъв протокол, от който не разбрах нищо. И там запитвания, и там глупост с нещастната гарибалдейка. Тя стои на зелената маса и ме гледа жално. Кадията разтвори едно писмо, видя се, от нашия забитин, извади книгата и ме пита: „Твои ли са тия книги?“ „Не ги познавам.“ „А как са в твоя джеб?“ „Моя ръка не ги е туряла.“ Той продължава да чете писмото. Бай Тинко Балтоолу взима вестника и го разгръща. „Ефендим — казва на искона съдника, — в тоя вестник няма нищо противно, той се типосва в Цариград.“ И ме поглежда усмихнато. Аз положително не разбирам нищо, стоя като дърво. Кадията пита, не е ли това

комитаджийският вестникот Влашко? „Не, ефендим— отговаря Балтоолу, — тоя вестник не приказва за политика— той пишесамоза вярата, протестантски вестник“! Тогава гледам, бай Марко, и не вярвам очите си: „Зорница“! Тинко Балтоолу взема възванието, чете, погледваме и се смее пак. „Ефендим, и това не е противна книга на държавата. Това е обявление!“ И четес глас: „Практически учебникот доктора Ивана Богорова“. Кадията гледа захласнат, всичките се смеят, разсмее се и кадията, смея се и аз. Какво да правя? Може ли да се не смееш? Ами главното е как е станало това чудотворно превръщане на книгата! Както и да е. Подир кратко съобщение с първенците кадията ми казва: „Докторе, тук имало погрешка; ти прощавай за труда.“ Трудна рича той търкалянето ми из затворите и влаченето ми нощя от конак на конак. „Дай един поръчител, па си иди живи здрав!“ Аз стоя като замаян.

— Ами за раненото заптие не дигахали въпрос?

— За неговите ме питаха. Според как то разбрах, нашият бей, подмислил ли го някой, сам ли се е сетил, но разузнал по-добре работата, та притурил в писмото си, че в нараняването на заптието не ме счита виновен. Видисе, то само да се е признало, че лъже.

На Марка светна лицето от задоволство. Той вярваше, че дядовият Манолов син е гърмил, и се безпокоеше за последствията.

— Сега, слава богу, ти си свободен.

— Как то видиш. Ночакай, едно по-чудно нещо още— каза докторът, когато се озърна и видя, че няма никой от домашните.— Давам ми бай Николчо коня си, да се върна— същият ми стана и поръчител. Излязми из К. и току-що дойдох при чифутските гробища, гледам, откъде Балкана идат двама души, единът дякон Викентий, и ме вика да спра. „Където така, господин Соколов?“ — пита с писани той, като ме вижда свободен. „Отивам си. Няма нищо.“ Той отваря така в очите ми. Разказвам му работата и той ми се хвърля на врата и ме целува, и ме стиска. „Какво е това, джанъм, отче Викентие?“ „Да ви запозная с господина Бойча Огнянов“ — и ми показва другаря си. Чак тогава се взрях в него. Бре! Познах го! Той беше същия, на когото дадох гарибалдейката си снощи!

— Как? Дядовият Манолов син? — извика неволно Марко.

— Как? Познаваш ли го? — попита учудено докторът.

Маркосе съвзе.

— Следвай да видим — казатой развълнуван.

— Ръкувахмесе, запознахмесе. Той ми благодариза дрехатаи с отчаян гласиска извинение. — Нищо, господин Огнянов, аз никогасе не кая, кога сторямалко добронякому. А вие къде отивате — питам. „Господин Огняновидешедатърсивастука“ — отговори Викентий. — Мене? „Да, искашедави избави.“ — Да ме избави? „Да, катосе предадена власттаи признаесебевиноватвъв всичко.“ — Нима за това идехтетука? Ах, господин Огнянов, какво щяхте да направите? — извиках аз поразен. „Длъжносттаси“, отговарят ой просто. Аз не можах да се удържа, просълзих се и насред пътя го прегърнах като роден брат. А? Каква душа благородна, бай Марко! Какво рицарство! Такива хоратрябватна България.

Марконе отговоринищо. Две дългисълзибяхасе проточилипо бузите му. Той се гордееше за дяда Манола.

Докторът помълча малко, па продължи:

— Ние се разделихме, те удариха пак през къра, а аз правонасам, но аз още съм смутен от тая среща, а още повече от променението на книгите. Аз ти казвам, че тука с очите си видях вестник „Независимост“ и прокламация действителна. Там излазят „Зорница“ и Богоровото обявление! Как са променени? Кой ги е променил? Грешка ли е това на бея? — Всяка си блъскамума и не отгаждам. Кажими ти твоето мнение, бай Марко.

И докторът скръсти ръце и чака отговор. Марко смукна чибукаси важной с една неуловима усмивка на устните каза:

— Ти не разбираш ли, че някой приятел е направил това? Каква грешка? Де ще се намерят у бея протестантски вестници и Богорови новини?

— Но кой ще е тоя неизвестен благодетел, който спаси мене от опасност, а Огнянова от непременно гибел; помогни ми и ти да се сетя. Аз трябва да му благодаря, да му целувам ръцете и краката.

Маркосе наведе към доктора и му каза ниско:

— Докторе, слушай. Това, което ще ти кажа, трябва да го държим тайно до гроба.

— Давам честно слово.

— Книжата промених аз.

— Ти, бай Марко! — извика докторъти скокна.

— Седни и трай. Сега слушай как. Тая заран, много рано, отидох в Ганковото кафе и от кафеджията пръв чух за твоето запиране. Аз се възчудих и смях. Не щешли, иде онбашият ми разправя, че те изпратили нощес в К., за да се сам тръгваш с беево писмо, в което били приключени опасните книги. Аз не знаех какво да сторя! Онбашият постоя малко, па си излезе. Тогава гледам, че забравил писмото. Ганко беше залесил да ми е едно. Хрумна ми да го скрия и скъсам, но това малко щеше да ти помогне. Тебе пак щяха да те влачат, съмнението оостаяше. Какво да чина? А нямаше време да мисля. Тогава ми дойде нещо за главата, което през целия си живот не бях помислил. Видишли ме, докторе, аз съм побелял в търговия и чуждо писмо не съм разпечатвал. Това го знаех за най-безчестно, бог да ме прости, ама аз го направих днес, за пръв път и за последен. Припкам у дома, заключвам се в писалището, разлепям полека червения восък на плика и турям вътре друг известници, каквито ми попаднаха под ръка. Турчата са пипкави, ти знаеш. После оставям писмото пак на мястото му, без да се сети кафеджият. Слава богу, че се свърши благополучно. Съвестта ме не бори толкова сега.

Докторъти зслуша прехласнат, па каза трогнато:

— Бай Марко! Вечно благодаря. Ти наричаш това безчестие — то е слава, то е подвиг! Ти избави двама души от пропаст, като изложи сам себе си. Такава услуга бащата на син не би направил.

Докторът не можа повече да говори от възмущение. Марко подзе пак:

— Снощи дядовият Манолов син ме намира, наистина, но мина през стряхата, та причини врявата и докара полицията.

— Бойчо Огнянов?

— Тъй ли го викахте? Той, той. Бащаму ми е голям приятел той, клетникът, като не познавал никого, подирилу мене да се скрие. Ти си го довел. Пред Иванчана щях да ти кажа, но избяга още същия час.

— От де идешей той? — попита докторът, цял погълнат от тоя извънреден образ.

— Той не казали ти? От Диарбекир бяга.

— От Диарбекир?

— По-полека. Накъде?

— Отивам за манастира, дето дяконът го крие. Аз трябва да се разговоря с него. Позволявали ли ми са монему да обады твоето поверение? Той трябва да знае кому дължи животаси, защото той ще се даде, ако ме не бяха пуснали.

— Не, аз те заклевам, додеси жив, това да го мълчиши да се мъчиш да го забравиш. Аз на тебе самото открих, като една изповед, колкото да ми по олекне. Поздрависа мо дяковия Маноловсин, нека да на мине къде мене, но през голямата вратня.

Х. Женският метох

Женският манастир в Бяла черкова беше съвсем противоположен на мъжкия, затънтен при планината и вечно глух и безлюден.

Тук, на против, шейсет-седемдесет калугерици, стари и млади, с новяха цял ден по двора и по чардаците и оглашаваха с весела глъчка широката ограда, която ги забраняваше от суетата на грешния мир. Това движение траеше от заранта до вечерта.

Метохът имаше славата на най-деятелен разсадник на новини из града. Тука беше люлката на всичките сплетни, които обикаляха и смуцаваха огнищата на грешните миряни; тук предсказваха, подготвяха годявки и разваляха венчила. От тук тръгваха всички невинни истории, за да обикалят целия град и да се повърнат пак живи и здрави колосален размер, или пък обратно: влязяха тук сламки и излязяха планини. Такъв много шумен център привличаше, особено в празнични дни, купове гости миряни, които благочестивите жени на гощаваха с градски анекдоти и с вишнево сладко.

Госпожа Хаджи Ровоама, с която се запознах меу братай Юрдана, се славеше като най-вещаузнавачка на всякакви градски тайни и като изкусна сплетница. Някога игуменка, свалена после от едно въстание на републиката, тя и днес държеше наравственото главатарство в нея. За всичко се допитваха до Хаджи Ровоама. Тя заверяваше точността на верните слухове или осветяваше тъжливите; тя, по прищявката си, пушаше новини, които даваха за няколко дена умствена пища на републиката, после

минуваха оградитей.

Госпожа Хаджи Ровоама беше тия дния досана от пущането на доктора Соколова, опасния враг на метоха. Тя злобствуваше тайно и се учудваше: кой му е помогнал? Кой я лиши от удоволствието да слуша всеки ден, а и сама да тъче нови истории по съдбата му? Та това беше цяло безобразие! От четири-пет деня тя имаше безсъница, покой не досягаше клепкитей. Тя си всякакви беше ума да отгадае: защо докторът не щял да обади на бея, де е бил по три часа през она знаменитанощ, кога того запряха; и после, кой подмени вестниците? Най-после светла мисъл огря ума и това беше, кога четеше повечерката си. Тя изпляска радостно с ръце, като Архимеда, кога открил великия си физически закон. Излезе навън и отиде при госпожа Серафима, съблечена вече, и ѝ каза с разтреперан глас:

— Сестро, ти знаеш ли де е бил през она нощ докторът, кога не щял да обади на бея?

Госпожа Серафима напрегна уши.

— Прибеювица мари!

— Мигар тъй, Хаджийке?

— Ами там, Серафимо, затова не щял да каже, луд ли е? Света Богородичке, и аз да се не усетя по-рано — казваше Хаджи Ровоама пред куноста са и се кръстеше.

— Ами ти знайшли кой пусна доктора?

— Кой, сестро Хаджийке? — попита сестра Серафима.

— Мари оная, мари! Пак беювица.

— Що думаш, Хаджийке?

— Боже, света Богородичке! Къде ми беше пустият ум!

Като изля вълненията на душата си, госпожа Хаджи Ровоама си отиде, дочете повечерката си и легна с олекнала душа.

Назаванта вече целият метох беше занят с един същ разговор. Историята за доктора и беювицата растеше и взимаше застрашителни размери.

Причуването й всяка питаше:

— Ами кой научил това?

— Мари госпожа Хаджи Ровоама.

Това име обезоръжаваше всички томовци. И всички се затекоха при

ХаджиРовоама, за по-лакоми подробности.

Подир два часа мълвата беше обиколила целия град.

Но всяка новина, и най-любопитната, в три дни остарява. Трябваше нова храна за общината, която хвана да се прозява. Появлението на града на Кралича, когото никой почти не познаваше, изново даде оживление на метоха и той зашумя. Кой е? Отдее? Защо е дошъл? Какъв е? Никой не знаеше. Спуснаха се из града най-любопитните. Но с изключение на името, сведенията противоречиво донесоха.

Госпожа София казваше: дошъл бил да си поправят здравето.

Госпожа Рипсимия увери, че бил търговец на гюлово масло.

Госпожа Нимфидора разправяше, че дошъл да се хваща учител.

Госпожа Соломона и госпожа Парашкева загатваха, че нито едното, нито другото, ами дошъл да изглежда момичеи даже кое, знаят.

Госпожа Апраксия се кълнеше, че бил руски княз, предрешен, дошъл да прегледа старото капеи да подари одежди на черковата им. Но на госпожа Апраксия по-малко вярваха, защото тя нямаше връзки с първите къщи, а черпеше новините си от стопанката на Петка Бъзуняка и от свахитена Фачка Добичето, па и понаглушаваше.

Госпожа ХаджиРовоама слушаше всичките я брътвения и се подсмиваше под мустак — тя ги имаше два. Тя знаеше каква е работата, но искаше да помъчи сестрите. Само късно вечерта оракульта проговори.

Назаванта всичкият метох знаеше, че тоя непознат Огнянов бил турски шпионин!

Една от главните причини, а може би и единствената, за дето ХаджиРовоама пръсна такъв грозен слух за Огнянова, беше това, че оцне я почете с посещенията си; това беше кървава обида за нейното славолубие и Огнянов си спечели един опасен враг.

Тоя ден беше неделен. Наближаваше отпуск на черковата метоха, набитас богомолки. Те се трупаха извън на двора, до черковните прозорци, под огромната клонеста круша.

Една част от тях бяха мирянки — млади булки и госпожи, на кичени и натруфени в пъстри премени като кукли. Те шумяха весело и се озъртаха към портата на метоха, за да изглеждат премени на други представителки на красния пол, които постоянно прииждаха в метоха. Друга част,

състояща се от калугерици, повечето млади, които не по-малко шумно от мирянките озъртах се насам-нататък, шепнеха си и се кискаха често с глас. От час на час те се спущаха на рояк да грабнат някоя узряла позлатена круша, която капваше от дървото, и даже се посборичкваха за завладяването ѝ и пак се връщаха за червени при другите богомолки и се кръстеха.

Черкова пусна.

Един потокот миряни излезе из нея, пръсна се в двора и потъна в килиите.

Малката покойна, доста богато облечена килия на Хаджи Ровоама едвам побираше гостите. Калугерицата усмихнато ги приемаше и изпращаше; а Рада, в чиста черна роклица и забрадка, подаваше сладко и кафена червенопиято. Подир един час върволя кът понамаля. Хаджи Ровоама често поглеждаше из прозорците, като че очакваше някои особени гости. Влязоха пак няколко нови, между които Алафрангата, Стефчов, поп Ставри, Нечо Пиронкови едно учителче. Лицето на калугерицата светна. Видисе, че тях чакаше, и тя се приятелски ръкува с новите гости, които подава харька и на Рада. Стефчов дажестисна силно нейната с намигване. Това хвърлив стидливо гън младата мома и тя като божур почервена.

— Кириако, пак ще те попитам, как станатая работас доктора — попита калугерката подиробикновените здрависвания; — знаеш, приказват в релии не кипели.

— Какво приказват? — попита Стефчов.

— Казват, че ти нарочно си направил вестниците за бунтовски предбя, за да наклеветиш Соколова.

Стефчов пламна:

— Който казва това, магареи подлеце. Вестник „Независимост“, брой 30, и едно възвание бяха извадени из джеба. Ето и бай Нечо да каже.

Нечо охотно потвърди.

— Та няма нужда да пита ме Неча. Какво знае Нечо? — обадисе поп Ставри. — Ние си знаем стоката от по-напред. Докторът, дето ходи, носи си и въжето. Аз и завчера казвах това на Селямсыза. Бях му ходил на гости, да опитвам новата му ракия, ама знае да ѝ туря на караранасона. А ти, Хаджийке, добрели си, здравали си?

— Както ме видиш, дядо попе, младея се и аз с младите — отговори

калугерицата, па се обърна пак към Стефчова; — но ти не знаеш, кой му подменил писмата?

Хаджи Ровоама я събеше езикът да каже откритието си.

— Полицията ще узнае.

— Вашата полиция не струвани бодка. Аз да ти кажа кой е. Да ти кажали? — хилеше се тя, па се наклони на ухото му и му прищъпна едно око. Но тайната се казатъй високо, щото я чува всички. Нечо азата подхвърли броеницата си нагоре, като се смееше към потона, учителчето се спогледа знаменателно с другия, а поп Ставри избърбора:

— Сохрани, боже, от соблазън нечистивих.

Рада засрамена се скрив в килерчето.

— Вижте го, вижте го — извика Стефчов, като посочи Соколова, който е още двама минуваха из двора. Единият беше Викентий, а другият — Краличът, облечен в нови френски дрехи, от сив шаяк. Всички се навалиха на прозореца.

Това даде повод на калугерицата да каже и второто си откритие:

— Знаете ли кой е този?

— Чужденецът ли? Той е някойси Бойчо Огнянов — отговори Стефчов, — но ми се види, че и той влачи _вранянско_.

Хаджи Ровоама направи отрицателен знак с глава.

— Не е? — попита Стефчов.

— Не е, друго, дай да се хванем.

— Бунтовнике.

— Не, шпионин! — каза калугерицата натъртено.

Стефчовя изгледасмаян.

— И глухият цар го е чул, самоти не знаеш.

— Ана тема! — избъбра поп Ставри.

Хаджи Ровоама следеше злобно де ще влязат.

— У госпожа Христина влязоха! — извикатя.

Госпожа Христина имаше лоша слава. Тя минаваше за патриотка и се мешаше в комитети. Еднъж Левски беше пренощувал у нея.

— Ама обичатя дяконите тая ваджийска Христина. — прибави Хаджи Ровоама със злъчна усмивка. — Ами вие знаете ли, че Викентий иска да хвърли калимбата? И добре ще направим момчето. Кой го е почернил

толкова младо?

— Той добреси е сторил: или се младожени, или се млад по калугери — възрази поп Ставри.

— Чинимисе, че първото ще стори, дядо попе.

— Избави, боже!

— Той ще праша годежници за Орлянковото момиче. Щом приемат пръстеня, ще хвърли расото и калимйавката и ще се венчее във Влашко. Но ми се чини, че няма да го огрее.

И калугерицата погледна знаменателно и покровителски учителчето, за което тя готвеше същото момиче. Учителчето се изчерви смутено.

В това време се подадоха нови гости.

— Ах, бачо иде! — извика Хаджи Ровоама, като се затече да посрещне Юрдана Диамандиев.

Гостите наставиха и излязоха по нея. Стефчовостана малко надире, улови ръката на Рада да се прости, и я цукна дръзко по зачервенялата буза. Тя го перна през лицето и отскочи.

— Не те е срам! — избъбрасъс задавен глас и със засълзени очи и се скри в килера.

Стефчов, колкото надут към мъжете, толкова безочлив към жените, поправи килнатия си от плесницата фес, заканисе свире по на Рада и излезе зашеметен.

XI. Радина въннения

Рада Госпожина (тъй я наричаха нея за означение, че принадлежи на госпожа Хаджи Ровоама) беше високо, стройно и хубаво момиче, с простодушени светъл поглед и с миловидно, чисто и бяло лице, което черната забрадка отваряше още повече.

Сираче от дете, Рада от много години живееше по един покрив с Хаджи Ровоама, която беше прибрала за храненияца. После покровителката ѝ я направи „послушница“ в метоха, сиреч, момиче, което се приготвя за монахиня, и я облече с обезателните черни дрехи.

Сега Рада служеше като учителка на девойките от първия клас, с

хилядогроша годишна заплата.

Тежка е участта на всички сирачета и момичета. Рано обезнаследени от бащи и любови, защита и от майчина нежна грижа, хвърлени на произвола на хорската милост или жестоко сърдие, те отрастват и виреят, без да ги е огрела сладка, животворна усмивка, сред чуждите равнодушници. Те са цвята, поникнали под покрив: невесели и без дъх. Пропуснете въз тях една великодушна струя светлина и техният скрит аромат умирисва въздуха.

Рада беше порасла в тая задушлива и мъртвеща атмосфера на килийния живот, под строгия не съчувствен надзор на старата сплетница. На Хаджи Ровоаманито минаваше през ума, че е възможно по-човеколюбиво отношение към тая сирота; тя не можеше да съзре колко деспотизъмът ставаше по-чувствителен и неносен за Рада, заедно с разбуденото съзнание и човешката гордост. Ето защо преди няколко време видяхме Рада, учителка вече, че шътана чорбаджийската трапеза на Хаджи Ровоаманния брат.

Тия дни Рада беше твърде улисана в училището, защото приближаваше годишният изпит. Денят му скоро настана. Още от сутринта девическото училище хвана да се пълни с ученици, пременени, пригладени и натруфени като пеперудки от майките си. Те, с отворени книжки, бръмчаха като рой пчели и преговаряха за последен път уроците си.

Черковна усна и народът занавлизав училището, както е обичаят, да види годишните успехи на учениците. Прекрасни венци и кичваха вратите, прозорците и катедрата; а образът на св. Кирила и Методия погледваше из великолепно кръжало от трендафили и розни цветя, и клончета от ела и чемшир. Скоро предните чиновеси запълниха от учениците, а всичкото остана ломясто — от публиката, по-предните хора от която стояха напред, а някои даже на столове. Между тях някои наши познайници. Но останаха още няколко стола за бъдещи отлични посетители.

Рада свенлива наредждаше ученичките на чинове и им даваше и нещо някакво наставления. Миловидното й лице, оживено от възмущение, по причината на тържествения час, и осветлено от големи влажни очи, ставаше обаятелно-прелестно. Прозрачни розови облачета, играещи по бузите й, издаваха трептението на свенливата й душа. Рада чувствуваше, че стотина любопитни погледи падат сега върху нея, и ней ставаше неловко, та губеше

самообладание. Но щом главната учителка захвана речта си и привлече въз себе вниманието, Рада стана по-леко, по-ясно на душата и тя хвърли по-смел поглед околосо и отпреде. Тя забележи радостот съвместно на Кириака Стефчов. Мъжествотой се повърна. Речта се свърши при тържественатишина (тогава още не беше въведена обичаяна ръкопляскането). Изпитът се започна от първия клас, по програмата. Добродушният и спокоен лице на главния учител Климент и богатата му реч вдъхваха самоувереносту девицетата. Рада с напрегнато внимание следеше за отговорите им и техните случайни запинания се отзоваваха болезнено върху чертитеналицетой. Тя звънлив и ясни гласета, тия мънички розови устца, които привличаха целувки, решаваха съдбатай. Тя ги заливаше със светлия си поглед, тя ги ободряваше небесна усмивка и туряше цялата си душа на техните трепетни устни.

В тоя миг на ваякът при вратата се разтика и даде път на двама закъсни посетители, които седнаха тихо на свободните столове. Тогава Рада погледна и ги видя. Единият, по-стариият, беше настоятелят — чорбаджи Мичо, а другият — Кириак Стефчов. Неволно тънка бледност покри лицетой. Но тя се постара да не виждатоя неприятен човек, който я смущаваше и плашеше.

Кириак Стефчов размени няколко поздравления с глава, без обаче да се здрависа със Соколова, съседаси, който го не погледна; кръстоса крака и взе да гледа на мусено високомерно. Той слушаше разсеяно, а повече гледаше към купа, дето стоеше Лалка Юрданова. Веднъж или дважд самотой измери от глава до крака Рада, строго и небрежително. На лицетому се изобразяваше душевна сухост и жестоко сърдие. Той туряше често подноса си стръкче карамфили после пак гледаше надут и безстрастно. Учител Климент се обърна с книжката към Михалаки Алафрангата. Михалаки отклони каза, че изпитва по френски. Учителят се извърна надясно и повтори поканата на Стефчова. Той прие и помести стола си по-напред.

Едно глухо шушукане из тълпата. Всички устремиха поглед на Кириака. Предметът, по който изпитваха, беше българска история, кратката. Стефчов остави книгата на масата, потърка се между веждата и ухото, като да разбуди ума си, и зададе високо един въпрос. Девицетомълчеше. Тоя студен, не приветлив поглед проникваше като мраз в детската му душа. То

се смути и нито помнеше какъв бе въпросът. То погледна жално Рада, като че просеше помощ. Стефчов му повторивъпроса. Пак млъчеше.

— Да си иде — каза той сухо на учителката, — извикайте друга.

Излезе друго момиче. Зададе му се въпрос. То чу, но го не разбра и остана безмълвно. Безмълвна беше и цялата публика, която взе да изпитва мъчително чувство. Девойчето стоеше като заковано, но очите му се наляха със сълзи страдалчески, които не смееха да се проронят. То се насили пак да отговори нещо, заекна се мъчително и замлъкна. Стефчов погледна ледено Рада и избъбра:

— Достане брежнoе преподавано. Повикайте друга ученичка.

Рада с глух глас произнесе друго име.

Третата ученичка отговори съвсем друго: тя не разбра питането. Като видя в погледана Стефчова не одобрение, тя се възчуди, па се озърна безнадеждно на околоси. Стефчовй зададе друг въпрос. Тоя път момичето нищо не отговори. Смуцението затъни погледа му, без кръв остана лигему устни затрепераха и то изведнъж заплака с глас и бега, та се скри при майка си. Всички чувствуваха мъка и товарна душата. Майките, чиито дъщерине бяха още изкарвани, в недоумение и уплашени гледаха напред. Всяка трепереше от страха да не чуе името на своето дете.

Рада стоеше като тресната. Капка кръв не беше останала в лицето й; мъченически тръпки подръпваха бледните бузи; по челото й, дето одеве се четяха толкова деликатни усещания, няколко дри капки пот избиха и измокриха сколуфитей. Тя не смееше да дигне очи. Чинешей се, че потъва в земята. Нещо я душеше гърдите, идешей да заплаче с глас — и едвам се удържаше.

Обществото, не в сила да издържи това напрегнато състояние по-дълго, зашумя безпокойно. Зрителите, слисани, се поглеждаха, като че се питаха: каква е тая работа? Всеки искаше да излезе из това невъзможно положение. Само по тържествуващо лице на Стефчова беше изписано задоволство. Шумът, ропотът растеше. Ненадейно се възцари гробна тишина и всички погледисе устремиха напред. Из публиката излезе Бойчо Огнянов, който досега стоеше потулен, и като се обърна към Стефчова, каза твърдо:

— Господине, нямам чест да ви зная, но извинете. Вашите въпроси, неясни и отвлечени, биха затруднили и учениците от V клас. Пожалеят етия

неопитни деца.

Па като се обърна към Рада, попита:

— Госпожице, позволяватели?

И както беше прав, попроси да извика тедно от питаните вече девоичета.

Общооблекчението се почувствува. Съчувствени одобрителен шум посрещна по стъпката на Огнянова. В миг той прикова всички погледи, спечели всички симпатии. Пуснатата от Хаджи Ровоама клевета падна. Благородното му лице, облян със страдалческа бледност, осветлено от един мъжествени енергически поглед, подкупваше непобедимост сърцата. Лицата на зрителите се изясниха, гърдите се свободни въздъхнаха. Всеки виждаше, че Огнянов владее положението. И беше доволен.

Огнянов попита момичето прости чко същото нещо, което го пита и Стефчов. То отговори сега. Майките въздъхнаха и пратиха благодарни погледи на чужденеца. И метому, ново и странно, обикаляше по всичките уста и се запечатваше в сърцата.

По викаха другото девоиче. И то отговори удовлетворително, според възрастта си.

Тогава всички тия деца, изпоплашени до подивяване от девет, устремиха приятелски погледи към Огнянова. Духът се подигна на всички; те се запрепиряха коя да излезе по-напред да се разговаря с добрия тоз човек, когото вече обичаха. Рада от едно прехласване мина в друго. Учудена, трогната до сълзи, изненадана, тя гледаше благодарността на великодушен човек, който дойдена помощ в такава тежка минута. Пръв път тя срещаше, и то един непознат, топло и братско участие. Този ли бе шпионинът! Той сега стоеше като ангел хранителен и н! Той стъпка Стефчова като червей. Тя тържествуваше, тя порасте пак, тя погледна гордо и щастливо навсякъде — и навсякъде срещна съчувствени погледи. Сърцето й се изпълни с признателно възмущение, а очите й със сълзи...

На третото момиче Огнянов зададе такъв въпрос:

— Райно, я ми кажи, при кой български цар българите станаха християни, покръстиха се?

И той гледаше кротко и приятелски невинните очички, обърнати към него и по които още стояха следи от сълзи.

Момиченцето помисли малко, помръднаси устните, па извика с гласец ясен, тънък и звънлив, като на чучулига, кога заранпее из въздуха:

— Българският цар Борис покръсти българите!

— Много хубаво, браво, Райно. Кажими сега, кой изнамери българската азбука?

Тоя въпрос позатрудни момичето. То попримигна, за да си докарана ума отговора, зина да каже, но се спря, несамоуверено и готово да се смути.

Огнянов му помогна:

— Нашето А, Б, Райно, кой го написа?

Детският поглед светна. Райна простря голата си до лакът ръчица, без да каже нищо. Тя показваше на Кирила и Методия, които благосклонно гледаха към нея.

— Тъй, тъй, кузум, св. Кирили Методий — извика ханя колко съюзни гласа от предните столове.

— Да си жива, Райно! Св. Кирили Методий да ти помогнат, ти да станеш царица — избърбори поп Ставри трогнат.

— Браво, Райно, иди си — каза приветливо Огнянов.

Райна, сияеща и победоносна, припадна към майка си. Тя я прегърна, стисна я до гърдите си и я обси па с безумни целувки и сълзи. Огнянов се извърна към учителя Климента и му повърна книгата.

— Господине, попитайте и наша Събка — каза чорбаджи Мичона Огнянова.

Едно живо, русо косомомиченце стоеше вече пред него и го гледаше кротков очите. Огнянов помисли малко и попита:

— Събке, кажими сега, кой цар освободи българите от гръцко робство?

— От турско робство освободи българите... — захвана момичето погрешно.

Мичо чорбаджи извика:

— Събке, стой! Ти кажи, татвата, от гръцко робство царят, дето ги освободи, а то от турско то има кой цар да ги избави.

— Което си е речено от бога, то ще стане — продума поп Ставри.

Просто душите то загатвана на чорбаджи Мича извика със чувствена усмивка по много лица. Шъпот и глухо кисканесе разнесе из залата.

Събкаизвиказвънливо:

— От гръцкоробствоизбавибългаритецарАсен, а от турскоробство
ще ги избавицарАлександър, от Русия!

Тя зле разбрадумитена бащаси.

Цялатазалаутихнаподирдумитена ученичката.

По многолица се изобрази недоумение и безпокойство. Машинално
всички хвърлиха очи на Рада, която се зарумени и наведе смутено глава.
Гърдитей се издигаха високо от възнение. Някои от тях погледиха
укоризнени, други — одобрителни. Но на всички беше не ловко. Стефчов,
досега потънал в земята, издигна глава пак и изгледа победоносно. Всички
знаеха близкото му отношение с бея и нежността му към турците и искаха да
прочетат нещо на лицето му. Общото съчувствие, тъй живо до преди малко
към Рада и Огнянова, сега охладя и се размеси с глухо недоволствие.
Стефчовите привърженици злорадои с глас роптаеха, а благосклонните към
учителката мълчеха. Дядо поп Ставри беше твърдясан. Той се уплаши
сега от думите си и четеше наума си: „Помилуй мя, боже.“ Но в женската
страна по-живо се проявиха лагерите. Хаджи Ровоама, особено разярена от
Стефчовото засрамяване по-напред, гледаше свирепо Рада и Огнянова и
шумеше високо. Тя нарече даже последния „бунтовник“, без да мисли, че
преди няколко дни го разгласяваше за шпионин. Имаше други, които не по-
малко дръзко се изказваха в тяхна полза. Кака Гинка даже викаше, щото я
чува на около:

— Па каквосте такива втрещени? Бога ли разпнамо мичето? Казва си
правото! И аз казвам, че цар Александър ще ни избави, не друг!

— Лудетино, мълчимари! — шушнешемайкай.

Сама Събка стоеше като попарена. Тя слушаше всеки ден от бащаси и
гостите му, а тя неща и не разбираше за щостава това шушукане.

Стефчов стана и се обърна към предните столове:

— Господа, тук се пръскат революционни идеи против държавата на
негово величество султана. Аз не мога да останатук и излязам.

Нечо Пиронкови трима четворица още го последваха. Но Стефчовият
пример нама повече подражатели.

Подир минутно стряскане видяха, че работата не заслужава особено
внимание. Едно дете, по невинност, казал няколко безместни, но прави

думи... та какво от това? Тишината се пак възстанови, а заедно с нея и първото съчувствие към Огнянова, който приемаше от всякъде приятелски погледи. Той беше героят, днес имаша своя страна в всичките чести и сърца и всичките майки.

Изпитът се продължи и свърши при пълно спокойствие.

Учениците изпяха една песен и народът се зарадотва доволно. Когато Огнянов приближи Рада, да се простис нея, тя му каза развълнувано:

— Господин Огнянов, благодаря ви сърдечно, за мене и за моите девойчета. Няма да забравя тази услуга. И нейният дълбок поглед страстно светеше.

— Госпожице, аз съм бил учители влязох в положението ви. Нищо повече. Поздравявам ви за добрите успехи на учениците ви — каза Огнянов с топло и съчувствено ръкуване и си замина. Подир него Рада вече никогне не виждаше от гостите, които се прощаваха с нея.

ХІІ. Бойчо Огнянов

Появлението на Бойчо Огнянов (Краличът с това име, с което Викентий неволно го назова пред Соколова, при срещата им при к...ските гробища), появление, което в тогавашното време привлече вниманието на всички, биде решено в едно съвещание с новите му приятели: Викентий, доктор Соколови и игуменът. Отначалото не се съгласяваха, но Огнянов лесно обезоръжи страховете им. Той ги увери, че в далечния Видин, дето почти не идат белочерковци, освен Марко Иванов друг надали го знае, а още по-мъчно би го познал. Осемгодишното му заточение в Азия, теглилата и климатът бяха го застарили и съвсем изменили.

Изгнанието и теглилата, вместо да охладят в него жарът на идеята, за която беше пострадал, връщаха го тук още по-възторжен, идеалист, смел до безумство, влюбен в България до фанатизъм и честен до самопожертвуване. Съдбоносните случаи ни го показаха на дело. Да, той идеше в България да работи за освобождението. За човек като него, избягал от заточение, живущ тук под лъжливи имена, без никаква семейна и обществена връзка, всеки час изложен да бъде издаден или открит, без бъдеще, без зряв

живота— самотакаваеднавеликамисълмоглаби да го привлече в България, а след двете убийства, да го задържи в нея. Как щеше да работи и да бъде полезен? Каква беше тука почвата? Какво може да извърши? Постижали беше целта му? — Той не знаеше. Знаеше само, че има да срещне големи пречки и премеждия, които не се забавиха още в първия час да го сполетят.

Но за такива рицарски природни пречки и премеждия са стихията, с която се калят силите им. Тях съпротивлението ги укрепява, гоненията ги притеглят, опасностите ги настървяват, защото това е борба, а всяка борба възмужава и облагородява. Тя е хубава у червея, когато повдига главата да ухапне гонителя, който го е настъпила; тя е геройска, когато човек я предприема за само съхранение на себе си; божествена — кога е за човечеството.

В първите дни пуснатият от Хаджи Ровоама слух от тласкваше от него лицата, с които приятелите му искаха да го запознаят. Великодушното му пламване на изпита, предизвикано от низостта на Стефчова, в един миг затвори устата на клеветата и му откри всички врати и сърца. Огнянов стана любезен гостенин на целия градец. Той прие драговошно поканата на Марка Иванови Мича Бей за дете и се хвана за учител, за да има повече благовидност в стоенията му там. Другарите му бяха: Климент Белчев, главният учител, Франгов, взаимно учителят Попови и салтът Стефан Мердевенджиев, също учител по турски език. Първият беше руски семинарист като такъв — добродушен, непрактичен, възторжени декламираща настоятелите, колчем го посетяха, стихове от Хомякова и Державина („Бог“). Но бай Марко предпочиташе да му разказва за величието на Русия и за Бонапарта. Третият, момък буен и разпален, приятел някога на Левски, сънуваше и наяве комитети, революции и чети. Той прие с възторг новия си другар и му се привърза страстно. Само Мердевенджиев беше противна личност, със своето благоговение към салтикията и любов към турския език. Първото показваше ум, обвит в плесен, второто — поклонник на бича; защото, за да обичаше българинът турския език, трябваше да обича самите турци или да очаква облага от тях. Естествено бе, че това сходство на вкусовете го свързваше със Стефчова.

По приетото задължение, Огнянов даваше уроци в девическото училище; следователно, всеки ден се виждаше с Рада. Той откриваше всеки

път нови прелестни черти в душата на тая мома и една прекрасна зари с нея
се събудил любовен в нея. Нужно ли е да казваме, че и тя го любеше вече
тайно? Още в деня, когато той така великодушно я защити, тя биде
обхваната от онова силно чувство на жежа благодарност, което в първия
миг е благодарност, във втория — любов. Това бедно сърце, изжъдняло за
нежна милувка и за съчувствие, залюби Огнянова пламенно, чисто и
безгранично. То видя в него неясния идеал на сънищата и надеждите си и
под очарованието на това животворно чувство Рада взе да хубавее и цъфти
като майски трендафил. Не трябваше много време, нито много
забикалки на тия преки и честни сърца да се разберат. Всеки ден Огнянов се
разделяше с нея по-пленени по-щастливи. Тая любов зацъфти и заблагоухав
душата му при другата любов. Едната — исполински бор, който очакваше
бурните вейци, другата — нежно цвете, жъдно за слънцето и за росица, а и
двете порасли на същата почва, само от две разни слънца осветлявани.

Но честотъжните мисли падаха като куршумна сърцето му. Какво ще
стане това невинно създание, което той привързваше към неизвестната си
съдба? Де го водеше той? Де отиваха двама? Той, борецът, той, човекът на
премездията и случайностите, увличах в своя страшен път това ясно,
любецодете, което току-що захвана да живее, сгряно от благодатните
на любовта. То искаше, то очакваше от него щастлив и ясно бъдеще, дни
радостни и безбурни, под новото небе, което беше си създало. Отдеше
задължената мома да усети ударите, които съдбата готвеше само за
Огнянова?

Не, той трябва да ѝ открие всичко, да снеме булото на заслепението
ѝ, да ѝ обадис какъв човек се свързва. Тия мислите жаха страшно на
честната му душа и той реши да потърси облекчение в откровение, в
благородна изповед.

Той тръгна към Рада.

Тя се беше преместила от метохав една училищна стая, скромно и
сиромашки наредена. Едни чакоти приятно украсени там беше самата ѝ
обитателка.

Огнянов бутна вратата и влезе.

Рада го посрещна с усмивка през сълзи.

— Радост, ти си плакала? За каквотия сълзи, пиленце? — И той нежно

обгърна главата ѝ, като ѝ милваше по заруменелите бузи.

Тя се оттегли, като избрисваше очите си.

— Защо това? — попита слисан Огнянов.

— Госпожа Хаджи Ровоама оде ве бешетука — отговори и пресекна глас Рада.

— Нещото е оскърбила калугерицата? Пак те е тиранизирила? Бре, песните ми... я ги виж, някой ги е стъпкал! Радке, обясни ми!

— Ти видиш, Бойчо, госпожа Хаджи Ровоама ги стъпка, намери ги на масата. „Бунтовнически песни!“ — извика, и издумата кива грозни думи за тебе. Та как да не плача?

Огнянов стана сериозен.

— Какви грозни думи може да каже за мене?

— Че каквоне? Бунтовник, хайдутин, кръвник!... Боже мой, как нема жалост тая жена!

Огнянов изгледа умислено Рада и ѝ каза:

— Слушай, Радке, ние се запознахме, но се не знае моето, или по-добре, ти ме не познаваш. Грешката е моя. Би ли ме обичала, ако бъдех такъв, какъвто ме кичат пред тебе?

— Не, Бойчо, аз те зная добре, ти си най-благороден човек; и затова те обичам. — И тя детски се обесина вратата му и го гледаше глезенов очите.

Той се усмихна горчиво, трогнат от тая простодушна доверчивост.

— И ти ме познаваш, нали? Иначе ние не бихме се обичали — шепнеше Рада, като го гледаше с големите си пламенни очи.

Огнянов ѝ целуна любезно, па каза:

— Радке моя, дете мое, за да бъда благороден човек, както ти ме наричаш, аз трябва да ти открия работи, които ти не знаеш. Моята любов ме не допускаше да те огорчавам, но съвестта ме кара на противното. Трябва да знаеш какъв човек се свързваш. Аз нямам право повече да мълча.

— Оба дими всичко, ти пак си тоя за мене — каза тя смутено.

Огнянов я тури да седне и той седна при нея.

— Радке, Хаджи Ровоама каза, че съм бунтовник. Тя не знае, тя нарича всеки честен младеж бунтовник.

— Така, така, Бойчо, тя е много зла жена — каза бързо Радка.

— Но аз съм на истината, Радке.

Радкаго погледна зачудено.

— Да, Радке, бунтовник, и не на слова, но който мисли да готви въстание.

Той помълча. Тя нищо не отговори.

— Мислим да вдигаме въстание на пролет, затова съм в тоя град. Рада мълчеше.

— Това е моето бъдеще, бъдеще не известно, пълно с опасности.

Рада го гледаше с маяно, но нищо не каза. Огнянов видя в това студено мълчание присъдата си. Привсяка неговата дума предаността на това момиче се изпаряваше във въздуха. Той направи усилие над себе си и продължи изповедта си:

— Това е моето бъдеще. Сега да ти кажа моето минало.

Рада вперил безпокойно очи в него.

— То е по-тъмно, Радке, ако не по-бурно. Знай, че аз бях осем години заточен в Азия, за политическа причина, и избягах от Диарбекир, Радке!

Рада стоеше попарена.

— Кажими, Радке, калугерицата споменали ти и за това?

— Не зная — отговори сухо Рада.

Огнянов постоя малко мрачно замислен, па подзе:

— Тя ме нарича кръвници убийца. Тя и това не знае, Радке, тя преди няколко време ме наричаше шпионин. Но слушай.

Тоя път Рада почувствува, че има нещо страшно, и побледня.

— Слушай, аз убих двама души, и то неотколе.

Рада се отмести неволно.

Огнянов не смееше да я погледне; той говореше към стената. Сърцето му се късаше, като че го дърпаха железни клещи.

— Да, аз убих двама души турци; аз, който мухане бях убивал. Аз трябваше да ги убия, защото пред мен сяха да насилват едно момиче — пред мен и пред баща му, когото свързах. Да, аз съм и кръвник, и мене пак Диарбекир ме плашии — въжето.

— Казвай, казвай. — прошепна тя отпаднала.

— Всичкоти казах, знаеш ме вече цял — отговори разтреперан глас Огнянов. Той чакаше да чуе страшната присъда, която четеше по лицето й.

Рада се хвърли на врата му.

— Ти си мой, ти си най-благородният човек — извикатя. — Ти си моят герой, моят хубав рицар.

И двамата младихорасе прегърнаха силно и страстно, като хълцаха от любви щастие.

ХІІІ. Брошурата

Тежки стъпки се раздадоха по стълбите извън. Оня, който се качуваше, вървешетъй силно и лудешки, щото цялото дървено здание се търсеше. Това прекрати възторжените прегръщания на двамата.

Бойчо се послуша и каза:

— Тая хала е докторът.

Радасе изправи до прозореца и си наблегна до стъклото загорешеното лице, като да скрие възмущенията си. Докторът се втурна в стаята бурно, както в всякога.

— Четете — каза той, като подаде една брошура на Огнянова. — Огън, огън, братко! Огън. Да полудееш! Да целуна златната ръчица, дето е написала това!

Огнянов разгърна брошурата. Тя беше издание на емиграцията в Румъния. Както повечето подобни книги, и тая беше доста посредствено произведение, натъпканос патристически и изтрити фрази, с блудкава риторика, с отчаяни възклицания и ругателства против турците. Но именно затова и възбуждаше ентусиазма на жъдните за новословодуши в България. По жалкото състояние на листата, овалени, смачкани, почти изгнили от хващане, явно беше, че тя бе минала през стотици ръце и нахранила хиляди души с огнена пища.

Соколов беше като пиянот прочитай. Сам Огнянов, литературно развитот Соколова, беше очарован и не можеше да отръгне очите си от книгата. Докторът със завист гледаше на него и не търпеливо я грабна от ръцете му.

— Чакай, чакай аз да ти чета! — извика той и захвана да четес висок глас, като се разпалеше повече; сечешес ляваръка въздуха, тропашес краката при всяка силна фраза и стреляшес мълни и погледи Бойча и Рада,

в душитена коитоодевешнитесладостнивълнениясе заместихас
войнствениявъзторгна Соколова. Стаятаи цялотоучилищедоригърмеше
от гласаму, коитодостигнадо октава. Когатоизчетеповечетоот брошурата
и достигнадо дълготостихотворение, коетоя завършваше, той престана,
трепетени залянс пот, и се обърнакъм Огнянова:

— Огън, огън, братко! На, ти четитова, уморихсе. Не, дайсам, ти
четешпесникатопоп Ставри„отче наш“, ще ми изхабишвпечатлението.
Вземити, Радке!

— Вземи, Радке, ти добредекламираш!— каза Огнянов.

Девойкатазачете.

Стихотворението, кактои прозатана брошурата, се отличаващес
многоводенпатос, възклицанияи бездарност, но Радкаго четес умениеи
чувство. Звънливиятй треперливглас придавашена всекистих изкуствен
животи сила.

Докторътгълташевсякадумаи силнотропашепо пода. На най-
интереснотомястоврататасе бутна, без да се потропа, и клисарката
бабичкавлезна.

— Викатели ме? — попитатя.

Докторътя изгледасвирепо, тласная в гърба, без да й продума, ритна
врататасилнои я заключизад нея. Беднатабабичка, коятоживеешеотдолу,
слезнапопаренаи поръчадолуна децатаклисарскида мълчат, че
даскалицатадаваурокна даскалаи на доктора.

Току-щоизлезнабабичката, врататапак се почукаили по-добре
натиснасилно.

— Кой дяволиде пак? — изкрещядокторътотчаяно. — Чакайда го
хвърляиз прозореца! — И той отворивратата.

Влезеедномомиченцес писмов ръката.

— Комуносиштова? — попитатой грубо. Момиченцетопристъпикъм
Радаи й дадеписмото. Радапрегледанадписа, койтоб бешенепознат,
позачуденоотвориписмотои захванада чете.

Бойчосе бешеспрялучудени я гледаше. Тойзабележи, че румени
петназаиграхапо лицетой и най-последусмивкасе изобразипо него.

— Каквое? — попитаБойчо.

— Писмо. На`, чети!

Бойчовзе писмото.

То бешелюбовнописмоот Мердевенджиева.

Бойчосе изсмаяката.

— Ах, този Мердевенджиев! Сегатой е мой съперник, Радю, по-страшеноще. Аз се чудя тая куфаглава как е могла да изкове и такова писмо. Трябва да видим в писмовника от колко места е скърпено.

Радю съдра писмото, като се смееше.

— Защо го скъса? Отговорим му! — й каза Соколов.

— Как да му отговоря?

— Пишиму: „Оооо сладкогласнейший славею! Оооо музико словеснейшая патко! Оооо нежно сърдечний папуняко! Имах висока чест, днес, часа на шест“ — продължаваше Соколов, като погледна часовника, после прибави към Бойча: — Видишли, че тоя хаплюе страшно подло човече? Видишли гнусно интригантче? Шпионин, а? Моят комплимент! Чувай, ти като идеш днес на училището, хракни, та го заплую. На твоето място и плесница бих му ударил.

— Глупец, зарежи го!

— Не, не, подлеците не стига да ги презираш, трябва да ги накажеш. Ти го остави на мене! — каза докторът заканително.

— Щоти трябва! В рядка какал камък не хвърляй, щете опръска.

— Ах! Чакай! — извика докторът, се хвана за челото, като да задържи някаква мисъл, която му хрумна.

— Какво?

— Едно нещо! Чакай! — И той се изсмаяката.

Огнянов го гледаше въпросително.

— Нищо, нищо. Сбогом. Па утре не забравяй: на Силистрейола!

— Пак ли? Каквие са тия сарданапалщини, джанъм?

— Ще се видим пак, сбогом! — И докторът излезе бързешката.

Той отиде у тях си, написана Мердевенджиева с почерк, приличен на женски, следните думи:

„Благодаря. Писменон е намирам за добре. Очаквам Ви до вечерав бабината Якимчина градина. Вратичката ще бъде отворена. — Ах! Ах!

28 септември 1875.

Вам известната.“

Псалтът се показаточен на любовното пригласение. Но вместо Рада него го посрещна със страшен рев Клеопатра, която Соколов беше довели държеше вързан на един тъмен гъл на градината, съседна с неговото жилище.

XIV. Силистрейола

Тъй се наричаше една прекрасна зелена морава и манастирският дол, обиколен с кичестивърби, до самата манастирска река. Макаровче и есен, това прелестно кътче, поради своята усойност, запазваше още неприкосновена своята зеленина и свежест, като Калипския остров, дето вечно пролет владее. През кичестите клони, на север от тая щастлива морава, се виждат двата върха на Стара планина: Кривините и Остро върхо. Междутях се разтваряше балканското гърло със стръмните си урви и увиснали скали, в дъното на които шумеше реката. Горският прохладен вятър цлюшка нежно листата и, заедно с балканските мириси, носеше тук и глухия гръм на водопадите. От татък, през реката, се издигаха високите бели сипеи, страшно изрязани и изхълмани от пороите. Слънцето отиваше към пладне и неговите зари, като минаваха през листнатите дървета, сипяха възморавката дъжд от златни, трепещи търкала. Чудна прохлада и радост царуваха в това поетическо кътче, което носеше такова прозаично и невярно название. Защото никакъв път, ни силистренски, ни други, не минаваше през тая усамотена морава, тъй приятно гнезден на политена непристъпна татук Стара планина. Названието й се дължеше не на географическото й местоположение, а на друго едно обстоятелство, тъй да кажем, историческо. Нейната прикритост, прелести и прохлада няколко години наред вече бяха направили любимото място на всичките пиршества, веселби и оргии. В тая белочерковска Капуа се бяха разсипали много леки търговци и мираз-ееджи и в ерфенетата и парсии после отишли на нова печалба в Силистренско, дето, благодарение на дивотата и изобилието на оня край, те намирахалесно поминъци работя, даже и забогатяване. Сполуката на най-първите Язовици от Бяла черкова привлече и другите пропаднаха братя в обетованата земя — силистренските полета.

Потоя начин днес Силистра и селата брояха многобройни пришелци от Бяла черкова, които извършваха там ролята на пионери на цивилизацията; защото, междудругото, те дадоха на онова място десетина поаи и два сета двама учители. Прочее, за белочерковците тоя беше най-правият път за Силистра.

Привсичкото му фатално значение, славата на Силистра и олуцът фтеше и днес привличаше охотниците за веселби и пиршества; а те бяха много. Защото, при другите си лошабини, и го то има и една привилегия: да прави народите весели. Там, дето арената на политическа и духовна деятелност е затворена с ключ, дето апетитът за бърза забогатявания от нищо не се дразни и широките честолубия не намират простор да се разиграят, обществото изхарчва силите си в дребни местни и лични сплетни, а разтуха и развлеченията си и намира в мъничките обикновени лесни блага на живота. Една бъклица вино, изпита под прохладната сянка на върбите, край шумливата кристална речка, прави да забравиш робството; един гивеч, изпечен с алени патладжани, миризлив магданози люти пиперки и изяден на тревата под надвисналите клони, през които се гледа високо тосиньо небе, е едно царство, а ако има при него цигулари, то е върхът на земното щастие. Поробените народи имат своя философия, която ги примирява с живота. Един безизходно пропаднал човек често свършва с един куршум в черепаси или в клупа на едновъже. Един народ поробен, макар и безнадеждно, никогасе не самоубива; той яде, пие и прави дещо. Той се весели. Погледнете народната поезия, дето са се отразили тъй ярко народната душа, животи и мироглед. Там, покрай черните глила, дълги синджири, тъмни тъмници и гноянирани, преплитат се тлъсти печени агнета, червени руини вина, люта ракия, тежки сватби, вити хора, зелени гори и дебел сенки, из които е избликнало цяло море от песни.

Когато Соколови Огнянов пристигнаха, Силистра и олу шумеше вече от веселата дружина. Междудругите там бяха и Николай Недкович, развити просветен момък; Кандов, студентът един руски университет, дошъл за поправка на здравето си, човек начетен, но краен идеолог и увлечен от утопична социализма; г-н Фратю; Франгов, учител, гореща глава; Попов, екзалтиран патриот; поп Димчо, тоже патриот и пияница, и Колчо Слепецът. Този подпреният, лишен съвсем от зрение, беше дребничък момък, с изпито

страдалческо лице, но интелигентно. Той беше твърде вещна флаутата, с която кръстосваше цяла България, весел разказвачи смехотворени затова неизбежни във всички весели събрания.

Обядът беше насладан вече въз един шарен месал на тревата. Два полвяка, един с бяло, друг с червено вино, се изстудяваха във воденичната вада, която течеше край самата морава. Циганите те глеха тъка по гъдулките си и пееха с издути гърлатурски мами. Един кларнет и две дайрета, с гърмежана тенеките си, допълняха тоя шумен оркестър. Обядът беше твърде весел. Наздравниците следваха една след друга, те се правеха седешката, по тогавашния обичай.

Пръв пи наздравица Илийчо Любопитният:

— Наздраве, дружино! Кой що желае, господ да му даде; кой то нам зло мисли, господ да го очисти! Кой то нас мрази, по корем да се татрази!

Чашите се гаврътнаха шумно.

— Да живее компанията! — извика Франгов.

— Аз пия за Силистра и олуи за поклонниците му — провъзгласи поп Димчо.

Поповиздигна чаша и извика:

— Братя, пия за балканския лев!

Музиката, която беше млъкнала, захвана пак и пресечена здравниците; но г-н Фратю, който не беше казал още своята, махна на цигуларите да млъкнат, стана прав, озърна се и извика възторжено с чаша в ръка:

— Господа, прокламирам моята свобода за българската *liberte*. *Vivat!* — И изпичаша таси.

Но дружината, която не разбра добротата му, държеше чашите си пълни, като мислеше, по възторжения му вид, че той има реч. Господин Фратю се позачуди, че не прие никак отзив, смутисе и седна.

— Какво искате да кажете, господине? — попита студено Кандов, който стоеше срещу Фратя.

Фратю се намръщи.

— Мисля, че говоря достоясно, господине: пих за българската свобода. — Тая дума Фратю произнесе ниско, като погледна подозрително циганите.

— Какво разбира те под свобода? — попита пак студентът.

Соколов се обърна:

— Аз мисля, че трябва да пиеш за българското робство — никаква българска свобода не съществува.

— Не съществува, но ще я сдобием, приятелю мой.

— Как ще я сдобием?

— Като пием — отзовасе някой иронически.

— Не, като се бием! — отговори Фратю разпалено.

— Фратю, опитвай се: вол се връзва за рогата, а човек — за езика — каза насмешливо Илийчо Любопитният.

— Да, мечът, господа! — каза разпалено господин Фратю, като си посочи юмрука.

— Кога е така, аз пия за здравето на меч, господът на робите! — каза Огнянов, като издигна чашата.

Това наелектризира дружината.

— Агуш — извика един, — засвирете „Поискал гордий Никифор“.

Това беше тогава българската марсей леза.

Музиката гръмна и цялата дружина подхвана песента. Когато дойдоха до стиховете: „Сечи, коли, отечествода се освободи“, въодушевлението се увеличи и ножовете и вилиците замахваха из въздуха.

Господин Фратю беше грабнал един голям нож и страшно сечеше атмосферата с него. В едно разпалено замахване той удари едно голямо стъкло с червено вино, което принасяше момчето. Виното се разля по Фратя и му вапцалятното сетре и панталони.

— Магаре! — изкрещя Фратю.

— Господин Фратю, не се сърди — казаше поп Димчо; — щом има сеч и клане, и кръвнина ще падне, то се знае.

В това време всички те гълчаха шумно, без да се чуват един други, защото музиката беше подхванала някакъв турски марш и дай рето заглушително блъскаше.

Огнянови Кандов се бяха отделили от другите и по едно дърво разпалено се препираха за нещоси. Притях беше се приближили Николай Недкович.

— Вие ми говорите, че е нужно да се предприемат борба — продължаваше Кандов началния разговор, — защото има за цел свободата.

Свобода? Каква е тая свобода, да има пак княз, сиреч султанче, чиновници да ни грабят, калугерии попове да тлъстят на наш гръби войска да изсмуква най-жизнените сокове на народа! Това ли е вашата свобода? Аз за нея не давам капка кръв от малкия си пръст.

— Но слушайте, господин Кандов — отговаряше Недкович. — Вашите начала и аз ги уважавам, но няма работата тука. Нам трябва предивсичко политическа свобода, сиреч сами да бъдем стопанина земята си и съдбините си.

Кандов махна с глава отрицателно.

— Но вие ей сега ми тълкувахте друго нещо. Вие си назначавате нови господари, които да заменят старите; понеже не щете шейхюли и сляма, прегръщате друг, който носи име екзарх, сиреч менят етиранис деспоти. Налагатена народна началници и унищожавате всяка идея за равенство; вие освещавате правото за експлоатация на слабия от силния, на труда от капитала. Дайте на борбата си цел по-съвременна, по-човеческа; на правете я борба не само против турското иго, но и за възтържествуване на съвременните принципи; сиреч унищожението на тия глупави порядки, осветени от вековни предразсъдъци, като трон, религия, правна собственост на юмрук, които човешката дивота е въздигнала в неприкосновени принципи. Четете, господа, Герцена; Бакунина и Ласалю. Оставете се от тоя узкоживотински патриотизъм и дигнете знамето на съвременното разумно човечество и на трезвата наука. Тогава аз съм с вас.

— Идеите, които вие изказахте — възрази живо Огнянов, — доказват вашата начетеност само, но дяволски красноречиво говорят за незнанието ви българския въпрос. Под такова едно знаме само вие един ще се намерите: народът няма да го разбере. Забележете, господин Кандов, че само една цел разумна и възможно можем да поставим пред него: строшаването на турския ярем. Ние видим засега само един враг — турците, и против тях въставаме. Колкото за принципите на социализма, с които ни угощавате, те не са за нашия стомах, българският здрав смисъл ги отхвърля, и те нито сега, нито кога да е, не могат да намерят почва България. Вашите шумни принципи и знамената „съвременното мислещо човечество и трезви науки на разума“ само хвърлят мъгла въз предмета. Тук е работата да запазим огнището си, честта си, живота си от първото краставозаптие.

Преди да развързваме общечовечески въпроси, или по-добре мъгляви теории, трябва да развържем себе си от веригите. Ония, на които ученията четете, нито мислят, нито знаят за нас и нашите страдания. Ние не можем да се опираме освен на народа, а в тоя народ туряме и чорбаджии, и духовенство: те са сили и ние ще ги употребим. Унищожи заптието, и народът постига своя идеал! Ако вие имате друг идеал, той не е негов.

В това време музиката беше престанала и шумът утихнал. Слепецът засвири на флутата и чудни сладостни тонове се разляха из пространството.

— Елате тука бе, какво философствувате там? — извикаха към троицата събеседници.

Нотите се обърнаха: разговорът беше горещ. Слепецът свири още няколко време в сред тържествената шина, щото всички, ако и с малко или много запалени глави, се наслаждаваха от упоителната мелодия, която излязаше из черното флутово слепеце. Изведнъж той спря да свири и каза:

— Знаете ли какво видя сега?

Всичките се усмихнаха.

— Отгадайте де! — казваше Колчо.

— Какво даваш, ако усетим? — казаха неколцина.

— Давам астрономическия си телескоп.

— Де е той сега?

— На месечината.

— Чакай, ти видиш сега червените бузи на Милка Тодоричкина — каза поп Димчо.

— Не е то. Аз тях по`мога да ги ухапя — не да ги видя.

— Виждаш господина Фратя — каза Попов, защото господин Фратю беше изправил пред слепеца и махаше пред очите му.

— Не е: вятър може ли да видиш?

— Слънцето?

— Не, вие знаете, че съм кавгалия с него, та съм се заклел, докато съм жив, да го не видят очите ми.

— Виждаш нощта — каза докторът.

— Не е и то; аз виждам една чаша вино, която ми подават: забравихте ме бре!

Няколко души наляхатозчаси му поднесоха усмихнати.

— Наздраве, дружина! — казатой и изпичашатаси. — А аз какво печеля, детовие не можахте да отгадате?

— Останалите чаши, детоти наляхме.

— Колкоса?

— Свети Седмочисленици.

— Аз повече уважавам св. Четирийсет мъченици — забележи поп Димчо.

— Наздраве!

— Да живеј!

— *Vive la Bulgarie, vive la république des Balkans!* — викна господин Фратю.

Колчо запятропарана калугериците. Веселбата се продължи до вечерта. Дружината стана да си иде в града.

— Баювци, па утре в училището на репетиция — извика им Огнянов.

— Какво представление ще давате? — попита студентът Огнянова.

— „Геновева“.

— Отде избрахте тази антика?

— Реши се „Геновева“ по две причини: първо, че тя няма възбудителен характер — на това настояха чорбаджиите; второ, че всички са я чели и желаят нея. Трябваше да се угоди на вкуса. Целта на лие за повече доход? Трябваше да купим вестници и книги за читалището и „други“ работи.

Дружината, шумна и развеселена, потегли към града. Тя скоро се изгуби в дърволяка на бостаните, въз които падаше вече вечерният полумрак. След четвърт час тя влязаше победоносно в помрачелите улици на града, като пееше из цяло гърло бунтовнически песни. Това метежно шествие извикваше вратните купове жени и деца.

Само Огняновият не беше там. Едно момче му пришпна лонещов ливадата и той се отдели от другарите незабелязан.

XV. Неочаквана среща

Огнянов се упъти на север. Той отиваше към балканското гърло.

Свечеряваше.

Слънцето беше злато и величествено. Последните му зари, които позлатяваха високите бърдана Стара планина, изчезнаха. Само няколко облачета, със злато румени краища към запад, се усмихваха още на слънцето от своята ефирна височина. Долината беше цяла в сянка. Белите сипеи на запад потъваха във вечерната дрезгавина, която застилаше все повече и повече манастирските ливади, скалите, брястовете и крушите, чиито очертания ставаха груби и неясни. Никой птичиглас; никое цвъртение. Крилатият народ, който веселеше денем долината, сега се гушеше в мълчаливи гнездата си, закрепени по клоновете или скрити под стрехите на манастирските зидове. Заедно с тъмнината възцаряваше и тишината, чудна и меланхолическа, на нощта. Само гръмотьна планинските водопади изпълняше самотията. Сега из-тогиз ветрецът донасяше дотук отдалечено дрънкане на звънцина закъснели стада, които се прибираха в града. Скоро блесна и месечината и увеличи обаянието на тоя идилически час. Златна ведрина заля и ливада, и дървета, които хвърлиха на земята чудновати сенки. Сипят се очерта по-ясно, замязална стена от старовремска развалина; новият купол на манастира се бялна ярко над стрехите и тополите манастирски, а зад него върховете на Стара планина се вдигаха високо, високо към небето и се потапяха във въздушната му лазур.

Огнянов мина зад гърба на манастира, влезна в затъмнелия пуст дол и след няколко минутиolutane из камъняците приближи една воденица.

Дядо Стоян го посрещна извън вратата.

— Какво има? — попита бързо Огнянов.

— Дошъл е приятел.

— Какъв приятел?

— Наш челяк де.

— Наш челяк?

— А бе народен челяк.

— Кой е той?

— Не го зная. Спуснал се тая вечерот планината и право при мен.

Уплаших се най-напред: хайдутин, рекох си. То да му видиш каква фетасамо. Крака като клечки. Че то излезе наш челяк. Дадох му хляб.

— Заведиме при гостаси!

— Аз съм го турил на скришно, ела по мене. — И дядо Стоян въведе Огнянова във воденицата.

Тя беше тъмна.

Той запали газева ламбича, прекара бойча между зидовете и воденичните камъни и между два хамбара и се спряха пред една врачка, увиснали и те и раздраните паяжини по която свидетелствуваха, че е стояла затворена дълго време.

— Как, той е тука спрял?

— Ами? Покритото мляко коткиго не лочат... не е ли тъй, даскале?

И дядо Стоян почука и извика:

— Господине, излез, ваша милост!

Вратата се отвори и един човек, като се приведе, излезе от нея. Той беше дребничък, сухичък момък, рус, с твърде дребно лице, небръснато отдавна, с жив поглед и леки движения; но той поразиха Огнянова със страшната си мършавост и слабост. Той беше облечен в бяло хъшовско облекло, добре прилепнато на дръгливото му тяло, напъстрено с традиционните висулки, шарилаци и гайтани по гърба, гърдите и коленете и изпокъсано страшно, така щото се виждаха голите му меса на скитника.

Още при пръв поглед той и Огнянов изпуснаха по един зачуден вик.

— Муратлийски!

— Кралич!

И те се стиснаха за ръцете и се целунаха в устата.

— Как, ти? Откъде? — питаше Огнянов, който познаваше Муратлийски един другаринот четата тяхна.

— Аз? Ами ти де беше, а де те виждам?! Ти ли си бе наистина, Кралич?

Краличът се извърна сепнато, озърна се във воденицата и към дядо Стояна, който не подвижен зяпнал все държеше ламбата пред тях.

— Дядо Стояне, духни свещта и затвори вратата. Но не: ние да излезем навън. От гърмеж няма да се чуем.

Дядо Стоян тръгна напред със свещта и притвори вратата зад тях, като им издума:

— Хай погълчетеси вие всичко, а пък аз ще си легна. Когато и вам се

доспи, влезнете и легнете си, както завърнете!

Долът беше съвършено в мрак, но от срещната урва беше добресгряна от месечината. Огнянови другарят му отидоха още по-на тъмно, на станиха се въз един голям камък, край който извиваше тихо шумещата река.

— Дай сега да се целунем пак, братче — каза Огнянов с чувство.

— Е, Кралич, кажи ми, какъв чорт? Аз те зная в диарбекирския рай!

— Ами ти? Добре, оцели не си минала въжето? — изсмя се Бойчо.

Фамилиарността се въдвори междутях. Еднаквата съдба и страдания сближават най-чуждите един друг и мучовеци. А Бойчо и Муратлийски бяха вече братя по оръжие и по идеали.

— Е, казвай сега — подзе Муратлийски. — Ти си от по-далеч. Затова ти имаш първенство. Кога се завърна от Диарбекир?

— Искаш да кажеш, кога бегах?

— Как? Ти побягна ли?

— През май.

— И сполучи да минеш безопасно дотука? Отдеси дойде?

— От Диарбекир тръгнах пеша до руска Армения, оттам през Кавказ в Русия, та в Одеса, все с руска помощ. От Одеса с параходана Варна. Оттам, през планините, та в троянските колиби. После през Стара планина, та в Бяла черкова.

— Ами защо избра именно Бяла черкова?

— Страх ме беше да ида, дето няма никой познат. А пък дето имах познаници, не ги знаех на кой ум са сега и не бях сигурен. Спомних си, че в Бяла черкова е най-добрият бащин ми приятел, един много благороден човек. И освен него бях уверен, че там никой друг не ме познава; та и той нямаше да ме познае, ако да не му се бих обади.

— Ами аз как те познах изведнъж? И тука остана?

— Да. Пак тоз човек, бащиният ми приятел, ми помогна, та постъпих учител, и досега, слава богу, всичко добро.

— Та ти даскалтъкли захвана, Кралич?

— Официално — даскалтък; тайно — стария занаят.

— Апостолство?

— Да, революция.

— Е, как отива по вашия край? Ние я оцапахме.

— Засега — добре. Духовете са силно разбудени, почвата е вулканическа: Бяла черкова е била едно от гнездата на Левски.

— Е, какъв е планът?

— План нямаме още. Готовим се само теоретически, тъй да се каже, за въстание и чакаме времето да ни научи. А броженieto расте всеки ден и тука, и наоколо: рано или късно въстание ще има.

— Браво бе, Кралич! Бабанкаси!

— А ти разкажи своите митарства сега!

— Че знаеш вече работата. В Стара Загора се оцапахме до шия, та ни е срам да гледаме хората.

— Не, не, ти захвани от началото: от как се разбичетатани и от нашата раздяла. Осем години в Диарбекир, нищо не съм чул, ни за тебе, ни за толкова другари.

Муратлийски се изтегна цял на камъка, склочи ръцете си под главата и в това спокойно положение дълго разказва историята си. Той бил участвувал в софийското съзаклание под Димитра Общия и в ограбването на орханийската поща. Попаднал в тъмницата, подир издайството, той избягнал Диарбекир или бесилото само по едно чудо. После отишъл във Влашко, дето година и половина се скитали борилс глад и мизерията, а оттам с мисияминал пак в България, да се борис опасности и страхотии, които придружават единагитатор. Тая пролет той се озовал в Стара Загора и с ентузиазъм работил за приготвянето на бунта. Подир печалния изход на движението, в който случай бил леко ранен от турците в малкото сбиване при Елхово, той уловил Стара планина, гонен от турски потери и от самите българиколибари, до които се обръщал за хлебеци и за селски дрехи, за да замени хъшовските. Десетина дена се скитал така из Балкана, изложен на хиляди опасности и страдания. Страшният глад бе го принудил да слезе от планината и да попроси хляб от първия жив човек, който му се мерне, като допререволювераси до гърдите му. За щастие, той налетял на дядо Стояна. Твърде покъртен, той разказа добрия прием, който намери у воденичаря, първия човек, който се е отнесъл братски към него, откогато се е заскитал по Стара планина.

Огнянов следешес вълнение разказана Муратлийски за опасностите и приключенията му. Той преживяваше сам всичките тревоги, страдания,

горчиви разочарования и срама за подлите проявения в народа, които сподирват крушението на всяка революция. Той с братско участие размишляваше сега за съдбата на Муратлийски.

Муратлийски мълкна. Реката шумеше под краката им. На около беше пусто и тихо. Сгрени тескали от срещане с нея; само по върха им нощният вятрец люлееше самораслителюляки и другиниски дръвчета.

XVI. Гробът говори

Сутринта Огнянов се упути към града. Той измина балканското гърло и излезе при манастира. На поляната пред манастира, под големите орехи, се разхождаше игуменът, гологлав. Той се възхищаваше от утринната хубост на тия романтични места и приемаше големи глътки свежия животелен въздух на планината. Есенната природа имаше ново обаяние с тия позлатени листовена дърветата, с тия пожълтели кадифяни гърбовена Балкана и с тая сладостно-нежна повехналост и меланхолия.

Огнянови и игуменът се здрависаха.

— Хубави места, отче — каза Огнянов, — честити сте вие, че можете да живеете по-близо до природата и да се радвате спокойно на нейните божествени прелести. Ако някога добия охота да мина във вашето звание, то ще е само от любов към тая вечно хубава природа.

— Пазисе, Огнянов, от апостол да станеш монах: ще слезеш няколко стъпала по-ниско. Стой си в мир. Па освен това, аз не бих те приел в моя манастир; ти, какъв то си безбожник, ще изневериш даже и отца Йеротея — каза шеговито игуменът.

— Що за птица е тоя старец? — внезапно попита Бойчо.

— Един твърде благочестив и почтен брат, който много прилича на господ Саваота, но има един недостатък: копае си парите, та зеленясват. Колчем сме му позагатвали да дедеза обща работа, все се втелява. Та сме го взели на пословица: „Втелява се като отче Йеротея“, казваме за някого си. Ами от дека идеш тъй рано?

— Преспях в дядовата Стоянова воденица.

Игуменът го изгледа малко слисан.

— Да няма тенец страх?

— Никак, ами дошъле там един брат.

И Огнянов му разказа накъс срещата си с Муратлийски.

— Ами за щоне дойдохте в манастира? — каза игуменът укоризнено.

— Там сте спали на чувалите с жито.

— Наш брат комита знае и две, и двесте.

— Хай да ви благослови господ. А как му кръстихте името?

— Ярослав Бързобегунок, австрийски чех и фотограф в Бяла черква.

Отец Натанаил се изсмя.

— Вие, апостолите, сте май много дръзки синковци! Гледайте да се не разбиестомната на третия път...

— Гледай си кефа, има един господи за комитаджиите, както има за хайдутите — каза и се усмихна знаменателно Бойчо. — Ба, ти си си донели карабината? — извика той, като погледна Натанаиловата пушка, облегната до дънера на една върба.

— Скимна ми тая заранда я опитам. От много време не съм я пипал. Ти разлуди света и сега всеки ден има музика пред манастира. Тая охота ще моле пса дори и мъртвите, не мене, стар грешник.

— Не е зле да си опиташ пак ръчицата, отче игумене.

Така, като вървяха и двамата, дойдоха близо до воденицата на страшната нощ. Видът на това място извади дълбоки бръчки по челото на Огнянова.

Воденицата сега беше затворена. Стоян воденчарят още тогава бе напуснали наел друга, както знаем, в манастирската река.

Тъй запусъла и обраслав бучиниш, тя приличаше на гроб в тая прекрасна местност.

В това време Мунчо се беше крадешком приближил, спря и втренчил очи в Огнянова. По безсмисленото му идиотско лице играеше някаква странна усмивка. В тоя лишен от разум поглед се четеше и дружелюбност, и страх, и удивление, които възбуждаше Бойчов душата на Мунча. Преди годинитой беше изпсувал Мохамеда преди него башия, който го беше прострелял мъртъвот бой. Оттогава в затамнялото му съзнание беше оцеляло само едно чувство, само една мисъл, само един проблясък: ужасна, демонска омраза против турците. Като се улучи случаят, зрител при

убиването на двамата във воденицата и при погребението им в ямата, той до би непостижимо удивление и страх почитание към Огнянова. Това чувство приличаше почти на култ. Той го наричаше „Руссиан“, неизвестно добре зано. Из най-напред се уплаши от него на чардака, не я нощ, по-после привикна на Огнянова, който посещаваше често манастира. Той се пулеше в него и не сваляше очи; считаше го свой покровител. Когато го обиждаха манастирските ратаи, той ги заплашваше с Руссиана:

„Ждъ кажана Руссиана, и вассда заколи!“ И търкаше пръстана гърлото си. Но никой не отбираще смислана думите му; и за щастие, защото той ги повтаряше и в града, когато ходеше. Игуменът Бойчо не обърна внимание на Мунча, който продължаваше да върти глава и да се хили приятелски.

— Я виж, онбашият иде насам! — каза игуменът. Действително, онбашият се задаваше с пушката на рамо и с чантана гърба. Той отиваше на лов.

Той беше 35 годишен човек, с подпухнало жълтеникаво лице, с голямо изпъкнало чело, с малки синви очи и с поглед лениви и заспал. Видеше, че той ядеше афион. След като се здрависаха и размениха няколко думи по тази годишна лова и тва, онбашият взе карабината на игумена, прегледа я внимателно като всеки страстен стрелец и каза:

— Деспоте фенди, добра карабина; накъдеще хвърляш?

— Че аз и това гледах. Шерифага... не съм я взимал от година време, та рекох барем да я изпразня.

— Де избираш нишан? — попита онбашият свалим картинката си от рамото си явно желание да си покаже изкуството.

— На яра — каза просто игуменът; — там оня буренец, дето прилича на шапка, близо, дето е копаноглина.

Онбашият го изгледа поучудено.

— Че то е много далеч!

И той клекна до една канара, опря картинката си на нея и мери десетина секунди.

Пушката гръмна; куршумът запраши няколко разкряча от нишана.

Лека досада се изобрази по внезапно зачервенялото чело на Шерифага.

— Втори път! — каза той, като се заложи пак при камъка и мери близо една минута. Кога мартинката гръмна, той се изправи и се вторачи в буренеца. Но видя, че ярът още се прашешетвърде високо над бурена.

— Проклетаробота! — каза той разсърден. — Деспот е фенди, такъв далек ни шанникога не се избира! Хвърляй сега пъкти! Самоти казвам, че нахалост ще иде куршумът. Гледай баремяра да удариш — прибави той иронически.

Игуменът дигна пушката прав, взе нишана на око и тог час изпразни. Буренът се запраши.

— Слушала ме още пушината! — каза игуменът.

— Случай! — извика онбашият. — Де втори път...

Игуменът пак помери и изпразни. Куршумът намери пак бурена. Онбашият побледня. Той продумая досан:

— Кешише фенди, ти имаш вярно око, ама сам не вярвам баснята, че не си гърмял от година. Не е зле да даваш урок на вашите младежи, които всеки ден стрелят тядва. — После прибави злобно: — Много са развилнеяли. Нещо ги сърби. Ама дяволът ще си скъса цървулитенай-после. — Погледът на онбашият стана по-зверски и ненавистен, обърна сега към Огнянова.

През всичкото това време Мунчостоешена почтеноразстояние от него. Но как беше се изменил сега! Безумно уплашване и скотска ненавист бяха изкривили чертите му до страхотия. Той беше хвърлил застрашителен поглед сега въз онбашият, със зяпнала уста и разтворени ръце, като човек, който се готви да се хвърли въз някого. Онбашият машинално се обърна към негова страна и го погледна презрително. Тогава лудият доби още по-зверски поглед, па извика, като пръскаше плюнки от ярост:

— Русианждът заколи тебе! — И го изпсува на майка.

Онбашият разбираше малко български, но от Мунчовите заплетени думи нищо не разбра.

— Какво реветоя скот? — попита той игумена.

— Незлобиво, е фендим, не видишли го?

— Какво се е разфучал Мунчотук? В града кога влазя, е много хрисим — забележи Бойчо.

— Не знаеш ли бе? Всеки петел на купището си пее.

В това време една великолепна хрътка, с черни петна по хълбоците и с машинен гердан на шията, на който се влачеше вървта, тичаше на сам през ливадата. Всички се обърнаха към кучето.

— Изтървалася е тая хрътка — забележи игуменът. — Трябвало кои ловци трябва да минуват.

Огнянов неволно трепна.

Хрътката дойде до воденицата, спря се, подуши вратата и взе да обикаля из треволяка, като виеше жаловито.

Огнянов попълзлаха ледни тръпки.

— Ах, хрътката на Емексиз Пехливана, изгубения! — извика онбашият.

Хрътката, която Огнянов добре позна, обикаляше на сам-нататъко около воденицата, дращеше по прага, ровеше в буренас крака и виеше. После издигна дългата си влажна муцуна нагоре, като че искаше да я видят, и залая сърдито. Тоя лай се отзоваваше страшно в душата на Огнянова. Игуменът той се спогледнаха поразени. Онбашият внимаваше учуден, с голям недоумение по лицето.

Хрътката все лаеше и виеше, като гледаше на сам.

Изведнъж тя се спусна въз Огнянова. Той пребледня и се дръпна назад, защото кучето се хвърли на него като вълк, с отчаяно джавкане.

Машиналната извади камата си и захвана да се брани от разлютеното животно, което игуменът безуспешно отпъждаше с махания, понеже не намираше камък.

Онбашият мълчаливо присъствуваше на тая странна сцена. Той стреляше подозрителни и зловещи погледи на Огнянова и на камата, която светеше. Но като видя, че Огнянов в самозащитата си може да промуши псето, което избягваше ножа, за да се спусне от друга страна, той се намеси и ги разтърва. После се обърна към Огнянова, който беше цял изчервенял и разпъхтян:

— Чорбаджи, от дето ва куче е сърдито на тебе?

— Един ден, не помня де, го ударих с камък — отговорис пресилено хладнокръвие Огнянов.

Онбашият го погледна недоволиво и изпитателно. Очевидно, той не беше удовлетворен от тоя отговор.

Мътно подозрение се излупи в главата му. Но той реши да помисли

после. Па като се престори, че намира Огняновия отговор, твърде правдоподобен, каза:

— Тая порода кучета са твърде паметозлобиви на истина.

Поздрави игумена, па тръгна към балканското гърло и скоро се изгуби.

Хрътката с подигната опашка отиваше вече през ливадата, за да стигне новия си стопан.

— Налия убихте тая пущина? — попита зачудена игуменът.

— Аз я хвърлих полуумряла в улея, за да се удавитам, но е тоя пак жива, за беда! — избъбра угрижено Огнянов. — Добре казваше дядо Стоян да я заровим при другите псета. Па от днесга и този дръвник Шерифът да се улучитука! Поразията, дето я не сееш, там никне!

— Добре ли ги убихте и тях? Да не възкръснел някой като кучето? — рече укоризнено калугерът. — Когато човек захване подобно нещо, трябва да дойде до юс, па тогава да остави. Новакси ти, Бойчо, в тоя занаят; но хай дано няманищо. Слухът, дето пуснахме за двамата души, приспачитачата. Но аз пак ще душа.

Междутова Огнянов беше впилочи в мястото, дето бяха закопани турците. Той забележи чуден, че на това място беше набрала значителна грамада камъни. Ни той, ни Стоян воден чарят не бяха турялития камъни. Той изказа удивлението си на игумена. Игуменът го успокои, като му каза, че те там ще са натрупани по някой прост случай. Те не знаеха, че Мунчо всеки ден ходеше да хвърля с попръжника камъни въз гробовете на турците; така щото беше се обрал всичкият камък някоколо.

Огнянов подадъръка.

— Къде отиваш?

— Сбогом, бързам — имам куп работас за представлението. Това проклето куче ме направи да забравя цялата си роля.

— Ти какъв си?

— Графът.

— Граф? А кое ти е графството? — шегуваше се калугерът.

— Диарбекирската крепост. Харизвам го на който ще.

И Огнянов тръгна нататък.

XVII. Представлението

Драмата „Многострадална Геновева“, която щеше да се представи довчера в мъжкото училище, не е позната на повечето младичатели. А междутова тя предитрийсетина години наред с „Александрията“, „Хитрия Бертолда“ и „Михаля“ бе възпитавала вкуса и възхищавала цялото поколение тогавашно. Ето вкратцесъдържанието. Някой немски граф, Сигфрид, тръгва на война против мавритите в Испания и оставя в неутешима скръб жена си, младата графиня Геновева. Току-що се отдалечава, наместникът му, Голос, се явява пред графинята с оскърбително предложение, което тя отхвърля с негодувание. Мъстителният Голос убива верния служител Драка, нея хвърля в тъмница, а пред графая наклонява, че я заварил с Драка. Разлютеният граф му праща заповед да погуби невярната съпруга. Но джелатите, на товареният Голос с тая мисия, смялят се за графинята и я оставят в гората, в една пещера с детето, на произволна съдбата, а Голоса излъгват, че са я посекли. След седем години графът се връща от война, злочест, и от едно писмо, оставено от Геновева, узнава невинността и оплаква ранната смърт. Той сковава във вериги Голоса, който полудява от гризенена съвестта. После графът, за разтуха, отива на лов в гората и намира случайно графинята в пещерата с детето и една сърна, която ги хранела с млякотоси. Те се опознават радостно и се връщат в палата. Тая наивна и трогателна концепция беше разплакала всичките баби и невестив града, Геновева винаги легенда помнеха и днес всичките, а много господи знаеха наизуст драмата.

Ето защо довчерашното представление възлунуваше от много дни обществото. То го очакваше нетърпеливо, като някое голямо събитие, което щеше да внесе приятна разнообразие в монотонния живот на Бяла черква. Всичко се тъкмеше да иде на театъра. Богатите господи приготвяха премени, а сиромашкините продаваха на пазара преждатаси и тозчас си купуваха билет, за да не би парите да идат за сол или сапун. Общият разговор беше за представлението и той задаваше всички други обществени семейни сплетни. Бабите в черква се питаха: „Гено, ще идеш ли довчера на Геновева?“ И се готвеха да плачат за многострадалната графиня. В къщата любопитство приказва кой коя роля е взел и с благодарение узнаваха, че

Огнянов ще бъде графът. Ролята на коварния, и после полуделия, Голоса взе господин Фратю, който обичаше силните усещания. (За да произведе повече впечатление в последния роля, господин Фратю нарочно остави косата си нерязана от един месец насам.) Илия Любопитният беше слугата, Драко, и той двайсет пъти днес се опитва как ще умре от сабята на Голоса. Той същият беше на товарен последа лае като ловджийското куче на графа. Той и на това прави доста упражнения. За Геновева от най-напред някой предлага да я кона Викентия, за хубавата и дългата му коса, но като узнаха, че на духовно лице се не позволява да излиза на сцена, тая роля дадох на другото, заедно с някаква бяла маса да си намажем устаките. Останалите второстепенни роли се заехат още.

По мъчно на тях миха декорациите, защото трябваше малко разности да се набави всичко. Те отидоха сами за завесата, съшита от червенкумаш, и за да я украсят, поръчаха на един дебрянски зограф да изобрази. Излезе нещо като шестак, с който ринат сено. А за украси на графския палатобрахавсичките подобри мобили в града. От Хаджи Гюрав взеха изписаните тополи за весина прозорците му, от Кара Гьозоолу — две анадолски седжедета, от Мича Бей за дето — изящните съклени цветарници, от Мича Саранов — големия килим, от Николай Недкович — картините на френско пруските бойове, от Бенчоолу — старото родно нокане — едничкото в града, от Марка Иванов — голямото огледало, донесено от Букурещ, и кадрот на „мучениците“; от женския метох — пухови възглавнички, от училището — картата на Австралия и небесния глобус, а от черквата — малкия полиелей, който осветляваше всичкото в семирно изложение. Даже и конашката тъмница да дебукайте си — за Голоса. Колкото за костюмите, те бяха същите, с които пред три години представляваха „Райна княгиня“. Тъй, графът навлеche Светославовата багреница, Геновева — Райнината. Голос си притури още нещо като сполети и високилъска виботфорти. Ганчо Попов, който беше Хунс (един от джелатите), покачи дългата си кама, приготвена за въстание. Драко се натруфиса с скупения цилиндър на Михалаки Алафрангата. Напразно Бойчо протестираше против тая пъстрина и несъобразност. Повечето актьори упорно настояваха да бъде по-ефектна сцената и той махна с ръка.

Още щом заиде слънцето, театърът хвана да се пълни. Предните

чинове заеха първенците и бяха, нарочно поканени. От една страна седеше Дамянчо Григорът, за да го забавлява, както той знаеше. Всичкото останало място беше напълнено от пъстър свят, който бръмчеше в очакване да се дигне завесата. Между господителната и голямата врява дигаше така Гинка, която знаеше наизуст драмата и разправяше наляво и надясно кои думи напред ще каже графът. Хаджи Смион, на един другчин, разказваше колко по-голям букурещкият театър от този и обясняваше какво значение имаше шестакът на завесата. Оркестърът съставляваха местните цигани гъдулари, които повечето свиреха австрийския химн, видисе, в чест на немската графиня.

Най-после настана тържествената минута. Австрийският химн мълкна и завесата се дигна безобразни бърчения. Пръв се показа графът. Всичкият театър за немая, като че нямаше вътре жива душа. Графът захвана да говори, а така Гинка му суфлираше от чиновете. А когато графът пропуснеше или променеше някоя дума, тя извикваше: „сбърка!“ Изтръбят варог и влизат пратениците на Карла Велики, чрез които го викат на война с маврите. Графът се прощава с Геновева, на която припада, и отива. Когато графинята се свестява и не намира вече графа, тя плаче. Плачът разсмиа всички. Каква Гинка вика пак: „Плачи брей! Не знаеш ли как се плаче?“ Графинята заревава по-силно и театърът ѝ отговаря с гръмогласен хохот. Най-високо смехът на такава Гинка, която вика: „Аз да дойда там, да видиш плачи половина!“ Хаджи Смион забелязвана публиката, че плачът е голямо изкуство и че във Влашко плащат нарочно жени да плачат над умрелите. Някой му изсъсква да мълчи и той изсъсква другите, които го слушат. Но появеният на Голоса изменява положението. Той изкушава целомъдрието на Геновева, тя му отговаря презрително и повиква Драка, да го прати с писмо до графа. Влиза Драко и всички пак закъсват на цилиндъра му; това смущава Драка. Каква Гинка му вика: „Драко, сваляй Алафранговата тенджерка! Гологлав!“ И той сваля цилиндъра. Ново кикотене от публиката. Но сцената добива трагически характер. Разсърденият Голос изтегля сабята да промуши Драка; но преди да го ръгне, Драко пада като сноп, мъртъв и неподвижен. Публиката не е удовлетворена от такова глупаво умиране и някои викат на Драка да шава. Дохождат му извличат трупа за краката, а главата му се търза по пода. Но Драко геройски търпи бележките и пази ролята си на

умрял. Хвърлят графинята в тъмница.

Актът се свършва и австрийският химн почва пак. Залата зашумява от критики и смехове. Бабиците са недоволни от Геновева, която не игра много жаловито; напротив, Голосигра достатъчно благородната си роля и си спечели заслужено омразата на някои баби. Една се приближи до майка му и ѝ каза:

— Мари, Тано, не са хубави работи, дето вършиваш Фратю; какво му каза булчето?

На първиячин Дамянчо Григорът разправяше по-тънко на бея ходана първото действие. Той се увлече в красноречието си и разказа една приказка за някой си френски консул, който напуснал жената си, по такава интрига. Бея го слушаше с голям внимание и най-после разбра, че графът е френски консул, и такъв го считаше до края.

— Тоя консул голям будала — каза той строго, — как тъй заповяда да убият жена му, преди да изпита хубаво? Аз един уличен пияница не забирам, додего не накарам да дъхне на Миала Пандурина.

— Бей ефенди — казва Дамянчо, — то тъй е написано, за да излезе по-любопитно.

— И писачът глупец, и консулт по`глупец.

Наблизо Стефчов критикуваше графа също.

— Огнянов — казваше той надут и авторитетно — през плет не е видял театър.

— Защо? Че той добре играе — възрази Хаджи Смион.

— Добре играе — като маймуна, не уважава публиката.

— Да, и аз виждам, не уважава. Видяли как седеше на канапето на Бенчоолу? Гаче беше брат на княз Куза. — каза Хаджи Смион строго.

— Трябва да му се подсвирне — каза Стефчов гневно.

— Трябва, трябва — потвърди Хаджи Смион.

— Кой ще подсвирква? — извика някой от същиячин.

Двамата души се обърнаха. Те видяха Каблешков. Каблешков не беше още станал ала постол. Той случайно се намирал в Бяла черква, дето бе дошъл на гости у един роднина.

Хаджи Смион се смути от огнения поглед на бъдещия алапостол; той се отмахна малко, за да му даде възможност да види виновника — Стефчова.

— Аз! — отговори напрано Кириак.

— Свободни сте, господине, но трябва да излезете на улицата.

— Кой пита вас?

— Това представление се дава с благотворителна цел и играят любители. Ако можете по-хубаво, качете се там — каза живо Каблешков.

— Аз плащам тука и не ща кехая — отговори Стефчов.

Каблешков пламна. Препирнята щеше да се разгори. Мичо Бейзадето побърза да я прекрати:

— Кириак, ти си разумен човек... Тодорчо, кротувай!

В това време австрийският химн млъкна. Завесата се дигна.

Сцената тоя път представляваше тъмница, осветлена с еднокандилце. Геновева държидететоси, нарежда жални думи и плаче. Тя играе сега поестествено. Полунощният час, мрачният затвор, въздишките на една нещастна и безпомощна майка — всичкото ва настроява сърцата. По много женски лица се търкунаха сълзици. Сълзите, както и смехът, са заразителни. Плачущите се умножаваха, даже и някои мъже ронеха сълзи, когато пишеш писмото си до графа Каблешков, и той даже умилен, изръкопляскана едно патетическо място. Плясъкът му се разнесе усамотен из пълната тишина и умря без отзив. Много сърдити погледи се устремиха на вироглавеца, който на най-хубавото място дигаше шум. Иван Селям съзът, който подсмърчаше от плач, го изгледана и кръвнишки. Откараха Геновева в гората, да я посекаат. Завесата се спусна. Каблешков изпляска пак, но и тоя път остана без подражатели. Обичайната ръкопляскане не беше въведен още в Бяла черква.

— Дженабет хора ималов тоя мемлекет — пришушна беят на Дамянча; — де е ставалото ва нещо?

— В Немско.

— В Немско? Аз от тия гявурине съм виждалоше.

— Как, бей ефенди — имаме един немец в града.

— Да не би да е тоя, кьосето, чифтеса калият, със сините очила.

— Той, фотографинът.

— Той? Добър гявурджик. Всякога ми сваля капела, ала франга, кога ме срещне. Аз го мислех, че е французин.

— Не, немец, хасълот Драндабур.

Дойдет третия акт. Сцената представлява пак палат. Графът се завърнал вече от война, угрижени мрачен, че не намира Геновева. Слугинята му подава Геновевиното писмо, писанов тъмницата на предсмъртния час. Тя му разправя, че е жертвана Голосовата низост, че умира невинна и го прощава. Графът чете всичкото в високи хълца. Той плаче, той е отчаян, зрителите те преживяват страданията му, и те плачат — някои с глас поимат. Плаче беят, който няма нужда вече от Григорът. Това напрегнато състояние на душите порасна още по-болезнено, когато графът заповяда да му доведат коварния Голоса — виновника на злощастията му. Голос се задаварошав, грозен, измъчен от угризения и окован в букайтена конашкия затвор. Едно враждебно бръмчене на публиката го посрещна. Погледите го устреиха разярени. Графът муче писмото, в което графинята и него прощава. Графът зарива пак, къса си косите, удря се в гърдите. Публиката пак захълца неудържимо. Кака Гинка, и тя рони сълзи, но иска да успокои другите.

— Не плачете мари, Геновева е жива в гората!

Няколко бабички, които не познават пиесата, се обаждат учудени:

— Гинке, живали била? Ами да му се каже на горкия да не плаче — каза баба Петковица, а баба Хаджи Павлювица не се удържа и извика през сълзи на графа:

— Бре, баби, не плачи — булката е жива!

Междутова Голос лудува. Той гледа страшно и изпулени очите, с настръхнала чорлава коса, маха, кривисе и скърца зъби отчаяно. Съвестта го гризело; но страданията му принасят облекчение на народа.

Люто злорадство се изобразява по лицата. „Хак му е“, думат жените. Тях даже ги е яд на Геновева, че го прощава писмото си. Майка му, като гледа печалното състояние на господин Фратя, обременен от тежестта на веригите и на общото негодувание, се чуди как вода прави.

— Умориха ме четоми, омаскариха го! — казват и се готвят да го извлекат из сцената, но я задържат.

Тоя акт има блестящ успех. Шекспировата Офелия не е извличала веднага вечер толкова сълзи.

Последният акт е в гората. Там една пещера. Из входай се подава Геновева, облечена в зверски кожи, и детето. Една коза, на която са дали

крехки листе да зобе, за да не бяга от сцената, представлява сърната, която с млякотоси ги хранив пещерата. Геновева приказва жално на детето си за бащаму, но чувалай от ловджийски псета и пропълзява в пещерата с детето, като увлича за рога козата, която се опира. Лаят се усилюват публиката намира Илийча Любопитният по-изкусен в тая роля. Той показва още по-голямо съръдие, тъй че лаят му разбуди джавкането на няколко кучета отвън. Ето и графът в ловджийски дрехи се вестява със свитата си. Зрителите не дъхат: всички се вторачили да видят как ще се срещнат Геновева. Баба Иваница се бои да не отминее предлага му обаждат, че там е жена му. Но графът я видял. Той се навежда и вика в пещерата:

— Ти, който си тука, звяри ли човек, излез!

Но в место пещерата, обади се залата. Раздаде се еднотънко подсвиркване.

Всички се обърнаха с маяникъм Стефчова. Той беше се цял изчервил.

— Кой е тоя, дето свири? — извика гневно Селямсъът.

Театърът забръмча недоволен.

Огнянов подирис поглед подсвирквача. Като съзря Стефчова, който го гледаше безочливо, той му пришушна ниско:

— Щети от порядългите уши!

Ново изсвиркване, още по-силно. Публиката бе втрещена. В миг общо негодувание избухна.

— Хванете го тоя протестанец, дайте да го хвърлим из пенджера — изрева свирепо Ангел Йовков, гигант, два и половина метра висок.

Раздадох се още гласове:

— Навън, който свири!

— Стефчов навън!

— Не сме дошли тука да слуша мепискунии плясканета! — викаше Селямсъът, който одева инак бе разбрало добрителния знак на Каблешкова.

— Кириак, не възприемам! — извика сърдито и кака Гинка, до която стоеше Рада, обляна в сълзи. Хаджи Смион шепнеше Стефчову:

— Вярвай бога, Кириак, аз ти казах още одева: не бива да свириш.

Тука народът е прост, нали видиш?

— Защо свири челебият? — попита бейта Дамянча.

Дамянчо дигна рамене. Бейта пошушна нещо на едно заптие, което

отиде при Стефчова.

— Кириак — казаше му полека, — бей заръча да идеш да изпушиш едно цигаровън, като ти се стяга душата.

Стефчо излезе с горделива усмивка на устата, доволен, че развали впечатлението от Огняновата игра.

Заедно с него и смутната мина. Играта се продължи, графът се намери с изгубената графиня. Прегръщания, вайкания, сълзи пак. Публиката се разчувствува изново. Доброто се увенча с пълнотържествено надзлото. Графът и графинята си разказват един друг мумъките и радостта. Баба Петковица им думаше:

— Идетеси, баби, у вас, па се сговаряйте веќе, не вярвайте на тия проклети Голосовци.

— Проклетаси ти — изфуча зад нея господин Фратювата майка.

Същият бабин Петковичин съвет да де и бейт, но по-ниско. Общо чувство на удовлетворение и радост, Графът срещана вред съчувствени погледи. Развръзката склучаше песента, която графът, графинята и свитата запяха: „Сигфриде граде, радвай се сега!“

Но като изпяха първите два стиха на тая добродетелно-радостна песен, раздадесе на сцената революционната песен:

Пламни, пламнати в нас, любов гореща,
против турци да стоим на среща!

Това падна като гръм небесен в залата. От най-напред единя запя, после част от трупата я подхвана, после всичката, а след нея и самата публика взе да приглася. Внезапен патриотически възторг овладя всекиго. Мъжествен и мотивна тая песен като невидима вълна порасте, изпълни залата, заля двора и се пръсна в нощта. Песента щепеше въздуха, разпалеше и опияняваше сърцата. Тия силни звукове удариха една нова струна на публиката. Всички, които знаеха песента, запяха — и мъже, и девойки; тя сбрав всичките души в едно, сля сцената със залата и се издигна към небето, като молитва.

— Пейте, момчета, да сте живи! — викаше възторг Мичо.

Но другият старитер оптаеханиско, като намирах неуместността

безумновъзхищение.

Беят, и той, без да разбира нито дума, слушашес благодарение песента. Той питаше Дамянча Григорът да му тълкува всеки един стих. Всеки други би сбъркал конците, но Дамянчо не беше от тия хора, които не могат да отговарят на трудни въпроси. Притова, сега му се даде случай да изпита силите си. Той запродаде бея по най-естествени увлекателен начин.

Песента, според Дамянча, изразявала сърдечната любов на графа към графинята. Графът казва: „Обичамте сто пъти повече сега“; а тя му казва: „Обичамте хилядо пъти“. Той казва, че ще издигне черкова, дето е била пещерата, за спомен, а тя му казва, че ще си продаде всичките ялмази, за да раздаде милостиня на сиромасите, и ще направи сто чешми от мрамор.

— Че много чешми, по-добре да направи мостове за хаир — пресече го Беят.

— Чешми, че в Немско водата е малко, та пият повече бира хората — отговори Григорът.

Беят клюмна одобрително на това решение.

— А де е Голос? — попита Беят, като дирише господин Фратя между актьорите.

— Немуне се падатам да излезе.

— Добре кажеш. Тоя керататрябваше да го обесят. Ако втори път играят това, то кажи на консулада го не оставя жив. Така по-добре иде.

И наистина, господин Фратю го нямаше между другарите му. Той бе изklinчил благоразумно, още когато се запя опасната песен, като не пожела да дочака лавритена публиката.

Песентасе прекрати от трупата и завесата падна сред виковете: „Браво!“ Австрийският химн пак гръмна и изпращаше публиката из залата, която скоро опустя.

Актьорите се разоблачаха зад завесата и приказваха весело приятелите, които бяха дошли да ги поздравят.

— А бе, Каблешков, дяволте взел — каква беше тая лудост от тебе? Из един път дохождаш се озоваваш зад гърбами и захващаш да ревеш като буря. Циганско сърце. — каза Огнянов, като изуваше княз Светославовите чизми.

— Не можа да се стърпя бе, брате, омръзнаха ми толкова сълзи и

кокоши жалби над твоята „многострадална“. Трябваше нещо да отрезвим тоя народ. И тогава ми скимна да дойдана сцената. Ти видя какъв бляскав ефект.

— Аз все поглеждах дали няма някое заптие да ме хване за лакътя. — смееш се Огнянов.

— Не се безпокойте. Стефчо все запиля по-рано — каза Соколов.

— Беят го изпъди. — каза учител Франгов.

— Но беят остана — каза други. — Аз го гледах как внимателно слушаше. Утре ще си имаме белица.

— Ха, за него да не ви е грижа. Нали бай Дамянчо Григорът беше при него? Той го е сметнал, та го е поразил. Ако не е сторил това, ще му вземем назад дипломата.

— Аз нарочно го поканих и турих при бея, който обича масалите. Не се грижете, това ти го кучка и отвлякла — забележи Николай Недкович, като съблещаше каквото рече на поп Димчо, с което играна сцената на ролята на Геновея и нейния родител.

Той смяташе без издайството. Но на сутринта по викаха Огнянова на конака.

Той се яви пред бея, който беше навъсен.

— Консулосе фенди — каза му той, — снощи сте пели комитаджийски песни, истинали?

Огнянов протестира.

— Но онбашият ми обаждат противното.

— Той е кривоизвестен. Вие сами бяхте там. Беят извика онбашият.

— Шерифага, кога са пели такива песни: при мене или след мене?

— Пред вас са пели бунтовническа песен, бейе фендим; Кириак е фендиняма да лъже.

Беят го погледна строго. Самолюбието му се докачи.

— Какво ми брътвиш, Шерифага? Кириак ли беше там или аз? Не слушах ли аз с моите уши? Дамянчо чорбаджидума по думане преведели ми песента? Аз приказвах снощи с Марка чорбаджи, и той намерил гласа много хубав. Такива безобразия друг път не правете! — изгълча сърдито беят, па се обърна към Огнянова: — Консуле, прощавай за труда, грешка станало. Чакай, а как викаха онагова, окования?

— Голос.

— Да, Голос. Ти него да бешезаръчал да го обесят, по-добре. Аз тъй бих направил. Ти не трябваше да слушаш женски ум. Ама хубаво беше пък, песента още по-хубава — каза боят, като ставаше тежко.

Огнянов го поздрави и излезе.

— Скоро ще чуеш по-друга песен, не я ще я разбереш без помощта на бай Дамянча — шушнешеси той, като минаваше из портата.

Но той не виждаше как зловещо го гледаше в това време онбашият.

ХVIII. В Ганковото кафе

Няколко дена след това произшествие Ганковото кафе отрано, както винаги, пълно с посетители, гърмеше и димеше. То беше сборният пункт на стари, и на млади, там се разискваха общинските въпроси, и възточният, и всичката вътрешна и външна политика на Европа. Един малък парламент. Но засега представлението на Геновева беше на дневен ред и даваше най-много пишна разговорите. То щеше впрочем да ги занимава още за дълго време и впечатлението от него щеше да бъде по-дълбоко. Много се спираха и върху бунтовната песен, която пораждаше най-живи препирни. Сега, при хладнокръвно размишление, мнозина осъждаха Огнянова, комуто остана вече името „граф“, както се случва в общес всичките любители актьори, които са силно импресионирани зрителите; също и господин Фратю остана „Голос“. Дажетая зарантой, учуден, срещна намръщения поглед на някои почтени старци, които не можеха да му простят поведението на Геновева. Една бабичка го спря на пътя и му каза:

— А бре, баби, защо направи така? Не бешели те грехота от бога?

Но влизането на чорбаджи Мича Бейзадетов в кафенето премести днес разговора пак в безграничната област на политиката.

Чорбаджи Мичо Бейзадето беше стар, нисък, чернолик, човечец, облечен в шалвари и сукненасалта марка. Както своите връстници, той беше малообразован с ограничен развоитие, но животът и многото изпитания го бяха направили опитен и разсъдлив. Черните му живи и подвижни очи блещяха умно на сухото му лице, набразденос дълбоки бръчки. Една

странност, която го направи пословичен междусъгражданин, беше крайното му пристрастие към политиката и непоколебимото му убеждение в скорото падане на Турция. Естествено, той беше русолюбец до *non plus ultra*, до фанатизъм, до смешност. Всички помнят как той се разсърди на един изпит, когато един ученик каза, че Русия била победена на Севастопол.

— Грешка имаш, синко, Русия, не може да се победи; ти да си вземеш парите от даскала, който те е учил — каза му чорбаджи Мичо ядосан.

Но понеже учителят оцетам, с историята в ръце, доказа, че Русия била бита в Кримската война, Мичо се развика, че неговата история лъже, и понеже беше настоятел училищен, той не допусна да бъде условен учителят за напред.

Природно нервен и горещ човек, той се раздражняваше и изведнъж, колчем се осмеляха да противоречат на заветните му убеждения. Той тогава пламваше, крещеше и псуваше. Днес той беше весел и като сядаше още, каза с победоносен вид:

— Пак са яли бой нашите!

— Как? — извика харадостно учудения колко гласа.

— Любо братичи Божо Петрович изтрепали няколко хиляди турци — каза бай Мичо, който отпущаше по малко от новината, та да продължи удоволствието си.

— Браво, да са живи! — изкрещяха няколко гласа.

— И Подгорица взета — продължи бай Мичо.

Удивлението порасте до висока степен, като че е превзетане Подгорица, а Вена.

— Оръжие, доброволци, колкото щеш: идат из Австрия!

— Истина??!

— И Босна горипак. Сърбия мърда и готви войски. А мръднели Сърбия, то ще бутне и нас. Спуканаму е работата на нашия.

— Взеха го дяволите!

— А Австрия ще си наляга парцалите, защото Горчаков от Петербург ще й каже: „Стой! Колят ли се, бият ли се, то си е тяхна работата.“

Спукана, спукана е.

Всички наостриха уши и слушаха с благодарение приятните новини, които даваше чорбаджи Мичо.

— До колко души са избити? — попита Никодим.

— Турци ли? Аз ти казвам хиляди, речи ги две, речи пет, речи ги десет, няма да сбъркаш. Ония синковци херцеговци не знаят шегата.

— То добро, ако е вярно.

— Аз ти казвам, че е вярно.

— Отданаучитова? — попита чорбаджи Марко.

— От вярно място, джанъм. Кир Георги Измирлият завчера се научил от спидерина в К., Янаки Дафнис, че това го е писал „Клио“, триестки вестник.

— Не вярвам херцеговците да могат да направят голяма работа. Ще се бият, ще се бият, па ще се уморят. Колко хора са?

— Шъпанарод — каза Павлаки, като потърсив погледите на другите одобрени на мнението си.

— И аз тъй казвам, Павлаке, херцеговците каквота са? — Една шъпанарод. Туркия се не бои от тях — отзова се Хаджи Смион, като си погладил чорапа на левия крак.

Чорбаджи Мичо отговори загорещен:

— Ти, Павлаке, да ме прощаваш, и ти, Хаджи, си пешак. В политиката от нищоставане нещо. Сам Горчаков казал, че из Херцеговина ще изхвъркне искрата, която ще запали пожара в цялата турска царщина.

— Аз мисля, че Дерби беше казал тия думи — каза господин Фратю важно.

Чорбаджи Мичо се навъси.

— Дерби, като ингилизин, не може да каже такива противни думи за султана. Английската политика я знаем: „всичко добро в Туркия, всичко цъфти в Туркия“. Аз ти казвам, че Дербине може да каже такива думи.

— Фратю, така, така, не е казал — потвърди Хаджи Смион.

— Камо да избухне един пожар, да изгори Цариград, та да се отървем веднъж за всякога от тия поганци — обади се Иванчо Дудото, кундурадгият, който, правота си кажем, беше новак в политиката.

— Тука за друг пожар се приказва, Иванчо — забележи Павлаки сериозен.

— Истинският пожар ще пламне, когато пламне България — забележи господин Фратю.

— Защо ще пламне България? Не ми трябва да пламне България. Да си

наляга медрипелите. Не видяхmeli оня ден каква каша пламна в Заара? — отговори на мусеночорбаджи Димо.

— Ти, Фратю, казваштъй — отзовасе Данчофурнаджият, — защото, кога то станетова, ти ще се озовешна Подумогушойвъв Влашкои ще викаш оттам: дръжте! — а пък нам тук ще трошатг главите! Ти мен еми не говори. Бай ти Данчо пасе хората.

— Напротив, и аз ще бъда тук и ще давам жертви.

— А бе то ако пламне, нека пламне по-скоро. Това царцинали е? Тя и сега гори, само не дими. Взехани ризите от гърба, не смееш да си покажеш носа извън града. Това царцинали е? Боклук.

— Вие не берете грижа, това не ще иде за много — каза бай Мичо, — писаное, че Туркия ще падне скоро.

— Турция е съвсем изгнила държава, скелет, нищо повече, бутниго, ще падне! — каза един.

— И акого не бутнем, ах мацисме! — каза поп Димчо разпалено.

— Така е, така е — обади се поп Ставри, — замътило се е. Та ти виж, че малкои голям все за това говорят. И женорята, и дечурлигатадор, сядат и стават все с такива разговори. И песните им слушай, няма вече „ах“ и „ох“, а ми все пушкии са би звънтят: „таламбазикато бият, сърцето ми играе“; „станете с турци да се бием“ и други бесотиини. А младежите, подириги — все в манастирската ливада; баубум, баубум, цял ден с пушките — челяк не може помина за Бозалан. Мой Ганкое събрал де да си са пищовии пушки и като пусне децата от школото, само с тях си играе. „Защото са бе, синко, питам го, тия вехтории?“ „Те скоро ще потрябват, тате, отговаря. Ще дойде време, кога то един калпав пищов ще се купувана тегло със златото.“ Аз, между нас да си остане, ама това барутливо време ще измътинешо. Боже сохрани!

Простодушните и откровените думи на дядо поп Ставри бяха верни. От няколко месеца на сам, кажи от появяването на Огнянова, както бе съгледал и Стефчов, забелязваше се някакво кипение на духовете, което всеки ден се усиливаше, особено подир септемврийското движение в Стара Загора.

Във веселите дружини се държаха патриотически на здравии се говореше за въстание, открито; манастирските околниosti цял ден ехтяха от пушечна стрелба, на която се обучаваха младежите. Бунтовните песни

станах модни и проникнах всъду: в къщата, в седенките и оттам
изскокваха на улиците; навред патриотическите мотиви изместиха лигавите
любовни песни на песнопойките. Човек се възчудваше, кога чуешем омитена
тлъките, че пееха:

Ах, майко, майко, жалостив!
Не плачи, майко, не жали,
че стана хази хайдутин,
хайдутин, майко, бунтовник.

Или пък почтени майки на многобройначеляд, че гласяха разпалено:

Кураж, дружина, вярнаговорна,
ний не сме веке рая покорна!

Но това бяха само платонически викове, на които турците си правеха
оглушки, защото ги презираха. Ала след нещастното старо загорско
движение, през септември, турското население се сепна и я росттаму
избухна в кървави злодейства над българите. На пушечните гърмежи въз
голите си пеите отговаряше куршумина български меса; на бунтовните
песни на българките отговаряше изнасилванестрители и им или с
прерязване гърлата на братята им. Турците убиваха безоръжни пътници,
палеха, пленяха и деляха със заплети тата плячките. Цяла Тракия писна
кански от насилия и зверщини.

Като се съгласяваше по много въпроси с бай Мича, чорбаджи Марко
беше съвсем на друго мнение по въпроса за въстание. Той наричаше безумие
такава една мисъл строго мъреше Огнянова, когото обичаше и
закриляше, за всяка опасна дума, пусната пред него.

— Аз се чудя и не на ума на ветрогонците, дето отиват да се бият с
манастирския яр и блънват дивотии; но не мога да се начудя на побелели
хора, отде и тям да бръмчатоз бръмбар в главите. Играем си с огъня! Как,
петстотин годишно царство, дете плашило цял свят — стропалили се от
няколко хлапаци с чекмакли и пушки? Вчерас срещнах наш Василия, че
повлякълшишането ми към манастира — и той ще да стропаля Турция! Аз

го карамда заколипиле, а той отива да моли някого от пътя, та да отреже врата: страх го е да види какъв кръв. Назад, му рекох, лудетино, ти когото ще убиваш, него по-добре господ да го убие! Ни е сметука в ада. Бунт? Такованещо, не дай боже, то ще бъде пропаст! Няма да остане камък на камъктука.

Ганко кафеджият се обади:

— Право има бай Марко. Въстанието е цяла пропаст за нас. — И той погледна потона, дето стояха вересиите му във вид на цели полкове драски от тебешир.

Марковият укор поразсърди Мича.

— Марко — каза той, — ти мъдро приказваш, но от нас има по-мъдри хора, които са предвидели, че всичкото ваще се сбъдне. Турция, как-как, трябва да падне.

— Аз не вярвам на вашите пророци — каза Марко, като подразбираше с това Мартин Задека, в когото религиозно вярваше бай Мичо. — Нет твоят Задек да ми го каже, ами цар Соломон да дойде тука, пак няма да му вярвам, че можем направи нещо. Детински работи не ща.

— Ама виж, Марко, ако е речено от бога? — забележи поп Ставри.

— От бога е речено да си налягаме парцалитение, дядо попе. Ако той е решил да погуби Туркия, то няма да възложим на нас, со полковци, такава работа.

— Кой ще бъде, то се знае от сега, джанъм — каза Павлаки.

— Дядо Иван, дядо Иван! — избъбраха мнозина. По чорбаджи Мичовото лице се прочете удовлетворение; той подзе живо:

— А бе, та това на мен ли ще казвате? И аз, като казвам, разбирам, че ние ще вървим напред, а той ще върви подир нас с топуза, чак до „Света София“! Без негово питане бивали? Нима и Любо братичко ще да ги трепе по хилядите кучета, ако да се не облягаша на силен гръб? Но думатами е, че на турското царство са прочетени дните, както на единохтикалия. Това го има черно на бяло, не го изсмукувам из пръстите си. Слушайте пак, който не вярва: „Константинополь, столица султанатурскаго, взята будет без малейшаго кровопролития. Турецкое государство в конец разорят, глади мор будет, окончаем сих бедствий, они сами от себя погибнут жалостнейшим образом!“ И на другомясто пак е казано: „Мечета ваши

разорени, а идоливаши и алкоран вове изстреблени будут! Мохамед! Ти, восточний антихрист! Время твое миновало, гробницата твоя сожжена и кости твои в пепел обращены будут.“

В разпаление то си бай Мичо беше се изправили сечеше въздух с ръка.

— Но това кога ще се изпълни? — попита поп Ставри.

— Казвам ви скоро, часът е ударил!

В същия миг вратата се отвори и влезе Николай Недкович; той държеше в ръка вестник „Век“, току-що приет.

— Новият ли е, Николчо? — извика ханя колко души. — Чети, чети!

— Дай да видим много ли зелкиса паднали от ножа на Любобратича — каза хадругинетърпеливо.

— Аз ви казвам с хиляди бе. Седнитук, Николчо! — И бай Мичо му сторимясто до себе си, Николай Недкович разгърна вестника.

— За Херцеговското въстание чети най-напред — заповеда бай Мичо.

Недкович зачете сред тържественатишина. Всички напрегнаха уши, но приятната новина за победата, явена от „Клио“, не се потвърдяваше. Напротив, известията от бойното поле бяха лоши: не само Подгорицане беше взета, но и последният чет на Любобратича беше разбит в пух и прах и той сам беше забягнал в Австрия.

Но советена всички увиснаха. Голям разочарование и скръб се прочете по всички телица. Сам Недкович биде разстроени гласът му пресипна и отслабна.

Мичо Бей за дето, облян от внезапен пот, побледня и разтреперан от яд, извика:

— Лъжи, лъжи и лъжи! Те на кирливиями фес да разправят бабини деветини! Любобратичи е бил, та ги е поразил! Вие не вярвайте ни една дума от тоя вестник!

— Но, бай Мичо — забележи Недкович, — тия телеграмиса взети от разни европейски вестници. Ще да има нещо истина.

— Лъжи, лъжи — турски лъжи, кован в Цариград! Ти „Клио“ намери да четеш.

— И аз не вярвам — каза Хаджи Смион; — вестникарителът като цигани. Аз в Молдовата помня, имаше един вестник, каквото кажеше — все лъжа.

— Уйдурмасиони.

— А бе аз наливи казвам? Турските известия наopakитряба да ги разбираш: ако пишат, че са падналисто херцеговци, на здравознай, че са сто _зелени_, ако кажеш хиядо, не ще да сгрешиш.

Думитена бай Мича поуспокоиха духовете. Те бяха убедителни, защото отговаряна тайното желание на всекиго. Известията трябваше да бъдат неверни, защото бяха лоши. И вестникът не беше за вярване. Но когато същият вестник съобщаваше за успехитена Любобратича, никому неskimна да подложина съмнение до достоверността им. Привсе това днешните новини разстроиха духана гостите в Ганковото кафе. По-нататъшните разговори завехнаха, всеки му тежеше нещо на душата. На самия бай Мича беше неловко. Той беше сърдит на себе си, на вестника и на всичкия свят, защото не намери потвърждение на новината от „Клио“. Затова той кипна, когато Петраки Шийков каза иронически, сред общата тишина:

— Каквото се види, бай Мичо, твоята херцеговска искра ще си остане само искра, и посленищо. Ти мен слушай— Турция ще си остане жива и здрава и тая година, и догодина, и подирсто години, а ние ще се лъжем с твоите пророчества, додето умрем.

— Шийка! — извика Мичо разярен. — Твойта куфалница не достига дотам, ти да си мълчиш! На такива говеда като тебе с даул да им блъскат, няма да разумеят нищо.

Избухна караница, но появата на Стефчоватури край и ней, и на опасните разговори за падането на Турция.

ХІХ. Отзиви

Тишината пак се въдвори. Стефчовото присъствие стесняваше гостите. Той седна, здрависа неколцина и хвана да слуша с тържествующ вид. Той мислеше, че прекъснатият разговор се касае до сатирите против Огнянова и Соколова, които бяха пръснати в множествата нощ. Но никой не отвори дума за тях, билоче не знаеха, билоче ги презряха.

Бай Мичо си излезе сърдит. Подир него неколцина още оставиха кафенето. В това време влязоха нови двама. Те бяха Огнянови Соколов.

Току-що седнаха, Хаджи Смион се обърна към първия:

— Графе, нямали да дадеш по Коледа пак някоя комедия?

— Геновеване беше комедия, а трагедия — забеляза господин Фратю;
— комедия се нарича, когато е смешно представлението, а трагедия —
когато има трагически сцени и жалост. Онова, дето играхме, беше трагедия,
моята роля беше трагическа роля. — обясни многознайно господин Фратю.

— Зная, зная, аз колкото акива съм ги виждал в Букурещ! Ех, ама как
хубаво направи лудият! Да ти не са уроци, Фратю. Аз рекох: същилуд много
ти помогна косата — похвали го Хаджи Смион.

Иванчо Йотата, който току-що влезе, взе участие в разговора.

— Кое, за театро ли? — обади се той. — Аз виждах по-оная година
театро и в К., когато играха, какво беше? Не помня, хъ, „Иван Хайдутинът“.

— „Иванку убиецът“ — поправи го господин Фратю.

— Така. Убиецът, ама нашето по-великодушно излезе. Наша Лала цяла
ноще бълнувала. Викаше „Голосе! Голосе!“ крамолически и трепереше от
страх велик.

Господин Фратю погледна големливо, погъделичкан от тая похвала.

— Да, да, и аз затова казвам на графа да ни даде пак комедия. Вярвай
бога, ще направим много добре. Само песента да е друга — каза Хаджи
Смион, като хвана да, тършувай из всичките си джебове, понеже направи
едно косвено порицание.

— „Геновева“ не е комедия, а трагедия — забележи пак строго
господин Фратю.

— Да, да, трагедия, с една реч — театър.

— Ба, комедия беше, тя произвеждашесмях — отзова се из къта си
Стефчови се усмихна ехидно.

Огнянов прекъсна думата си със Соколова и каза:

— Страх ме е, бай Хаджи, че може пак да ме засрамят.

Стефчов не вдигна очи от вестника, който бе взел.

— Кой ще те засрами тебе, никой не може да те засрами! — избърбора
дядо Нистор. — Ти пак да ни повториш Геновева, децата за нея все
приказват. Тогава наша Пенка беше трескава, та не дойде. Сега като рекла:
„Тате, искам Геновева — Геновева искам.“

— Добро, дядо Нисторе, ама аз треперя от свирка — продума

Огнянов, като устрелис поглед Стефчова.

— Особено кога то е взето от гюбрето — допълни изпително Соколов.

Стефчов се изчерви от задушен гняв, но продължи да гледа във вестника. Той се чувствуваше неловко под пронизителния поглед на Огнянова, комуто беше вземал страха. И действително, очите на Огнянова сега пламтяха страшно.

— И аз на твоята дума отгоре, дядо Нисторе — обади се Чоно Дойчинов: — искам Геновевица. Само Голоса Кириака да го вземе, че му е подадено; Фратю е фарфара, но божичовек: на филе го псувах хората.

От тоя простодушен пълненс отрова комплимент Стефчов се изчерви до ушите. В същото време похвалата докачи господин Фратя.

Огнянови Соколов неволно се усмихнаха. Това направи и Хаджи Смион, без да знае защо.

Стефчов дигна очи и погледна раздразнен на Огнянова и Соколова. Той каза хладнокръвно уж, но гласът му трепереше от яд:

— Да, аз се надявам, че бай Огнянов, от „Лозенград“, ще ни даде скоро и една трагедия. Може да бъде уверен, че никой няма да се смее — най-малкото.

Стефчов на търтина думата Лозенград (от дето Огнянов беше явил, че е родом). Огнянов забележито ва и лицето му се промени. Но той отговори твърдо:

— Щом имат такива изкусни машинисти зад пердето, искам да кажа, шпиони, като Стефчова, не е чудно да стане и трагедия.

И той го погледна презрително. Сега Соколов подръпна другаря си за ръкава:

— Остави го, да не развонява повече — пошъпнато.

— Аз не мога да търпя подлеците! — избъбрависоко Огнянов, доста високо, за да го чуе Стефчов.

В това време Бойчо съпикаса Мунча, че стои при вратата на кафенето, която беше отворена. Той забележи, че Мунчо беше вперил в него очи, като клатеше глава и му се усмихваше приятелски. Изражението на идиота беше тъй добро, тъй кротко, тъй щастливо! Бойчо и друг път бе забележил, че Мунчогото гледаше така внимателно и любовно, но не можеше да отгадае причината на тая привързаност. Когато им се срещнаха погледите,

Мунчовата физиономия се озари от една още по-блажена усмивка, очите му блеснаха от непонятни безсмислен възторг. Той надникна по-навътре, все вторачен в Огнянова, и като се хилешес всичките мишци на лицето си, извика протегнато:

— Русианн!...

И като тури пръстана гърлото, хвана да го тегли назад-напред, за да изобрази клане.

Всички присъстващи го гледаха с маяни.

Смаян стоеше и Огнянов. Сегане беше пръв път, дето Мунчому правеше такива знакове.

— Графе, каквоти каза Мунчо? — попитаха го неколцина.

— Незная — отговори Огнянов усмихнат; — обичаме много.

Мунчо, видисе, разбране доумението им и за да им обясни по-добре за щое възхитен от Огнянова, изгледа всичките тържественотъпо, показас пръст Огнянова и извика още по-високо:

— Русианн!...

И като махна с ръка на север, той още по-енергически хвана да си коли гърлото с показателния пръст. Това повторение неволно смути Огнянова. Хрумна му на ум, че Мунчо, по някаква фаталност, трябва да е видяли или помирил сал приключенията на дядовата Стоянова воденица. Той с трепет погледна Стефчова, но се успокои, като забележи, че Стефчовбе се обърнали си шепнешес едного, без да обръщавни маниена Мунча.

В същия миг Стефчовстана, отстрани Мунча от вратата и излезе, като хвърли на Огнянова злобени мъстителен поглед.

Стефчовкипеше от злоба. Той бе понесъл толкова удари на самолюбието си от Огнянова и не беше имал ни един случай още да си отмъсти. Той искаше да отмъсти, но прикрито, защото явната борба с Бойча го плашеше. Бунтовната песен в театротому даде едно оръжие против него, но както видяхме, и в тоя случай косата му ударио камък. Беят не допусна, че Огнянове запял бунтовна песен пред него, и не повярвана Стефчова. Той не намери за благоразумно да настоява в тоя случай; в замяна на това той откри друго нещо: преди три дни в К. той случайно узна от един лозенградчанин, че в града няма лоникакъв Бойчо, ни Огняновци. Това беше един проблясък за Стефчова, който трябваше да го поведе към нови

открития. Навярно, зад Бойча Огнянов се скриваше друго лице, и не току-тъй, без причина. Той се водеше с доктор Соколова, познат от времето на размирения дух. Навярно, тия двама хоранащо ги съединяваше, но какво именно? Разумяваше, нечиста работа. От едно съображение на друго, Стефчов инстинктивно почувствува, че Огнянов не е чужд на тайнственото приключение в Петканчовата улица, което и сега оставяше за него една мистификация. И именно по негово време и Огнянов се яви в града и се започна по-силно мърдане на духовете, на което той остана чужд. Кириак се реши да проникне в мрачната на това дело и се залови за тази работа с всичкото упорство и страстност, които е способен да предаде омразата на една зла и завистлива душа. Новизловещи обстоятелства дойдоха до Стефчову на помощ в подземната му борба с Огнянова.

XX. Безпокойства

Бурни облаци се явиха прочее над Огняновата глава. Но той почти нищо не подозираше. Шестмесечното му безбедно стояне в Бяла черква беше усилило самоувереността му до безгрижност. Силно погълнат от заливания с всичкото друго естество, не му малко време му оставяше да мисли за тази дреболия — личната безопасност. От всички чувства страхът беше най-малко развит у него. Притурете притога и чувствата му към Рада — светлоцветната призма, през която гледаше света.

Впрочем, той сега не беше съвсем спокоен, защото, като излязоха из кафенето, той каза на доктора:

— А как мислиш? В Стефчовото заплашване имали нещо сериозно?

— Стефчови мазъби на тебе и да можеше да ти сторизло, каквото е мазник, той щеше да го направи досега. Той не би се задоволил с интриги.

— А този Мунчо, каквото значат тия негови комедии? Мене хвана да ме издува.

Докторът се изсмя.

— Не ставай дете!

— Да, това не заслужава внимание, но Стефчов — Стефчов да не би да знае нещо?

— Какво може да знае той? Навярно Хаджи Ровоамаму е пуснала пак някоя муха за нас. Ти знаеш, че тая бърбрица без глупави измислици не може да мине един час.

— Не, тя е опасна вещица и тя може да подуши онова, което друг трябва да види и личуе. Тя е и менторът на Стефчова, както и тиранът на Рада.

— Тя беше пуснала — помниш? — за тебе, че си шпионин. Аз ти казвам, че само бърбви.

— Но тя беше казала за тебе друго — вярно. Впрочем, ней ѝ по`идат отръкниженските сплетни. Да, ти знаеш ли? Стефчов ще се годява утре.

На докторасе произмени лицето.

— За Лалка?

— За нея.

— Отдеснаеш?

— Радасе научила... Хаджи Ровоама е предумницата, естествено. Гodeжнициса: Хаджи Смион, тоя вездесъщихамелеон, и Алафрангата.

Докторът не можа да скрие възмущението си. Той ускори стъпките си. Огнянов го погледна зачуден.

— Ти ми не беше казал, докторе, че сърцето ти не било свободно.

— Аз обичам Лала — отговоримрачно Соколов.

— Тя знае?

— И тя ме обича, или по-добре, по ѝ се нрави от Стефчова. Да има у нея по-дълбоко чувство, не вярвам. — И неволно червенина излезе по лицето на доктора.

— Е, за твое щастие или нещастие, то е по-дълбоко, отколкото мислиш, байно, аз знам това добре — каза Огнянов, като гледаше съчувствено приятеля си.

— Отдеснаеш? — попита докторът зачервен.

— От Рада; ти знаеш, че те са приятелки. Лалка ѝ изказва душата си. Ти нито знаеш колко сълзи е проляла, когато те откараха за К., и каква радост е била, когато са те освободили. Рада всичко това е видяла.

— Невинно дете е — каза докторът глухо, — ще го убият, ако я дадат на тогава.

— Защо я не поиска досега? — попита Огнянов със съчувствие.

Докторът го погледна учудено.

— Та ти немане знаеш, че бащай не иска да ме види?

— Открадния тогава!

— Сега? Когато готвим въстание? То може да избухне подир две години, а може и утре, кой знае? В такива мътни времена нито искаме да мисля за женене... и после, грехота ще бъде да увлекатова момиче в нещастие.

— Това е право — издума за мислено Огнянов; — същата мисъл спира и мене да се венча за Рада; с това бих я отървал, тая прелестна сирота, от толко злюти и горчения бих я направил щастлива... тя заслужава да е щастлива... Прелестно сърце, брате мой. Но тя се убива сега, тя си е свързала съдбата с мене. Бедната!

Облациминаха по Огняновото чело.

Докторът не си даваше добресметка за чувството, което изпитваше към Лалка. Той невярно каза, че в тия мътни времена не се решава да я взема. Истинската любов не знае прегради. Той усещаше наистина нещо като любов към Юрдановата щерка, но това чувство беше оцетвърдено слабо, то не беше страст, а симпатия случайна и без дълбок корен. Темпераментът му и разсеянният му весел живот го правеха неспособен за силна привързаност към един предмет само. Сърцето му се делеше и между Бейовицата, ако слуша мълвата, и Клеопатра, и Лалка, и революцията, и кой знае още какво. Но сега подир съобщението на Огнянова за Лалкината привързаност, което сладко и дълбоко погъделичка неговото самолюбие, и за нещастieto, което застрашаваше Лалка, сърцето му се сви от ненадейна скръб и мъка. Сторимусе, че той е бил всякога влюбен в Лалка и че не би могъл да живее без нея. Може би в него се пробудие голям, дълбоко вроден човешка натура; може би искрена пламенна страст заговорил в него; но той страшно биде смазан от мисълта, че Лалка винаги ще бъде изгубена за него. Как да се отложитая годявка? Как да се унищожитая съперник? Как да се спаси Лалка? Тия вътрешни въпроси се изобразиха върдеясно по посърналото и мрачно сега лице на Соколова.

Огнянов го разбра. Мъката на доктора и съдбата на Лалка извикаха силно участие в него.

— Аз тоя краста ще и да да го викам на дуел! Трябва да го убия! Инак

той ще убива други! — пламна Огнянов внезапно.

Двата приятели повървяха мрачно.

Огнянов се спря с решителен вид.

— Искаш ли да ида да му кажа да си наляга парцалите и да му удара плесница в средка на кафенето?

— Той ще я преглътне, както и другите. Той е човек безочлив. Па това няма да помогне.

— Ще го опозоря поне.

— Пред Юрдана Диамандиев плесницане опозорява.

— Пред момичето, то ще чуе!

— Лалка не питат, пък тя благоговее пред волята на баща си — отговори докторът меланхолически и подадъркатаси.

— Отиваш ли? Е, довечера ще идем у поп Ставря?

— Не ми се ще, идисам.

— Не, трябва да идем. Дадохме дума. Поп Ставрие не одяла на глава, но честност сърце. Па и там можем да намислим нещо.

— Добре, щете чакаму до матогава.

И приятелите се разделиха.

Огнянов отиде в училището. В учителската стая намерисамо Мердевенджиева, дълбоко зачетен в една турска книга. Огнянов го не поздрави. Той усещаше, още отначало, някакво противно чувство при вида на тоя момък, под една ръка с псалтикията, под другас „иншата“, два атестата съмнителни за развитието на мозъка. Писмото му до Рада пък превърна това неразположение в отвращение към псалта, което порасте при виждането на неговото лакействане пред Стефчова. Огнянов се разхождаше живо из стаята, като пухаше големи облаци дим от цигаретоси, занят от разговораси с доктора, без да обръща внимание на апатичното и заспало лице на псалта, наведено над книгата. Внезапно зърна на масата новия брой от в. „Дунав“, едничкия лист, който се приемаше в града, от Мердевенджиева, за турски теми и сълпове. Той хвърли разсеян поглед на българските и когато щеше да го захвърли, вниманието му се спря на едно заглавие с едри букви. Той прочете, попарен, следущето:

„Избягвана за заточеникиз Диарбекирската крепост: __ Иван Краличът, от Видин, Дунавска област, на 28 години, висок ръст, черниочи,

къдрава коса, мургав цвят на лицето, за участие в смутата от 1868 г. осъден на вечна заточение в Диарбекирската твърдина и избягнал от нея през март, настоящата година, влязъл пак в държавата на Негово Императорско Величество, дири се от властите, на които са дадени нужните указания за това. Верните царски поданици се задължават прочее, под страх на строга наказание за преслушание, да обаждат или предават казания избягнал престъпник, щом го познаят, на законната власт, за да възприеме достойното си наказание, според справедливите императорски закони.“

При всичката сила на волята си Огнянов не можа да се удържи спокоен при тоя чужд човек: лицето му се измени, устните му пребледняха. Изненадата беше много неочаквана. Той хвърли бърз поглед към Мердевенджиева. Псалтът, все в прежното неподвижно положение, стоеше над книгата. Вероятно, той нищо не забележи от възмущението на Огнянова, а надалеко обърна внимание и на членчето, само по себе си безинтересно. При тоя успокоителни предположения Огнянов се възвърна малко хладнокръвието. Първата му мисъл беше да унищожи тоя опасен протокер.

Той преси ли отвращението си против псалта и се унизи да заговори с него.

— Бай Мердевенджиев — каза той спокойно, — чели ли сте вестника? Оставим го, да го прегледаму себе си. Хрониката му е много любопитна.

— Не съм, но вземете го — отговори псалтът лениво и продължи пак четмото си.

Огнянов излезе със зловещия „Дунав“, единственият брой, който се приемаше в Бяла черква.

XXI. Козните

Кириак Стефчови днес, в кафенето, остави бойното поле, но с намерение да се повърне и да се хвърли по-върло на противника си.

Страшната му омраза против тоя човек, подхранена и от случаите, заглушив душата му малкото чистичуство, задавени в бурената на низките инстинкти.

Днес, в кафенето, първи път му хрумна жестока мисъл да погуби

неприятеляси чрез едно предателство. А той имаше данни средства за него. Малките интрижки и клевети, които се еше за него, не помагаша; напротив, Огнянов ги разбиваше победоносно и растеше още в очите на света. В това го убеди особено застъпничеството на публиката при представлението на Геновева. Да беше Михалаки Алафрангата, той би извършил предателството със спокойна съвест, че прави добро нещо. Но Кириак, при всичката поквареност на душата си, чувствуваше още гнусотата на това дело, само че нямаше сила да се въздържи от него. Бясната жажда за отмъщение го гореше. Той реши да го извърши, без да излиза наяве.

— Да, тоя вагабонд не го викат Огнянов, нито е от Лозенград, първо; второ, той е бил гоненият в Петканчовата улица, а не други, и бунтовните книги са били негови. Доктор Соколов наистина е бил онячасу ханьката. Хаджи Ровоама има право. Мене ми загатна това нещо и наш Филю — пандуринът. Тя е спотаила и книгата... Как? — Не зная. Трето... но него подир малко ще узнаем. И то е най-страшното — то ще го пратине вече на Диарбекир, а на въжето... Аз ще съсипя тоя нехранимайко!

Той отиваше към калугерския метох, дето беше назначил срещас Мердевенджиева.

— Ти си била права, госпожо — каза той на Хаджи Ровоама, като влезе при нея.

— Господ да те благослови, Кириак, а аз пък досега мислех, че кривнувам малко — казатя шеговито, но разбра добре за какво беше думата. — Каквоте гони, та пъхтишката духало?

— Карах се одевес Огнянова.

— Тоя проклетисин е завъртял ума на нашата навейничава Рада. — кипна калугерицата; — давай някакви бунтовни шкипесни да учи. Та каква е тая краста? Бунтовническите песни сега пеят варънджаи бабите. Тук са дошли пленници, пожар да оправят света! Едни да събират като мравки през целия си живот, да просят, да трупат, да пълнят, а други — да правят прах и пепел... И да са хора! Сополковци все... и наша Рада! Света Богородице, утре ще стане и тя втора Христина, да прибира комитии да се гаврят с нея и циганите. На, и завчера какви гнусоти и са се пели на театро; турците спят ли, джанъм!

— Аз се карах зле с Огнянова и реших веќе да го съсипя — каза

Стефчов сърдито. Но като смисли, че е неуместно да се доверявана бъривата калугерица, той прибави: — Сиреч полицията ще прави и ще струва. Само, госпожо, мълчание.

— Та ти барем ме знаеш.

— Знам, затоа казвам: мълчание. В това време се чуха стъпки на пруста. Стефчов погледна из прозореца и каза радостно:

— Мердевенджиевиде! Е? — попитатой псалта, който влезе бързешката.

— Мишката в клопката — издума Мердевенджиев, като си развиваше шала от врата.

— Как? Показали знак?

— Пребледня, презеленя, притрепера... Той е!

— А какво каза?

— Поиска ми да го чете у себе. Това пръв път става, досега той го презираше, както презираше и мене.

Стефчов стана и прави изпляска с ръце.

— Какво? — питаше го Хаджи Ровоама в недоумение.

— И той се не сети за примката? — питаше Стефчов.

— Ни най-малко. Аз се преструвах, че четях и че нищо не виждам, пък то всичкото видях: мечката спи, а маухотой шава. — допълни гордо Мердевенджиев.

— Браво бре, Мердевен! И сатиритебяха майсторска работа. Ти си бил за редактор.

— А мене ме оставяйте и за напред мердевен. Ти пороботи за мястото, което се отваря.

— Бъди спокоен.

Псалтът поблагодари с ръка, по турски.

— Аз и тоя Попов мисля да подхлъзна. Гледате като бик и е вярно кучена_Кралича_.

— Кой е този Краличът? — попита пак Хаджи Ровоама, учудена, че пръв път тя не знае нещо.

Стефчов, без да й отговори, гледаше разсеяно из прозореца, занят вътрешно с мислитеси.

— Ха, ти знаеш ли? Вчера епитропите дохождаха в училището —

обади се Мердевенджиев.

— Кои?

— Всичките. Михалаки предлагал да му обявят, че е изключен. Но другите го защитили. Марко Иванов най-силно. Само забележка му направили за песента. Нищо не излезе, с една дума.

— Бай Марко се е годил за тоя Кралич, ама един ден горчиво ще му излезе. Защо се пъха и тоя простак?

— А Мичо?

— Бай Мичо, и той за Огнянова.

— Разбирасе... гарван гарвану око не вади. И Мичо, де седне, де стане, все правителството псува, както Марко псува вярата му.

— Търколило се гърнето, та си намерило захлупката — избъбра Хаджи Ровоама.

— Ами Григорът? Ами Пинков?

— И те по тяхната вода.

— Аз, да ме вземат чортовете, ако не затворят тяхно училище! Самобухали и кукумявки ще мътят в него! — извика Стефчо в разярено, като крачеше вързана зад и напред.

— Тъй, тъй, вържи попада е мирно селото! Из тия училища излизат всички развратители и бунтовнишки песни — отзова се калугерицата. — Ами кой бе тоя Кралич, Кириак?

— Кралич? — Кралче, бъдещето кралчена България — отговори той иронически.

Мердевенджиев си взе феса и отвори вратата.

— Па не забравяй моята работа, Кириак! — продуматой умолително, като излазяше. Бедният псалт мислеше, че се касае просто за изключването на Огнянова, комуто ламтеша да вземе мястото.

— Щото е попово, то е готово...

Стефчо встана сам с калугерицата, за да се разговаря за друг едно важно събитие: годявката си с Лалка... По мръкналотой се упътваше към конака.

В Пиперковата улица срещна Михалакия Алафрангата.

— Къде? — попита го тоз.

— Ти знаеш ли? „Дунав“ сваля съвсем маската на Огнянова:

изображаваго цял! Той бил избягнал из Диарбекири го търсят под листо...
Аз се заклевам, че той е... И името му друго било.

— Що думаш, Кириак? Тоя човек е опасен, ще изгори и невинни хорица... Аз добре предлагам вчера да му дадем двете пари — той не е за нас, тоя човек... Къде отиваш? Яви това на бея да вземе мерки...

— Не е моя работа, аз и вестниканямам, той е у Мердевенджиева и Мердевенджиев знае... — отговори Стефчов хитро, като искаше да остане на завета от подозренията в предателство. Той изложи на тях псалта, като му нарочно подхвърли името.

— Обади, обади; ще сториш голяма услуга на населението — повтори Михалаки съвсем просто и естествено, както би казал на Стефчова, че е дошла хубавариба на пазара, да иде да си купи. — Е, аз утре с Хаджията отиваме у дяда Юрдана... Аз още от сегата честитя. То е в кърпавързано. — И Михалаки го стисна за ръката.

— Мерси, мерси.

Смрачисе добре. Стефчови Михалаки си шепнаха още няколко време в тъмнината, па се разделиха.

Стефчов тръгна из пътя си, като тананикаше някоя любовна турска песен. Той отиваше за конака.

XXII. На гости у поп Ставря

Нощта беше паднала хубаво, когато Соколови Огнянов се упътиха към поп Ставревата къща.

Тя беше почти на край града. Двамата приятели изминаха няколко тъмни улици мълчешката. И двамата бяха затънали в размишления. Огнянов беше унищожил в „Дунав“, единствения брой в града, а това го беше поразбило. Той, и по-после, не забележи у Мердевенджиева нещо обезпокоително. После, той беше станал не изразим дързък, дързък до безумство. Това се случаваше в всички ония, на които опасностите и рисковете са станали стихия. При все това, тънък облак от съмнение смущаваше душата му. Не ще ни дума, че докторът беше по-силно угрижен... Движението намаляваше, колкото се отдалечаваха от средището на града. Тесните и

криви улици ставаха глухи и безлюдни. Само кучешките лае ве нарастваха.

— Бре, що иматам? — попита докторът, като показана една човешка сянка, изправена до зида. В същия миг непознатият духна на татък.

— Уплашисе тоя господин! Дай да го погнем, да го питаме за щоне възприема да му кажем „добър вечер“ — каза Огнянови се спусна по него.

Докторът не беше разположен сега за такова упражнение, обзет от тежката си грижа, но се спусна и той.

Непознатият бягаше възло. Видисе, че не бе чист човек или се уплаши от нечисти. Той скоровзе преднина над гонителите си, защото, ако дързостта дава крилена рамената, страхът ги туря на краката. Скоро другарите видяха, че гонят вятъра. Непознатият беше се вмъкнал в някоя вратня и никакъв шум се не чуваше. Те се изсмяха сега.

— Защо го ни хметозичовечец? — попита докторът.

— Аз подозирах, че е някой агентинна Стефчова... те вечер пръскат сатирите. Искани се да подхванеръчицатами някого.

Соколов продължаваше да върви замислен.

— Докторе, къде се запиля? Тук е вратнята на попа — извика му Огнянов, като почукана вратнята.

Разсеяният доктор се повърна назад.

Вратнята се отвори и тъмната фигура на дяда попа се изпречитам.

— Толците и от верзет сявамъ! Влазайте! Докторе! Графе! — избърбора поп Ставри весело.

Какторекохме, Огнянову остана името „Граф“ само беят го наричаше консул. Съчувствието, което Генове виният съпруг възбудив театъра, мина на Огнянова и по улицата. Децата го подирваха с викове: „графът, графът!“, и тичаха при него да ги милува по бузите. Дядо по потначалоръмжеше против него, но от представлението Стефчовизгубив него един съюзник.

Из стаята на чардака се разнасяха звукове от флейта. Когато по път въведе гостите в голямата стая, те зърнаха там доста гости. Междутях — Кандов, Николай Недковичи Слепецът. Здрависаха се. Ганчо, синът на попа и другарна Бойча, донесоха щеракия и мезе — зеленатрушия, нарязана, поляна с дървено масло и посипана с червен пипер. Флейтата беше млъкнала.

— Колчо — обадисе Николай Недкович, — я карай!

Колчо подхвана пак и изсвири голяма сполуканя колко европейски мотиви.

— А бе я дай теракийца и мезенце, да оправим гласа на свирката; забравих темето — каза той, като спря.

— Добре правиш, Колчо. „Който си проси, той си носи“ — каза по път. Огнянов му наля и подаде мълчаливо. Той го попи паза ръката, позна го и каза:

— Бай Огнянов, нали? Благодаря, другите ви викат граф, но една малка причина ме задържа, та не можах да ви видя като граф в театъра. Гостите се изгледаха усмихнати.

— Бай Колчо, изпей ни калугерския тропар — помоли го Огнянов усмихнат.

Колчо приетържествен вид, изкашля се и захвана, като подражаваше на стария черковен псалт Хаджи Атанасия:

— Благослови, господи, праведници твои: госпожа Серафима и кротка Херувима; черноока София и бяла Рипсимия; дебела Магдалина и сухата Ирина; прекрасната Еноха — светилна метоха; госпожа Парашкева — незлобивата дева; и Хаджи Ровоама — безгрешната мадама.

Колчо изреди до край калугериците, като им прикачваше противоположни епитети на техните истински качества.

Дружината се смееше гръмогласно.

— Хайде, хайде, сядайте на софрата! Какво им се насмиватена божите жени? — скарасе шеговито попадията.

Насядаха всички около презръчника.

Дядо поп благослови вечерята и гостите взеха да отдават подobaщатай чест, с изключениена Соколова, когото ядеше от вътре. Пред дядо по па стоеше исполинско съкло с кехлибарено вино, за да разлива благодатна ляво и надясно.

— „Вино веселит сердце человека и тело укрепляет!“ — казваше той, като доливаше чашите. — Графе, пий! Николчо, тегли почтено! Кандов, жули, ти си руски човек! Докторе, дръпни по-издебело, това не е цяр, а дар божий. Колчо, цукни, цукни, чадо мое, посеще ни изпееш влашката „Лино, Лино, вай де мине“.

С такава оригинална команда развеселеният дядо поп утоляваше и

възбуждаше жаждата на гостите и чашите се кръстосваха, пресрещаха, чукаха и играеха кадрил.

Подир вечерята разговорите бяха въодушевени и разнообразни. Говорисе, естествено, за „Геновева“ и Стефчовата „свирка“, с която дядо поп се отнесе без церемонно. Огня новизкусно пренесе разговора на по-незлобна почва, например, тази годишния спор на виното. Дядо поп се намерив стихията си, като риба в морето, и изреди по-тънко качества на вината от всичките лозя. Виното от пиклиндолските той намираше шампаня над шампаниите.

— То грее като слънце, светикато злато, жълтее като кехлибар, реже като бръснач. От такова вино пророк Давид се подмладил. Десет капки от него правят човека философ, петдесет — цар, сто драма — светец! — разправяше възторжено поп Ставри, щото да потекат лигите и на един левантски постник. Той пухна с устата си от задоволство и свещта угасна.

— Дайте, запалете — казатой.

— Дядо попе, у тебе иматри работи — каза Колчо: — свещеник, свещници свещ, ама аз ни едно не видя, правода си кажа.

— А у тебе какво има, чадо? — попита попът, който не разбратънката ирония.

— И у мене иматри работи: Колчо, Голчо и Кьорчо! Дружината се изсмя на тия остроумнишеги. Скоро разговорът стана общ. Ненадейно на улицата се чу следующата весела песен. Вероятно някой гласовит хлапак я пееше:

— Кой ти купи герданчето,
гюзел Милке Тодоркина,
герданчето — сребърното?

— Купи ми го Кириакът,
за моето бяло гърло,
аз да нося, той да гледа.

Кой ти купи фустанчето,
гюзел Милке Тодоркина,
фустанчето — джамфезчето?

— Купим ли го Кириакът,
за моята тънка снага,
аз да нося, той да гледа.

Песента отмина и заглъхна в по-нататъшните улици. Но тя докара думата за Милка Тодоричина, близка попова съседка. Милка беше хубавичко, но развалено момиче, за което много истории се носеха из градеца, и славата му растеше всеки ден, за разтухана хлевоустите бърбрици. Скоро изкараха и песен на Милка. Махалените се чумереха. Там не беше драгата съблазън в съседството: лош пример молепсва. Съветваха бащай и майкай да я венчят за Рачка Лилов, бакърджийчето, което лудеело за нея. Но неговият баща и майка не скланяха. Кой си даваше чедото за такава изгора?

— Ами пък Лило Бакърджият защо пък не дава да му се спомене? — казваше баба попадия. — Че той за кого иска да жени своя граплю, Рача? За чорбаджийска дъщеря ли или за боярска? Милка — момиче младо, хубаво. Ех, грешило, бъркало от глупост, с тоя ум не ще останея! Умът дохожда по нататък. Па като се обичат, нека се вземат. С обичи и сговорда си живеят, както господ дал. Ами тъй по-хубаво ли е?

— А бе то момичето глупак, ама и него не оставят на мира от изкушения лукавих — подзедядо поп; — отде да си е чапкьнин, за него наднича, де да си е песен, за него приказва. Какво ще правиш? Хората от едно правят сто, от мравката аслан! И ето сега Милка Тодоричина прочута! Аз казвах на бащай да хване тоя мечисин, Рачка, кога дойде при момичето, па надве-натри да ги обулчи и — свършена работа: булото туря пердена всичко.

— Нали думаха по-напред, че чорбаджи Стефчовасин щял да взима Милка? — попита една гостенка. — Тогава момичето беше още на честта си.

— То за колко души пущаха досега! Излезе само лошо име на девойката — обърна се една друга.

— Та знайтели? Стефчов Кириак ще се годява за Лалка Юрданова? — обади се третия.

Тя думи промушиха с остършиш доктора.

— То се знае, на Стефчова околото бяга на голямо. — забележи попът.

— А Милка благодарнали е от Рача? — попита Огнянов, за да отклони разговора.

— Нали ви казвам? Ходис кришому момичето, вика се — искат се. Не трябва маяне: да им метнат едно було, та да патас светът. Боже, Исусе Христе, прости... сгрешихмесе с мирски соблазни... А утре е Свети Андрей. Ганчо, налей по едно от долноречното, че ни пресъхнаха гърлата. Анке, Михалчо, хай върветеси, татовата, легнете. Вие сте малки деца.

Децата станаха и се отдалечиха с недоволен вид; тях ги живо занимава приказките за така им Милка Тодоричина.

— Според мене, да оставят тая Милка свободна; защо да я насилват непременно да се венчава? — каза Кандов.

Дядо поизгледа Кандова.

— Как, да се не венчава? — попита в недоумение.

— Да я оставят свободна, и тя има човешки права — каза натъртено студентът.

— Ама как свободна? Да си дигнеризатана прът ли? Да се разберем де!

— Странни понятия за човешките права — забележи Николай Недкович.

— Щом не стеснява свободата на другите, може да живее, както обича, няма нищо — обясни Кандов.

— И ако станей-разкошна, пак няма нищо? — попита попът.

— Как най-разкошна?

— Република де! — поясни нетърпеливо попът.

Кандов го погледна в недоумение.

Недкович му разправи ниско значението, което попът произволно даваше на тия думи.

— Туке работата за принципа — отговори важно Кандов. — Напредналите идеи на нашия либерален век се стремят да еманципират жената от робската подчиненост на мъжа, наследие от варварските епохи.

— Демек, какво излизат от това? — попита попът, който не разбира нищо.

Кандов продължи обърнат към Огнянова и Недковича:

— Съвременната наука признава на жената еднакви способности с мъжа и равни права с него. Тя е била до днес жертвана цял ред глупи предразсъдъци, които са стягали в железни окови волята ѝ; тя е пъшкала под бремето на унижителни задължения, наложени ѝ от тиранията или животинските инстинкти на мъжете. Цяла върволица форми и узаконения са създадени за нея, да я препъват на всяка стъпка в живота!

Кандов говореше с убеждение. Той беше честен сърце; неразборчивото гълтане утопи и тена разни социалистически доктрини и беше смутен в него понятията за истина и лъжа; звучните слова и окръглените модни фрази значеха за него повече от реалната правда на живота; но той беше поразен от новостта им и желяше да блесне с тях. Кандов страдеше от болест на идеализъм на средата, дето бе живял досега. За да се отрезви, стигаше да постои някогаш времето в България.

— И що значат, кажете ми — продължи студентът, — ония громки думи: целомъдрие, брак, съпругеска вяност, свети майчини обязанности и други нелепости? Просто експлоатация на слабостта на жената!

— Гаче го четете на книга! — пришушна си по път.

— Господин Кандов — възрази Недкович, — всеки разбран човек съчувствува на идеите, които изказахте в началото. Но вие правите вратоломенско и падате в безумна крайност. Вие отхвърляте законите — не на мъжавече, а на природата; вие подравяте вечните основи, на които стои човешкото общество. Какво ще стане в света, ако унищожим брака, фамилията, майката и отнемем на жената високото ѝ призвание?

Тук дядо по разбра и се намуси.

— Аз искам еманципацията ѝ.

— Пардон, вие искате деградацията ѝ — обърна се Огнянов.

— Господин Огнянов, чели ли сте философите, които са писували по женския въпрос? Съветвам ви да ги четете.

— Кандовче! Кандовче! — обърна се по път. — Ами ти чели ли си евангелието?

— Чел съм... някога.

— Ти знаеш ли там, дето казва: Жены, своимъ мужемъ повинуйтеся? И по-нататък: Сега ради вставиъ человекъ отъца своего и матери прилепится къ жени своей?

— Аз се основавам само на здравата наука, дядо попе.

— Ами от господьовата наука коя е по-здрава? — подзесърдито дядо поп. — Ти, Кандовче, тия протестантски мисли да ги извадиши из главата си, дядовата. Бракът тайнствен е велик. Без брак може ли се бе, синко? Тогава защо черквата, защо вярата, защо свещеници, когато хората ще се развъждат като свинете — без венчавка, без благословия божия?

Вратата се отвори и Ганчо влезе.

— Навън, у Милкини, страшно врява — каза той.

— Каква врява?

— Не зная добре — отговори Ганчо със заекване, — но ми се чини, че Бакърджийчето е затворено там. Цялата махала се е събрала.

— Ако е Рачко, сещам се какво ще стане — каза дядо поп. — Хайде, момчета, да идем да видим; може дядови поп да дотрябват. Без попска благословия нищо не става. Нека Кандовчето да си бърбе. Когато той отиваше, аз се връщах.

Всички излязоха.

XXIII. Друг се хващав клопка

През няколко вратня от поповата беше вратнята на Милка Тодоричина. В тясното дворче, пред стълбиците, шумяха смесени гласове. Глъчката растеше всяка минута. Нови любопитни съседи увеличаваха навалищата, из която блещукаха две-три фенерчета. Мнозина се мъчеха да видят през прозореца затворените любовници. Милкиният баща викаше; майката гълчеше и се щуреше от място на място, като уплашена кудкудачка. Скоро дойде и Рачковият баща, разтласка тълпата, взе да дъне вратата, за да извади сината си. Но няколко силни ръце го оттеглиха назад.

— Какъв е тоя зорбаджилък, джанъм! — викаше той и пак се спускаше към вратата.

— Бай Лило, стой мирен — извика му един съсед, — нали видиш каква е работата?

— Момчето ми! — пищеше Лиловица. — Аз си не давам сината такава кисца и вонта!... И тя се хвърляше като усорлица въз ония, които пречеа.

— БулкаЛиловице— извикаедингрубглас, — кисцаи вонта! Какво правиРачкопри нея? Тука ще го направим, кактое обичаят.

— Какво ще го правите? Ще го бесители? Някогоубилли е? — И тя се пак хвърляшеразчорлавенаи обезумялакъм вратата.

— Ще ги венчеем, кактому е приликата.

— Аз я не щатая вещица!

— Синтия ще — него ще венчеем.

Отчаяната майкане знаешекаквода прави. Тя усещаше, че тоя общи съде по-силенот нея.

Тя се развайка:

— Изгориха детето ми! Покося се животът ми!... Чума да я разкъсатая разбесняла кучка, дето пома ми синями!

Глъчката растеше заедно с наваляка. Сред размесения шум раздаваха се някои гласове по-ясно, но всичките в един дух:

— Венчило, венчило! Па всяко чудо за три дни — викаше един.

— Вържи попа, да е мирноселото — обади се друг махаленец.

— Каквото дирил, намерил — казва шетрети.

— Чакай да видим, тя да го не е викала?

— А бе момчето я искаше бе!

— Катое така, защо шамата?

— Чакатот конакада дойдечовек, та да отворят.

— Ето онбашият дойде — извикаха.

Шерифага с двамата пандури разтикатълпата.

— Сегатук да ги венчеем — изревянякойси.

— Не, по-напредна хамама ще ги водим с тъпани, да станат къпани — отзова се Ганчо Паякът.

— Не ще много труд, джанъм; тука да ги обулчим криво-ляво, па да ни почерпят по едно вино — каза Нистор Фръкалцето.

— Повикахали попа? — питаше Генчо Стоянов.

— Туке! — обади се дядо поп Ставри и се провря с гостите си напред. — Не се грижете, дядови поп знае християнския закон. Ганчо, иди ми донес патрахиля и требника.

В това време вратата се отключиха.

— Излезте! — извика онбашият.

— Милке, Рачко! Излазайте— извикаха и други.

Тълпата се притискаше около онбашият. Всички се напинаха да видят момчето и момичето, като че ги не бяха виждали друг път. Фенерите се издигаха над главите и осветяваха добро отворената врата. Показаше най-напред Милка. Очите ѝ гледаха надолу от срам. Тя беше зашеметена и нито отговаряше на майка си, която ѝ гълчеше нещо неразбрано. Самоведнъж тя вдигна очи и погледна удивлено и уплашено. Милка беше сега още по-хубавичка и привлечена своя страна симпатична сърдитите съседки. Младостта и хубостта безоръжияхаведнага озлоблението на тълпата. По многолица се четеше прошка.

— Булче и половина ще бъде! — каза един.

— То добростана, холам, както стана. Нека да бъдат честити! — каза Нистор Фръкалцето.

Поп Ставристое още отпреж гостите, от които някога не познаваха момчето.

— Рачко, излези ти! — извика дядо поп, като на зърташе и из вратата в тъмната стая.

— Не се срамувай, байовата, излез — казваше друг; — то вече всичко ще простими дядо поп ще ви благословина веки веков.

Кандов се обърна към другарите си.

— Трудно положение — каза той ниско. — В такива минути човек остарява десет години.

— Оригинален народен обичай — продума Недкович; — по-оная неделя пак тъй венчаха едни любовници.

— Той мирише малко на насилие, тоя обичай — забележи Огнянов. Момъкът не излазаше.

— Налие вътре? Защо не излазя? — попита по път Милка.

Тя клюмна утвърдително и погледна зачудено към стаята.

Онбашият го хвана и търпение:

— Излезбе!

И други гласове извикаха Рачка. Навалицата се притискаше напреж. Любопитството беше същото така трескаво, както в театъра, когато зрителите очакват дигането на завесата. Тук завесата беше вече дигната — очакваха само героя. Но той се не явяваше.

Тогава онбашият влез на и тълпата нахлу по него. В ъгъла стоеше момъкът, неподвижен.

Но той не беше Рачко Бакърджийчето.

Стефчов стоеше там.

Всички останаха втрещени на местата си. Онбашият се отдръпна назад. Той не вярваше очите си. Не вярваха очите си и другите. Поп Ставри изпусна патрахиля; другарите му се гледаха изумени. Соколов вперил злобен, тържествующ поглед в противника си; злорада усмивка оживи лицето му. Той гълташе наслада зрелището на тоя съкрушителен позор. Стефчов, смазан под толкова погледи, засрамен, изгубен, унищожен, не приличаше на себе си. Той се озърташе плахо, плахо. „Стефчов, Стефчов, Стефчов!“ — разнесе шопот и метому на татък. Той се озърна пак, като че ди реши да се потули някъде или да потъне в земята.

Как се намерил той там? — По един фатален начин.

Тая вечер, като се разделил Михалакя, той продължил пътя си към конака. Кога дойде до портата му, той се спря смутен. Колкото и да беше тъмна и ожесточена душата му, българското чувство се пробудило и изпротестира. Той се уплаши от постъпката си и я отложи за утре, за да я извърши при по-голяма смелост. Тогава отмина конака и се упъти към един свой роднина на края, но го не намери и тръгна назад из улицата. Тогава именното срещна в тъмнината доктора и Огнянова, които инстинктивно позна — гузен негонен бяга — и в безумен страх фукна назад. Кога минуваше край Милкината порта, той несъзнателно бутна, за да дири убежище, и се сгушил в гъстия бурен на двора. Там постоя доста време, никакъв шум от улицата не чу. Една женска фигура мина през двора и се покачи по стълбата. Стефчов по хода позна Милка. Той пръв беше подлъгал Милка и след няколко време зарязал. От едно падане тя отиде на друго и тъй се подлъгна по урвата, която влечеше неудържимов пропасти. Но днес, в предвечерието на годежаси, той си спомни безпокойство, че има у Милка няколко писъма, с които тя можеше да му напакости, при известието за годежката му. Някой негов враг можеше лесно да насъка раздразненото момиче. Той, прочее, реши да изтегли тия пакостни книжа, ако се може, тая вечер. Той дебнеше кога ти дойде до вратата и влезе при някогашната си любовница.

Всичките движения на Стефчов се наблюдаваха в това време от Милкиния баща — той и беще втор баща, — той извардяшетам до хаждането на Рачка, за да постъпи с него по съвета на съседите. В тъмнината, прочее, той взе Стефчова за Бакърджийчето и го заключи при Милка. После се затече, та повика близките се седи, а тях последва цялата махала.

.....

Онбашият съобрази тоз час.

— Върветеси, чорбаджилар, аз ще изпитам челебият на конака! — извика той сурово на тълпата и хвана Стефчова за ръка.

— Няма, няма на конака! Тук да се свърши всичко — вика шенякой отзад, който не беше разбрал, че Стефчов е хванат вместо Рачка.

— Стефчов бе! — казаханякой.

— Стефчов! Как?

Шумотевицата растеше.

— Че като е чорбаджийски син, какво? — вика шенякой си. — И с него тъй, както и с Рачка — роганяма?

— Все едно, да ги венчеем! — викаше друг.

— Ами той не е за това момиче — обади се един покровителски глас.

— А какво прави при него среднощ? Или чорбаджиите могат да се гаврят с чуждата чест, а самоза сиромасите законът?

Обадихасе още няколко гласа, все благоприятни за Стефчова.

— На хамама, на хамама! — отзова се Ганчо Паякът. Огнянов каза ниско на онбашият:

— Шерифага, отведи по-скоро негова милост; толкова свят гледа, тежко нещое.

Той забравив врагаси и виждаше само жертва, смазана под позора. Той не можеше да пренесе това зрелище на човешко унижение.

Онбашият изгледа подозрително Огнянова.

— Остави бе, щоти трябва! Нека се черви! — дръпна го мъстителният Соколов.

Стефчов чак сега видя двамата си гонители. Хрумна му, че те се творци тена опозоряването му; той съгледа усмивката им. Адски гняв кипна в душата му и погледът, който им хвърли, би ги уплашил, ако би го

забележили.

ОнбашиятповедеСтефчова.

— Отстранетесе — извикатой, — това не е вашаработа. Вие дирехте Бакърджийчетотука. Върви, челеби!

Тълпатаим отворипът.

— Как станатая работа? — попитаго нискои с участиеШерифът.

— Огнянови Соколовме предадоха— пришушнаСтефчов.

Навалицатасе повлечеследтях.

— Тук го дайте, ефендим, това момичеостая на пътя, една смъртму остая! — викашеИванСелямсъзът, койтотоку-щобе дошъл.

Присъстващитероптаехависоко, но протестътим противтова отвежданедотамсе простираше.

— Щомълчитебе? Обадетесе бе, хора! — викашеСелямсъзътс гръмоподобнияси глас. — ИличорбаджиСтефчовиятсин ви е турилсливав устата!

СелямсъзътотдавнамразешеСтефчова. Но гласътму не извикваше друготзив.

В това времедругисе трупахапри стълбите. ТамзаливахаМилка, примряла.

Нещастнотомомичене можада издържипо-дълговреметия съкрушаещивълнения, коитоого сломихазавинаги.

Народътсе разотиденедоволен.

XXIV. Двепровидения

Сутринтабешепразник. ИгуменНатанаилдържешестранав манастирскатачерква, при аналоя, и допявашетропараси. Някойго дръпна.

Отпредему стоешеМунчо.

Игуменътго погледнастрога.

— Щоискаш, Мунчо? Хай вървиси! — изкараму се той и се обърнада продължитропараси.

Но Мунчоватаръкаго стиснавтори път силноза лакътяи го не пушаше. Тойсе пак обърнаразсърдени тогававидя, че Мунчобешесилно

разпъхтян; очите му блещяха и в тях се четеше някакви страхи цялото му тяло трепереше.

— Какво има, Мунчо? — попита строго игуменът. Мунчо завъртя страшно глава, изпули още повече очи, напъна се и със сила проговори:

— Р-у-с-и-а-н приво-д-д-е-ницата. Турр-рци! — И вместо да продължи думата си, той направи движение с ръцете си, като че копае.

Игуменът го изгледа втрещено от най-напред, па изведнъж ужасен проблескозари ума му. Мунчо трябваше да знае какво има закопано при воденицата; а понеже споменатук и Русиана, трябва да знае цялата тайна. Как? — Той не разбираше. Той разбраса само едно: че тайната е известна вече на властта!

— Бойчо е пропаднал! — прошепнаси Натанаил с отчаян вид, като забрави тропар, и пение, и не виждаше отца Гедеона, който при отсрещния аналой отчаяно му махаше и смигаше, за да го подсети, че е негов ред. Натанаил хвърли очи към олтара, дето Викентий беше занят по литургията, заряза отца Гедеона да се разправя, както знае, с тропарите и излезе из черква. В един миг той беше в обора, след други — препускаше като стрела към града.

Тая утрин беше силен студ и фъртуна. Нощес бе паднал сняг и побелил тревите и клоните на дърветата. Игуменът не милостиво бодеше търбухана вранотоси конче, из отворените ноздри на което излизаха облаци пара. Той бързаше да спаси Огнянова, ако имаше време още. Той знаеше, че пръснатата мъгла, с която обясняваше изчезването на двамата ловци, беше намерила почва и отстрани всяко подозрение. Кой го пробуди сега у бездейния началник на полицията? Непременно някое предателство. От кого — не угаждаше още. От Мунча да беше — ако наистина Мунчо знаеше работата — той не вярваше: той знаеше как идиотът обожаваше Огнянова. Мигар не съзнателно да го е издал? Но предателство имаше. И то трябваше да има ужасни последствия за Огнянова.

Петнайсет минути, които трябват до града, той ги взе за четири. Конят беше цял в пияна. Той го остави, пътем, у братаси и пеша отиде до Огняновото жилище.

— Тук ли е Бойчо? — попита тревожно.

— Излезе. Току преди вас дойдох аз аптиета и го дириха из всичките

дупки. Какво му искат, поразениците? Гаче челяке убил! — отговори разсърден стопанинът.

— Къде отиде?

— Не знам.

— Лошо, но има надежда още — каза си игуменът и тичешката се упъти към доктора Соколова. Той знаеше Огнянова за не особено усърден черковник, та нито помисли да го дири в черква. Като мина край Ганковото кафене, надникна, но го не видя там. — От Соколова мога да узная де е, ако не е вече в затвора — продумаси Натанаил, като се втурнав двора му.

— Кой иматука, бабо?

— Няма никого, светиняви — отговори къщната бабичка и хвърли метлата, да дойде да се поклонии целуваръка на духовника.

— Де е докторът? — питаше той гневно.

— Не зная, отче духовниче — отговори жената, като се заекваше и гледаше смутено пред себе си.

— Ах! — изпъшка игуменът и се запъти към вратията.

Бабата притърча подпрему:

— Чакай, чакай, отче духовниче!

— Какво има? — попитатой с нетърпение.

Тя приетайнствен вид и каза ниско:

— Тук си е, ама се крие, че го дириха одеве пуститурци. Прощавай, отче.

— Той от мене да се не крие — та щом и не кажеш от пръв път? — избъбра игуменът и бързешком на двора и чукна на портата, която докторът му отворитутакси.

— Бойчо де е? — беше първата му дума.

— При Рада. Какво има?

Соколов усети, че ще научи по-голям нещастие. Той беше пребледнял.

— На тая минута копаят приводе ницата. Има предателство.

— Ах! Отиде Огнянов! — с отчаян вид извика докторът. — Трябва да му се обади по-скоро.

— Дирене и у тях, но го не нашли — продължи игуменът развълнуван; — тичал съм с коня като вятър, да явя по-скоро. Боже мой, какво ще стане

това момче! Закрили го! Къдесе готвишиз вратата? — попитатой зачуден.

— Ще припкам при Бойча. Трябва да го спасим, ако не е късно — каза докторът, като отвори портата.

Игуменът го изгледас още по-голям неодоумение.

— Ами и тебе налите дирят? По-добре аз да ида...

Докторът направи знак с ръка:

— Немислимо. Твое то по явление по това време у Рада в стаята ще се забележи, ще бъде даже скандал.

— Ами ти ще паднеш в ръце!

— Нека, но аз трябва как-как да го предизвестя... За Бойча е голямата опасност. Ще мина през по-затънтени улици.

И Соколов изхвъркна.

Игуменът го благослови просълзен.

Докторът знаеше, че тая заран Огнянов щеше да бъде в девическото училище, което беше днес празно и дето беше назначил срещана един писмо носецот П...ский комитет. В няколкоскока той се озова в черковния двор, без да го зърне полицейски човек, и се покачи по стълбата в девическото училище, дето живееше Рада. Той се втурна в стаята като ураган. Неочакваното по явление на Соколова, и по такъв начин, я поразиха.

— Дохожда ли Бойчотука? — попитатой запъхтян, без да я поздрави.

— Сега излезе — отговори Рада. — Щоси побледнял?

— Де отиде?

— В черквата. Какво има?

— В черква? — извика Соколов, без да й даде обяснения, и отвори вратата да излезе. Но се оттегли назад поразен. Той видя сега, че онбашият туряш е стражана черковните изходи.

— Каквоти е, докторе? — извика бедната учителка, като предчувствуваше беда.

Соколов посочи през прозореца заптиетата.

— Виж, пазят Бойча. Той е предаден, Радо! Дирят ми мене. Ах, нещастие, нещастие! — казваше той, като си хвана главата с ръце.

Рада се отпусна безсилна на миндера. Кръглотой лице, пребледняло от страх, стана още по-бяло. То приличаша на мраморно.

Соколов се пулеша на прозореца. Той вече не можеше да се покаже

предзаптийатаи търсешес погледнякойверенчовек, комутода поръчада обадиОгняновуопасността, а умът му в същото време измеряше всичкатай грозна величина.

Ненадейнотой видя господинФратя, че минуваше под прозореца, за да влезе в черква.

— Фрате, Фрате — извика му той ниско, — приближи!

ГосподинФратю се спря близо.

— Фрате, ти отиваш в мъжката черква, нали?

— Там, как то всякога — отговори господинФратю.

— Моляте, кажи на Бойча, той е там, че заптийе таго пазят при вратата, та да вземе мерки.

ГосподинФратю хвърли безпокоен поглед към черквата и видя, действително, че тритей изхода заптийе та вардеха. По дребното му лице се изписа страх.

— Ще кажеш ли? — пита ше не търпелив докторът.

— Аз? Добре, ще му кажа — отговори с видимо колебание благоразумният Фратю... После прибави подозрително: — Ами ти що не идеш, докторе?

— Диря ти мене — пошепна докторът.

Фратю в отлице се промени още повече. Той прибърза да се отмахне от тоя опасен събеседник и тръгна напред.

— Фрате, по-скоро — чуваш? — повтори за последен път Соколов.

ГосподинФратю му кимна съгласително с глава, повървя още малко, па се отби и влезе в калугерския метох.

Докторът видя това и си скубеше косата от отчаяние. Той не мислеше за себе си, той се мъчеше за приятеля си; той виждаше, че и да му обадят сега — сега късно е и само по едно чудо би могъл да се изтърве от ноктите на властта. Но само тази искрица от надежда остана — а то беше надежда.

Действително, предателство имаше. Още нощес Стефчов, доведен в конака, разказана бея всичките си открития и подозрения за личността на Огнянова. В същия час един страшен проблясък озари ума му. Той спомни случая с Емексизовата хрътка, който преди време онбашият беше му разказал. Ни той, ни онбашият тогава не се досетиха да вникнат по-дълбоко в смисъла на тая страшна роствна хрътка против Огнянова, както и

ровенетой приводе ницата. Каквое ровило там псето? Що се е хвърляло въз Огнянова?

Дали в това се не крие тайната за изчезването на двамата турци? А то се бе случило в същото ново време, когато и Огнянов се беше появил в града. Непременно Огнянов има пръст тук. Стефчовият злобен ум съобрази всичко това със светкавична бързина и грозното подозрение се измъти от всичко това с неотразима сила и нагледност.

Стефчов съветва веднага да копаят при Стояновата воденица. Беят си прехапа устните и се разпоредиха тогачас. Той реши раносутринта да арестува Огнянова, за да не би тая нощ да му избегне някакви да направи жертви... Прочее, тая зарандвата трупана ловците бяха изровени и гибелта на Огнянов е решена. Той сега беше като звяр загасен. Онбашият предпочете да го вардина вратите, а не да го хване в черквата. Това щеше да дигне неприятна тревога с народа и да предизвика Огнянована отчаяна самозащита. Изненадата беше по-добро. Когато Соколов се съкрушаваша на една страна, а Рада примираше на друга, чуха се ненадейно тежки стъпки извън по стълбите. Докторът се сепна и се ослуша. Стъпките бавно приближаваха с тумтене от тояга и се спряха пред вратата. И, на един черковен глас, запря се известният Колчов гропар:

— Благослови, господи, праведниците твои: светата Серафима и кротка Херувима; черноока София и бяла Рипсимия; дебелата Ирина и суха Магдалина; госпожа Ровоама, даноя вътренияма.

— Колчо! — каза докторът и отвори вратата. И слепецът влезе свободно: той беше навсякъде свой.

— От черква ли излязаш, Колчо?

— От черква.

— Видя ли там Огнянова? — питаше докторът нетърпеливо.

— Очилатами от Американе са дошли още, та го не видях. Но знам, че е там, в трона, до Франгова.

Докторът му каза сериозно:

— Колчо, остави шегите. Огнянова гони полицията и заптиетата го дебнат на черковните врати. Той не знае нищо. Той е съвсем изгубен, ако му се не обади.

— Аз отивам!

— Моляти се, бай Колчо! — обади се Рада, която надеждата посьживи.

— Аз сам бих отишъл, но и мени дири полицията. В тебе няма да се взрат, иди — каза докторът.

— Аз за Огнянова моя живот нещастни давам, ако го поискат. Как вода кажа? — питаше слепият с живоучастие.

— Кажиму самотия думи: „Всичко открито; заптиета пазят на вратитена черквата, спасявай се, както можеш!“ — После прибави мрачно:

— Ако не са му вече пратилия някога го изтеглят с измама из черквата. Колчо разбра важността на всеки миг сега и излезе бързо.

XXV. Мисията става мъчна

Колчо за слазая опипом, като чукаше с тоягата си по стъпалата на стълбата. Но кога се намери на двора, той заскорис голяма уверености влезе в нартиката. Там се спря и затършува кърпата си из всичките джебове, каквото да се замае и чуе думитена Шерифага, който правеше разпореждане.

— Хасанага — казваше той ниско, — иди да заръчаш на другите да си отварят очите. Ако се опре, да стрелят, без да ме питат.

— Ненко, иди, байовото, по-скоро, та извикай Графа, даскала Огнянова... Кажиму, че го вика един човек — казваше тък Филчо пандуринът на някое момче, както разбра по гласовете Колчо.

Тогава той се уплаши да го не преварят, откритите жката завесана главните врати и влезе. Черквата беше пълна с народ. Хаджи Атанасий допяваше последното херувико и отпусък приближаваше. Тълпата беше извънредно гъста, защото този ден имаше твърде много причастници и няколко панихиди, и на тискът беше голям. Пътят прочее из сред храма беше заприщан. Слепецът затай като в някой непроницаем лес, тъмен като нощ, която беше вечна за Колча. Инстинктът го водеше право; но как да пробие тая стена от притиснати ръце, хълбоци, гърди, плещи и крака? Какъвто беше дребничък и немошен, не беше мислил да си пробие път до трона на Огнянова, пред самия олтар. Това беше работа, и то мъчна за един Голиат!

До едно място пъгла, па спря заморено. Бутнатук, бутнатам — в нощта — напразно: стената стана непоколебима. Мнозина даже сърдито му изгълчаха да се не тика напред, че ще го задушат или смажат. Няколко железни лакти притиснаха слабито му ребра да ги строят. Той се задъхваше. Подир две минути идеше, „Со страхомъ божиимъи верою приступите!“ Потокът щеше да рукне назади повлече и Колчав устремаси. И Огнянов тогава беше изгубен! А кой знае, може би в тоя същииг момчето стигаше до Бойча през други пъти той тръгваше, без да подозира примката. Може би то да заминеше край самия Колча, да се засегне до лакътя му и Колчо да го не усетеше. Ръката му инстинктивно пипаше на около, за да търси някое момче. Действително, той набара някаква снага, която позна, че принадлежи на невъзрастен човек, и на уплашението му се стори, че това е страшното момче, което отиваше да вика Огнянова. Той в изстъпление го стисна силно за ръката, като го теглеше зад себе си, па му викаше несъзнателно и бързо: „Ти ли си бе, момче? Как те вика тбе, момче? Стой назад бе, момче!“ Но тоз час напорът на тълпата отзад ги раздели. Николчо беше в отчаяние. Бедната му благородна душа изпитваше страшни страдания. Той чувствуваше ужас, че животът на Огнянова зависи на косъм от тоя косъм — Колчо, — слаб, нищожен, изгубен, почти невидим в това море от хора. А херувикот вече идеше към края си. Тоя Хаджи Атанасий, друг път тъй проточени бавен в пеенето си, сега му се виждаше ужасно бърз! Какво да стори? — В минутик критически идати крайни решения. Колчо се развика отчаян глас:

— Отворете път, хора! Умирам! Умирам, издъхвам, майчице! — И заблъска гърбовете отпредеси. Прития викове всеки ударен от задесе отместяше с голяма мъка, за да пропусне нещастния умирающ слепец: никой не искаше да му издъхне на гърба. По тоя начин Колчо полуживсе дотътри до трона, дето беше Огнянов. Той го намери, без да пита никого, такава е чудната сила на инстинкта у лишението от зрение. Той улови с пълна самоувереност една пола и попитаниско:

— Ви е ли сте, бай Бойчо?

— Какво е? — отговори Огнянов.

— Наведисе!

Огнянов си тури ухото на устата му.

Когатоси дигна главата, той беше блед.

Една минутатой мисли. Страшно напрегнати тежили на слепите му очи издаваха силна умствена работа.

Той се пак наведе и прошушна нещо на Колча.

Па слезе от трона, промъкна се напред и се изгуби из тълпата причастници, които чакаха пред олтара.

В тоя същия миг царските врати се разтвориха и поп Никодим, с причастие в ръце, възгласи: „Со страхомъ божиимъ!“ И черква пусна.

Навалицата, подобно на отприщен поток, устремисе назад към вратите. Подир половин час черквата се изпразни от последните бабички причастници.

Самов олтара остана шелитургияшът, да се разоблачаот одеждите.

Тогава влязоха вътрешаптиетата и пандурите. Онбашият беше разярен, защото Огнянов не излезе. Значи, в черквата се криеше. Заклучиха вратите извътре и захванаха тършуването. Едни се качиха в женското отделение с решетките, други останаха долу, да дирят из тронове и ъглите, трети влязоха в олтара из бочните врати. Преобърнаха всичко, изгледаха всички кътове, които би послужили за убежище, дигаха се на амвона, местиха аналоите, гледаха под престола в олтара, в долапите със свещените предмети, в ковчезите с вети и икони, във вгълбнатините на прозорците, но нийденищо не намериха. Огнянов като че потъна в земята! Клисарят сам показваше всички подозрителни места, уверен, че не може да бъде скрит там Огнянов. По едно време и поп Никодим взе да търси, зашуря се насам-нататък с недоумение на лицето. Хвана да тършува даже между одеждите и между вещите и книгите на престола. Сам онбашият се почудил на такова усърдие на попа. Пандуринът Миал му забележи обаче, че не цял човек, а нито едно пилене не може да се укрие между тия неща.

— Как? Та аз друготърся! — отговори слисан попът.

— Какво?

— Кожухами няма, и калимявката, и сините очила в нея!

Бедният поп трепереше от студ вече.

— Ах, разбрасе, Шерифага! — извика бай Миал.

Шерифът дойде, облян в пот и запъхтян.

— Хърсзинът си е хърсзин! — прибави пандуринът със скрита

радост. — Открадна на дяда попад рехите.

Шерифага остана поразен.

— Как тъй, попе?

— Няма ми кожата, ни калимявката, ни очилата, нийде ги няма! — каза попът въздиген.

— Оня ще ги е откраднал! — каза Шерифага, с вид на човек, който прави голямо откритие.

— Думали иска? Графът трябва да се е облякъл в расото, да е наложил шапката и да е излязъл тъй променен, без да го познаем — поясни пандуринът.

— Така ще да е — потвърди попът, — додето се записвах с причастието, някой ги е взел.

— Право, аз видях на вратата един поп със сини очила — потвърди едно запитие.

— И ти го не хвана, будала? — изкряска началникът му.

— Отдека да се сетя? Ние извардяхме поп, а човек — оправдаваше се запитието.

— А бе той ли бил бе, майки! — каза си зачудено бай Миал. — Затуй се бе увили загърнал такъв, видях му само очилата. Бащаму не можеш го позна.

Вратата се изтропасилно. Шерифага заповяда да отворят.

Влезе Филчо пандуринът и капзамалът.

— Шерифага! Графът е в примката! — извика Филчо.

— Скрил се в калугерския метох, видели го — допълни капзамалът.

— Скоров метоха!

И всички се затекоха навън.

XXVI. Едно неприятно посещение

В няколко разкрача полицейските хора се намериха при метохските врата. Шерифага остави там двама души изтеглени саби и запънати револвери.

— Никого няма да пуснете, ни да влезе, ни да излезе! — заповяда той,

а с останалите си хорасе вмъкнав двора.

Втурването им произведе голямо смущение в метохата и разнесе страхи и бъркотия из всичките килии. Найзскачаха калугериците, забягаха по чардаците; изскокнаха гостите им подир тях, дигна се вик, шуми неразбранаврява. Онбашият на празномаше да се не плашати викаше по турски нещо, което те не разбираха, а още по-малко чуваха. Междутова заптиетата изловиха колкото попове видяха там и колкото души имаха очила, макар и не сини — и даже двама души, които носеха името Бочо — и ги затвори хав една стая. Междутях и Кандов, и Бързобегунок. Но този последният тозчас бе освободен с големи извинения от онбашият, като не рая, а поданик на австрийския император. Кандов протестираше из прозорците за това нагло посегателство въз свободата му и се ядосваше до бяс; другарите му стояха по-спокойни, защото знаеха каква е турската оправия.

— Ти през плет не си видял турцибе, Кандов! — казваше един поп.

— Но това е насилие, произвол, беззаконие! — викаше студентът.

— На такъв произвол беззаконие се отговаряне с виковете — разбира ли ти главата на Шерифага? — а с това ей — казваше Бочо касапинът, като извади ножаси.

В бързотата си Шерифът се не сети да разузна кой е видял Огнянова, че влизав метохата, и в какви дрехи го е видял, а пристъпи тозчас към тършуване чардака, дето се бе качил бежанецът. На тоя чардак се намираше и килията на Хаджи Ровоама. Калугериците се поопитиха от първото стресване, протестираха силно, обиждаха се, че ги подозират да крият в метохачовек, който е против царството. Най-много се възмущаваше Хаджи Ровоама от това недостойно подозрение, отвори страшни уста против онбашият — тя знаешетурски — и най-после го отпъди позорно. Но тършуването и останалите килии се продължитрескаво: под листо диреха Огнянова и най-после — трябваше да го напипат. Шерифага беше турил всичкото си честолюбие в успехана това бясно ровене на долапи, ковчези, килери, кътоvesкришници. Повечето народ очакваше със страх изкарването на клетия графиз някоя килия.

По едновременно кои извикаха злоещо: „Хванаха го!“ Но излезе, че хванали го е господин Фратя, когото извлекли из под миндери на госпожа

Нимфидора, и го пуснаха.

Рада, облегната до пречкитена чардака, следешес болезнено вниманиенапредъкана диренето. Тя беше премаляла от страх; бузите ѝ облени със слзи. Това непредпазливо излияние на чувства убеди всички, че тя се любис Огнянова. Те я поглеждаха враждебно, но тя малко се грижеше за разположението на тия хлевоустибаби, тъй хладнокръвникъм нещастieto, което заплашваше любовника ѝ. Тя даде пълна воля на слзите си.

На страна две калугерициси шушне ханискои сочеха с очи килята на Хаджи Дария, леля на доктора Соколова и защитницана Бойча. Навярно там е Бойчо сега и тършуването приближава към Хаджи Дария. Радино то сърце се скубеше. Ужася в каменяваше. Боже, как вода се прави!

Колчо я приближи — той я позна по хълцанията ѝ — и каза ниско:

— Радке, самали си тука?

— Самасъм, бай Колчо — отговорис разплакан глас.

— Не се безпокой, Радке — пошушнай той.

— Как, бай Колчо? Ами като го намерят? Той е тука. Ти сам си казвал, че го видели някои в метоха.

— Мисля, че го няма тука, Радке.

— Всички думат, че е тука.

— Аз пуснах тая муха. Бойчо, в черквата, сам ми поръча да направя тъй. Нека се залисват у полицията. Огнянов сега е свободен като вълк в гората.

Бедната мома едвам се удържа да не прегърне слепаца. Лицето ѝ светеше ясно — лъчезарно, като небе подир бурята. Тя влезе спокойно и сияюща при Хаджи Ровоама, която тутакси забележи непонятното ѝ успокоение.

— Далитая поразеница узна пък, че оня не ще да е в метоха? — помисли си тя горчиво.

Па като я изгледа изпитателно, каза:

— Радко, наплакали се? Хубаво, хубаво, ставай за смях на хората, плачи за тоя хайдутини кръвопийца.

Радино то сърце кипеше от щастие.

— Ще плача — отговоритя дръзко, — нека да има един да плаче,

когато другите се радват.

Тоя смел отговор се сторина калугерката не въобразим не приличен. Тя не беше привикнала така да ѝ отговарят. Тя изскърца със зъби:

— Мари, безсрамнико!

— Не съм безсрамница.

— Безсрамница си и безумница! Твоят проклет кръвник днес още ще мине на бесилото!

— Акого уловят — отговори Рада язвително.

Хаджи Ровоама кипна. Дивая ростя задави.

— Навън, проклетнице проклета! Да не си стъпила прагами вече — изкрещя Хаджи Ровоама и я изтласка из вратата.

Рада излезена чардака пак, като че нищо не бивало. Какво важеше за нея презрението на Хаджи Ровоама и груботой изгонване из килията? Тя беше спокойна, сърцетой се веселеше. Даже тя се благодари, че скъсавсяка връзка с тая жестока покровителница. Отутре, а може би и днес, да я изгонят из училището и тя да се намери под открито небе, без зальк хляб и изоставена.

Какво значеше това за нея? Тя знаеше, че Бойчо е спасен. Той сега е свободен като вълк в гората, както каза Колчо. Боже мой, какъв добър е тоя Колчо! Каква милостива и сърцеобилна душа, състрадателна към чуждите нещастия — той своето не види, забравя го, горкият! Колко души окати нарочно стават слепи и жестоки към мъките на човеците! И тоя Стефчов — звярът, с какво ли нетърпение очаква сега гибелта на Бойча! Но Бойчо беше далеч от опасността сега. Неприятелите няма да се радват, а честните хора как ще бъдат доволни! Но никой, никой няма да е като нея щастлив! Обзета от тия невинни и светличувствования, тя изведнъж съгледа Колча, който слазаше по лека из стълбите.

— Колчо! — викнатя, без да знае за щого вика.

— Радке, ти ли викаш? — И Колчо се повърна.

— Боже мой, щого повикахи го морятова момче? — попитасе тя засрамена. Па се затече, спряго и му каза:

— Бай Колчо, няманищо... дай да ти стисна ръката. — И тя му я стисна с голяма благодарност.

Тършуването се продължаваше. Шерифа го остави на другите, а той,

заморен, отиде при задържаните калявки и очила, които едвам сега се сети да отпусне.

Кандов пак протестира за това насилие над личността му, въпреки всяка справедливост.

Онбашият, позачуден, попроси едного да му преведе думите на тоя разсърден челебия.

— Кажипак, Кандов, аз да разправя на ефендието — рече му Бенчо Дерманът, по-вещ в турския език.

— Кажете му, моля ви — подзе Кандов, — че моята лична неприкосновеност, моята най-скъпochовешко право, въпреки всяка законности справедливо основание...

Бенчо Дерманът му махна с ръка отчаяно:

— Та такива думи нито ги има на турски! Остави се бе, Кандов!

Метохът, най-после, се освободи от неприятните гости, които отидоха да разровят градеца и околността му.

XXVII. Скитник

Присъствието на духа и тоя път спаси Огнянова.

Кога излезе извън града, първата му грижа беше да притули в един храсталак калявката и кожата.

Снежната фъртуна, която му помогна да мине невиден през запустелите улици, тука беше още по-силна. Планинските веявци фучаха, гърбът на Стара планина беше посипан като със сол. Полето, безлюдно и мъртво, добиваше безнадеждно печален вид под сивата си ледна плащаница. За щастие, ненадейно слънчице пробие облаците и пекна топло над измръзналата природа.

Огнянов вървеше на запад, без пътека, през лозята, пресечени от долове и пресъхнали потоци. В едно прикрито място той седна да почине и да помисли възложението си. То беше тежко. Някаква поразия (фаталност), която имаше Стефчова за съюзник непременно, преследваше го жестоко. В един час той виждаше подровено зданието, граденос такава любви въодушевление. Той виждаше дякона, доктора, дяда Стояна —

можеби и други близки и предани приятели — в затвора, Рада разбита от скръб, неприятелите тържествуващи. Той не можеше да отгадае обстоятелствата, които улесниха козните им. Членчетов „Дунав“ и ниското шпионство на псалта дадоха силно оръжие в ръцете на враговете му. Всички лоши сетни му се изпречиха сега предпочите му. Дали делото беше безвъзвратно пропаднало? Дали това не щастие нямаше да поведе към нови открития, другаде? Бегът му се стори сега като една подлост. Той искаше да се върне, да се увери сам додесе простираше го лемина та на злото; той не мислеше сега за себе си; неговото безстрашие беше способно на такава постъпка. Но той размисли: трябваше да бъде поне неузнаваем. Това го накара да продължи пътя си. Той реши да иде на Овчери, най-вярното село, което най-често спохождаше в за биколките си. Причи ча Дялката той имаше с годиза предрешване. Но отиването до Овчери, залепен ов една гънка на от самните поли на Средня гора, беше пълно с опасности за Огнянова, защото пътят му лежеше през честите турски села тядява. Слухът за изриване то трупове тена двамата пехливани щеше още днес да пролети като светкавица през тия полухайдушки гнезда. Ако го не хванеха като подозрителен, щяха да го утрепят като гявурин: всеки ден падаха няколко души в тая околност. Градското му облекло още повече усиляваше тая вероятност. Безразсъдно беше да се престашава и да отива в явна гибел. Той реши да чака нощта. С тая цел се оттегли още по към полите на Стара планина, де то гъсти габъреви бранища можеха да го потулят.

Подир два часа мъчен вървеж из урвистии дивиместатой се докопа до първото бранище. Там, скрит междусухия храсталак, той се протегна на гръб, за да почива, или по-добре, да работи с ума си. Небето се беше съвсем изяснило. Есенното слънце грееше приветливо и топло и блещеше в капчиците по тревите, обърнати от сняг на росица. Редки вrabчета прехвъркваха през главата му безмълвни кацаха по пътеките за храна. Един балкански орел високо се виеше над Огнянова. Или тук нейде видеше някоя мърша, или самото Огняново вземаше за такова нещо. Тая мисъл му мина през ума и го направи още по-мрачен. Този орел му се стори сега много зловещ. Сякаш той беше жив образ на безпощадната му съдба; сякаш тая плът оядна птица очакваше да й приготвят кръв авия обед, па тогава да се спусне от своите сини височини. А всичко беше възможно. Тоя пуштинак,

кръстосван често от ловци турци, които бяха живи хайдути, не беше безопасен. Също и Огнянов с нетърпение чакаше да превали слънцето няколко пъти се местил по-скришно при бежище. Времето се бавеше ужасно, слънцето пъплеше уморително полека. А орелът все се виеше. Плющ не два-три жкриле, па пак ги прострел неподвижни и черни във въздуха. Огняновият поглед беше прикован в това плаващо тяло, но умът му гледаше в други дълбочини. В неговата възбудена мисъл минаха едно по-друго възпоминанията на миналото. Години млади, години на борба, на страдания и на вяра във високи идеали. И България, за която се изпитваха, беше тъй хубава, тъй достойна за жертвоприношения! Тя беше богиня, която се питаеш с кръвта на верующите в нея. Нейният кръвавореол състоеше от снопове лучезарни имена и Огнянов диреше там своето и му се чинеше, че го вижда. Как беше горди, как беше готов да умре, а още повече — да се бори за нея! Смъртта беше жертва възвишена, борбата беше тайнство велико.

Един пукот от пушка стресна Огнянова.

Той се озърна. Балканските екове повториха гърмежа и замълчаха.

„Навярно ловци гърмят по дивеч“ — каза си той.

Огнянов се успокои, но не за дълго. След един четвърт за дадесе лай и недалече. Лаят се последва от човешки глас. Огнянову неволно мина през ума хрътката на Емексизът, който беше от близкото село. Лаят като че му беше познат и тъй му се стори. Той се повтори на близка по-понятен, шубръките зашумяха, като че вятърът ги разклаща, и две хрътки се подадоха с муцуни, наведени до земята.

Огнянов отдъхна.

Тук нямаше хрътката на Емексиз Пехливан, която той беше дресирали научил да се спуска във човека като въз дивеч. Това проклето животно, въпреки природата на хрътките, въобще тъпи и безобидни, беше твърде паметно злобиво, както видяха метова при манастира. То се яви като съюзник на Стефчова и приготви гибелта на Огнянова. Като го съгледаха, че се гуши в храсталака, хрътките дойдоха при него, подушиха го и се изгубиха нататък. Внезапно Огнянов чу, че се приближават човешки стъпки. Той фукна да бяга из гъстака, без да се обръща назад. Изгърмахатри пушки, той усети, че го ухапанещов кълката, и утрои силата на бегаси. Гонеха ли го, какво

ставашеназади— той не чувствуваше. Изпречимусе един речендол, той се вмъкна между ниските лещаци, които задръстяха дола, и се въвря в гъсталака. Вероятно ловците го изгубиха. Доста времето слухтя Огнянов, но нищо не чуваше. Тогава чак усети, че му дотопли нещо мокрона краката. „Ударен съм!“ — каза си уплашен, като видя обувката си напълнена с кръв. Той се изу и видя левия си крак облян в нея. Тя бликаше от две страни: куршумът беше само пронизал кълката и минал. Той откъсна парче от ризата си и запуши дупките. Бележката се усилваше, а не му предстоеше още дълъг и труден път. Кръвта, която изгуби, го разслабисилно, притова той не беше подкрепен с никаква храна и днес. Скоро притъмня добре и той остави това място, което утре щеше да бъде нагазено от турски потери. Заедно с мрачината и нощният студ растеше. Първото турско село беше съвсем замъртвяло. Турските села запустявати замязват на гробища, щом се смръкне. Самов една бакалница се чуваше глъчка. Но Огнянов не смя да похлопа, при всичкото бе премаляло от глад. Той въвря два часа още, замина другото село и най-после се бялна нещо пред него. Това беше Стрема. Той я прегазидостатрудно и на другия бряг седна, защото водата изстудира крака му и раната го заболя силно. Позна, че кълката му бе поотекла, уплаши се да се не ускори възпалението и той да остане на пътя. Тогава стана, отрязасуха тръстика край брега и смъкна панталона си да уми раната по начина, който знаеше от Хаджи Димитровово време. Той смукна вода в дългатацев, духна я в едната дупка от куршума и тя изтече из другата. Така направи няколко пъти. Като си превърза по такъв начин сам раната, Огнянов пак се запъти към Средня гора, на която беше в полите... Нощният мрак гъстееше... Огнянов гонеше Овчери, които не виждаше. Скоро той позна, че го изгуби: озова се в непознат гъстак. Той се спря за маяни се ослуша. Той беше вече в Средня гора. Човешки гласове глухо достигнаха до слуха му. Той съобрази, че в тоя полунощен час тук не може да има други човече освен въглищари. Той си припомни сега и червеното пламъче, което отдалеко бе зърнал. Но какви ще бъдат те — българи или турци? Той беше се заблудил, помръзнали обезсилен; ако бяха християни, имаше надежда да се смилят. Той се поизкачима малко и тогава видя пак огънчето най-близо. Той се запъти към него. Презклоните ясно личаха човешките сенки, насядали край огъня, и той доловия няколко български думи. Сега как да се покаже? Той беше

окървавен! Появлението му можеше да пропъдития българин или да има за него и по-лоши сетнини. Те бяха троица, от които единият лежеше завит, а другите двама гълчаха край тлеещото огнище. От страна един кон, покрит с чул, хрупаше сено. Огнянов наостри уши.

— Хвърли дърва още, не дрънкай... а аз да видя да туря още сена на кобилата каза по-възрастният стана.

— Та аз познавам тоя вериговчанин! Ненко, дядовът Иванов син! — каза си радостно Огнянов.

Веригово, село от татък Среднягора, беше същото познато Огнянову.

Ненко се приближи до коня и се наведе да тегли сухо сено из едно козено вретище. Тогава Огнянов се примъкна до него, между шубръките, и му каза:

— Добър ти вечер, бай Ненчо!

Ненко се изправи стреснат.

— Кой си ти?

— Не познали ме, бай Ненчо? Слабата светлина от огъня огря лицето на Огнянова.

— Ти ли си бе, даскале? Ела, ела; наших хора са тука. Наш Цветан, бай Дойчин. Майки, та ти си лед, вкочаня сал си се. — казваше селякът, като тръгна с Огнянова към огъня.

— Цветанчо, повечедърватури, нека да стане голям огънят... Имаме да сушим да стоплиме един християнин... Познаваш ли го?

— Даскале! — извика радостно момъкът. — Па оти си тъй дава? — И той подложималко суха вършина на Огнянова да седне.

— Да си живи здрав, Цветанчо!

— Ударили го с куршумония зверове — казая досада Ненко; — но слава богу, не лошо.

— Ба!

— Дядо Дойчине, ставай, гости имаме! — разбуди, или по-добре, срита` Ненко спящия.

Скоро голям огън запламтя пред тях. Въглищата ритно поглеждаха състрадателно на пребледнялото лице на Огнянова, който им разправяше какъс случката си. Той скоро усети благотворното действие на огъня. Помръзналите му членове се затоплиха и раната не тъй силно болеше.

Дядо Дойчин извади из скъсаната си торба комахляби глава кромиди ги подадена Бойча.

— Това имаме, с товате каним. За топло — дал господ, от царя сме по-богати. Заповядай, даскале.

Огнянов се почувствуваше по-добре. Душата му се напълни с наслада, нова и голяма. Тоя хубав, златен, великодушен пламък, тая усойна гора на околуму, тия лица почернели, груби, прости, дето светеше топъл приятелски поглед, и тия попукани черни работни ръце, които му подаваха сиромашкия залък на българското гостолубие — всичко това му се показваше неизразимо трогателно. Да не бешетелесното страдание, Огнянов щеше да е възхитен, щеше да запее: „Гороле, горо зелена“.

Къде зоривече Ненко, който водеше коня с Огнянова, почукана една вратня във Веригово. Кучетата в двора лавнаха и чичо Марин се показасам. По необикновения време, в което тропаша, той позна, че иде гост необикновен.

С първа дума се здрависаха, с втора се обясниха.

— Хай да ги поразим господ с поганци недни! Хай кучета да ги ядат! Хай дяволи да им вземат душите! — казваше чичо Марин, като сваляше полека Огнянова, чиито бележки се бяха усилили от тръскането.

Въведоха го в една отстранена стая, дето и друг път бе ношувал Бойчо. Чичо Марин внимателно му прегледа раната и я превърза.

— Като на куче ще ти заздрави — забележитой.

Вече се разсъмваше хубаво.

XXVIII. Във Веригово

Огняновото лекуване отиваше успешно, макар и не тъй скоро, както предсказва чичо Марин. Гостолубивата му челяд пригаждаше всяка на болния, за да намали мъкотията му. Сам чичо Марин му станал лекар — той отбираше нещо, — баба Мариница се беше възпретнала да покаже своето готварско изкуство. Отточиха бъчвите с бялото средногорско вино; всяка сутрина по едно пиеше тръшката обезглавена на двора — за да украси послетрапезата на Огнянова, който ядеше сам, защото бяха коледни пости.

Обиколенс таковатопловниманиеи грижливоств тая българскакъща, Огняновпрекаратри недели, от ден на ден по-добре. Самого мъчеше нетърпениеда узнаепо-скорокаквоставашев Бялачерква, с Рада, с приятелитему и с делото, от коетого откъснахазлополучниобстоятелства. Той молешечичо Маринада пратинякоготам да узнае, но чичо Маринсе не съгласяваше.

— Не, аз никогоне прашам, сам ще ида другатанеделя, да си назема едно-другоза празника. Дотогавапотърпи, синко... Ти си бъдисамомиррен, да оздравяшсамопо-скоро. Господси има милост.

— Но до друганеделяаз сам ще могада ида.

— Пущамли те? То е моя работа. Аз ти съм докторът, от менесе пита то... — забележвашес чадолюбивастрогостселякът.

— Баремда обадытна Рада, че съмжив.

— Даскалицатазнае, че си жив, щомне си в турскиръце.

И Огняновсе покоряваше.

Неколцинаверниселяниго навестяваха; те подирмногомолбибяха изпросилиот Мариनावоля да влизатприболния. Жеднибяхадушитеим да чуют разпаленотословона „даскала“и всекипът излязяхаот него с бодри лицаи светналипогледи. Най-свободендостъппри Огняноваимашепоп Йосиф, председателятна комитета. Той ощеотсегабе избранза войводаи пряпорецакриешемеждусвещенитеодеждив черквата. Доваждашеоще дядоМина, стариятдаскал. Огняновбешеуверен, че освентях и чичовата Мариновачелядникойдруг не знаешев селотайната. Такаго уверявашеи домовладиката. Междутова той забелязвашеучуден, че от ден на ден трапезатаму ставашепо-богата: пърженипилета, яйцас масло, оризс мляко, баница, дажечестодивипаткии зайци; разнивинасе появявахана трапезатаму. Тоя разкошго безпокоеше; той се срамешенякакза разноските, коитоставахаза него. Понякогаж, като излязашена двора, виждаше, че курникабешеопустял. Той казана чича Марина:

— ЧичоМарине, та ти ще се разсипеш. Ако си не съберешума, аз ще се откажаот твоитегозби и ще си купувамот бакалницатахляби бито сирене... то ми стига.

— Ти недейпита` разсипвамли се илине. Аз съмти доктори както зная, тъй лекувам. Тъй знаебаба, тъй бае... Не ми се бъркайв работата.

И Огнянов замълчаваше покъртен.

Той не знаеше, че цялото село се надваряше да угощавал любимия си даскал.

Тайната му беше обща.

Но издайствено беше мислимо.

Той се радваше на голямо съчувствие сега. Слухът, че утре пал двамата кръвници, го въздигна високо предпочитена на най-равнодушните.

Юначеството от всичките добродетели на най-силно обаява простия народ.

Но раната на Огнянова здравяше полека и приковаваше едно място тая жива и нетърпелива натура. Огнянов мъчеха безпокойства. Между посетителите на най-многому облекчаваше мъкотията добрият дядо Мина. С него Огнянов всеки ден прекарваше по няколко часа: той се свикнал не можеше вече без него. Дядо Мина беше една антика, една жива останка от онова измряло поколение даскалина на устница и псалтир, които първи отвориха прочутите килии-училища в България. Той сега беше навършил седемдесет години; побелял, плещест, широколики ходеше в шалвари. Подир многодетен подвижнически живот той беше хвърлил котва в това глухо село и доживяваше тих дълговека тая старост. Изостанал от времето си, като не можеше да ползува със старото си учение, той още пееше без възмезднов черква: там преобразованията нямаха право, ни достъп. Селяните, в празнични дни, го забиколяха и слушаха запнали и увлекателните му старчески разкази, които приличаха на проповеди, подмешани с изречения от светото писание. То само съставяше всичкия му прочити пища за душата. Огнянов се любуваше на тая древности с благодарение слушаше мъдрите размисления на побелелия труженик — животгласна една забравена епоха. Когато човек се намира под удара на страданията, нравствено или физическо, душата му се настройва религиозно; той намира надежда наутехав словото на великата книга. То успокоява като врачебен балзам мъките му. Огнянов пръв път изпитваше обаянието на боговдохновените думи, с което старецът озаряваше своите. Когато най-напред го навести на леглото, дядо Мина каза строго:

— Пак жертва християнска! Пак кръв невинно пролитая! Доколе, Боже, поноситъ врагъ?... вскую отвращаеши десниця твою?... Востани, Боже!... Суди... въздвигни руцетвои на гордини ихъ въ конецъ!...

И той го здрависа и разпита с участие. Но Огнянов, като поиска да се обърне, изохка от силна болест, която му причини движението.

— Креписе, синко. Блаженій плачущий а котій оутешатса — продума той скръбно.

— Ех, дядо Мина, билони писано малкоте гилце... нали сме се нарекли апостоли, пуси върло? — каза полуусмихнат Огнянов.

— Тежкое, тежкое, даскале, вашето деяниена земята; но то е славно и похвално, защото сам бог ви е вразумил да слугувате на народа. Вы есте светъ міра: не можетъ градъ оукритися верху горы стоя... Налие казал Христос на своите апостоли: Жетва оубо многа, делателей же мало... Идте се азъ посылаю вы яко агнци посреде волковъ?

Тия прости думи внасяха сладка утеха и бодрост в Огняновата душа. Той помоли стареца да му даде някоя свещена книга да прочете и той му донесе псалтира. Огнянов се залови с жар да четете това вдъхновено умотворение, да то блика изворот такава висока поезия. Тия песни на борби, на отчаяние и вопли и на възторжение и молитви и извикваха отклик в смутената му душа. Давидовите псалми не падаха от ръцете му.

Най-последой де времето и чичо Мариноти деза Бяла черква. Огнянов тревожно очакваше завръщането му. Мисли от лоши по-лошиму минуваха през ума. Той от месеци повечена сам не знаеше що ставас най-близките до сърцето му люде. Какво чинеше Рада? Подири избягване то му какви ли не оскърбления, какви ли не гонения трябва да е изтърпяла за него! Тя едничка е посрещнала всички катабурия на обществото, може би и яростта на властта. Бедната, не ѝ билосъдено да добрува с него. Ето я нещастна, изложена пак на ударитена съдбата, убита в най-благите си мечти и опозорена в общественото мнение. Хорската жестокост ще ѝ вмени в престъпление привързаността ѝ към него и ще я направи да изкупи с люти горчения малкото радости, които доставитова чувство. И той не е там да я утеши и да подкрепи това слабосте...

Потънал в тия тъжни размишления, той с истинска радост посрещна идването на дядо Мина. Поне имаше кому да се изкаже. Дядо Мина го изслуша угрижено.

— Надежда, надежда, даскале, на бога; не унивай; всевишният не оставя страждущите, които имат упование на неговата милост. Надъющіися

на господаяко гора Сіона Яко не оставить Господь жезла грешныхъ на
жребіи праведныхъ. Сіющіє слезами радостию пожнутъ...

Като да се оправдаятот малкотия благи думи, вратата се отвори и
чичо Марин влезе.

Огнянов, възтреперал, поиска да прочете вестите по челотому.

— Добравечер! Стой, стой, даскале! Да ти разправя... Па да не си
много мърдал? — казатой, като сваляшете жката си на металка.

— Вашите касабалии — подзе пак чичо Марин — са чуднихора: като
сенки — не можеш да ги уловиш да си побъбреш...

— Ами не отидели право при доктора?

— Запряне той.

— А при дякона, на манастира?

— Скрил се дяконът.

— Дяда Стояна намерили го?

— Бог да го прости, оставил ни здраве: умрял същата нощ, когато го
затворили, от бой; казват, че изказал работата, горкият, подмъкката.

— Ах, клетият дядо Стоян!... А Радка, Радка?

— С нея не можах да се видя.

— Как, каквоя станала Рада?

Той пребледня.

— Там си е, не грижисе, но я извадили из школото.

— Да беше погледналу калугериците, у госпожа Хаджи Ровоама! —
викаше Огнянов безпокойно.

— Изпъдила я калугерката не милостиво.

— Боже мой, тя е останала на пътя! Тя е убита!

— Прибраля чорбаджи Маркоу еднанеговароднина, но не можах да
налуча къщата, а другарите вързаха... Но аз разпитах, момичето добрее.

— Тоя бай Марко, няма да му се наплатя. А каквоя се приказва за мене?

— За тебе? Та теб там ти викат всички едно друго име... докато да
се сетя, побелях съвсем.

— „Графът“ ли?

— Хъ, графът, за графът всички казват, че бил опушнат в аиевското
бранище от ловци.

— Тоя е истина.

— Не е дотам право: ти си жив, а тебете мислят за умрял — и по-добре, казвамаз.

Огняновскокнакато клъцнатот змия.

— Как? Амитя? И тя ме мисли за убит? Самотова и не стигашена нещастната!

Той закрачи из стаята, като че се опитва.

— Не ходи, да не развреждаш раната.

— Аз мога вече да пътувам — каза с решителен вид Огнянов.

— Къде да пътуваш? — попита стреснато чичо Марин.

— За Бяла черква.

— Ти лудли си?

— Не съм, но ще стана, ако се бавя още един ден. Извади ми дрехи. Давашли ми коня си?

Чичо Марин знаеше твърдо главството на Бойча, затова нито се опита да го задържи.

— И дрехите, и коня вземи. Само ми е жално за твоите млaдини — каза той посърнал. — По друмищата кръстосват читача: обирите и пакостите нямам чет... не жалили са се си?

— Не се грижи за мене, аз ще се върна при тебе като сокол, жив и здрав. Само ако не ме изпъдиш... — прибави Огнянов полушеговито.

Старецът го изгледа мрачно.

— Не! Ти няма да тръгнеш! — каза той решително. — Аз ще събера цялото село и то насила ще те затворити ука. Ти нам си потребен като комка божия — а отиваш да те убият! Аз не ща после да каже светът: чичо Марин пусна да скала Бойча, нашия апостол, да стане зян! — крещеше сърдито чичо Марин.

— По-полека, чичо Марине, че се чува надалеко — забележиму Огнянов.

Дядо Мина` се усмихна под мустак. И Мариновото лице се развесели лукаво. Огнянов го изгледа учуден. Навярно неговите последни думи го разсмяха.

— Що се смееете? — попитатой.

— Ех, да те поживи господ, даскале! Та ти от кое се пазиш? Цялото село, дори децата, знаят, че си у мене... За твоята софра цяло село се

трудеше... Ние сме прости хора, но християнин не издаваме, а като за тебе — и душа даваме!

Сега и Огнянов се усмихна, като узна, че тайната му била селска.

Подир доста препирни Огнянов възтържествува над страхуванията на домовладката и тръгването е решено.

XXIX. Една безпокойна почивка

След един час един турчин, яхнал на кон, излязаше из Веригово.

Казахметурчин — по-добре — читак.

Дрипава зелена гъжда, излиняла съвсем, покриваше челото му до вежди; отзад — вратът хубаво избръснат; басмя нелекс изкъсани петелки, незакопчана шията; съдран чепкен на плещи, с орвани ръкави; мазен силехлък на пояса, със старчак махля пищов, къса харбия и сопотски ятаган, и чибучка; опнати потури, изжулени, с разкопчани крачоли, и сейменски цървули с ремъци. Възвсичко това хвърлено джубеша чеве, одрипавяло.

Така Огнянов беше не узнаваем.

Зимата, влязла вече във всичките си права, покриваше земята с бялото си покривало, през което се зъбеха и чернееха канаристите хълбоци на Стара планина. Природата беше мълчалива и тъжна. Само силни орляци от гарвани прехвърчаха и заглушаваха дрямлив въздух.

Прекият път за Бяла черква отиваше на североизточна посока, но Огнянов не улови него: щеше да стане нужда да мине през селото на Емексиз Пехливана, но това му вдъхваше неволен страх. Изпречваше му се в ума хрътката на убийства, в която сякаш беше се вплотил ненавистният дух на турчина, за да застрашава и гони — и от гроба — Огнянова. Затова той реши да потегли право на север до Карнарския хан, а оттам да тръгне на изток, по политена Стара планина, към Бяла черкова. Така пътят избикаляше, но представяше по-малко опасности, макарче и той минаваше през турски села. Когато Огнянов приближи първото, снегът беше западал на големи парцали и замрежваше всичко пред очите на пътника. Студът се усиливаше и вкочаняваше членове му; той едва му сещаше юздата на коня в

ръцетеси, когото само инстинктът водеше напред, защото снегът беше застлал цялото поле и никаква диря от път не се виждаше. Той влезе без шумнов пустите улици на селото, дето никаква жива душа се не обаждаше, и скоро отседна при единственото ханче, срещу мечетът. Той искаше да даде отдих на коня си, силно заморенот снежния път, а и сам да се посгрее. Едно момче по коня, той бутна вратата на кафенето, което се виждаше да е празно, понеже никаква глъчка не излизаше. Кога влезна, той остана слисан; то беше натъпканос аги! Да се повърне тозчас назад беше неловко. Той се реши да седне и отдаде им темена и те му я върнаха вежливо. Като беше живял дълго време между турци, той беше запознат доброс нравите и с езика им. Те бяха насядали на рогозки, с изути калеври и с чибучки в ръце. Гъста мъгла димот тютюна изпълнеше кафенето.

— Едно кафе! — каза той строго на кафеджият.

И той взе да тъпче чубука, като се силно навождаше над него, за да прикрие колко-годе чертитеси. В такова едно положение той взе да се вслушва в разговорите, като сърбаше шумно кафето. До едновременно равнодушен към тях, той изведнъж наостри уши: речта случайно дойде върху убиването на двамата пехливани. Подобно приключение от давна не беше се запомнил ов околността и то и днес силно още дразнеше и разсвирепяваше турчата. Внезапно възбуждение облада обществото в кафенето, до одеветъй тихо и флегматично. Злобни псувни и кръвнишки закана над българите заваляхатам. Огнянов, със страшно навъсено лице, продължаваше да сърбаш шумливо кафетеси, знак, че и него вълнуваше общото негодувание. Изведнъж думата дойдена убиецана турците и той слисан видя колко името му и личността му бяха популярни тука. Имаше вече и легенда за него.

— Тоз кяфир-консул не можени да се улови, ни да се познае... — каза единот присъстващите.

— Немуму помаганя кой дявол: ту го видиш да скал, ту — поп, ту — селянин, ту — османлия; из един път менява вида си: от момчестав старец; сега къосеи черноок, след малко — палабуюклия и рус. Иди, та го лови! Ахмедага ми разправяше, че по едновременно му уловили дирята и го погнала потеря където кийското бранище. Той бил облечен като селянин; изведнъж, потерята гледа пред себе си гарга: няма ни селянин, ни дявол там...

Гръмват всички, но птицата се изгубва и чуват само грачене пред себе си.

— Бошлаф — обадихасе неколцина недоволиво.

— Гявуринът, кога да е, ще падне на ръка — само да му разберем гнездото, дето се крие — забележи друг.

— Та аз ви казвам, че не може да се хване, кератията — подзе първият оратор... — Той се и не крие, но познаваш ли го!... Той може сега да бъде тук при нас, в кафенето, и пак да не знаем, че е той.

Прития думи присъстващите машинално повдигнаха очи и се изгледаха. Няколко погледи се спряха с любопитство върху Огнянова.

Той сега страшно сърбаше третото си кафе, като на всеки миг изпускаше из устата си един облак дим, който го забуляше с вълнителни, но той чувствуваше перените в него погледи и подсколуфите му протекоха капки пот. Той не можеше да издържи по-дълго това напрегнато състояние и чакаше годен момент да остави кафенето и да дъхне на чист въздух.

— Ако е късмет, за накъде? — попита го един.

— За Клисурса, с божия воля — отговори Огнянов, като развързваше спокойно една дълга овална кесия, за да плати кафетата.

— Че в тоя сняг и фъртуна?... Ти по-добре пренощувай тука; утре ще стигнеш пак за пазара.

— На пътника път, на жабата локва — отговори усмихнато Огнянов.

— Ти си приказваш бабини деветини, Рахманага, твоят кефирин не е ни дявол, ни гарга, ами си е комита, като всеки комита!

— Хванете го де?

— Ще го хванем... Гнездотому подушихме.

— Камо да падне на ръка — извикаха неколцина с кръвожадни погледи.

— Аз си залагам главата, че днес или утре Бойчо комита е в примката.

— А декаго дирят, кучето?

— Крил се в някое средно горско село, гявурско, намерил топло място.

Вчера отидох няколко заптиета през Баня, други през ливадите абрашларски: ще го загасим...

— Та и ти отиваш по него?

— По него! Във Веригово ще се съберем оттам ще захванем.

Едвам сега Огнянов забележи, че говорещият бе заптие, което по-

напредне бе съгледал в ъгъла. Това откритие за голямото премедие, щого очаквал във Веригово, го поразило още повече. Подозрителните погледи паднаха от него, но това кафенето задущаваше... Той поздрави с темена присъствующите и излезе.

Когато се намери пак навън, на чист въздух, на свобода, под снежното небе, той въздъхна широко и се метна на коня.

След три часа път той и конят му, покрит със сняг, се спряха при Карнарския хан.

XXX. Любезен познайник

Карнарският хан е станцията на високия Троянски проход. Тук пътниците почиват, похапват, посгряват и тогава с нов запас от сили почват да възлизат по ребрата на Стара планина. Но една-две недели през зимата ханчето не посреща пътници, защото веявци сипват с дебели преспи стария римски друм навърх Балкана и той става непреходен. Всякакви съобщения между Тракия и Дунавска България се прекращават, додето троянските кираджии с египетски мъки не пробият пътека из снега. Именно сега пътят беше затворен и ханчето пустееше. Ханджият българин, дребно, ухилено човече, с тъпо умно лице, посрещна твърде вежливо гостаси и го въведе в голямата стая за гостите, която служеше и за всичко друго. Огнито гореше и Огнянов запуши чибуката.

— Иматели други гости? — попита той ханджият.

— Нямаме гости. Балканът, като се затвори, затваря и моя хан... За къдета, аа? — попита ханджият, като изглеждаше някаклюбопитно гостаси.

— Можеш ли свари едно кафе? — попита Огнянов, вместо да отговори.

— Можем, можем, как да не можем?... А за къдетъ, аа? — настояваше ханджият.

— За Троян.

— А откъде?

— От Бяла черкваида... Пътят добър ли е нататък?

— И аз съм от Бяла черква, но за Троян не можеш мина... Аз ти казвам, ти мене вярвай... — бърбеше ханджият, като подаваше кафето и гледаше вторачено в Огнянова, като човек, който иска да го познае.

Огнянов се наведе намръщено, за да избегне това досадно виждане. Ханджият му хвърли още един косвен поглед и се усмихна под мустак.

— Ханджи, ти си направил сладко кафе! — каза Огнянов строго и остави чашата.

— Прощавай, аа, аз мислех, че го пиеш шекерлия. Да ти направя друго!

— Не трябва!

— Не, пий, пий едно кафе — аз ти казвам, по-добре...

— Какво имаме отъдява?

— Страхотии, убийства, обири всеки ден. Пътниците, Балканът затворен, аз губя... Еле откогато изровиха Емексиз Пехливан — ти го знаеш де, — османлиите много запако стиха... Уж търсят комити, пък то — колят невинните хора. Аз ти казвам правичката, ти мене вярвай...

Огнянова удивисмелостта на ханджията: така можеше да се говори пред българин само. Затова той, в ролята си на турчин, намуси се кисело.

— Пезевенк, ти ако дрънкаш много-много, и тебе ще ти дойде нещо до главата.

— Аз зная предко го се бърба, аа — каза ханджият с фамилиарен тон. Огнянов го изгледа още позачудено. Той поиска да се скара.

— Гявур, ти гаче си пиан!

— Графе, не се сърдиде, че и аз на „Геновева“ плаках! — отговори ханджият вече по български и му хвана десницата да се ръкува.

Огнянов видя, че го познаха. Това му досади силно. Притова, и лицето, и безочливата обноска на ханджият му бяха противни. Той го измери с погледи попита студено:

— Отдекаси, вашата милост?

— От Бяла черква, Рачко Пръдлето! — отрекомандува се ханджият и подаде пак ръка, която увисна във въздуха.

Но Рачко се не осърби.

— Защо се боиш от мене, графе? Или се срамуваш от името ми? То ми е остало от баща ми и ми е за чест... Защото, каквостави името? Името е

нищо, но човек, като е честен, тогава и името е красно. Питай в Бяла черква коговикат Пръдлето, и всеки ще ти каже. Ти мен слушай. Като е човек с честтаси, то и името, например, да кажа... Аз храня къща и имам три деца — и тебе да ти се върнат, — та всеки ми има почетта, а челяк защо живей? За една чест и за едно красно име...

— Имаш право, бай Рачко, много умно приказваш.

— Имам правота, не ме гледай, че съм такъв: и аз съм дявол. Колко пъти съм посрещал тука народни. Аз, щом те видях одеве, рекох си: чакай да видим дали ще ме познай графът.

Огнянов не си припомняше да е видял някогата знаменит човек.

— Ти отдавна ли държиш тоя хан?

— Има година и половина, ама на „Геновева“ се улучих в Бяла черква... ти беше графът.

— А ти нямали да ми дадеш нещо да похапна?

— Каквото дал господ, него имам. — И Рачко сложи на една габровска мазна трапеца малко фасул с червен пипер, кисело зеле и хляб.

— И аз ще ти правя другарлък — прибави любезно Рачко и седна и той да пладнува с Огнянова.

Огнянов заведе мълчаливо. Тоя Рачко му правеше лошо впечатление с безочливото си обръщение и с още по-безочливо име, особено като седна неканен.

„Какъв недодялан ханджия! И малко идиот“ — мислеше си той. Като да потвърди думите му, Рачко наля две чаши и каза:

— Дай да се чукаме! Арш-марш! Да живей! — И той гаврътна чашата си с киселя лотовино. — Ама познахте изведнъж, нали? Аз колко пъти съм посрещал тука дякона Левски и съм се чукал с него!... Той ми беше приятел... И аз съм от народните, не ме гледай, че съм такъв...

Огнянов забележи противоречие или просто лъжа, понеже дякон Левски беше умрял пред три години. Това му усили недоверието.

— Изпий си виното де! Как? Не пиеш ли? Дай аз да го изпия тогава. — И Рачко гаврътна и Огняновата чаша, като се навъси ужасно от изпития оцет.

Обедът се свърши по-скоро, въпреки желанието на развеселения се Рачко.

— Стойде, щобързаш? Нали ще останеш да нощуваш тука? Аз ще те оставя малко, ще ида до Карнари... ти ме почакай. Останитукатая вечер... ще се разговаряме. И аз съм народен.

— Благодаря, бай Рачко, извадете ми коня, аз ще мина напред.

— Амилоше пътят. Аз ти казвам правичката; ти менеслушай...

Отрязвам си главата...

— Не е нужнотова — отговорисухо Огнянов, па прибави нетърпеливо: — Коня ми!

Ханджият отиде навън.

Огнянов изгледа внимателно стаята и съседните дупки. Дойде му неволно на ум Кърчинския хан, дето бяха издали Левски. Кръчмарите по турските села — все българи — по нужда и навик бяха привикнали да братуват с турците, затова не бяха безопасни. А това бръмкало, Рачко, беше способен по най-невинен начин да напакости.

— Конят ти е готов навън, ама пътят е лош за Троян... — каза Рачко, като се върна.

— Колко искаш за мене и за коня?

— Хе, графе, да прощаваш, аз те гостих.

— Не, кажи да ти платя, аз съм твърде благодарен от твоето гостоприемство, а най-вече от виното — каза Огнянов иронически.

— Ба, винцето го бива... но аз нито за него, нито за яденето, нито за сенцето паране ти вземам... Аз за такива приятели...

— Кога е тъй, благодаря ти, бай Рачко — каза Огнянов, като се озърташе. — Тук нямали други?

— Аз и момчето сме само, графе, но момчето го пратих на Бяла черква, то тая вечер ще си доде. Пък сега искам да прескока надо селото, а няма кога да оставя тука... Останиде!

Огнянов хвърли очи на един стълп, па хвана ханджият за ръка и по приятелски му каза:

— Сега потърпи, бай Рачко, да те вържа. — И Огнянов откачи с една ръка въжето, що висеше на стълпа за пирон, а с другата притискаше кръчмаря до дървото.

Кръчмарят взе това за шега.

— Сега пък ще ме връзваш ли? Връзвай! — каза той весело.

Огняновувивашеспоконновъжетооколотълпаи ханджият. Като видя сериозността на работата, той се почуди, па се разсърди:

— Не си играйде! Хайдутинли съм, да ме връзваш? — И Рачко се размърда. Огнянов му каза натъртено:

— Ако крекнеш, ще ти разпорякорема!

Кръчмарят, втрещен, погледна сияхя. Той знаеше, че графът си не поплювана ръцете. И кротува като дете.

— Аз бих искал да вържасам оустатати, но като ле могатях — връзвам тебе — казвахему Огнянову хилено, като го приковах здраво за стълпа. После попита:

— Кога ще се върне твоето момче?

— Довечера. — Рачко трепереше.

— Ех, то ще те отвърже. Сбогом, бай Рачко, аз ще гоня Троян. Па помни графа — на умаси само...

И като му хвърли там няколко гроша, Огнянов хна коня и продължи пътя си.

XXXI. Тлъкав Алтъново

Вместо към Бяла черква Огнянов обърна сега назад към село Алтъново, сгушено на западния кът на долината. Остаяхаму два часа дотам, но коня му беше съсипани пътят мъчен, та едвам по мръкналото стигна в селото, изпращан от виенето на вълците, които го гониха до края.

Той влезе през българската махала (селото беше смесено, с турци и българи) и скоро се спря пред вратнята на бай Цанка.

Бай Цанко, клисурец родом, но отдавна заселени оселянен в това село, беше просто душен, с весел нрав и родолюбив човечец. У него често гостуваха апостолите. Той прие радостно Огнянова.

— Добре стана, че дойде у мене... Тая вечер има метлъка, та бара да погледаш момитени. Няма да ти се стяга душата — рече Цанко усмихнато, като го въвеждаше в стаята.

Огнянов прибърза, та му обади, че е преследван защо.

— Чухме, чухме и ние — каза бай Цанко; — та като сме затытени

тука, сякашче не сме в света?

— Нямали да ти напакостянешо?

— Не се грижи, ти казвам; тая вечер гледай да си избереш някоя девойка... да носи байрака— шегуваше се Цанко; — на, от това прозорче ще ги изгледаш всичките, като някой цар...

Огнянов се намерив една малка тъмна стаичка. През дървенотой прозорчеш гледаше в голямата, дето беше тлъката (там бяха се събрали по-личните момии и невести, за да попредати пошият за чеиза на Цанковата дъщеря Донка). Огнянът весело пламтеше и осветляваше всичките стени, украсени само с щамбата на св. Иван Рилски и с шарени глечосани блюда по полиците. Мобилите съставляваха, както във всяка по-заможна селска къща: водникът, мосандрата, лавицата и големият долап с всички покъщнини на Цанка. По постланя с козаци подсяха гостите и гостенките работници. Освеогнищния светлик тям светеха и две газени ламбици— разкошната вечер.

Огнянов от давна не беше присъствувал на такова любопитно събрание — обичай, завещан от старината. Сгушен в тъмнотой клерче, той с внимание гледаше простодушните сцени от първобитния още селски живот. Вратата се отвори и при него влезе булка Цанковица, клисурчанка също, хлевоуста и бърлива кука. Тя клекна до Огнянова и хвана да му показва, с нужните обяснения, по-личните девойки.

— Виж там она, червенобузестата, дебелата. Тя е Чонината Стайка... Виж как жално-жално поглежда Иван Боримечката. Той лае като овчарско куче, когато иска да я разсмее... Тя е много работна, спретната и чисто файка. Само че бързосе гои, сиромашката; ама като се ожени, ще изпусне. Вашенките пък се кръвят, като се омъжат... Она, дето е отляво до нея, тя е Цвета Проданова; тя се любис оногова, дето му стаките му стоят като опърлени... Каква е гивиндийката, хвърлячи на четири страни! Ама инак добромиче. До Цвета стои Драгановата Цвета, а до нея — Райка попадиина... Аз тях ги не давам за два сет филибелишки ханъмки; видиш ли ги как виса белошийки, като патки? Цанко на шега каза веднъж, че да му даде една такава ухапеза гушата, ще ѝ хариже памидовото лозе на Малтепе, затуй го пернах с ръжената гова... афоресникът. А она, видиш ли, от дясно, дето е до дебелата Стайка? Тя е Кара Велювата дъщеря, най-

чорбаджийската. Искания пет души от борергени, но башай не я дава... Държия за домазлък, лалугерът не дни... Знаеш, той прилича на лалугер... Иван Недялковия ще да я грабне, отрязвам си езика. Ето ти там и Рада Милкина; тя е песнопойка като славея, четона нашата слива, но е нехра — тук да си остане. По ми хваща очите Димка Тодорова, дето стои до лавицата: гледай как вана пета гиздосия, да бях ергенин, аз щях да я взема — хай да я дадем тебе. Очитей са много хубави, да я порази... До наша Дона стои Пеевата мома. И тя е хем хубава, хем работна, дето се вика, не пада долу от Донкана ша. И тя е гласовитакато Милкината Рада, а се смее като ластовичка, слушайя само...

Тъй изправенанад Бойча, в тъмнината, Цанковица изумяваше сцената от „Божествената комедия“, дето Беатриче, в ада, сочи на Данте един по един обитателите му и разказва историята им.

Огняновкое слуша, кое не, това безкрайно дърдоренена булката; той беше цял погълнат от картината, а не от тълкуването. По-смелите девойки се шегуваха с ергените, поддизмаха ги лукаво и се заливаха с весел смях. Там отговаряха гръмогласни кикотения от мъжка страна, дето се пущаха стрели против хлевоустия пол. Закачките, глумите и шегите се сипяха като дъжд; откритите смехове посрещаха двусмислените остроти, които изкарваха руменина по най-опечените моми ниски бузи. Цанко сам взимаше участие във веселбата; булка Цанковица шеташе около гошавката; Донкату ставаше, ту сядаше.

— Я стигасте се превивали от смях, ами попейте пак! — извика весело стопанката, която беше оставила Бойча, за да иде да отлупи тенджерата на огъня, дето се готвеше гошавката. — Радо, Станке, нагласете някоя, та засрамете ергените, нашите ергени не струват за бъзев гребен — не пеят...

Рада и Станкане чакаха да им повторят подхванаха една песен, а по тях — всичките песнопойки, които се разделиха на два хора: единият изпиваше един стих, а другият хор го повтаряше. Първият хор, в който бяха първокласните певици, пееше сопрано, вторият държеше по-ниска нота.

Ето песента:

Доброле, два се млади, Доброле, залибили,
Доброле, залибили, Доброле, от мънинки,

Доброле, срещналисе, Доброле, снощивечер,
Доброле, в улицата, Доброле, в тъмнината,
Доброле, па седели, Доброле, хоратели.
Доброле, месечника, Доброле, рог подала
Доброле, звездинебе, Доброле, обсипаха,
Доброле, а две млади, Доброле, още седат,
Доброле, още седат, Доброле, разговарят.
Доброле, водатай, Доброле, скрежхванала,
Доброле, кобиличка, Доброле, яворстана,
Доброле, а две млади, Доброле, още седат.

Когато момите изкараха песента, раздадох се похвали от ергените,
които я намериха хубава и за това, че всеки взимаше въз себеси тоя
любовен припев. Иван Боримечката хвърляше очи — да я изяде — на Станка
Чонина, която усърдно задиряше.

— Тая песен се пее на повторки, а се играена повращулки! —
издърдоратой гръмогласно.

Всички момисе изсмяха, като гледаха дяволски на Боримечката.

Това беше цяла планина: ръст голиатов, сили херкулесови, лице
кокалесто и грапаво, и глупавичко. Притова, той беше и голям песнопоец,
сиреч имаше и глас съответствен на снагата си. Боримечката се поразсърди.
Той се оттеглимълчешката и след малко време изля над главите им като
дъртоовчарско куче — момите изпискаха уплашени, а после се разсмяха.
Тогава гидийките взеха да го дразнят. Еднаго припя:

Иване, гълъбшарени,
Иване, тън като поло.

Смехове.
Друга пое:

Иване, мечка пуствяла,
Иване, дългисарько!

Пак кисканияи смехове. Иван пламна. Той погледас тъпоудивление
бузестата Стайка Чонина, която припятъй нелюбезновъздихающия си
кавалер, и отвори уста като някоя боа, па зарева:

Пейки на леля думаше:
— Пейкеле, моме, Пейкеле,
яката думат хората,
хората, ближникомшии,
че ми си гойна, кръвена,
че ми си трудна, дебела
от чичовоси ратайче.
— Лелюле, милалеличке,
нека се думат хората,
хората, ближникомшии—
аз съм си гойна, кръвена,
и съм си тръдна дебела
от бащина си белия,
белия и загария,
че додохляба омеся,
по кошле грозде озобя,
по ведровино изпия...

От тая кървава подигравка Стайка се засрами; бузите й зачервеняха
още по-пламенни, като че ги вапца кърмъз. Злобни кискания на дружките й
я стрелиха в сърцето. Някои присмехулни цис престорна простодушност
попитаха:

— Мари, че как може хем грозде да се зоби, хем вино да се пие? Тая
песенлъже.

— То си е явно: или песенлъже, или момалъже... — отговориха.

Тая лукава критика още разяри Стайка, тя хвърли мъстителен поглед
на победоносния Боримечка и запя с разтреперан глас:

— Пейкеле, ружов градина,
Твое тоситно плетене

и моето често ходене,
давно не бѣде залудо;
давно се, Пейке, вземеме.
— Йонколе, черниратаю,
да беше Пейкалюбила
такъв свинарикат тебе,
свинарии говедари,
болярски черниратаи,
с момци бих плет градила,
тебе бих, Йонко, турила
на мали врата долен праг,
та кога мина замина,
телците да си изкарвам—
чехлите да си накалям,
о тебе да ги изтривам!...

На обида кървава— отмъщение страшно.

Стайка изгледа гордо сега на околоси. Ножът удари в живомесо.
Иван Боримечката като треснат стоеше неподвижен с широко изпулени очи.
Из един път страшен, неудържим хохот гръмна. Цялата тлъка беше в перила
любопитни погледив бедния Ивана. От срами от болест не изтърпимна
самолюбието сълзи се показа на очите му. Това още по` подлудяваше
смеха на около. Булка Цанковица се скара`:

— Че каквися тия подкачки? Така ли прилича да се хапят момис
ергени, наместо да се галяти драгуват като гургувичета?...

— Тъй, тъй, гургувичета— избѣбра една присмехулица,— и двамата
в чаша да ги изпиеш.

Пак се разкикотиха веселите девойки.

— Които се карат, те се обичат— каза Цанко с помирителен тон.

Иван Боримечката излезе сърдито, като да протестира на тия думи.

— А които се обичат, те си приличат— продума Неда Ляговичина.

— Недо, ти знайшли? И на присмех господ помага— отзова се
Горанът, братовчед на Боримечката.

— Момчета, я вие викнете някоя стара хайдушка песня, да дойде

сърцена място— поканиги Цанко.

Момцитезапяхадружно:

СиромахСтоян, сиромах!
На дваго пътявардеха,
на третияго хванаха,
черниму вървиразвиха,
мъжкиму ръцевързаха;
па Стояназаведоха
на Еринпопав дворови.
Попаимашедве моми
и третя— Ружаснахица!
Ружаси млякобиеше
на малавратаградинска,
а момидвориметяха,
па си Стоянудумаха:
— Байчоле, байчоСтоене,
заранащете обесят
на царювитедворове,
царицапозорда гледа
и царювитедечица. —

Стоянси Ружиговори:
Ружоле, поповаснахо,
не ни е жалноза живот,
не ми е килоза бял свят:
юнакне жали, не плаче.
Амите моля, Ружкеле,
ризатада ми операт,
косатада ми разрешат,
че ми е драго, Ружкеле,
когачелякаобесят,
ризатада му се белей,
чумбазътда се развява...

Огняновизслушас таентрепетфиналанта тая песен.

— Ето, тоя Стоян— помислиси той— е типът на легендарния български хайдутин: с мрачно-спокойния поглед на смъртта. Ни една дума на съжаление, на разкайване, на надежда... Искасам о да умре хубавец!... Де да минешетоя геройски фатализъм в днешния българин... Ох, тогава съм спокоен за изходна борбата... Такава борба мечтая аз и такива сили търся... Да знаеш да умираш— ето разковничето на победата...

В това време писнаха кавалите. Свирнята, от най-напреднежна, меланхолична, заиздигасе високо-високо; очите на свирачите блещяха, лицата пламтяха от въодушевление, ясните звукове звънтяха и пълнеха нощта с дивата мелодия на планините. Те пренасяха душата на балканските върхове и усои; те ти напомняха и шината на горските долини, шушненето на сенките, дето пладнуват овцете; горския мир и злив босилек, планинските екове и примирането на любовната въздишка в долините... Кавалът арфата на българските планини и полета!

Всички сега слушаха омаяни и гълтаха родните и понятни звукове на тая музикална поезия. Булка Цанковица, права пред огнището, с ръцена хълбоци, заплесната, слушаше. Но в истински възторг се намираше сам Огнянов, който на малко щеше да изпляска с ръце.

Шумните разговори и смехове се подновиха. Но Огнянов от даде внимание на разговора, в който чу името Петър Овчаров, Райчин, Спирдончето, Иван Остенъти и някои другие се разговаряха за бъдещето въстание.

— Аз съм вече съвсем готов за сватбата, очаквам само и револвер си от Филибе. Пратихи сто и седемдесет гроша за него; три овена отидоха— казваше Петър Овчарят, председател на местния комитет.

— А ма на здравие не знаем кога ще се вдигне байракът. Едни думат, по Благоев ще си закърва имножовете, други— по Гергьов ден, а вуйчо Божил го туря на връх маис... — казваше Спирдончето, снажени хубавеляк момък.

— Ти гледай, щом кукне кукувица и се зашуми гората... но аз и сега съм готов: който час рекат.

— Ех, нашата Стара планина много юнацие посрещала, та и нази ще

посрещне— каза Иван Остенът.

— Петре, ти казваше за даскала: та двама души претупал, а? Юначага!

— Кога ще ни дойде на гости да му целуна ръчицата, дете е галила тъй хубаво? — питаше Райчин.

— Той ни превари, даскалът, ама и ние ще се погрижим да го достигнем. И наша милост отбира малко от занаята — отговори Иван Остенът.

Иван Остенът беше юнаки вешт стрелец. Убийството на Дели Ахмеда лани се приписваше нему. Затова и местните турци го извардяха, но безуспешно досега. На вечерята пи хаза здраве то на Огнянова.

— Да даде господ жив и здрав да го видим скоро... Взимайте пример, момчета, от него — казваше Цанко, като гаврътваше паницата с виното.

— Аз се хващам, с който иска — обади се нетърпеливата булка Цанковица, — че утре рано-рано ще ни довтаса като сокол тука.

— Хъ, що думаш, булка Цанковице? Ами аз, като бе тръгвам за К....!
— каза угрижено Райчин. — Ако дойде, вие го задръжете за кървавицата... Да се повеселим по Коледа.

— Каква е тая вряна навън? — извика Цанко, като не допи виното си и стана.

Наистина, мъжките и женските колове се чуха на двора. Цанко и булката изскокнаха. Гостите наставиха също. Тозчас се завърна булката, много развълнувана, и каза:

— Свърши се и една работа, да е хаирлия.

— Какво? Какво?

— Боримечката грабнал Стайка.

Всички извикаха учудени от тая изненада.

— Грабналя, хубостникът, и я понесъл на рамо, като гергьовския гне, у тях си.

Вдигна се весела глъчка.

— Ами как тъй? А! Той затова излезе по-рано, а по него, Горанът, братовчед му.

— Възчакаля задритлите, при вратника — продължаваше булка Цанковица — и грабнал Стайка! Язък за момчето, че изгоримомичето. Пусни Боримечка, кому минуваше презума?

— Правода си кажем: те са си лика-прилика... — каза един.

— Тя е гоиносръбско свинче, той е маджарска катана — смееш се друг.

— Хай да са живи и здрави, утре ще пием червена ракия — каза Цанко.

— Па и на менеръкав да дадат, аз си искам правото — кряскаше булка Цанковица; — то се вика, аз сватувах.

След малко гостите си излязоха развеселени.

XXXII. Бог високо, цар далеко

Цанко се затече при Огнянова, в тъмния килер.

— Е, Бойчо, харесали ти се нашата тлъка?

— Чудно, превъзходно, бай Цанко!

— Ами записували песните?

— Какво ще ти записвам?... Та и свещня матука, нали видиш?

Дойдеи булка Цанковица, със свещ в ръка.

— На вратня тасе тропа — казатя.

— То ще да е от Стайкини, може да си искат от нас момичето сега...

Хайде де, това да ни е кахърът.

Но влезе Донка и каза, че заптиет а тропат; води ги дядо Дейко, кметът.

Бесът да ги вземе, тях и дядати Дейка! Де да ги турят ия свини?... То не е за тебе — успокой Огнянова, — но поскрий се... Булка, показана даскала де.

И Цанко излезе. Подир малкото въведе две заптиета, увити в ямурлуции цели за сипани със сняг. Те фучаха.

— Защони държа цял час на пътя, керата? — избъбра едноокото заптие, като си изтърсяше силно ямурлука.

— Измръзнахме, додето тебе дойде кеф да отвориш! — кряскаше другото заптие, грапа вои ниско.

Цанко бълблешеня какво извинение.

— Какво бълблиш? Заколипиле и турияйца в масло.

Цанко иска да каже нещо. Едноокото заптие кресна:

— Не дрънкай, гявур, ами по-скоро кажи на булката да сготви вечеря... Или мислиш да ни гощаваш с твоята гявур-ошав чорбасъ с орехови черупки? — казваше то, като хвърляше презрителен поглед на необраната още вечеря.

Цанко тръгна по паренкъм вратата, за да изпълни повелението. Ниското заптие му извика:

— Чакай, къде отпрати де войките?

— Те си отидоха дома, че късно беше — отговори Цанко, който съвсем изтрезня.

— Иди ги доведи пак, да дойдат да си до вечерят... и нас да почерпят по чашаракия... Защо ги изпъди? Цанко гледаше уплашен. Де твое то момиче?

— Легна си вече, аго!

Изкарай него, то да ни послужи — каза едноокият, като сушешена огъня мокритеси навуца, които изпущаха облак пара и тежка воня.

— Недейте да плашите детето ми, аго — каза умолително Цанко.

Влезе кметът и се изправи смирено.

— Бре, ханзър! И ти ни развежда по двайсет порти да хлопаме като просяци! Тука насилани доведе! Какво криете вашите...?

Той назова де войките с едно ругателно име. Българите преглъщаха. Те бяха навикнали на това.

Епохата на робството беше изработила унизителната за човечеството поговорка: „Преклонена глава сабя не сече.“ Цанко молеше бога само да не закачат дъщеря му.

— Чорбаджи — попита еднооко то заптие, — вие готвите ли се за бунт?

Цанко отказва смело.

— Каква е тази кама тука? — каза ниският, като дигна камата на Петра Овчарят, който я беше забравил на чергата.

— А, чорбаджи, та вие се не готвите за бунт, а? — попита с ехидна усмивка едноокият.

— Не, аго, ние сме мирни поданици на царя — отговори Цанко, като се мъчеше да бъде спокоен; — а тая кама я забравил някой от гостите.

— Чия е?

— Не познавам, аго.

Заптийетатасе взираха в някакъв жълт и драскулкина ножа. Междутях разпознаха слова.

— Тука каквися тия слова? — попитаха Цанка.

Той надникна над камата: до тъпияй край бяха изработени жълт тел шарки и думите „свобода или смърт“; а от другата страна името на стопанай.

— Това е лози — излъга Цанко.

Едно око то заптийе го перна с калния си цървул по лицето.

— Гявур, като ме гледаш с едно око, да не ме мислиш сяп?

Цанковият отговор повдигна съмнение у тях.

— Мухтар, елатук!

Мухтарят влазяшес едната в баница, за да я опече у Цанкови. Той се разтрепера, като видя голата кама в ръцете на заптийето.

— Прочетитук!

Мухтарят прочете и се изправисмутен.

— Не мога харно да разбера, аго.

Ниският грабна камшика си и го плющна. Бичът изпляска и се уви два пъти около вратана мухтаря. От бузата му потече струйка кръв.

— Калп миллет!

Мухтарят безмълвно си отриваше кръвта.

— Прочети или в гърлото ти ще бръкна с ножа! — викна заптийето.

Заше метеният мухтар видя, че нямаше спасение: трябваше да се покори.

— Петър Овчаров — прочете той с нарочно запиване.

— Познаваш ли го?

— Нашенеце.

— Чобан Петрели го викат? — попита едноокият; видя се, че отбираще нещобългарски.

— Така, аго. — И мухтарят му подаде ножа, като благодареше света Троица, че прескочна страшните думи. Но той прибърза.

— Вижи от тая страна — каза заптийето.

Мухтарят надникна пак над каматата, върде уплашени се колебаеше. В същия миг с дясното око видя, че ниският готвеше бича да го плесне.

— Свобода или смърт пише, аго. Едноокият подскокна.

— И свобода, а? — ухили се той зловещо. — Кой правития ками?

Чобан Петредека е?

— Че декащее, аго? У тях си.

— Иди го повикай...

Мухтарят тръгна.

— Чакай и аз ще дойдас тебе, будала!

И ниският си наметная мурлука и излезе с него.

— Добре, Юсуфага, че чобане от косьмана хайдутин.

В това време Цанкомина приженаси, която готвеше проклетии:

— Да ги убие господ! Да ги скъсав червата! Зъмина коост да ги задави, та да пукнат, отрова да ги отрови! Да им готвя месо пред Коледа!... Отдесе намеритая пуста поганщина сега, та ни развалии изпоплаши!...

— Донке, иди, татовата, у чичаси тая нощ, мини през плета — каза Цанко на дъщеря си, която се показва преbledняла на вратата.

— Отдеги доведе пък и Дейко? Она неделя пак ни довякоха двама — бърбеше булката.

— Та щода стори челякът? — каза Цанко. — Водил ги де не — тук иска ли да дойдат: чули песните... Той изля и пет-шест гърбача.

Цанко отиде пак при едноокото за птие.

— Чорбаджи, де се дяна? Дай тука ракия и малко туршия.

— Няма го чобана — изговори сърдито ниският, който се завърна с мухтаря.

— Ниетрябва да обърнем селото наопаки, но да хванем тоя комита — каза едноокият, като пиеше.

— Мигарна бащаму да дадем зор пък? — попитаниско другият после пришъл нанещо. Едноокият клямна одобрително.

— Кехая, върви викай дъртия, да го пита нещо още, вземи и това — каза ниският му подаде стъкло за ракия.

— За ракия — затворено сега, аго.

Вместо отговор едноокият му залепи цървуласи по лицето. Природно малко по-благ, той се озверяваше, когато пиеше или искаше да пие.

След четвърт час дядо Стойко се появи. Той беше човек петдесетгодишен, но с будно и енергично лице, по което се четеше воля и

упоритост.

— Стойко, обаиде е синти — ти знаешде си го скрил — за да не патитвоятаглава.

Катоказатова, едноокиятнавирижадноськлотос ракията. Окотому светешеи пушашеискри. Послеподадена другаряси.

— Незнамде е, аго — отговористарецът.

— Знаешти, гяур, знаеш! — избъбразлобнозаптието.

Старецътпакотказваше.

— Ще го кажеш!

— Кътниците те ти извадим; па утре ще те влачим пешас нас — изфучаниският.

— Каквото щете ме сторете, от еднадушаповечениямам — отговори твърдостарецът.

— Иди оттатък, та си помисли малко, после ще се разкайваш. — заповядаму едноокиятс притворнакротост. Целтаму беше да изтеглятот дядаСтойкаоткуп, което щеше да му предложимухтарят. Това беше същинскиграбеж, но те искаха да му дадат вид на доброволен подарък. Тоя начине свойственна такъв вид разбойничества.

Но дядоСтойконе мърдаше.

Те се изгледахаудивлениот такавадързости хвърлихаедновременно зверскипогледна стареца.

— Ти чу ли, старче? — креснаедноокият.

— Аз нямакакво да мисля, пуснете ме да си ида — отговоримрачно той.

Заптиетатапобесняха.

— Мухтар, подвалитоя дъртел! — И едноокиятграбнагърбача.

Мухтаряти Цанкомолеха да помилва стареца.

Като отговор, той го ритна. Старецътгрухна на земята.

И жестокиударисе засипаха по тялото му. ДядоСтойко до едновременно вика, пъшка, па занемя; обилен пот обля челото на мъчителя: той беше уморенот работа.

Извлякоха пребития старец, за да го свестяват.

— Кога дойде в себеси, пак ми кажете, аз ще го накарам да говори.

— Молим ти се, Хаджиага, пощадететоя старчовечец, той не ще

пренесено вимъки и ще умре — каза умолително Цанко.

— Царят да е жив, комита! — разсърдися изведнъж ниският. — Анджакти си за обесване! Ти сбираш комити у себеси, ти и чобанът трябва да криеш. Добрее да те потърсим.

Цанко неволно измени лице. Колкото и да беше замаян от ракията, едноокият забележи смущението му. Той се обърна сепнато към другаря си:

— Юсуфага, ела да дирим, у тоя гявуриниманещо. — И стана.

— Заповядайте — каза глухо Цанко и ги поведеш едно фенерче.

Той ги водинавсѣде, килерчето остави за най-подире. Той светна и там. На почернелия потонимаше дупка. Кога беше закрита, никак не личеше. Цанко знаеше, че оттам се е промъкнал Огняновна потона и пак намести лъч, не узнаваемяка пак. Той, прочее, доста покойновъведетурците вътре и светна.

Първият му поглед беше към потона.

Дупката зееше широко сега.

Цанко замръзна на мястото си. Турците изгледаха килера.

— Каква е оная дупка?

— На потона — изшушна Цанко. Краката му притреперваха и той се пооблегна до зида.

Ниският забележи, че това беше от уплашване.

— Светними по-добре, да се покача! — каза той. Но внезапно му хрумна неприятна мисъл и покани другаря си:

— Хасанага, ти си по-висок; мухтар, подложисе.

Хасанага, когато беше добре пиян, охрабряваше; пиенето озверяваше сърцето му и разпалваше бабитска кръв у него. Той стъпи на гърба на мухтаря.

— Чорбаджи, дай фенера, не видишли?

Цанко подаде фенера машинално, побелял като платно.

Едноокият вля светилото в дупката, после и главата си. По трупа му се познаваше, че той се извърщанавсякъде с фенер в ръка.

После сгъна, скокна и каза:

— Чорбаджи, кого беше скрил тука?

Цанко гледаше изумен. Той не знаеше как вода отговори. Тая вечер беше изпитал толкова страхи и мъки, щото хвана да му се чини, че бълнува.

Мислите му се замъглиха. На повторните запитвания той отговаряше гузени уплашен.

— Комитата ще даде по-ясен отговор в Клисура... Там има по-добра тъмница. За тая нощ тук ще мине...

И заптиетата го заключиха в тъмния и мразовиткилер. Цанко беше така потресен, щото само след няколко минути се поопити. Той се улови за главата, като че я стискаше да му не изхвъркне умът. Лишен от твърдост, страданията скоро го сломиха. Той заохка и запъшка отчаяно.

Вратата се бутна и гласът на Дейка се чу:

— Какво мислиш да правим, Цанко, сега?

— Не зная, бай Дейко, научиме.

— Ти на турчата знаеш де им е слабото място. Замижи, па давай, само да се отървеш. Инак щете влачат по конации по съдилища, дорте разсипят, дядо Стойко, и той можеш малко нещода не става зян. Давай, Цанко — бели пари за черни дни!

Дойде и булката разплакана.

— Цанко, да дадем! Не жали нищо, Цанко! На тия кръвници от ръцете човек няма да излезеш. Дядо Стойков е умрял. Ох, мамице, какво дочакахме!

— Какве да дадем, жено? Ти знаеш, сухи пари нямаме.

— Връвта да дадем!

— Донкината връв с рубетата ли мари?

— Донкината, тя е всичкото, да го дадем, само да се отървеш... Виж, те и за Донка сега пак питат, проклетите зверове!...

— Стори, булка, каквото господ те научил, а аз се побърках... — пъшкаше Цанков тъмницата.

Булката и Дейко излязоха.

След малко времелъсна свещ през резкитена килера и вратата му се отключи.

— Цанко, излез, отпусни се — каза Дейко; — агите били пак добри хора — и каматати дават, за да нямаш страх вече. Евтино пак я откупихме.

Па като се наклони на ухотому, пришушна му:

— Още малко остоя, па или ниетях, или те нас... да се свърши барем... То такъв живот се не живее...

XXXIII. Победителите угощават победените

В тоя същичас Огнянов тропашена вратнята на Петра Овчаров. Не в сила да удържи ужасните душевни страдания при зрелището на заптийските буйства, на които гледа през една отзявкана потона; не в сила да удържи ръката си там от кърваво отмъщение въз тия злодейци, което щеше да бъде една безразсъдност с много лоши последствия, Огнянов като обезумял беше изскочнал на улицата и тичаше право към дядови Стойкови. Вратнята се отвори.

— Де Петра? — попитатой, като забравяше, че се крие.

— Ти ли си, даскале? — попитаразплаката майка.

— Де ваш Петра, бабо Стойковице?

— Свако, само пази да не чуютония... Петъре у Боримечката.

— Де стои Боримечката, бабо?

— До дядовата попова къща, ако знаеш новата вратня. Па се чувай, синко.

Бедната жена не подозираше, че дядо Стойко бере душа. Огнянов фукна. Той не чувствуваше нищо на крака. Коганаближи поповата къща, една шумна дружина се зададе оттам. Огнянов позна Петровия глас. Той спря момците.

— Даскалът! — познаха го всичките.

— Аз съм, братия, къде отивате?

— Бяхме у Боримечката — отговори Петър, — тая нощ си открадна невяста, та ходихме да му пием по едно вино... Да ги видиш сега как се сговарят! Гаче са били родение един за други. А ти кога до падна?

— Петре, ела да ти кажа две думи.

И двамата се отбиха на страна.

— Прощавайте, лека нощ — издума Петър на другарите си и бързешката се запъти с Огнянова. Стигнаха дома.

— Върнали се татко? — попита майка си.

— Няма го още, синко.

Огнянов го увлече в зимника.

— Слушай, Петре, казахти, бащати го бихазле за тебе. Тия скотове могат да направят по-лошоу Цанкови. Ние не можем да ги задържим от злодействуване освен с оръжие. Аз сам можех да им смажа главите с оръжието, но се побоях от сетнините. Не бива да отиваме къде Цанкови.

— Аз искам да отмъстя, брате! — викаше Петър вън от себе си.

— И аз искам отмъщение, Петре, и страшно, но безопасно за нас.

— Как да го направим? — попита Петър, като си откачи пушката от стената.

— Потърпи, да помислим.

— Аз не мога да мисля, аз татка трябва да ида да видя щого чинят! Огнянов, сам буен, сега се силеше да удържи един по-буен от постъпка естествена, но гибелна. Идешели Петър у Цанкови, кръв щеше да се пролее. Огнянов мислеше, че часът за решителна борба не беше още настанал. Свидному беше за такъв личен юнак да падне преждевременно и безполезно.

Но нахалост бяха усилията му. Петър ревеше като тигър:

— Аз трябва да отмъстят за бащаси, па целия свят да пропадне!

Той от тласна силно Огнянова, който го теглеше, и припадна към вратнята.

Огнянов си скубеше космите. Той се видя слаб да повлияе над такава неукротима кръв.

Но преди Петър да приближи вратнята, тя се изчука от вън. Той запъна пушката, па отвори. Троица българи, Цанков и съсед, носехав черга дядо Стойка, или по-добре — трупа му.

— Ти да си жив, Петърчо — каза му единият селянин.

Дворът се изпълни с писъци и плачове от жените, Баба Стойковица си дерешеризата и се хвърляше вън студено тотяло на стопанина си. Огнянов дръпна разбитият топанещастие Петър и го увлече пак в зимника. Огнянов със сълзи на очи се мъчеше да го задържи, защото, подир минутното поразяване от видана бащаси, Петър сега още по-лудуваше за бързо отмъщение.

— Да отмъстим, братко, да отмъстим — казвахему и го прегръщаше Огнянов; — няма за тебе и за мене по-света длъжност сега от отмъщението.

— Кръв! Кръв! — ревеше обезумелият от ярост Петър. — Ох, тате,

счупихати душманитвоите стари кокали... Ох, майчице, как вода те правя сега?

— Стойбе, брате, удръжсе, стегни си сърцето, ще накажем страшно враговете!...

След половин час силата на кризиса намаля, защото и най-лютите нравствени страдания отслабват от самата си напрегнатост. Петър пристана да остане дома си, след като прие предиконата клетва от Огнянова, Остена и Спирдончето, че няма да оставят живи заптиетата.

— Че и Боримечката намеривреме да се жени... — каза с досада Остенът; — да не беше това, щяхме и него да дръпнем... тази халани трябваше.

Планът на отмъщението беше такъв: щяха да завардят пътя, който отива на запад към Лесковския проход, от дето е друмът за Клисура. Те избраха за засада обраслия с гъстакдол, из който слазя реката Белещица и се втича на близок Стрема. Там щяха да причакат двамата турци да се хвърлят въз тях с голи ножове, след което да ги завлекат и скрият труповете им в гъсталака. Но за да се предвид всяка случайност да избягнат жертвите, те взеха и пушките си. До това гръмливо оръжие те щяха да прибегнат в краен случай. Тоя план беше основан на сведенията, които даде Дейко за заптиетата: те щели да станат твърд ерано, предивтори петли, да гонят Клисура, за да те обързали; затова му и дали заповед да ги събуди далеко предизоряване.

Първи петли пропяха и малката дружина остави пустото село и се намери на полето. Снегът валеше обилно на едри парцали. Бяла пелена покриваше целия път. Тя правеше и нощта бяла. Пътниците, с пушки, скрити под ямурлуците, крачеха мълчешката из дебелия сняг, който застилаше всичко. Никакъв шум не показваше, че вървят живи хора; те мязаха на нощни призрания вампири, които стават около Коледа. Снегът валеше непрестанно и пълнеше трапизата с преспи, които забавяха вървежа на пътниците; но те не забележваха това; всички бяха погълнати от една мисъл: отмъщение. Виковете на Петра, юначния им другар, и примиранията на майката и домашните пищаха в ушите им. В тая минутата само от едно се боеха: да не би да се изтърват от ръцете им заптиетата — всички други страхувалия и интереси бяха останали настрана. Дълго времето още

вървяха, без да си продумат. Веднага захука след себе си някакъв лай, който изпълни самотията. Те се обърнаха зачудени.

— Отдека кучета по това време? — попита Бойчо.

— Чудно — каза безпокойно Спирдончето. Лаят се повтори още по-гръмлив и додето да разберат, те видяха, че под дърветата скачаше и тичаше на самия какваголяма и черна фигура, съвсем не прилична на куче: тя приличаше на едно чудовище, на някаква гигантска мечка, изправена на задните си крака.

Бойчо и Спирдончето инстинктивно отстъпиха настрана до дънера на един дъб и се приготвиха да се защитават от този непознат нападател. В тая същия минутата той дотърча до тях.

— Боримечка! — извикаха всички.

— Боримечка зер! Забравих те го! Майкаму стара...

Действително, той беше Боримечката, в ямурлука си. Като чул врявата на улицата, отишъл у Петрови, дето се научил за всичко. Без да се бави ни минута, той се завръща у домаси, изпраща булката си при майкай, втиква в пояса си топора, взема пушката и хуква да гони дружината, да вземе участие в отмъщението.

Присъствието на този силен помощник я ободри още повече.

— Да вървим сега — каза Остенът.

— Напред — прибави Огнянов.

— Бе чакайте и другия — каза Боримечката.

— Че кой друг има още? — попитаха зачудени.

— Петровото братле, Данаил, и той тръгнал мене.

— Че за щого водиш?

— А бе Петър го прати, за да види брат му с очите си какво ще стане.

— Как? Той не ни вярва? Ние му се заклехме.

— Сто клетви за пара. И аз не ви вярвам.

— Че защо?

— Без Боримечката сте тръгнали!... Майкаму стара!...

Тая фраза Боримечката употребяваше по див всяка дума почти. Тя изразяваше много по-умно чувствата му и мислите му, отколкото устата му можеха да направят.

— Не се сърди, Иване — каза Остенът; — ние се сетихме за тебе, но

си младоженец...

— А! Ето и Данаил!

Момчето запъхтяно се спря пред тях; то имаше самото един дълго нож, затыкнат на пояса.

От трима дружината се умножи на петима.

Пътуването продължи пак мълчаливо. Те вървяха все покрай средногорското бърдо, което е полана Богдан, от върхана който се спуска и Белешица. Най-последой дойдоха до нея. Мястото на истина представяше сгоден нападателен пункт. От дясна страна Стрема, която трябваше да прегазят турците; от лява страна дълбоко изринат дол, задръстен с гора, и планината зад него. Тук се спря дружината. Такатя се отдалечаваше един час нещо от Алтъново, дето не биха се чули гърмежите, ако станеха нужни. Когато се наместиха в гъстак, вече се задръзгаваше. Снегът падаше поситен. Другарите, снишени добре, чакаха търпеливо, с поглед в перенина изток, отдето сяха да се зададат двете заптиета. Но първият глас, който чуха, беше вълчевиене. То се зададе над главите им и все по-близо се чуваше. Вероятно вълците се спускаха в полето, за да си намерят закуска.

— Идат към нас — каза Иван Остенът.

— Пушканя ма да се хвърля.

— Ще работим с ножове и с дръжките на пушките, чуватели? — каза Огнянов.

Другарите настриха уши. Ситното шумолене из по-горния гъстак показваше, че глутницата иде купом, тичешката. Виенията се повториха. Развиделяваше се вече.

— Тия проклети вълци, ако ни побъркат!... — изпъшка Огнянов.

В същия миг няколко вълка се изпречиха на полянката пред тях и се спряха. Острите им муцуни се издигнаха и завиха. Явиха се и други.

— Осем! — прошепна Боримечката. — Вам оставям четири; другите са мои.

Като се запознахат с ловаси, гладните зверове се хвърлиха на гъсталака. Той се преобърна сега на крепост, която вълците нападаха, а човеците бранеха. Ножовете и камите играеха свирепост; пушките се дигаха и падаха. Виене и фучене. Няколко звяра се натъркаляха пред гъсталака; другият няколко се занимаха с падналите си другари, като ги разкъсваха още

живи; останалите бяха прокудени от гъстака, из който Иван Боримечката правеше чести излазки, джавкаше като овчарско куче и блъскаше с топора по главите. Той приличаша на Гедеона, кога с магарешка челяст поразявал филистимската войска.

Скоро всичките вълци бидоха прогонени през дола на срещната рътлина и клекнаха да си ближат раните.

По щастие, додетраеше боят, никой не замина.

— Вълците не се махvat вече оттам — каза Огнянов.

— Я вижте, и друга дружина дошлатам!

— Нека почакат, ние ще им дадем зияфет, да помнят кога е била сватбата на Боримечката — каза Спирдончето.

— Майкаму стара! — избъбраса модоволно Боримечката.

Мина се няколко време.

Турците се не показваха, а втори петли бяха пропели... Дружината чу още по-рано отдалечени кукуригания, които нощната тишина донасяше от околните села. Виделината нарастваше; дърветата в полето по-ясно хванаха да се виждат предметите да се отличават един от други. Взе да се стяга душата на момчетата; те помръзваха на едно място, па им хрумна, че може и да не видят заплетиетата, че можете да са отложили за по-късно тръгването си, предвид на дебелия сняг, що засипав всичко през нощта, а може би и по предпазливост, от някаква нападение. Още малко и съмваше съсъсем, и пътят щеше да заработи, и нищо, вече невъзможно!... Тия мисли се въртяха на всички в главите; страшното не търпение нарастваше и ставаше несносно — цяла мъка. Остенът изпъшка отчаяно.

— Ще ги чакаме, когато и да заминат, и няма да мърдаме оттука — каза глухо Огнянов.

— Но ако се улучати други пътници?

— Те ще си вървят из пътя, на ни трябват двамата...

— Но тогава ние явно ще нападаме!

— Ако не може тайно — явно.

— Ще гърмим с пушките оттука, па хайде из планината... Никой няма да ни види в гората — каза Остенът.

— Добро. Но ако са тръгнали с дружина, с турци още?

— Тогава истински бой ще имаме... И оръжие имаме, и позиция добра

— каза Огнянов; — самовнимавай те хубаво: ние клетва пред божия образ дадохме — живи да ги не оставим.

— Майка им стара!...

— Самоедно ме е страх, момчета — каза Бойчо.

— Какво?

— Да не би да са тръгнали из друг път...

— Не бери грижа за това — каза Остенът; — друг път няма; освен назадако се върнат! Тогава дай боже сила!

Боримечката прав, назърташ нещо.

— И датнякои — каза той и посочина изток. Всички се вторачиха към тая посока. Измеждудърветата, в които извиваше пътя, показаха се двама души.

— Конници! — извика скръбно Огнянов.

— Не са нашите — каза Спирдончето.

— Нашите са пешаци — забележи Остенът.

— Майка им стара!...

Огнянов беше развълнуван и сърдит; той продължаваше да гледа вторачено двамата конника, които вървяха успоредно из пътя. Те приближиха на стотина разкрача разстояние.

— Нашите са! — каза той радостно. — Нашите!

— Те са, познах ги по ямурлуците и по лицата... Едно око и твърви от она страна.

Всичките, с пушки готови, се взираха към двете заптиета, които продължаваха да наближават спокойно на самото място.

— Аз познах пък коня на Цанка — каза Спирдончето.

— А другият моят — прибави Огнянов.

— Взели са ги насила.

Но радостта на Огнянов се намали веднага: той сега видя, че турците могат да избягнат лесно. Значи, на открито и с ножове не може да се действа: трябва из пусията, с пушките, а гърмежът беше предателско нещо. Па и конете бяха голяма беда.

— Каквото стане, да стане — пошушнаси Огнянов.

— С пушките!

— Юнаци, внимавайте, гледайте на началото да бъде сполука.

— Кога дойдат до бряста, ще гръмнем— каза Остенът.
— Аз вземам едноокия— каза Боримечката.
— Боримечката и Спирдончето— едноокия, аз и даскалът— другия
— изкомандува Остенът.

Конниците стигнаха бряста.

Цевите се насочиха из гъстака и дружен гръм разбуди околните екове.
Момчетата погледнаха през дима.

Едното заптие беше паднало, другото се провесина страна.

Конетете поразскачаха, па спряха.

— Кой уби баща ми, даскале?— попита Данаили пръв изскочи от засадата.

— Едноокият, той падна долу.

Данаил фукна към пътя. В два мига той се намери там и закастри с ятаганаси нещастния убийца на баща си.

Когато дойдоха и другарите му, той още сечеше, като безумен. Той мязаша на същия звяр. Турчинът, още не умрял, приличаша на бут кълцан със сатърмесо, а не на човек. Дебелият сняг беше наситен на кръв. Тя правеше локви.

Огнянов се потърси от ужас и отвращение при вида на тая салхана. Той би възнегодувал, ако тя се вършеше сега от един страхливец; но Петровото братче беше неоспоримо храбро и само мщението можеше да го тласка на тая дивашка вакханалия... Огнянов си помисли:

„Отмъщение зверско, но оправдаемо и от бога, и от съвестта.
Кръвожадност, но добра черта. Българинът пет века е бил овца— звяр да бъде по-добре. Човеците уважават пръча повече от колкото козата, кучето— повече от пръча, кръволочния тигър— повече от вълка и мечката, и плътта дния сокол— повече от кокошката, която му дава превъзходна гозба. Защо? Защото олицетворяват силата, която е правото и свободата...
Философията нека процъфтява; природата остана, каквато си е. Христосе казал: ако те плеснат от една страна, дай и другата. Това е божествено и се покланям. По` обичам Мойсея, който дума: зъб за зъб, око за око! Това е естествено и го следвам. Ето жестокия, свещения принцип, на който трябва да положим борбата си с тираните... Да имаш милост към немилостивите е така подло, както да я очакваш от тях...“

Погълнатот такива вълнуващи размишления, страстни и жестоки, както самата минута, и противнина неговата хуманна натура, Огнянов стоеше над трупа и гледаше за хласната, как снегът застилаше червеният елоквички и насеченотомесо, разбърканос дрипи.

Ненадейнотой съпикасав тоя безобразен кървав труп наниз дребни жълтици. Огнянов ги посочина Спирдончето:

— Вземи ги за някои сиромаси, да си купят блажнинка по Коледа.

Спирдончето издигна връвта с върхана харбията си.

— Проклетникът, кой ли българине обрал? Бре, това е Донкината връв!... Същата!... — извика Спирдончето, замаяни и уплашен. Той беше годеник на Донка.

— Видисе, тя е откупила дядати — каза Огнянов.

— Но тук е само половината връв — другата ще е навярно прорязана и останала в тоя боклук!

И Спирдончето с погнусяване взе да рови с харбията, но не намери другата половина. Тя беше у другия, с когото едноокият раздели братски пляката, както и наказанието.

В това време Боримечката пък довършваше топора другия.

Двата трупа бидоха отвлечени на скоров гъстака. В това време Цанковият контичешката се завръщаше назад в селото, а другият, като бе подушил близостта на вълците, прегази Стрема и хукна с дигната опашка през полето.

— Зъб за зъб, око за око! — повтаряше да си шушнене съзнателно Огнянов.

Кога момчетата се отдалечиха — вълците приближиха, природата и звярът станаха съюзници, за да унищожат следителна праведното отмъщение.

И снегът все валеше.

Съмна се добре. Околността беше все пуста. Нищо още се не показваше по пътя, нито по полето, застлан с бяла покривка. Ранният час и големият сняг задържаха всеки пътник на леглото. Така щото утрепването на турците неманикой свидетел. Но дружината желязеше да не бъде забелязана, като се връща в селото. А пътят, из който бе дошла, навярно сега не е вече пуст; притова, там имаше и воденица. Направиха

съвещание. Реши се да се изкачат по северните плещина Богдан, хубаво обрасли с букашка гора и гъстак, тя да се спуснат в селото от другата урва. Тоя път, макар и трудни мъчно проходими, беше безлюдни даваше заслона. Данаила изпрати хаваноза село.

XXXIV. Фъртуна

Върла отиваше пътеката по гористата урва, по която момчетата се изкачиха от долана Белещица. Боримечката, вест по тия места, вървеше напред, с пушкана рамо. Вървежът ставаше труден, защото планинската пътека я засипваше снегът; подир половин час пот като град затече по лицата им, като че тия изпечени момци бяха вървели цели часове в зурвата. Изкачиха се на един връх. Снегът беше престанал; скоро през белезнявата мрежана небето слънцето лъсна и огря с белите си зари долини и планини. Бялата им завивка стана още по-заслепително бяла. Тя блещукаше на слънцето с милиарди треперливи искрици, като че бе посипана с елмазен пясък, подобно ризата на една багдатска султанка. Из долината, пробудена вече, издигаха се димчета над селата, пъплеха селяните тук-там, които първи проправяха пъртина по засипаните друмища и пътеки. Селото Алтъново се виждаше ясно в самите полина бърдото и там се зърваше движение; момчетата забележиха някакъв черкуп — вероятно хора, — който се мърдаше и отиваше към края на селото, там, дето бяха гробищата — познаха, че това е погребението на дяда Стойка; сега чува даже и звука на клепалото... Но бърдата и върховете планински бяха непристъпни и царственоспяха под девствената си плащаница. Величествената Рибарица, на запад от долината, издигаше в небесата своя гигантски тъп купен, заобиколен с по-ниски; те метому оставаше забулено от вълнисти подвижни облаци, които като че пушеха. На северния хоризонт се протакаше правата черта на Стара Планина, цяла плувнала в бяло и в слънце. Обикновено намръщена, тя сега беше за хубост да я гледаш. Само зиналите си викари — леглана водоскоците, които се спускаха от върховете, останаха отвити и придаваха малко строг вид на планината. Гърбът ѝ отиваше равен като една стена до самата Амбарица, отдето се захващаше редът на балканските

великани...

Дружината хем вървеше, хем се спираше да се любована очарователната зимна картина, но мълчаливо. Петровото нещастие и отмъщението, което последва, влияеха мрачно на душите. Редките откъслечни разговори се касаеха само до пътуването, което хълмеше по долове и рътове. На местаня кой затываше и после с големимъкиго изтегляха. В тоя случай голият ската сила на Боримечката беше много полезна. Макар че правехачести почивки, те премаляха; гладът ги зачовърка, па се появиот север мразовит вятър; той им брулеше лицата и вледеняваше носовете, ушите и ръцете. А лесът ставаше все по-упорити негостолубив. До едно място вървяха, па спряха; никаква диря от пътека нямаше. Отпред им се изпречваше само непроходим гъст букак, задръстен още с големи преспя — а веящата се усилваше. Те се изгледаха с маяни.

— Да се повърнемосвен назад, в дола, и да си идем по селския път?
— каза Спирдончето.

— Не — възрази Остенът; — по друга посока да тръгнем, но да се не връщаме.

И другите изказахата кова мнение.

Подир кратко съвещание решиха да се повърнат малко назад, па да ударят малко надясно и пробият как-как букака, та да излязат на поляната, щое навърх бърдото; от нея да се спуснат в отатъшния дол.

— Таме — каже Остенът — Дичовата къшла, да идем там, да се посгрееми куснем. Тъй ще изпуснем пушките.

— И аз съм на Остеновия ум — каза Огнянов, като се изгърбина вятъра; — да се отбием до къшлата, едно да се подкрепим, друго — може да научим как востава в Алтъново. Слепешката да не слазя метам.

Огнянов можеше да прибави и трета причина: болежките на крака, които хвана да усеща от хода и студа.

— Наистина — продума Спирдончето, — Цанковият кон досегасе е върнали се е дигнала врявата вече.

— Колкото за това, не се грижете — каза Остенът, — до тоя час вълците не са оставили ни кокалитена заптиетата... Турците, ако идат да ги дирят, ще намерят само дрипи. А байоснежкото засипа всички те кървави дири по пътя; на Цанковият кон забележих, че нямаше капка кръв.

Излязохана поляната. Посъветвахасе пак за посоката.

Иван Боримечката изглеждаше внимателно небето. Другарите чакаха и неговото мнение.

— Хайде да гоним къшлата, че Рибарицане ме огрява... майкай стара... — каза той сериозно.

Тогава дружината се обърна на североизтоки залази нагоре. Вятърът духаше яростно, повдигаше политена пътниците, вмъкваше се в шиите им, през крачолите им и играеше под ризите им. На всяка стъпка, която правеха, веящата нарастваше голямо обучение... Огнян в полека-лека оставаше назад. Той чувствуваше, че силите го оставят; ушите му пищяха, светът му се въртеше; той видя съвършеното си изнурение, но не щя да викне да го възчакат — та и вятърът нямаше да допусне гласът му до другарите. Снабден с необикновено силна воля, той се полагаше на нея да го изведе, даже ако мишците му се откажеха. Но човек, колкото нравствено и да е силен, пак най-после дължен да се покорина механическите закони. Никакви усилия на волята, никакво могъщество на духа не може да възвиси мишечната сила по-горе от известен предел. Душата може, наистина, да възбужда деятелността на тялото, но нейната работа е само да възбужда и прилагасилата, а не да я създава. Всичките планински долове ечаха; ледният дъх на бурята вкочаняваше членовете и замразяваше кръвта в жилите. Въздухът обхващаше пътниците като едно замръзнало разиграно море, слънчовите зари не топлеха, а гаче бодяха месата им с шипове. Скоро и тях ги замрежи фъртуната; която се понесена бурни, вихрести, снежни облаци на сам. В миг ураганът забуча като ад, вятърът раздигна преспитена прах и в бесни кълбуци, които развяна стълпове към небето. Изгуби се слънцето и виделина; небе и земя се разбъркаха и сляха в хаос от сняг, хвърчащ със светкавична бързина. И ураганът бучеше, пишеше и ехтеше, като че се проваляше светът.

Това трая две минути. Балканската буря отмина на друг върх и го зави с горолонната си мъгла. Слънцето пак грейна с бледа, мразовита светлина на безцветното небе.

Дружината, налягала до една права стена, която закриляше малко от главния устрем на стихията, остана като от чудно незасипана от снежната веявица. Един по един пътниците застанаха, като че се пробуждаха от

смъртоподобен сън. Те бяха вкочанявали, не усещали ръце, ни крака. Мразът ги държеше сънливи. Опасността именно сега беше голяма. Пръв се свести Иван Боримечката. Той извика:

— Ставайте бре, припкайте нагоре, ще замръзнем!

Те се стреснаха, стиснаха пушките под мишница и закрачиха нататък. Изведнъж Боримечката ги спря.

— Де да скалабе?

Те се озърнаха уплашени. Огняновго нямаше.

— Бурята го е отнесла!

— Снягго е завяло!

Пръснаха се да дирят. Пропастта, която зееше под краката им, ги докарваше до ужас. Те не смееха да погледнат в нея.

— Ето го! — извика Остенът.

Край самата провала из снега се подаваха два крака, обути в цървули. Разровиха, изтеглиха Огнянова. Той беше безжизнен, лицето му присиняло, месата му вдървени.

— Майка му стара!... — избъбрасъ страдателно Боримечката.

— Трийтего, братя — извика Остенът, сам захвана да му трие със сняг лицето, ръцете, гърдите. — Топъле още, давного отървем.

Всички забравиха себе си, да помогнат на погивающия си другар. Силното търкане скоро го свести, па и на тях сами подействува благотелно. Кръвта им се разигра.

— На къшлата по-скоро! — извика Остенът.

И троицата души хванаха за крака и ръце Огнянова и го понесоха по снеговитата урва на Богдан. В тая работна най-много помогнаха пак силните мишци на Боримечката. Подир невъобразими усилия дотързиха се до къшлата.

XXXV. В колибата

Къшлатана Дика беше на една равна поляна, в ниско; високи бърдя закриляха от ветровете. В широката заграда бяха напластени купни от сено и шума — зимна храна за овцете и козите. Те се подсланиха по една

широканискастриха, прострянана северната част на двора. Колибатана овчарите, които пазеха стадото на зимовището му, се димеше весело. Едно овчарско куче се хвърли въз пътниците, но тозчас позна Ивана Остенъти се замиля. Сложиха Огнянова в топличката колиба и продължиха енергически разтриването. Овчарчето, което пазеше там, и то помагаше за спасението на Огнянова: то смъкна цървулите и търкашеше със сняг краката. Когато и Огнянов, и другарите му се видяха вън от опасността да замръзнат, те се прекръстиха с дълбока благодарност към провидението. Овчарчето нахвърляше дървана огъня. Дружината насяда около, без обаче да грее ръце и крака. Кучето, вярно на инстинкт си, клекна при входа, да пази.

— Обрейко, де чичати Калча? — попита Остенът.

Калчо беше Диков брати пазеше къшлата.

— В село слезна снощи, сега го чакам.

— Дай, баевата, каквото има в торбата, да похапнем.

Овчарчето изтърсва всички хранителни припаси: няколко върди комати ръженик, лук, сол и меродия.

— Нямали ракийка, Обрейко?

— Нямаме.

— Хай да се не ошуримакар! А тя трябваше, ракийца, за даскала, да се съвземе — каза Остенът, като гледаше Огнянова, който си кълчеше ръцете и се превиваше още от болки.

— Нищо, даскале, отървасе. Видяли нашата Среднягора каква е хубостница?

— Слава богу, че вам нищо не стана — каза Огнянов.

— Ха, тя не закача старитеси познайници.

— Ако питаш — забележи Остенът, намни я изпрати Стара планина, тая фъртуна... Боримечката не се излъга...

— Боримечката не яде слама!... — потвърди гръмогласно сам Боримечката.

Кучето го излая. Гръмливият му глас раздразяваше животното. Огнянов се взираше в Ивана с любопитство. Той неволно правеше сравнение между него и прозвището му; то му прилягаше до немайкъде. Не можеше да се измисли по-съответствено име за тоя макрокефал, груби полудив великан, който повече приличаше да е бозалот мечка, нежели лиот жена. Той гледаше

тая несъразмерно висока снага, кокалеста, мършава, но силна; тази ъгловата, дългнеста, космата глава, с тясно чело и с малки дивии очи, с грамаден нос, широко развит в ноздрите, като у диваците, и с уста големи — да лапнат свободно един за ек (Боримечката ядеше и сурово месо); и тия предълги, космати, жилести ръце, които би разчекнали един лев, както Херкулес. Той беше назначен повече да се бори с дивии зверове, до които го приближаваше природата, а не да пасе кози — една идилична работа. Като контрастна в сичкотова по лицето му се изразяваше една незлобивост, някаква то по-овче простодушие, което го правеше смешен. Никой не би предположил, че тая дебелашка, груба, неразвита нравствено по видимому натура е способна за привързаности за по-човешки, нежни възнения. Да, това беше вярно. Самото му явяване при дружината, в такъв извънреден час, явяване доста комично, свидетелствуваше за доброто му и доблестно сърце. Тоя момък беше способен за самопожертвуване! Подударана тия размишления Огнянов хвана да намира физиономията му по-симпатична и даже умна.

— Бай Иване, кой ти изкръсти такова страшно име?

— Как, та ти не знаеш ли, даскале? — отзова се Остенът. — Той се е борил с мечка.

— Наистина?

— Той е ловец страшен... и я уби!

— Боримечка, разкажи самичък как се търкаляхте с мечката от скалата — каза Остенът.

— Как, ти се бори с мечка? — попита Бойчо учуден.

Боримечката, вместо отговор, тури си ръката на врата. Тогава Огнянов съзря там един дълбок трапчест белег, зарасъл сега; после си запретна космата таръка и прилакътя се показва друга зарасла рана, като че причинена от желязна кука. Огнянов се настръхване видя тия знакове.

— Боримечка, разкажи срещата си с мечката. Ти си бил прочут юнак! — каза той.

Боримечката изгледатържествено; тъй пият му поглед пламна от гордо възпоминание и той захвана да разказва.

— Майкай стара!... — захванатой с любимата си фраза...

Но кучето излая внезапно и изскочи из колибата.

— Защо лае Мурджо? Боримечката е двамазхваща — изшегува се Остенът.

— Чичо Калчо! — извика овчарчето.

Калчо се подаде с едната яга и с торба през рамо.

— Е, аз имам гости? Добре дошли, момчета! — каза той дружелюбно, като тръшна бременето си.

— Сторете място да се посгрее бай Калчо.

— Ех, че студбре, че то ще измратвсичките вълци! Де ви завари бурята?

— Тук, отдолу — отговори Спирдончето.

— Амиче по такова време ходили се на лов? Първицали идете в балкана, та му не знаете кога го хващаме сечината?

— Остави се, бай Калчо, по мамини добърлов... Ракийца носи ли?
— питаше Остенът.

— Ракийца? Нося. Ама ви нося и по-хубаво нещо.

Павурчето изреди дружината.

— Какво по-хубаво нещо от ракийцата сега?

— Едно ново.

Всичките наостриха уши.

— Две клисурски заптиета ги изля вълците а заран.

— Бре, що думаш? — извика лукаво Боримечката.

Кучето пак го излая.

Изля ги, та не остана локо съмот тях. Едната й фатурциходиха, та ги намериха — не тях, а парцалите и кокалите им при Сардановата могила. Хаджи Юмерага, как तो разбрах, казва, че заптиетата са били спогнати от вълците, кога воделе конете, и са ударили бягат, те на една страна, конете — на друга. Единият кон се изгубил. Вълците подушили, че месото е по сладко на ефендетата, та докопалитех. Наздраве, юнаци, така да изпукат всичките поразеници. Те са от кучешки ошури пак кучетата ще ги ядат.

И Калчо навири павурчето. Тогава саamosъзря Огнянова, когото не познаваше.

— А тоя аратликот декае? — попитатой, като му подаде павурчето.

— От Кара Сарълие, найдохме го в балкана... И той по същия дивеч тичаше — отговори Спирдончето.

— Голямюнаке... наздраве, даскале! — изгърмя Боримечката. Кучето пак се изрънчи.

Калчо се обърна към Боримечката засмян:

— Бре, Мечка, каквosi направи lbpe?

— Никомунищо, Калчо!

— Тяхбре, ергенчето грабнани момичето, изгорихтесе един други. Хай да е честито. Де ти дивечът да гостиш сватбарите?

— Оставих го татък долу, бай Калчо — избоботи гърлесто Боримечката.

Тоя път Мурджо се сериозно разсърди.

— Хей, бай Иване, разкажи как се бори с мечката.

— Той ли? — обади се пак Калчо и погледна лукаво Боримечката. — Да ни разкаже по-добре как се е борил със Стайка...

Изсмяха се. Иван Остенът искаше още да се увери в заблудението на турците, затова пое:

— Та тъй, а? Разкъсали ги вълци? А не викат ли турчата, че българиса убили заптиетата?

— Как? Цялото село знае! Дядо Стойко, бог да го прости... — каза Калчо, като разбра криво питането.

— Това чухме, ама аз питах: нямат ли турците смисълна българите, че са убили заптиетата?

Калчо го погледна в недоумение.

— Кой ще каже това? Кога е било българинот наше село заптие да убие? Казах ви, че вълцитеса свършили тая добра работа и турците утресе готвят да дигнат потеря по гадовете, да ги прокудят. Виж, това и на мене помага... Та то тая зима от гад не можеш да излезеш на кърра. Наздраве, момчета! Хай да дочакам светото рождество здраво и весело! Па и вие сторете като Мечката, само не през пости. Заповядай, аратлик!

И Калчо подаде ракията на Огнянова, комуто силите се повърнаха от действието на благотворната струя. Той дигна павурчето и каза с трогнат вид:

— Да поменем, братя, дядо Стойка, мъченик на турската яраст. Господ нека успокои праведната му душа, а нам да дава мъжко сърце и силна десница, да се борим с Христовия враг и да му върнем за едното... Бог да

прости дяда Стойка!

— Бог да прости— повториха другарите.

— Бог да прости— каза Калчо, като свали шапка. После се обърна приятелски към Огнянова: — Аратлик, ти харни думи каза, от твоите уста в божиите уши. Ще се тегли до едновременно, па ще стане джаста-праста... Как те викат? Ами, да се запознаем! Мене ме викат Калчо Богданов Букчето. — И Калчо простря па върчето Огнянову.

Той се назовас едно друго име и пи за добро познанство.

Дружината похапна малко, защото пестешеску дните припасина Калча Букчето, после се опростис него, който излезе да я изпрати извън вратата. Той се обърна пак към Огнянова:

— Аратлик, прощавай, забравих ти името; па кога минеш пак тядява, отбивай се при мене, да си побъбряме... Ти харни приказки имаш... Хай добър час!

Няколкото бодри Огнянови думи силно стреснаха бедния козар. Не че бяха съвсем нови за него — но „аратликът“ спомена няколко думи за _борба_ и тия съвсем нови думи удариха силно въз една нова струна на душата му и тя се пробуди. Ще видим после как во влияние и имата я среща за него...

Дружината се скоро изгуби на татък: тя се спусна надолу към селото, кога притъмняваше вече.

Огнянов реши да нощува в ханана бай Дочка. Току-що влезна в стаята, няколко минути след него, се покачиха по стълбите петнайсетина башибозука с пушки; тях ги предвождаше заптието, което вчера Бойчо видя в кафенето на турското село.

Уви! Нямаше Колчатук да го предупреди!

Част втора

1. Бяла черква

Приключението навърх Светого Андрей разтърси от основно мирното съществуване на Бяла черква. Откриването личност на Бойча поразимало

и голямо, а изравнянето труповете на двамата турци докарва ужас градеца. То беше, наистина, зловещо събитие. Остави, дето се разбуди подозрителност на турската власт, а ми и околното турско население закипя — за отмъщение. И като чакаше деня да коли изкуп, засега се настървяваше в кървави злодейства. По кърища и друмища падаха още повече български лешове и съобщенията на едно място другостанаха крайно опасни. Всеки ден смущаваха Бяла черква, слухове за клане по Коледа. Паниката, особено междо жените, растеше. Всякой беше гузен. Родолюбивите изявиления се спотаиха; въодушевлението се изпари. Още на Андреевден полицията затвори Соколова, неразделния Бойчов другар; затвори дяда Стояна воден чаря, като съучастник; подири дядко на Викентия, но той изчезна. Общината от своя страна, въпреки настоятелството, побърза да изгони из училището Рада, като любовница на опасния човек, а Михалаки Алафрангата предложи да се затвори в временна мъжка училище, за да „поизветрее“. Задържаха един Мердевенджиева — колкото за малките деца. Всички, що се познаваха малко или много Бойча, стояха на тръне. Комитетът се унищожиха по себе си. Само Ярослав Бързобегу не костана на заслон под своя така скас със златен ширит. Никой не обезпокои „австриецът“. Той продължаваше добросъвестно да фотографира белочерковчани и понеже му липсваха някои необходими кислоти за измиване образите, възприети от стъклото, то последните оставаха с всем замрачени и тъмни и човек с удивление виждаше по къщата портретина някакvineгри... В същото време Бързобегу некътсам поддържаше кореспонденцията с външните места...

Най-последно труповете на Бяла черква се поуталожиха и смелостта се повърна на младежите. Само едногласно окаяваха съдбата на клетия Огнянов: слухът за смъртта му се потвърждаваше от всякъде. Читаците, които идеха на пазар, разказваха, че бил ударен с три куршума и издъхнал някъде из ахиевското бранище. Онбашията знаеше, че последното не е доказано, но го потвърждаваше и той. Някои българи уверяваха, че графът бил погребан от Николатерзият в дола, дето го намерил. Хаджи Ровоама описваше по-трагически края на Бойча: като се влачел ранен из дола, през нощта бил изяден жив от вълци. Тия мрачни мъли потопяваха града в скръб. Огнянов от герой ставаше мъченик и светец. Той мина в легенда. Бабиците палеха

свещза „великомученикаБойча“; поп Ставриму отслужи панахида в средата на панахидата за ХаджиБойча. Там присъствуваха всички младежи, за голямо изумление на сродниците на честния покойник, които останаха слисани от това, че попът в молитвата поменуваше ХаджиБойча — Бойчо „мученик“, вместо „поклонник“... Но имаше и други, които бяха довольни. Те гледаха високомерно, като човеци, които са имали право. Стефчов особено светеше, въпреки срамното си приключение у Милкини. Големината на Огняновото бедствие, което захванавшиките вниманиа, намаляваше на позораму. Та и самият позор прави по-безочлив... Но в началото на февруари Ордановият гняв се уталожи: Стефчов биде венчан за Лалка!

Трябва да прибавим, че Стефчовото предателство остана в тайна: всичката вина и негодувание паднаха върху злочестия идиот, комуто игуменът с бой изтръгна изповедта, че е бил единственият свидетел на заравняването на труповете. Това обясни и загадъчните ония знакове и възклицания, с които Мунчо най-после, навярно, е издал Бойча — как и предкого — неизвестно. Немуму от неха свобода та и го заключиха като някой бесен луд в кулата, до манастирската вратня.

Колкото за Рада, тя ходеше като слисана. Добрите хора, у които бе нашла гостолубие, не знаеха как да я утешават. „Ще стане зян това момиче“ — казваха угрижени.

Заедно с отминуването на времето и добрите душевни движения се усилиха. Марко и Мичо Бей за дето подир многократни опитвания сполучиха да отпуснат под свое поръчителство доктора Соколова, незамесен, впрочем, в работата на труповете. Двамата поръчител не знаеха, че имаха съюзник, който им улесни успеха. Тоя таен съюзник, който беше такъв и на бай Марка, в по-първото освобождение на доктора — времее да го кажем, — беше същият, когото ХаджиРовоама угади една нощ сред повечерката си: жената на стария Бей. Един случай беше срещнал тази млада Пентефриевица с доктора и той нема Йосифовата твърдост да устои на изкушението... Благодарение на тая мимолетна връзка, отдавна прекъсната, той и тоя път бе изтеглен из мъчно положение: беевицата беше накарала Бея да действа в К. за пущането на Соколова като невинен.

Няколко дена след завръщането му, през февруария, Каблешков се яви в Бяла черква като апостоли се установив къщата на Бързобегу нека. Там

свикачленов е тена разстроения комитет, разпали ги с огненотоси словои ги поведе правов манастира, дето игумен Натанаил ги закле над евангелието и благослови възобновения комитет за въстание. Оттогава приготвлението пак закипя с много по-голяма сила. В началото на априлия Каблешков пак се яви в Бяла черква.

От тоя ден ние пак захващаме подробно разказаси.

II. Болнитена доктор Соколова

Соколов ходеше развълнуван из стаята си. Той често поглеждаше из прозореца към двора, сега потънал в буен шумалаки зеленина. Черешите и вишовете мязаха да са покрити със сняг от цветаси. Ябълките простираха като гирлянди листна тиклони, увенчани с бял и румен цвят. Чуден Маргарит за си пваше прасковите и зарзалиите, израсли до самите прозорци. Тревясалата пътека, която минаваше през среддворчето, превърната сега в градина, стоеше в сянка, покрита от събраните клони на овошките като алея.

Той се беше сега доста изменил. Лицето му, пак красиво и добродушно, но пребледняло и поизмършавяло, като на болен, който се поправя. Продължителният затвор и нравствените мъки бяха ударили скръбния си печат въз тоя мощен и пълен с живот момък; той бе станал нетърпелив, злъчен. При многото страдания в затвора беше се присъединило и друго едно: той беше узнал, че Лалка е венчана със Стефчова; това го убиваше и той като звяр лъхтеше безпомощен в тясната ограда на тъмницата си. Той се кълнеше в душата си, при първа възможност, да убие Стефчова, причинителя на толкова злощастия, защото беше дълбоко уверен, че и издательството беше Стефчова работа. Когато се завърна в града, първата му грижа беше да иде да благодари на Марка Ивановичи Мича Бей за дето. После той обиди Клеопатра, която Нечо Павлов, ловецът, беше отвел в къщата си и там хранил досега. Бедният звяр, нарасъл до ставече, беше твърде изпусталя и самослед няколко минути колебание можа да си напомни за обичния си господар. Клеопатра беше поподивяла и студена вече. Грубите и инстинктивни бяха се силно развили в нея. Тя често и лесно се сърдеше и показваше острити зъби, съвсем не с благи намерения.

Докторът мисленовиждашененавистния Стефчов, сграбчен в нейните космати обятия, и сатанинска радостогривашелицето му. Но скорото й разбра, че Мунчое виноватият, а след подновяването на комитетатой биде погълнат цял от голямото дело, готвенето за бунта. Отмъщението, което вече стаяше лично дело, остана на най-задния план в мислите му. То беше тъй малко и мизерно пред величието на задачата. Той реши да пусне на воля и Клеопатра, с която не знаеше как вода прави, и затова заръча на Неча Павловтая вечер да я пусне към Балкана — свидному беше да я утрепва.

Соколов беше съвсем парясал докторството, не лекуваше вече никого, та и никой не отиваше при него от страх да не се компрометира. Хаванчетата, стъклатас лекарствата, кутийките с праховете, ведно с медицинските му книги, бяха нахвърлени разбърканов едно до лапче, дето мишките в скоровреме успяха да прочетат половината фармакопее. Само един болен се съглеждаше още да посещава дома му, той беше Ярослав Бързобегунок. Той от една непредпазливост беше се ранил по ръката с револвера, един ден подир завръщането на доктора. Това нещастие беше му привлякло състраданията на всичките граждани беше накарало бедния австриец да се откаже от фотографията си, която отдавна беше отказала от него.

Веднага вратията се хлопна и докторът устреми очи към нея. Подаваше се именно Бързобегунок. Той беше облечен пак в излинения и ожулен костюм, даден нему от Огнянова, на главата с шапка със златноширитче и с огромни жълти бакенбарди. Дясната му ръка, превитана гърдите, висеше на подвезка от бяла кърпа, прекачена през вратата му. Той идеше полека и непредпазливо на сам, вероятно да избегне болестката, която бързото движение причинявана на ранения член. По лицето му, което се бърчеше на всяка стъпка, се четеше страдалческо изражение. Кога влезе при доктора, той се озърна внимателно наоколо си и хвърли подвезката на кревата.

— Добрутро, байно! — И подаде десницата си. Докторът я плесна силно със своята, без гостът да покаже най-малък знак на страдание.

Защото нараняването на Бързобегунока беше измислено: трябваше да се оправдаят честите му посещения у доктора.

— Какво ново? — попита го докторът.

— Каблешкове дошъл, снощи късно, у менее — каза Бързобегунок.

— Да се видим! — каза докторът живо.
— Той е трескав сега. Цяла нощ бил в огън.
— Ах, горкият!
— Остави, амин е стои спокоен, та ми е продиктувал три дълги писма, да се изпратят днес. Такава жилка, а остале без душа. Кашлица го мъчи...
— Да дойда да го прегледам — каза докторът, като си взе феса.
— Не, сега спи... Заръчани са мода да се свика комитетът за довечера и той да се намери на заседанието...
— Не бива, нека лежи!
— Иди го накарай, ти го знаеш каква е глава... Свикай членовете за довечера.
— Добре, ще пратя хабер на членовете.
Бързобегунок си ги гласа си и каза:
— Е, стотезлатни наидоха ли се?
— За пушкители? Наидоха се. Днес ще ги имаме.
— Браво бе, Соколов, бабанкаси! — изкрещя фотографът.
— Мълчи!
— Ах, откога имаш такава кама? — извика Бързобегунок, като измъкна изпод жилетана докторалтска вотооръжие и заигра с нея из въздуха.
— Иван Маджарът ми я направи... Сега поръчките у него ваят...
Хубаво нещо, нали?
Бързобегунок се взираше в някакви слова, изработени на ножа.
— С. или С. Какво значат тия букви?
— Отгадай!
— Соколови или Стефчов? — попита усмихнат Бързобегунок.
— Свобода или смърт! — каза на търтено докторът, у когото споменуването на Стефчоваразбуди неприятно чувство. После прибави: — Сега Стефчов-Мефчови други подобни безобразия на достаят, любезни приятели... Ние нямаме време да мислим за Стефчова, нито за лични капризи или оскърбления... Който отива да убие тигъра, презира червяка... Ти трябва да знаеш, че аз съм забравил всичко... Който подига революция, всичко забравя...
Бързобегунок го изгледа лукаво.
Явно беше, по раздражението му, че докторът нито беше забравил,

нито можеше да забравить лесно. Ударът, който беше нанесен на сърцето му или на егоизма му, беше твърдесилен. Трескалото занятие с приготвянето на бунта за тия времена беше бележките от раната, която все зееше. Тя поглъщащо и обзирало му съществото го зашеметяваха. Той намираше в този вид опиянение едно средство да бъде нечувствителен към нравствената болка, както пияницата го намира във виното. Но колкото настаяха трезните минути, минутите на размислеността, горките мисли като съскливи змии се разбуждаха в душата и жилаха, жилаха немилостиво.

Но Кандовото появяване в двора на край на неловкия разговор отвлича вниманието на доктора.

— Що за птица е неговата милост? — попита Бързобегунек.

— Кандов — руски студент.

— Знам, но що за човек е?

— Философ, дипломат, социалист, нихилист... и кой дявол го знае още какво... С една реч, болен е тука...

И Соколов тури пръст на челото си...

— Та не приемали да вземе участие в народното дело?

— Не, що му трябвало? Види се, ще ходи в Русия, да си вземе диплома — каза сърдито докторът.

— Ах, тия учени гарги! Не мога да ги търпя! — извика Бързобегунек...

— Видишли някоя от тях с диплома, ти я вече отпиши от човешината... Там народи свободане трябва... Дай им рахатец, женица, къщица и благоразумие! Зер, за това ли са гнили гърдите си години, та да дойдат в България да бунтовствуват да търсят със свещ Диарбекири или въжетоси?

...

— Бързобегунек, това не е право, виж, ти сам имаш диплома!

— Аз? Пазил ме бог!

— Истина, и Бойчоня мащетакованещо... — каза докторът.

— Ако да имаш диплома, и аз щях да бъда такава магаре... И ти, например, да беше приел докторския си атестат от някой медицински факултет, а не в албанските баири, щеше да мислиш да правиш пари, а не бунтове...

В този миг студентът влезе в коридора. Бързобегунек бързо окачи

подвезката на врата, увря си ръката в нея, защото стъпките на студентите се чуваха до вратата.

— Хъ, щях да забравя, дай сулфатоза Каблешкова.

Току-що докторът му подаде праха, вратата се почука.

— Антре! — извика докторът.

Кандов влезе. Ярослав Бързобегу не му се поклони учтиво и излезе. Кандов нищо забележи, тъй беше съсредоточен.

Кандов беше облечен в добре закопчано тъмно зелено сако, поизжулено вече, и обут в панталони от подобен цвят, твърдетесни и залепени на кълките. Високият ален фес зле хармонираше с мургавото му бледно лице, покрито с някаква тъга и съсредоточеност, с някаква меланхолия, която се отразяваше в мечтателния му поглед. Познаваше, че тоя момък крие в душата си някакви мисли мъка, която не можеше да победи, нито да сподели с другия. От няколко време той съвсем бе станал саможив.

По поканата на докторатой седна на един стол в стаята. Соколов седна на кревата, доста позачуден от това неочигледно посещение.

— Как сте със здравието, господин Кандов? — попита Соколов, като помисли, че студентът е нездравнещо. И той изгледа внимателно мъховитото му сухо лице.

— Слава богу, добресъм — отговори Кандов късо, почти машинално. По оживлението на погледа му сега и по игрането на жилите по челото му явно беше, че някоя друга причина, и важна, го водеше тук.

— Драго ми е, личи си, че сте се съвършено поправили.

— Да, поправих се, добресъм.

— Значи, ще пътувате пак за Русия?

— Не, отказах се.

— Съвършено?

— Завсегда, аз оставам тук — каза Кандов с глух глас.

Докторът го изгледа зачудено и полуиронично. Тоя поглед като че искаше да каже: „Защо ли си не вървиш, байно, на школото и при философите? Тук е всичко пожар: няма работа тук.“

Възцарисе кратко мълчание.

— Може да желаш да постъпиш учител? — попита докторът с

презрителноучастие.

Кандовслабосе зачервии вместоотговорпопитарязко:

— ГосподинСоколов, когакомитетътще има заседание?

Този дързъквъпроспаразидоктора.

— Какъвкомитет? — попитатойс видана човек, койтонищоне разбира.

Кандовсе изчервиоще по-силнои каза с напрежение:

— Комитетътваш, не крийте, аз зная всичко... и кои са в него, и де заседавате... Всичко, не крийтеот мене...

— Чудно, как знаететолковаработи, когатосе не интересувате... Но некакажем, че е... Каквоискатеда кажетес това? — попита докторът, като опряв негоупорити предизвикателенпоглед.

— Аз ви питах: скороли ще иматезаседание? — повториКандов решително.

— Да, довечера, господине! — отговори докторътсъс същиятон.

— Вие сте председател, нали?

— Да!

— Аз идада ви моляеднонещо.

— Какво, господине?

— Аз ви моляда ме предложитеза член.

Гласътна студентатреперешеот възнение.

Докторътостанаслисан: той не бешеприготвенза подобнаизненада отстранана Кандова.

— Как тъй, Кандов?

— Простокатобългарин... исками аз да работя.

Соколовскогна.

— Дай, братко, ръницата! — И той го стиснагорещои целунапо устата; послеприбави: — С радост, с голямарадост, господинКандов, всичкище ви видимв кръгаси... Такивашиликатовас е грохотада стоят настрана... Борбатанащаще бъдевелика... Отечествотони призовава... Всички, всичкинекабъдем... Чести славанатебе, Кандов! Как ще се зачудят приятелите, като им кажа!... Дай, братко, ръницата!...

— Благодаря, докторе — казаразчувствуванстудентът, — и ще видите, че Кандовнямада бъдеизлишен...

— О! Знам, знам!... Защо не прие още когато Огнянов ти предлагаше?
... Ах, сърцето ми се къса от жалост... Моят нещастен Бойчо! Защо не умрях аз, та той да живее, ще да разпали народа със словото си и с примера си!...
Знаеш ли, Кандов? Той беше истински герой, велика душа!... Ах, страшно
ще отмъстим за кръвта му!... За едно — сто! Ще разплачем майките им на
тия варвари!

— Отмъщение, да! — отговори Кандов. — Това е едничко чувство,
което движи и менета минута... Така валичността като Огнянов не може да
се прости на убиеца.

— Отмъщение, и страшно! — извика докторът.

— Довечерали ще се събере комитетът?

— Да, у бай Мичови; ние ще идем заедно...

— Щом ме приемат, аз ще направя едно предложение.

— Какво?

— Да се убие убиецът на Огнянова!

— Той не е само един, приятелю... Те са няколко... и де ще ги
търсим?... Па ако питаш, то е цялото турско царство...

— Според мене един е виновникът само!

Докторът го погледна зачудено.

— Един, и той е при нас...

— При нас?

— Да, правят виновник на смъртта му.

— Ах, бай Кандов, стрували трудаси... да отмъщаваш на един
идиот... Мунчо е лишен от съзнание. Тоя нещастник сам не е отбирал, че
прави предателство... Той така беше привързан към Бойча... Остави,
остави...

Кандов пламна. Соколовото убеждение го обиди.

— Заблуждение, господин Соколов! Заблуждение! Кой ви говори за
Мунча?

— А за кого говорите?

— За Стефчова!

— Стефчов! — извика докторът поразен.

— Стефчов! Той е предателят! Аз знам най-положително.

— Ах, тоя мръсник!... И аз него подозирах най-напред!

— Аз знам положително, че той е издал всичко на турците!... Мунчо е съвършено невинен... Вие всички сте прибързали да вините него... Стефчов е съветвал властта още същата нощ, когато го опозориха, да копаят при воденицата; той е открил метона Огнянова чрез подлостта на Мердевенджиева... Той е извършил всичките престъпления и немусе дължат всичките нещастия... Аз знам вече подробно всичката тая тъмна история, и от най-достоверен извор.

— Ах, тоя сатанински син!

От няколко минути Кандов постоянно нарастваше предпочитена на Соколова. Той оста още по-силно покъртен, когато видя готовността му да убива Стефчова, противника на светото дело, и се напаша на такъв кървав подвиг и страшен риск, за да засвидетелства предаността си на идеята, която и той прегръщаше сега. Такава горещина у всекиго друг игоби се показала подозрителна; но у Кандовата беше искрена и това ясно се познаваше по безпокойния огън на погледа му и по нервозния трепет, който играеше по вдъхновеното му сега лице.

Соколов погледна няколко време в очите на Кандова, па скокна и каза:

— Потрай, ще пратим тоя мръсник на дяволите... Тая вечер комитетът ще реши...

— Добре — каза глухо Кандов.

— Ах, иде! — извика Соколов, като видя, че се задава едно хубаво и белолико момче, облечено доста прилично във френски дрехи.

Видисе, че докторът него очакваше, защото се развълнува при появеният му.

— Някой болен е тоз? — попита студентът.

— Да, пардон! — каза докторът и изскокна из вратата.

Когато се завърна, лицето на доктора грееше от задоволство.

— Кой беше неговата милост? — попита Кандов, като изглеждаше в гърба момчето, което си отиваше.

— Пенчо Диамандиев, дошъл си е тия дни от Габровската гимназия.

— Как, шурейна подлеца Стефчова и син на изедника Юрдана? — попита Кандов. — Вие сте приятели с него?

— Приятели не сме, но сме повеченещо от приятели и братя: ние сме другари, той е член на комитета.

III. Два полюса

ЧорбаджиЮрданстареешя отслабвашебързо. Еднагастрическа болка, която го бе държала много време на леглото, отразисе още по-силно на характера му и го направи по-раздражителен и нетърпелив.

Тая заран беше хубаво време, той беше ходил да се разходи до градината, която имаше на края на града. Тая градина, широка и обиколена със здравизидове и насаденас хубави овошки и цветя, плувнала в прясна зеленина, подействува добре на болния старец, неизлизал от давна из къщи. Прохладният чист въздух и пролетното слънце го съживиха. Той по-бодро вече пристъпваше, като се връщаше дома. Но тъкмо кога пристигна до дома на Генка Гинкин, зетя си, той почувствува слабост, краката му премаляха. Той се отби у зетя си.

На двора Генко Гинкин, още по-издребнял, спарушени изгубен, носеше пелена на детената на ръцете си, което крещеше, и го коткаше и люшкаше като кърмачка на гърдите си.

Юрдан се запъти към постанотос китенико дърчена двора и седна тежко, като каза на мусено:

— Бре, женкеря, ти ли пазиш детето? Къдее оная?

Юрдан разбираше под думата „оная“ дъщеря си.

Генко се смути — защото с муцаването беше неговото нормално състояние — и избъбра заплетено:

— Тя си има работа, та аз държа Юрданча... тя ми рече да го държа и да го понося... тя си има работа...

— Не давали ти да й носиши хурката? — попитас презрителна усмивка Юрдан... — Гиномари, я сварие едно кафе! — викна той, без да види къдее Гина.

— Тя меси, меси... тя има работа, дядо... та затова аз държа детето... Кафе, кафе... аз да ти направя, ей сега и да, ей. Знам де е кутията с кафето и шекеря — избъбра Генко, като остави Юрданча на коленете на дядо си и се изгуби.

Пелената се разписка още по-силно. Юрдан се разсърди. Той сложи

в къта на одърчето неприятния пискун, стана прави се развика:

— Бре, къде се дяхахте, бре! Тук човек ли има или магаре!... Гино мари, Гино!

— Тате, добре дошъл! Каква е работата, добрели си? Здравли си? Виж какво е хубаво времето, добреси поизлязъл! — обади се така Гинка от прага, весела и засмяна.

Тя беше се препасала със синя престилка, ръцете ѝ възпретнати до лактите, зелената кърпана главата ѝ тикната назад и красивото ѝ лице щедро напудрено с брашно. Тя така беше доста интересна и наумяваше някои битови образи от фламандската школа.

— Какво правиш? Какво ми разправя оня женкеря? Какво си се така набелила като воден чарка? Едно кафе няма кой да направитук! — бърбещ старецът я досаной повелително.

— Ти прощавай, тате, хванах се и аз на работа... Сега ще ти направя кафенце... Генко! Къде се запиля? Вземи Юрданча и го занеси в люлката, давного приспиш!

— Какво работиш? Какво месиш?

— Меся, меся... трябва да се меси... и ние не смена гробкамък, я? Благородни българи сме... — каза така Гинка и се изсмяката.

— Какви българи? Какво месиш? — попита на мръщено бащай.

— Пексимет, тате!

— Пексимет?

— Амиче! Нали трябва?

— За каквони трябва пексимет? На баня ли ще ходите? Или каква е тая слободия?

Вместо отговорка Гинка се изкикоти. Юрданя изгледа съвсем навъсено. Той не можеше да търпи този постоянен безпричинен смях на дъщеря си, която по веселия си характер беше свършена противоположност на неговия холерически темперамент.

Тя се приближи до него и му каза ниско:

— Кой ти мисли сега за баня? Ами ние за друго готвим пексиметя: той трябва за юнаците.

Юрданя гледаше слисан.

— За какви юнаци?

— Ами за българските юнаци, тате, кога идат в Балкана.

— За какви юнаци дрънкаш мари? — попита Юрдан, все повече и повече зачуден.

Гинка се приближило по-близко и каза:

— За въстанието... Комитетът нали заръчва?

И тя се пак изсмя с глас.

Юрдан подскочи на мястото си. Той не вярваше ушите си.

— Какво въстание мари? Какъв комитет? За бунт ли?

— За бунт, бунт!... Не съм вече ние тоя крастав султана да ни заповядва — отговори така Гинка дръзновено, но изведнаж отскочи настрана, защото баща ѝ махна с чибук а да я удари.

Побледнял, разтреперан като листо от гняв, той се развика с всичкия глас, който имаше:

— Мари, магарска дъщеря, мари, въртоглава куфалнице, и ти ли ще правиш бунт? Няма ли за тебе хурка и игла, ами си тръгнала по ума на хайдутаците и не храни майковците, за да ги хранят тиш пексимет?... Нямашли очи и срам, лудетино!... И тя не щяла султана, видители? Кучка една!... Каквоти е сторил султанът? Детели ти взема, или нещото настъпи? Зарязаласи къщата и детето и отишла да сваля султана!... Какво гледаш бе, папуняк, и ти ли си на нейния ум, и ти ли ще ходиш под байрак?... — обърна се свирепо Юрдан към Генка, който гледаше уплашено при вратата.

Генко Гинкини избъбранещо се скри пак в стаята. Там Гинка се преоблачаше набързо, защото видя, че бащиният вик привличаше любопитнина вратнята. Като видя Генка, тя грабна чехъла и го запуха по врата.

— Поразенико, защо обади, че ме ся пексимет?

Но Генко; с гордо съзнание на своето мъжко достойнство, не удостои женаси с никакъв отговор, а храбро се втурна в другата соба и заметна вратата хубаво. Като туритая преграда между своя гръби чехъла на жена си, той протестира язвително:

— Ударисега, ако можеш!... Аз съм твой мъж и ти ми си жена!...
Удряй сега, да те видя!

Но така Гинка го вече не чуваше. Тя беше излязла на двора, защото

бащай беше излязъл на улицата сърдити разтреперан.

Когато стигна у тях си, той се беше тървезамерил. Той измина двора, като пъшкаше обезсилен, и седна на първото стъпало на стълбата, която отиваше за горния кат.

Чорбаджи Юрдан страшно беше възмутен. Истина, макар дълго време затворен в къщи, но и до неговите уши бе стигнал нещо. Тайната за едно близкостъпание беше станала евтина и бяха чули даже и глухите. То се готвеше някъде, където Панагюрище, зад гори и планини, както беше разбрал Юрдан, и следователно огънят беше далеч от неговата черга. Сега, от пернатата си дъщеря той разбра, че дори и Бяла черква се е запушила, „Какво правят турците, джанъм? Слепили са, глухили са, та не сещат, че се копае лахъм под царщината?“ — думаше си той.

От дясната му страна се чуха детински гласове. Те излязоха из едно прозорче, малко по-високо от главата му, из което влазеше виделов килерчето. Юрдан стана да се изкачи по стълбите. На третото стъпало той машинално се спря и погледна в прозорчето. Тогава той видя, че и двамата му маловъзрастни сина, от които го лемият, имаше едватринадесет години, стояха пред огнището, пълно с жарава, и вършеха нещо там. Те бяха тъй записани в делото си, щото не забележиха главата на баща си, че се мярнала в прозорчето.

Едно от момчетата беше на огъня тиганче и с голямо внимание надничаше над онова, което се вареше или пържеше вътре. Другото с нож изрязваше и изглаждаше някакви лъскавити опки, които стояха на куп пред него. Това не беше друго, а лени куршуми; а в тиганчето се топеше оловото, от което ги лееха в калпа.

— Харсъзи! Магарета! — изкрещя побеснял Юрдан, като позна какво се занимаваха синовите му, и той се повърна назад с издигнат чибук.

Синовите заряха лабораториум си, изхвъркнаха като вятър из килерчето и се изгубиха на улицата.

— Хайдуци! Кръвопийци! Изгори къщи! Проклетници проклети! И те бунт готвят! — викаше Юрдан, като се покачваше бързо по стълбите, защото яростта галванизираше краката му.

Горена чардакът ой срещна жена си.

— Доне! Не си ли и ти в тайфата? — попитая той с грозен поглед...

— Всичкатами челяд полудяла!... Ще ме направитена пепел!... Ще изгоритедушатами на старигодини!...

И той лъхтешеи насилапоемаше.

Женаму го гледашепрехласната.

— Пенчо! Пенчо! — завикатой. — Къдесе е дянал? Да питаменего каквоправи... Когатомалкителяят куршуми, той трябвапък топоведалее... Чапкънис чапкъни...

— Нямаго — обади се женаму, — отидена К.

— За какъв дявол отидена К.?

— Можеби до табака, да му занесототелири.

— До Тосунбея? Той утре трябваше да иде, маскарата!... Как тъй тръгва, без да се обади!...

И чорбаджи Юрдансе запъти към писалището. Той го отвори бързо и разтършува бързо из чекмеджетой и измеждутефтеритеи книжата. Но група не намери. В местонего измъкна изпод хартиите един великолепен револвер-лефуше.

— Отдее тоя пищов? Чий е тоя пищов? Кой бърникав масатами? Аз търся груп — намирам револвер!

— Че кой бъркатук освентебе и Пенчо? — обясни женаму.

— Ах, тоя магарски син! Ах, тоя вагабонтин! Няма да станечовек!...

Ето го и той царски противник! Ето го бунтовник!... Не ще дума, той е турил малките соплковци да лаят куршуми... Всичките на работавече! Всичките си плетат въжето!... Та какъв е тоя маскарлък, джанъм! И котките ми варънджаще станат бунтовници, ако тъй отива... Кириак дойдели?

— Тука е, връзваденковете...

Юрдансе запъти тичешката към стаята, дето беше Стефчов.

IV. Тъсти зет

Стефчов, който беше съдружник на дядаси, връзваше помощта на двамаработника денковес гайтан, които щяха да изпращат за джумайския панаир, който бива на връх Гергевден. Той беше хвърлил сетрето и феса, за да може по-лесно да работи; лицето му, зачервено сега от упражнението,

запазваше пак своето противно изражение на душевна сухота, безцветности коравина.

До прозорецта стоеше Лалка, жена му, облечена скромно в синкава рокля, и пришиваше платнени марки въз свързаните вече денкове. Не можеше да забележи човек по нейното спокойно и бяло лице, разцъфтяло и добило повечестепеност, че тя е нещастна в това съпружество, станала не по нейна воля. Простодушна, неопитна, без никакъв романтичен подква на духа, която нямаше от деда възприем в тая деспотическа среда, дето се беше възпитавала, тя отиде с мъка и със скрити сълзи под венчилото. Но времето й дойде на помощ, както бива повечесто в подобни случаи: тя привикна и се помири с новото си положение. Тя Стефчоване обичаше, нито беше възможно да го обикне, но тя му се покоряваше и му се боеше. И той не искаше повече от нея. В замяна на сърцето й, за което той твърдене бе се домогвал, той печелеше богато наследство, той ставаше пряк наследник на Юрдана Диамандиев. Той беше доволен.

Той изпусна възето, което дърпаше; за да пристяга денка, а Лалка — иглата, когато видяха Юрдана, че влезе страшно бледен и разтреперан, с бурни бръчки по челото.

— Е, Кириак? — извика той още от вратата. — Както се види, аз и ти само остана метука верни хора на царя! В къщи и котетата варят джастанали са бунтовници, купуват револвери и леят куршуми... Огън пожар се готви, а ние сме седнали да готвим стока за панаира. Аз като съм болен, барети нали видиши, слуша какво, ами да тръшка метолкова пар в стока, когато са настали такива хайдушки времена...

Двамата работници излязоха на пръсти. Стефчов го гледаше с маян.

— Какво гледаш бе, простако? — изкрещя Юрдан. — Аз ти казвам, че и моята челяде молепсал комитаджийството, челядта на Юрдан чорбаджи, най-верния царски човек, у когото слазят каймаками и паши... Та какво остава за другите, за простия народ! Няколко чапкьни правят комитет тука, подносани, и ние зяпаме като будали!

И чорбаджи Юрдан разказа повече и повече, растящ гняв от открытията, които направи днес.

— Аз току-що се тъкмях днес да ида при бея — каза Стефчов. — те се сбират в градината у Бейзадето, нека ги хванати турят на изпит. С двесте

тоягище изкажати майчинотоси мляко... Аз още по-рано трябваше да туря край на тая мръснишка пропаганда против държавата... Който не е благодарентука от правителството, нека иде в Московията на даскал Климента, а не да туря огън в къщятани.

Стефчов отвори вратата и пошушна нещонакому.

— Ти знаеш ли кои са тези магарета? — попита дядому.

— Главните Соколов! — каза Стефчов, като хвърли крадешком поглед на Лалка, и лицетому се изкриви от злоба. В тая злоба против докторасе мешаше и затаена, парлива като жив въглен ревност. Това окаменялось ръце беше достъпно за любовта само в това й некрасиво проявление.

— Все тоя ли поразеник?

Стефчовotideи взе да бърка в джобана сетретоси.

Юрданго гледаше ожително.

— Ето едно писмо, което вчерана мерих на улицата, току до вашата къща.

— Какво е това писмо?

— Подписано от Соколова... праща го в Панагюрище, видисе, на други подобни вабонти.

— И какви маскартъци пише? Плен, огън, пожар, нали?

— Съвсем други работи, уж невинни, пише вътре, но аз се заклевам, че под тях друго се разбира — каза Стефчов, като разгръщаше пак писмото. — Но Заманов ще го проникне и разтълкува; той е такъв копой, дете от сто уврата място подушва бунтовника.

В това време Лалка беше пребледняла. Тя се полека измъкна из стаята и слеза долу при майкаси.

— Каквоти е, Лало? — я попита майкай.

— Нищо не ми е, мале — казатя със слаб глас и седна, като подпря глава с ръцетеси.

Майкай, заетас пърженена манджата, не обърна вече внимание на дъщеряси. Тя сама беше твърде раздразнена и като бъркаше силно с лъжицата в тигана, тя кълнеше си новетеси:

— Да ги прокъса! Да ги изтръшка всичките, дете ще уморят баща си без време!... Едвам се е подигнал, ето сега ще му припадне. Да им опустее

въстанието! Отдека тъй пощръкляха и побесняха всички? Па и Гина, лудетината, та дори куфоглавият Генко, и те с пексимет ще ги хранят, чапкъните! Да ги задавешемакар!

Влезнакака Гинка. Тогава Юрданица стовари гневаси на нея.

— Защо толкова гняв, мамо? Ти трябва още да се радваш...

Чорбаджийките трябва да дават пример още...

— Гино, млък! — изкрещя майкай. — Аз тебете не слушам, ти си луда!

— Не съм луда, ами съм народна българка! — отговори разпалено кака Гинка.

— Народна българка? Затова ли биеш мъжаси ката ден!

— Бия го, че ми е мой стопанин, то друга политика: вътрешна политика.

— Ух, лудетино, ти по ли искаш да си българка от бащаси? Да знае той, че ти четеш вестниците от Соколова, ще ти опуха праха, не гледай, че си четирийсетгодишна жена уряга...

— Мале, лъжеш като катунарка!... Аз по Коледа подкарах трийсети втората си година. Аз по`зная колко години съм!

Но тоя диалог биде прекъснат от слугинята.

— Како Доне, ела, че на дядо Юрдана прилоша — казатя уплашена.

— На, ето сега! Ух, боже господи — извика Юрданица и бързешката излезе да иде при мъжаси, като зарязат иганана огъня.

Още като се качуваше по стълбите, тя зачу раздирателните викове на Юрдана, когото беше хванал коликът. Тя го заварив горнята стая, че се превиваше и тръшкаше на земята от неизразими страдания, които усещаше в червата. Лицето му се беше обезобразило и посиняло; жестоки и отчаяни писъци излязяха из гърдитена стареца, без да му облекчат страданието; те пълнеха с ужас сърцата на всички домашни и се чуваха на улицата.

Пратиха бързо Янелияте дного от работниците, но той се завърна и каза, че не го намерил, понеже отишъл на К. Тогава прибягнаха към домашни лекарства. Ни компреси, ни разтривания, ни локмаруху, ни щоне помагаше на болния. Той се виеше и се свиваше на кълбо, или пък се мятеше от едно място на друго.

Юрданица се възчуди как вода прави.

— Да повика медоторСоколовамигар?— обърна се тя
въпросително към страдающия.

Стефчовй избърбане щос не одобрителен вид.

— По-ланиго повика хедин път сама и помогна— каза Юрданица; па
се обърна към мъжаси: — Юрдане, да повика медотора.

Юрданнаправи отрицателен знак с пръстаси и пак продължи да пищи.

— Чувашли, аз ще пратя за докторСоколова?— попита по-
внушително Юрданица.

— Не го ща... — изхленчи старецът.

— Ти го не щеш, но аз те не слушам— каза решително Юрданица; па
се обърна към работника: — Чоно, иди повикай докторСоколова, скоро!

Чоно тръгна към вратата, но току-що стъпина прага, той биде попарен
от страшния вик на Юрдана, който приличаше на плач.

— Не го викайте мари!... Не щатоз чапкънин, хайдутин...

Юрданица погледна отчаяно.

— Ами да умрешли искаш?— извикатя.

— Да умра!... Махайтесе, проклетници!... — изрева старецът.

След два часа кризата полека-лека се уталожи.

Когато видя, че на дядаму по олекна, Стефчов се облече бързо да
оти дена конака. Валеше дъжд. На стълбите той срещна едно дребно човече.

— Е? — попитатой. — Видяли хубаво?

— Там са, у Бейзадето.

— В градината пак?

— Не, дъждовное, в зимника са... Извардихги... И аз съм дявол...

Тоя човек беше бившият карнарскиханджия Рачко...

Той сега слугуваше у Юрдана на надница и заедно с това
шпионствуваше на зетя му.

— Донесми омбрелата.

След една минута Стефчов излязаше из вратната бързешката.

Лалка от вратата чу разговора. Тя изгледас някакъв странен, зачудени
уплашен поглед към мъжаси. Па бързосе покачи по стълбите и се изгуби в една
стая.

У. Предателство

Когато Стефчов влезе при нея, той заваритам самоедно лице:
Заманова.

Те играехана табла.

Заманов беше официален шпионин на турската власт и приемаше заплащане от пловдивския конак. Той беше човек на четирийсети пет години, но стоеше по-стар. Голямото му сухо, черно лице, дето светеха мътно двечерни подвижниочи, беше покрито с преждевременни бръчки и имаше изражение противно и злоещо. Мустаците му, късо подстригани, бяха силно прошарени, както и косата му, която изхвъркаше мазна и несчесана отзади, изпод кирливия му фес, а предната част на лобата му беше плешива. Той беше облечен в шаячено мораво сетре, отдавна износено вече, на което черната сукнена яка отвратително лъскаше от мас. Високи строен, той обикновено ходеше с наведена глава, като че клюмнала под тежестта на общото презрение. Върху цялата фигура на тоя човек стоеше печатът на бедността и цинизма. Обикновенотой живееше в Пловдив и често правеше забикалки и по околните паланки. Той беше родом от Бяла черква и познаваше всичките, но и него познаваха всички. До хаждането му по това време тука смути всекиго, който имаше причина да се смущава. Очевидно, той идеше тука с някаква мрачна мисия. Присъствието му вдъхваше страх и отвращение и той чувствуваше това и никак не се отидеше. Той срещаше безочлив и самоуверено презрителни погледи, като че искаше да каже: „Какво се чудите? Занаят като всеки занаят: и аз трябва да живея!“ Той беше се срещнал вече с няколко първенци и беше искал пари на заем. Разбирасе, никой не отказана такъв честен длъжник и любезен съгражданин. Вероятно, той знаеше вече какво се готвеше в Бяла черква и с една сатанинска усмивка питаше, когото младеж срещнеше: „Как отива въоружението?“ И за да увеличи още повече смущението на попитания, той прибавяше ниско: „Нищо няма да направите.“ И го оставяше попарен на улицата. Горещо-долу завчера беше казал такова неща на председателя на комитета. Тая му злоеща откровеност и досадливост правеше да пуснее улицата, дето той минаваше.

Ето защо лицето на Стефчов светна от удоволствие, когато заваритоя могъществен съюзнику бея. Той ги поздрави усмихнато и свойски седна

да гледа играта, като стисна ръката на Заманова.

Старият бей, облечен в черното си закованосетре, продължаваше твърде внимателно играта, като поздравимълком Стефчова. Когато се свърши партията, Стефчов пристъпи изведнъж към целта си. Той разказа по-тънко на бея всичките подробности, които мълвата беше донесла до слуха му, за революционното кипение, което беше обхванало и Бяла черква.

Бея ти той беше позачул за такова мърданена раите, но той го считаше твърде несериозно и детинска работа и благодушествуваше, както всички турски властитогава.

Той сега остана поразен от величината на злото, като Стефчов сне маската от очите му. Той се обърна въпросително и строго към Заманова:

— Христаките фенди, ние играем на табла с тебе, а около нас се пуши!

— Аз съм дошъл тука само няколко деня става, но знам всичкото ва, и по-добре от Кириака — каза Заманов.

— Знаеши не ми обаждаш?... Хубаво служи на царя! — извика беят твърде недоволен. — Челебият се показва по-верен стълп на престола.

— Длъжност ми е, бей ефендим.

Едър пот изби по челото на Заманова. Той каза нервно:

— Тукако е едно, по другиместе сто... Тукако се пуши сламка, къде Панагюрско се пуши цял сламеник, и високото царско правителство не е ни глухо, ни сляпо... То видят оная пушеки мирува. То има своите причини за това... Ще бъде грешка ние първи да дигаме тука врявата и да се компрометираме за един път само. Това, дето виждаме в Бяла черква, то е сянката само на пушека, който другаде се издига до облаците... Моето мнение е да се не бърза и да се чака внимателно.

Тия думи угоди на бея, защото отговаря на неговата наклонност за спокойствие и страх от отговорност.

Стефчов забележито ва и се ядоса. Той разбра, че Заманов с такова хитро обяснение искаше да укрие своята немарливост и слабоусърдие към интересите на държавата.

— Христаките фенди няма тук ни фамилия, ни интереси, ни една скъсана черга негова, та философствува — каза той с жлъчка. — Ако утре пламне нещо, какво губи той?

— Протестирам, господине! — извика Заманов ядосан и побледнял.

— Имаш право, Кириак, аз тез керати и ще ги извържа! — изкряска боят.

Стефчов изгледа победоносно.

— И аз сега, като размислих, дойдох на това мнение... Нека се изловят тия магарета! — каза Заманов след малко с внезапно озлобление на лицето.

— Дето се вика, съгласни сме? — каза боят и въздъхна.

— Да се изловят оцетая вечер! — каза Заманов.

— Дека са събрани? — попита боят.

— У Мича Бейза дето.

— У Бейза дето?... Разбирам сега. Който е по московецот московците, не може да бъде царски приятел... Кой им е главатарят?

— Доктор Соколов — отговори Стефчов.

— Соколов пак? Той ли е сега на място консула?

— Той, бей ефендим, само че консуловото беше и играчка пред работитена Соколова.

— Други кои са?

— Изпъдените учители и неколцина оцет чапкъни.

Боят погледна на часовника си.

— Сегата мли са? — попита той.

— В зимника, сега. Обикновените се събират в градината, когато е хубаво времето... Там плюскат ракия и комитетствуват.

— Ами как мислиш?

— Те излизат всякога в тъмно от Мичови. Като излязат, да ги загатят за птиетата и подкарат купом на конака.

— Това не е добро — каза Заманов; — вие ще хванете самотях, без никакво доказателство, и те ще могат да отказват всичко. Затова трябва да се нападна Мичови, у стаята, гдето заседават, на мястото на престъплението, тъй да се каже. Да се хванат с книгата, протоколите и с различни документи... Тогава чиста работа: черно на бяло... Няма не знам, не чух, не видях. Аз сам ще им направя първия изпит.

Тоя съвет се харесана бей. И Стефчов сам биде възхитен от тая мисъл. Шпионинът сега стоеше пред него на всичката си висота. Досетливостта на Заманов се равняваше съсърдията му.

— Самото ва да стане, като се смръкне — допълни Заманов; — тъмнината е нужна за подобни нападения.

— Решено — каза бейт тържествено и изпляска с ръце.

Появие едно заптие.

— Тук ли е он башият?

— Шерифага ще се върне скоро.

— Щом се върне, при мене! — заповяда бейт. Заптието излезе.

— Ах, забравих едно нещо — каза Стефчов, като се обърна към Заманова, които се беше замислил мрачно с дълбоки и безпокойни бръчки на челото, като че те бяха откликнали на мрачните мисли и планове, които трябваше да вълнуват сега дълбочините на душата му.

И Стефчов извади из пазвата си едно писмо и го разгъна.

— Какво е това? — попита Заманов, изтръгнат внезапно от размишления си.

— Едно Соколово писмо за Панагюрище.

— Бре!

— Изпуснал го е, видисе, писмо носецът им... Днес го наидох току пред дядовата къща.

— Какво му е съдържанието? — попита бързешката Заманов, като взе да надниква над писмото.

— Това писмо е написано условно и е адресирано до някой си Лука Нейчев. Той е прост човечец, кундурадгия в Панагюрище, и всяка неделя минава оттука за пазарав К. Но аз съм уверен, че то е за съвсем друго лице, назначено, навярно за панагюрския комитет.

— Каква е тая хартия? — попита бейт любопитно, понеже го въреха по български. Стефчов му обясни.

— Чети, чети, да видим — каза бейт, като наостри уши.

Стефчов прочете следующитередове:

„Бай Лука!

Надявам се, че сте живи и здрави, къщи и жени, и не боледувате вече; но вие продължавайте да й давате още от хаповете, които имате от мене. Как отива алтъш-вериша по вас? Не съм те видял от две недели, да минеш оттука, мисля, че не е по причината на здравето. Когато тръгнеш за насам,

купи ми от Янаковата спicerия за десет гроша „белладона“, че ми се е привършила.

Много здравена домашните.

Соколов“

— Наистина, това писмо е условно — забележи Заманов.

— Преведи го сега на турски — заповяда бейт.

— Ако питаш, то казванищо е много, както искаш да го разбереш — каза Стефчов към бейа, па захвана да превежда.

— Чакай — спря го бейт още в началото, — тука под „хапове“ трябва да разбираме куршуми!

— Може да е куршуми — забележи Заманов.

Бейт пухна един облак дим из устата си с горделиво и самодоволно изражение по лицето, като напрегна пак слух.

Стефчов продължи нататък.

— Чакай — спря той пак Стефчова, — той пита за алъш-вериш? Разбрах, сиреч пита: как отиват приготовленията? Не смете толкова говеда.

И бейт смигна знаменателно на Заманова, като че искаше да му каже с това мигане: „Не гледай ти Хюсни бей, че е стар, хитра ли сица е той и не можени кой го прода.“

Стефчов продължи нататък. Когато дойде до думите: „мисля, че не е по причината за здравето“, той спря пак Стефчова и се обърна към Заманова допитвателно:

— Христаките фенди, тука, дето споменува болести за здравие, това малкото мноиде. Ти как тълкуваштия думи?

— Аз мисля, че под болест трябва да се разбира здраве, а под здраве — болест — отговори шпионинът важно.

Бейт се замисли. Той прие вид на човек, който е разбрал напълно всичкото значение на тоя дълбоко умен отговор.

— Улови се работата — продуматой тържествующ.

Когато Кириако подкачи четенето пак и дойде до думата „белладона“, бейт го прекъсна и изкреска весело:

— Ох, тука му е турил нокта, казал си го е право: Дебела Бона — и тя е вътре!... Аз колчем я срещната биволица, че минува, все ми казва нещо

на ума, че у тая жена има много дяволи и че мисли душманът кна царщината!

Думитена бея се касае хадо шейсети пет годишната дебели баба Бона, която не пропускашени сутрин, ни вечер да не иде на черкова и минуваше все край конака.

Стефчови Заманов се усмихнаха. Те обясниха на бея, че тука думата е за един цвят, който служи за лек.

— Чети, чети още — каза беят позасрамен.

Стефчов продължи:

— „Много здравена домашните. Соколов“. Свършва се.

Бейти звика:

— Много здравена _домашните_! Разбрасе!... С една дума, това писмо от първото слово до последното миришена комитаджилък.

— Но от него нищо свързано не може да се извади — забележи Стефчов недоволен.

— Тъмно, тъмничко — допълни Заманов.

— Че е тъмно, тъмно — потвърди беят, — но онова, което не разбираме, ще на кара месам докторът да ни го изтъкува.

— Не, любопитно е още сега да знаем смисъла му — каза Заманов, силно вторачен в писмото. — Дай го на мене, аз ще намеря секрета, у мене има един ключ за бунтовнически писма...

И той тури писмото в пазвата си.

— Аферим, Христакие фенди!

Стефчов направи темена, за да си върви.

— Е, решено, нали? — каза той.

— Всичко свършено тая вечер... — потвърди беят. — Иди си спирахат, поздравяй Ордана чорбаджи.

Стефчов излезе с щастлив и сияещ лице от бея. Когато достигна до конашката порта, застигна го и Заманов.

— Ти няма да се губиш тая вечер, нали? Ти ще ръководиш управянето на господата — каза му Стефчов.

— То е едно на ръка, аз поех грижата — отговори шпионинът; — Кириак, дай ми една лирана заем до утре, че ми трябва — прибави той бързо.

Стефчов се навъси мигновено и бръкна в джебаната жилетаси.

— Вземитея две рубли, повеченямам.

Заманов прие парите, па прибави ниско:

— Давай, давай още, че ако пошушна една думана Странджова какви ги ровиш днес, ще изядеш някоя шикалка.

И той се засмя, за да покаже, че това заплашване беше едно нашега.

Стефчов го погледна безпокойно.

— Заманов, ако утре приема известие, че Соколови другарите му са в которника, имашот мене десет лири в кърпавързани! — каза той тържествено.

— Добре. Дай сега още три-четири гроша дребни пари за ядене, за да не развалям рубли тая вечер... Благодаря, с богом!

И Христати хвана една друга улица, за да иде на хана, дето беше слезнал. Кога възвизваше при Хаджи Цачови, той срещна поп Ставри и го спря.

— Благословете, дядо попе! — и той му целуна ръка. — Какво правите? Добре ли сте? Доходът добър ли е сега? Повечели се раждат или повече мрат сега?

— Най-много се венчават! — отговори попецът, засмян с пресилена усмивка, като се дръпна да върви, уплашен от пронизателния поглед на шпионина.

Заманов го задържа за ръката, като го стреляше с очи.

— И времето е за сватба сега, защото утре, вдругиден, може да дойде второ пришествие... — И той смигна на попа знаменително; па изведнъж обърна разговора: — Дядо попе, имаш ли петдесет гроша да ми дадеш в заем до утре, че ми трябват?

Лицето на попа се изкриви.

— У поп париняма, благослови ако щеш!...

И с тоя шеговит отговор попецът се дръпна пак, за да върви.

Заманов го изгледа строго и му каза ниско:

— Дай тука петдесет гроша, че твой Ганчо е секретар в комитета... Една думица ако пошъпна, спукана ви е работата.

Попецът пребледня. Той извади един минци му го остави в ръката, като се сбогуваше.

— Сбогом, дядопопе, не ни забравяй в молитвите си.

— Анатема! — избърбориси попът, като се отдалечаваше.

Дъждът все росеше още.

— Момче, донеси в ръжена малко жаравица, та турити в мангалчето — викаше Замановна слугата, когато влазяше в стаята си.

Слугата го погледна зачудено, като че искаше да му каже:

— Ти какъв си човек, та по това време искаш да се грееш?

— Донес малко жаравица, ти казвам — повтори повелително шпионинът, като снимаше измокреното си сетре.

Слугата донесе в ръжена няколко въглена и ги изсипа в едно мангалче, което извади изпод кревата.

— Иди си сега по работата! — И той замъкна вратата след момчето.

Тогава извади из пазвата си писмото, което бе взел от Стефчова, разгъна го, надвеси го откъде бялата половина над огъня и чака търпеливо. Когато се нагряхаргията, той я издигна, погледна я и по физиономията му се изписа живо любопитство, смесено с удоволствие: хартията, одеялото и бялата, сега беше напълнена с гъсти тъмни жълти редове. Както е знайно, комитетите пишеха писмата си със симпатически мастило и буквите ставаха видими само подир нагриването им. Обикновено на другата им страна написваха разни невинни и незначущи фрази, каквото да измамат властта, в случай че ѝ падне писмото в ръце. За нещастие, както винаги, тайна не може да се запази, щом я знаят повече от двама, и прозорливият Заманов беше научил също.

Писмото, подписано от председателя Соколова, издаваше действията и крое житна комитет в Бяла черква.

След внимателното прочитане на това опасно писмо по грозното лице на Заманова заигра някаква неопределена усмивка. Той извади моливи забележи нещата на празното място, което оставаше под името на председателя.

И бързешката излезе и тръгна по посока на конака.

VI. Една женска душа

Току-що Стефчов излезе днес от дядовиси, за да иде при бея, след него излязаше жена му.

Дъждът, който беше захванал подиробяда, макар и по-ситен сега, още валеше и сочеше да вали до вечерта, защото небето беше се покрило с тежки и гъсти облаци.

Подслонена под омбрелата, тя отиваше бързешката из улицата. Тя беше тъй слисана и смутена, че не отговори на никого от ония, които я поздравиха, нито усещаше, че дъждът, който беше вече полегато, вея и от вятъра, ѝ мокреше цялата дрехна страна до рамото. Тя скоро достигна до мегдана, дето е мъжката черкова, през двора на която се минава в калугерския метох.

Тя едва тогава се запря под една стряха и остана възмущена защо дойде тука — тя беше хванала посока, противоположна на Стефчовата къща. Тя се сети, че отиваше да спаси Соколова от неминуема опасност. Тя се зачуди, че го тъй обичала!... Тя беше се решила на това, без дълго да мисли, без да знае тя сама как, тикната от някаква невидима сила. Тя едвам тука се отрезвима кой и смаяна се замисли как ще помогне. Тя видя колко мъчно беше това. Тя знаеше, че сега Стефчове при бея, комуто предлага да уловят Соколова; знаеше, че Соколове сега у бай Мичана заседание. Но как да му обади за опасността? Да се затече сама до Мичови, уж на гости на жена му и ней да обади работата, беше неудобно, неприлично, почти безумно. В тоя дъжд да иде на гости у Мичовица, когато бяха тъй далечни чуждии мъжът на която беше скран по една съдбас нейния баща, беше нещотвърде унизително и грозно. После, с кои очи да зине да каже на Мичовица, че тя, Стефчова жена, се тъй живо интересува за съдбата на Соколова, млади симпатичен, но лекомислен човек, и е презрял всяко приличие и благовидност, само и само да му бъде полезна!... Притова, не щешели тя неволно да компрометира мъжа си, да го изкара предатели да го опозори?... Защото и да скриеше името му, всеки щеше да се сети, че Стефчов издава жертвите, които тя отива да спаси. Той и така щеше да бъде забележен, че днес бил на конака. Боже, защо е тъй лош?... Всичките мисли минаха като мълния презума. Не, грозно, грозно нещо, невъзможно... А дъждът ставаше още по-силни пороени тя стоеше под стряхата, като в обсада, безсилна, немощна и смаяна. Да можеше поне да

зърнения когото познава, да му каже, да го прати да обади. Но никой не минуваше по тоя час. Дъждът падаше като из ръкав, на чучури. Небето просто шуртеше вода и беше обезлюдило всичките улици, както и широкия мегдан, дето стоеше тя. Тя изпитваше отчаян вид. Тя се видя колкото смешна и нещастна, колкото мъчно да бъде провидение. Тя чувствуваше колкото странно нейното положение сега, запряна по една чужда стряхана улица, когато трябваше да се измъкне на разсрещна, за да влезе в метохата и да иде при леля си. Но не, там няма работа, там няма да намери помощ, не там беше нейният път!... Тя не би могла ни една минута да остане при калугерицата и да слуша нейните празни словеса, когато сърцето ѝ прекипяваше от горчивина и безпокойство. Това Соколова туряше в полуда. В средния скръбен обстоятелства един нещастен самопоуспокояваше: поройният дъжд, който обсаждаше тука, навярно задържах и полицейските хора в конака; тя беше уверена, че Соколова не беше нападнала следователно още оставяше надежда, макар и малка.

Изведнаж радостна мисъл озари ума ѝ. „Да ида у стринини Недковичини — каза си тя; — по техен Таша да пратяха бер.“

Действително, у стрина си Недковица, която живееше наблизо, Лалка можеше свободно да изкаже всичко като на свой човек и да наговори без никакъв страх момчето с деликатната мисия.

И тя остави покрива, който я закриваше, и храбро тръгна напред през дъжда и лапавицата. Тя прегазимътната вода, ненадейно придошла сега голяма, която хвана до средата на пищялите, и продължи пътя си нагоре въз мегдана, блъскана в лицето от силната вейница и дъжда.

Тя се озова в вир-вода у стринини. Стрина ѝ я прие смях, че иде в такова време.

— Ух, ух, как си се измокрила! Къде в такъв дъжд? Свали полката, че си вир-вода! — викаше стрина, която посрещаше пруста.

— Стрино, тука ли е ваш Ташо?

— Че не се е прибрал от зарана... Хайгон, нали го знаеш? Защо ти е?

— Сбогом, стрино — и Лалка си взема пак омбрелата. Тя приличаше на пиян човек.

— Къде, къде? — развика се въздигната стрина.

Лалка изскочи на улицата.

За щастие, дъждът престана, небето се раздрана едно място и слънцето блесна весело пак.

Едната нка, почти невидена сега роса още ръсеше и из утихналия въздух и лъщеше слънцето като исполински прави жици от паяжина. Чудна дъга се изписана небето, като потапяше единия си светлоцветен край в тъмното гърло на планината. Шуместите върхове на дърветата в дворищата се зелнаха сега още по-пресни и по-весели; облаците бързо се разбягваха; светлата лазур на небето се разпростираше победоносно. По улицата се явиха минувачи. Лалка се почувствува сега по-бодра и на сърцето й стана по-леко. Тя дъга, която зарадва небето, вля в нейната душана надежда. Тя с трепетно сърце се взираше във всякого, когото срещнеше, дано познае някой близък човек.

Внезапной дойдена ума Колчо Слепецът, чието самоотвержение бе избавило Огнянова от подобна една опасност.

— Боже, камо да видя сега Колча! — въздъхна си тя, като хвърляше смутен поглед възчуждителней и равнодушни лица, които срещаше.

Случаят, който честоси играе с хората и дава най-странни, нелогични обрати на съдбата им, скапризничии сега: на петдесет разкрача от себе си тя съзря Колча, който полека и пипнешком крачеше на татъкс тояга в една ръка, а в друга с омбрела още разпъната.

Възрадва, развълнувана, тя се отклони от пътя си и тръгна да стигне слепаца. Той се намираше именно на улицата, която отиваше към Бейзадето; навярно, и той отиваше у него, защото Лалка знаеше от Рада, че Колчо имаше свободен вход в заседанието на комитета и никога не пропускаше. Тя бързаше, тя ускоряваше стъпките си все повече и повече и еле не тичаше.

Очитей се бяха втренчили в черното сукнено пардесю на слепаца, твърде дълго за късия му ръст, и възголямата омбрела над главата му. Тя не видеше вече никого от ония, които тя срещаше: ни Бързобегу нека, който я поздравис ляваръка, ни Хаджи Смиона, който я викаше нещо отсреща; тя би срещнала Стефчовасъщи и не би го познала. След две-три минути Лалка беше на два разкрача зад слепаца. Той все вървеше спокойно, с мечтателния вид на слепците. Кога дойдена равнос него, тя се озърна наоколо си: нямаше никой свидетел безпокоителен. Тя продуманиско:

— Колчо, Колчо!

Но от възнение гласът ѝ замряв устата още и тя сама не се чу.

Колчо се отби и влезе в кундураджийския дюкян на Иван Дудито. Това изчезване станатът бързо и ненадейно, щото на Лалка се стори, че някоя невидима сила го дръпна грубо в отворената врата на дюкяна.

Лалка пак остана сама; сама в средта я оживлена улица, която ѝ се стори пустиня сега. Мярнай се само нещочернов тая пустиня: то беше едно заптие с пушкана рамо, но то и се престорина пет, на десет, на двајсет, на цяла тълпа заптиета... Светът ѝ се виеше, мислите ѝ се мътеха, тя се не чувствуваше дали е будна, или спи. Тя продължи да върви напред несъзнателно.

Тя не помнеше кои улици мина, как и кога се озова у дома си. Тя беше цяла в огън: главата ѝ бръмчеше, всичките ѝ стави гаче се разглобяваха. Тя чувствуваше страшно шотия и слабости едвам влезла в стаята, паднала миндера в несвѣст.

У Лалка се появи силна треска — огница, която в късво време трябваше да я заведе в гроба...

VII. Комитетът

Тоя път заседанието, вместо да стане в дворската градина на бай Мича, под мискетката бялка и високите чешмири, по причината дъжда, станав стаята му.

Стефчовият човек беше харно видял.

На ниските миндери стояха членовете, около десетина на брой. Между тях и неколцина наши познѣйници. На първото място — домовладиката, председателят. Соколов, поп Димо, Франгов, Попов, Николай Недкович, Кандов, който днес бе приет с ръкопляскане, също и г-н Фратю, върнал се за Великденот Влашко и приет след много молби и каяния. Той забягна във Влашко още подир Андреевден, като си даде честна дума да се не бърка вече в политика. Той благополучно стигна в Букурещ, дето, като се видя в безопасност, пак стана разпален патриот и републиканец и се представи пред емигрантите като жертва, избягнала от въжето. После написа без

подписе един член, с който препоръчваше република на България. Но Каравелов, зает със своята балканска федерация под княз Милана, изруга това знаменито произведение. Фратю го поднесе тогава на Ботева — за „Знаме“, но и там има същата участ (Ботев бълнуваше тогава за всемирен социализъм). Тогава Фратю отиде и се фотографира в хъшовски дрехи, наострен като еж, с оръжие. Но после помисли, че не е благоразумно да пръска такива обезпокоителни образи, и положи и тях при републиканските статии... Останалите членове бяха: Илю Странджов, ботушар, бивши заточеници, страшен главорезец; Христо Врагов, търговец, Димо Капасъзът, който се наричаше още и _Безпортев_ и _Редактор_, чизмар, хроми вечен съзаклетник.

Един член отсъствуваше: Пенчо Диамандиев. Той бе отишъл на К. да откупува пушки за стотелири, вместо да ги връчи на Тосунбея, както му бе заповядано. Мръкваше вече.

Макароткрито още по пладне, заседанието още се продължаваше и както сочеше, щеше и през нощта да се проточи. При другото, и красноречивият пламенен език на Каблешкова майваше душитена членове, които от два часа на са безгласни и зяпнали го слушаха.

Каблешков, една от най-симпатичните и оригинални личности измежду рояка апостоли, които приготвиха априлското движение на 1876 год., беше 26-годишен момък, среден ръст, твърд сух и слаб, с бледно, мургаво лице, с мустации два поболии с черна като въглен коса, в която той постоянно увираше пръстите си, за да я повдига, и която пак падашена небрежни кичури въз широкотому умночело. Едните очи, живи, с огнени пронизателен поглед, дето светеше ту възторгът на пророка, ту вдъхновението на поета, озаряваха и облагородяваха тая физиономия, изпита от треската и изцедена от труд и бдение. Никой поглед не можеше да устои на силата на неговия, дето се отражаваше като в огледало могоща, буйна и снажна душа, непредполагаема в тая безсилна и дребна снага.

Той беше облечен в синьо сукнено пардесю и в черни панталони и жилет, силно ожулени от постоянните пътувания на кон и движения. Той и сега ходеше непрестанно назад-напред из стаята и продължаваше да гълчи разпалено, прекъсван често от упорита кашлица.

— Да, помощта, главната помощ стои в самите нас. Ни е смет толкова

силни, щото сами ще се разправим с гнилата Турция. Турция е слаба, финансово е сипана, народът турски е осиромашен и ще остане на страна. Той сам пъшка под игото. Войската е деморализирана и не заслужава внимание. Вземете пример Херцеговското въстание — хиляди и хиляди войска се изпраща, а въстанието още в разгара си, и то кой го прави? Една шепа народ! А какво ще сторитая разнебитена и уплашена държава, когато въстанем ние?... Ние в един ден ще въстанем сто хиляди души! Нека пращат тогава... за кого по-напред? Притова, сам ние ли ще сме? От западна Турция стои Сърбия и черногорските соколи — готови да нахълтат; зад гърба й стои Гърция, която няма да зяпа... Херцеговина и Босна ще пламнат от край до край; Крит, и той също... Притурете притова и революцията в Цариград, която само чака смутно време да свали султан Азиса... Хаос навсякъде... Нашето въстание ще бъде гробното опелено на турската империя!...

Погледът му гореше като два въглена в полумрака.

— Ти забрави още едно — обади се Мичо Бейзакето, — Русия. Дядо Иван ще полети от север към Цариград... беше и няма го! Пророчеството дума по дума ще се изпълни.

Той разбираше пророчествата на прословутия Мартин Задека, в които вярваше дълбоко.

— Кои места ще бъдат готови за въстание? — попита Франгов.

— Цяла България! — отговори Каблешков. — Пловдив, Пазарджик, се готвят, родопските села с Батак се въоръжават тайно; Търново, Габрово, Шумен ще запалят Източна България; в Западна — няма никак войска... Копривщенци, Панагюрище и Стрелча ще завардят проходите на Средна гора; вие и вашите съседни, от самото отстъпление, ще заловите Балкана, а Балканът е крепост, която милион войска не може да вземе! България ще скокне като един човек. Нашето въстание ще бъде чудовишна история на Европа! Европа ще си прехапе устните!... Аз ви уверявам, че Портата ни ще прибегне до въоръжено умирание. Тя ще падне на спогодба с нас... Друго спасение няма за нея...

Каблешков говореше с въодушевление. Като развит човек, той навярно виждаше ясно положението, което представляше в лъжлив вид. Но той беше увлечен от силата на идеята си и всичките средства му се виждаха възможни

за увенчаванетой. Самотая възвишенавярав светосттана делото, на което служеше, обясняваумишленитеили искрениуверенияна тая честнадуша. А те бяхадействителнотакаубедително-красноречиви, че не извикаха никаквовъзражение. Всичкибяхаубеденивече в това, в коетоКаблешковги убеждаваше. Очевиднобе, че всичкотъй ще да стане.

— Каквиусловияще можемда представимна Портата, ако влезе в споразумение?— попитаПопов.

— Каквитрицище яде да не влезе?— забележиПоп Димчо.

— Яйцеще ѝ се печена дирника— казаБезпортев.

— То е последенвъпрос— отговориКаблешков,— но засега се мислието какво: Българияот Дунавадо Ардаи от Черноморедо Бяло— княжество, зависимоот султана, с вътрешносамоуправление. Екзархия небутната; данъкопределенна Турция; войскабългарска, половината офицери— турци, из най-напред...

— А княз?— попитаХристоВрагов.

— Да, княз?— прибавиБезпортев.

— Единевропейскипринц!

— Бре!

— Но ти не каза нищо за Русия, ще ли тя да ни помогне, според бай Мичовите думи?— обърна се попът.

— Попе, не ставай детебе — изгълча го Мичоначумерено,— можели инак?... Руски генералиоще отсега чакат в Букурещ!

И той погледна въпросителноКаблешкова. Погледнаха и всички към Каблешкова, за да чуят потвърждението на това. Каблешков разбратова, добитайнствен вид и продуманиско и поверително:

— Само първата пушка да гръмне, и двуглавия торел ще разпери крилетеси над нас!

И той погледна с тържественост.

Всичките лица просияха.

— Аз мисля— под зе господин Фратю,— най-хубавое република, тя може да се нарече „Балканска република.“

— Па може и царство— забележи Франгов.

— О, ще ни преседне!— каза Поп Димчо.— Друга манджане ядеш.

— А бе каквода е, само да се освободим.

— И аз съм за републиката— обади се един друг.

— А бе казахме го, това е друга работа... Как ще се управляме, кой ще бъде князи и прочее, и прочее, то не го да го оставим на Горчакова. Нека дипломатите да си бият ангелите— каза Мичо Бейзедето.

— Ей, ей, господа— извика Соколов,— стигасте се заплесвали и дипломатствували, че времето е скъпо. Утре ще пукне пушката в Балкана и ще ни завари, че още не сме решили въпроса: република ли да бъдем или комедия... А нас ни чака работата сега... Дявол да ви вземе републиките!... Още не седнал на магара, замахал крака... Аз предлагам едно нещо: да сторим ясак дипломатията в заседанието ни, нейното място е в Ганковото кафене.

— Право— каза Каблешков,— не ще думи, господа, а работа... Аз ви изложих положението, а сега да видим вие какво вършите. Да се не губят минутите.

— Истина, ние си имаме тая слабост— да дипломатствуваме. И Бойчо, бог да го прости, малко ли ни съдеше? А матакава е жилката на белочерковци— каза бай Мичо.

— Ах, господа, много нещо изгубихте в Огнянова, и вие, и България— каза Каблешков покъртени въздъхна дълбоко.

Възпоминанието за Огнянова замрачи всички лица. Неговата загуба оставяше една празнота като пропасть средата им. Те се спогледаха и се умислиха мрачно. Трагическият образ на Огнянов се изпречваше пред тях, кръвави ужасен, но неуловим. На всички тежеше куршумна гърдите... Гаче им беше съвестно, че те живеят, когато героите умрял.

VIII. Колчови възмущения

Някакво бързотичане по пруста привлече вниманието им. Наставаха да видят из прозореца. Но стъпките вече се чуваха зад вратата.

— Колчо беше това!— каза Недкович.

— Ти не си видял добре— възрази Мичо;— как може сяп човек така да припка.

— Тая работна е оферна— забележи поп Димчо.

Членовете неволно поизтръгнаха. Вратата се хлопна или по-добре издъни.

Колчо се втурна като вихър вътре. Той се задъхваше.

Всички очакваха приковани.

— Наши хорали са тука? — попита с прекъснат глас.

— Все наши. Какво е, Колчо? — попита бай Мичо.

— Вива! Да живеят! Радости слава! Радвайте се, братя! Полудейте и аз ще полудея! — викаше Колчо като безумен, хвърли си феса нагоре, пляскаше с ръце, скачаше единаршин високо, напипа случайно бай Мича и взе да го целува по устата, по бузите, по ушите, по рамото... и да го дави. Бай Мичо се оттегли по стреснат. Тоя неестествен, исторически припадък от радост поразив всичките. Помислиха, че е изхвъркнал от лотона бедния слепец.

— Каквоти е бе, Колчо? — попита състрадателно докторът, като диреше в лицето му симптомите на бясна лудост.

— А бе не сещатели се бе? Живе! — викаше Колчо, като се хвърли въз доктора сега. — Вива! Графчето ми е живо.

— Как? Бойчо?

Това питане изхвъркна в същия миг из десетуста.

— Живе бе!

— Колчо, вшутявали се, или те е излъгала някой? — каза бай Мичо строго.

— А бе жив, жив, бай Мичо! Стисках му ръката, милвах го по бузите, слушах му гласа, видях го почти! Не вярватели още?

— Дека е?

— При вратня така, а мене прати да ви предизвестя... Напипа ме току като отварях. По ръцете го още познах...

В тоя миг видяха, че двора на вратня се поотвори и влезе селянин. Той беше с опърпана шапка, увит в широка селяшка козяница с две пилета върху. Едното му око, вероятно болно, кърпа превързваше.

В друг случай никому нямаше да хрумне на ума, че тоя селянин е Огнянов. Сега го познаха изведнъж всичките. Те го познаха с духа повече, отколкото с очите.

Мичо изскокна на вратата и извика спокойно уж:

— Бай Петко, ела, ела, да видим какво правите.

Но гласът на бедния подпредседател беше схванати глух, като че го стискаше някой за гръкляна.

Огнянов мина бавно двора, разкалянот дъжда, качи се тежко по стълбите и каза дебело:

— Цървултми ще ви омаца одъра, бай Мичо, ама прощавай...

И Огнянов влезе в стаята.

Спуснахасе, запрегръщахавъзкръсналия. Разпитвания, възклицания, излияния, чудорадост! Огняновостаяшен ай-спокоен, повидимому.

Когато се уталожи, бай Мичо просълзен каза:

— Председателю, заемиси мястото, заседанието не се е свършило!

— Приемам, но самоза днес — каза Бойчо усмихнати седна в кѳта.

Сега видяха, че и нему очите бяха засълзили. Това беззаветно горещо участие на другарите му по дружба и по идея го покърти до дъното на сърцето.

Бай Мичо посочи Кандова и каза:

— Ето и Кандовни стана днес брат.

Огнянов срещна погледаси с Кандовия.

— Господин Кандов, България заслужава да се потрудим за нея.

— Даже да умрем — отговори Кандов.

А бай Мичо се любуваше на Огнянова и не можеше да му се нарадва.

— Няма да те дадем сега лесно, Бойчо — каза той и излезе на пруста.

— Велизарие! — извикатой там. — Донеси двайсет цепеници от избата и ги наредитук!

Син му донесе двайсет пушки из скривалището и ги изправи зад вратата.

— Заклучи сега вратнята с ключа и с катанеца.

IX. Огнянов председателствува

Заседанието, под ръководството на Огнянова, се продължи.

Каблешков си отиде. Него го беше втресло.

Много важни въпроси се разгледаха. Междутях въпросът за защитата

на града, защото жителите му бяха постоянно нащрек, плашени от мълвата за турско нападение. Ганчо Попов бе на товаренс устройството на тайната стража, която нощя щеше да пази краищата на града. Приехасе още разни предпазителни мерки за приспиване бдителността на полицията. Прочете се писмото от панагорския комитет. То беше дълго и съдържаше куп наставления, заповеди, разпореждания до комитета, действията на който трябваше да хармонират общия план на организацията на въстанието. То носеше подписана Бенковски. Странджов представи сметката за куршуми и барута, които е приели раздал, както и за складана пушките, недоплатени още и затова задържани в К.

— Значи, въоръжението добре отива — забележи Огнянов.

— Може да посрещнем цял табор с огъни да се държим двайсет дена на шанцовете — каза поп Димо.

Шанцовени каквениямаше, разбира се; попът наричаше така ниските заградини бостаните извън града.

— Но ако ни бият с топове? — попита Недкович.

— То лошо! — каза поп Димо угрижен.

— И ние можем да поставим — забележи господин Фратю; — аз на драгосърце давам нашия дървен кутел. Той ще гърмికато круп... Така да дадат и други! Така ще стане цяла артилерия. — И Фратю изгледа гордо наоколоси.

— От твоя кутел нищо не става... Да сбираме пукнати кутли от бабичките, то е смешно даже да се говори — възрази Огнянов; — а пък топове ще трябват, трябват. Единият им гърмеж действа страшно на неприятеля... Могат да се направят топове от черешови дънери, извъртени хубаво и обвити здравос обръчи. Такива топове имало и в поляшките въстания.

Мнението на Огнянов се одобри и прие едногласно.

— Букчето ще ги работи — каза Мичо.

— Букчето? Та ние се знаем — извика Огнянов.

— Познаваш го, кацаря? Той е славен! — каза докторът.

— А черешови трупове? Кой ще си даде черешите да му ги отсекаят? — попита Врагов.

— Ах, това е дребна работа — каза Недкович; — аз се наговарям с тая

грижа!

— Прието, с устройството на артилерията се натоварва Недкович — каза Огнянов засмян. — Сега да минем на друг въпрос. Какво имаме още, Ганчо?

— Има на най-главното: въпроса за парите. Николчони пратиха берот К., че ни трябва най-късно утре да доплатим пушките и тогачас да ги приберем донесем тука: той се страхува да стоят повече в магазинтаму... Бои се, че подушили нещотурците.

— Това е важно — каза Огнянов, — трябва да побързаме... Може да си изтегли тоя човек страшно, ако се хване оръжието, па и други...

— Остави, ами стотелири, които изпратихме, отиват на вятър — забележи Соколов.

— Трябва да освободим по-скоро пушките и да ги скрием тука през нощта... Колко лири трябва тоще? — каза Огнянов.

— Без малко двестелири.

— Имали ли ги? — попита Огнянов.

Комитетът се зае живоза този въпрос. Предлагаше се от волни помощи да се събересумата. Това се отхвърли като неосъществимо. Мичо Бейза дето предложи да се вземат школските пари и после да ги повърне бъдещето княжествона общината, но и това предложение падна. Тогавасе предложи заему Курката, като подпишат всички. Но и това предложение се провали надолус главата, като най-неприемливо. Въпросът за парите задавих всички други, но изход не виждаха.

Всичките работи, които сега възбуждат усмивка, тогавасе мислеха и вършеха от хора инак сериозни. Обаятелният блясък на новостта на предприятието, гледано през призмата на въображението, замъгляваха разсъдъка им. Самофанатическата вяра в едно нещо докарва до такова заслепление ума.

Огнянов слушав всичките разговори намръщено.

— Аз ще ги намеря парите! — каза той изведнъж. Всички го изгледаха учудени.

— Отдеще ги вземеш? — попита Врагата неволно.

— То е моя работа — отговори Огнянов.

Тоя ответ пресече смелостта за други питания.

Ганчо Попов поиска думата.

— Господа, вече е късно, та преди да се дигне комитетът, нека свършими тази работа. Има някои нови членове, които не са се още подписали на протокола на съзаклатието. Нека заповядат да си турят имената.

И той положи дивита пред тях.

Новите членове бяха Врагата, господин Фратю и Кандов.

Последните двама подписаха без колебание, но първият сторитоване без вътрешна борба.

— Братя— обърна се той смутено,— ами ако се хване тази книга? Отивам си за права бога...

— Как за права бога? Не си ли съзаклетници революционер?— попита Франгов.

— Такъв съм, братя, но аз имам къща.

— И ние имаме— туряй там иметоси, да има черно на бяло— каза поп Димчо сърдито.

— Врагов, срамота!— извика Огнянов строго.

Врагата подписа със съкрушен вид. Но вместо „Христо Врагов“, както в търговските си писма, той се подписа с изменени слова: „Ристо Врагата“, както произнасяха името му. Той употребил хитрост за всеки случай...

Х. Един шпионин през 1876 година

Навън беше се стъмнило свършено.

— Господин председателю— обади се Кандов, който досега мълчеше, — искам думата!

— И аз щях да я искам— отзова се господин Фратю:— за да предлага да се вдигне заседанието. Обадих се и други, които подкрепиха Фратя.

— Искам думата! Аз ще направя едно друго предложение— за Стефчова!— повтори студентът натъртено.

— Добре, че се сетих— пресече го Франгов,— днес Стефчов е бил на конака при бея, двама със Заманова... А неговият човек, Рачко Пръдлето, е

обикалял тъдява и е надничал, като сме влязали из малката врачкана градината.

— Рачко? — каза неволно Огнянов. — Аз го познавам тоя идиот, в Карнарския хан...

— Как, истинали е, че си го вързовал?

— Той разказваше такава една история, но кой го вярваше? Нали знаехме, че си умрял? Той е халосан малко.

— Истина е, каквото ви е разправял — каза Огнянов, който днес в краткото изложение на приключенията си пред комитетане бе се сетил за тая дребна случка; — но това оставетена страна... Та Стефчов шпионира още, постарому? Ах, тоя мерзавец! — И лицето на Огнянова кипна от негодувание.

— Искам думата! — извика Кандов.

— Кандов, говорете! — каза Огнянов.

— Аз най-положително знам, че Стефчов е предал Огнянова и той е виновник за толкованещастия! — каза студентът.

Очите му светнаха като два въглена сега и той ги вперивъпросително в Огнянова.

— Не е, не е Стефчов — Мунчое — възразиха всички.

— Лъжете се страшно, господа! — и студентът, като скочи прав, изложи им с развълнуван глас откритието, което бе направил случайно. Той подкрепи думите си с необорими доказателства.

Сега всички пламнаха от необуздан гняв. Сърдити и виковете и псувните се раздадоха. Стефчовото було бе свалено.

Огнянов се наведе с бурни бръчки на челото.

— Право имаше Бенковски, дето казваше, че сме баби.

— Ето и тая вечерни е шпионирал!

— Кой знае каквони се върти над главата.

— Ние действаме така открито и така се разгащихме, щото ме е страх — каза Франгов.

— Огнянов, кажи своето мнение! — обърна се Соколов.

Огнянов, на минута унесен в някакви размишления, трепна, па каза:

— Моето мнение е, че направихме голяма будалащина, дето още на времето не отнех мена Стефчова възможността да върши предателства.

— Чрез какъв начин можехме да сторим това? — попита поп Димо.

— Чрез унищожение — смърт.

— И революционният устав самотакованаказаниепредвижда — забележи Попов.

Възцарисе мълчание.

— Господа! Аз предлагам услугите си да убиятия дни Стефчова! — извика студентът.

Всички изгледаха зачудено Кандова.

— Кандов! Ти бързаш! Стефчове мой, другияма право! — извика докторът. Очите му горяха от дива злоба.

— Как! — извика отчаян глас Кандов. — Аз пръв предложих аз пръв от крих престъплението му.

— Стефчове моя жертва аз никому я не давам — избъбрамрачно Соколов.

Кандов протестуваше.

— Жребий! Жребий! — развикахасе някои членове.

Но нито Кандов, нито Соколов пристаяха да теглят жребий. Всеки се страхуваше да не изтегли празно. Гаче се касаеше не за убиване на един човек, а за добиване на един трон.

Тогава Огнянов каза авторитетно:

— Ако е въпрос кой има повече право да унищожи тоя предател, то аз го отнимам на двамави. Аз съм негова жертва, аз имам първенство над вас. Но аз имамедновъзражение: това убийство може да повреди на делото ни, аз го намирам не свое временно. Предлагамето какво: наказанието на Стефчова да се извърши в първия ден на революцията. Стефчов да падне първа жертва.

Това мъдро предложение се одобри.

Кандов остана попарен. По Соколовото лице се изобрази тържествующо самото довольство; няколко минути той остана замислен, чужд на разговорите и с поглед устремен в пространството. Най-после погледът му светна не обикновено, две страшни бръчки сбраха челото му и на устните му затрептя някаква демонска усмивка.

И той скокна бързо и излезе навън, та прати известие на Неча Павлюв да не пущатая нощ Клеопатра; тя му беше потребна за Стефчова! Защото

такава ужасна смърт той на мисли за предателя.

Когато, след една минута, той се завърна, завари, че приказка ставаше за Заманова.

— Завчера го срещнах — дошъл от Пловдив — казваше Ганчо Попов.

— Из един път ме приближава и правоти куме в очи: „Как отива вашата работа?“ — попита и ми смигаше да се сетя каква работа. И толкова запитва, за да изкопчи някоя дума. Аз станах вир-вода, додебях с него... Мене ме възди: тоя проклетник е подушил.

— Дявол да го вземе тоя погански син — каза Мичо Ядосан; — роднини ми е, но се гнуся като от леш.

— Колко майки е разплакал тоя изверг! — каза поп Димчо; — който го премахне, до шия да бъде в греховеза тълпал, ще стане чист като ангел пред бога... — И поп Димчо навири благочестивоедна плоска с ракия, която извади из пазватаси, па я подадена Странджова.

В туй време чукна се силно вратата.

Всички трепнаха. Призракът на едно предателство се изпречи пред тях.

Соколов грабна револвера и се затече при вратата.

— Кой тропа? — попитатой.

Един тих глас се обади:

— Отворете!

— Заманов дохожда — пошъл на булка Мичовица.

Колкото ниско и да се казахатия думи, зловещото име стигна до ушите на членовете. Те настръхнаха.

Докторът заметна пак вратата, отиде при куноста са и разтвори едно писмо, да го чете на кандилото.

Подир една минутатой се извърна към дружината с твърде изменено лице. Бузите му се бяха почти слепнали от уплашване и прехласване. На всички се преметнаха сърцата.

— Издайничество? — попитаха всички очичи.

— Какво е това писмо? — попита Огнянов.

— Наше писмо, което завчера изпратихме за панагюрския комитет; връщани се сега. На, сами вижте от кого.

И той подаде писмото на Огнянова.

— Четитуктия редове! — прибавитой и посочиот лява странана подписа. Огнянов прочетеследующето:

„Господин председателю!

Зле струвате, деторъсите кореспонденцията си по пътя, та я намира кир Стефчов. Днеска взех от ръцете му това писмоу бея, комуто превеждах мена турски от татъшната страница с белладоната; а тая страница аз самичък послечетоху себеси на едно мангалче, затова се не безпокойте. Виешесе и друга буря над главите ви тая вечер, но се пръсна. Благодарете на мене! Събирайте се само друга деи по-тайно. Добър успехи победа!

Българският предатели шпионин:

Х. Заманов“

Сегавтрещаването стана общо.

Как е паднало това писмоу Стефчови ръце? — попита Огнянов с негодуване, подир първото смайване.

— Пенчого взема да го дадена нашия писмо носеци го е изпуснал, видисе — обясни докторът. (Действително писмото беше паднало на улицата днес, когато слугинята на чорбаджи Юрдана изтърсваше из прозореца Пенчовото сетре. Пенчов не бе съгледал още, че липсва из пазвата му.)

— И Стефчов да го намери! Кажисега, че не съществува фаталност! — каза Кандов.

— И че няма провидение! — прибави Недкович.

— Провидение в лицето на един шпионин! Иди и помисли, че в Заманова имало толкова честност! — каза Франгов.

— Видисе, че ние му дължим повече от това, което знаем — забележи Ганчо Попов; — той споменува още за някаква буря — дали не сме щели да бъдем нападнати тука и уловени?... Нали чухте, че Стефчов бил в коната и негов човек ни е шпионирал, като вляземе?

— Та у тоя човек имало благородство! — учудисе Огнянов.

— И голям патриотизъм, както видите. Като отърваванас, той излагаи себеси с подписаси — каза Недкович.

— Господа— извикас тържествен глас Огнянов, — това е знамение на времето! Когато и турските официални шпионисти ават патриоти и наши съюзници, то значи, че ние работим в един велик момент, че народния дух е приготвени народът узрял за една велика борба!

— Заманов за мен е светец сега— забележи покъртен бай Мичо.

И по всички лица, предималко тъй настръхнали, сега се появи спокойствие и бодрост. Трябва да кажем, че тоя клетник Заманов в действителност не беше сторил никакво политическо предателство досега. Въпреки мълвата той беше прегърнал шпионската кариера с едничката цел да скубепари и от турци, и от българи. За да повлияе на последните, той не броеше заплашванията, но по-далеч не отиваше. Самолюбието беше умряло в него, но съвестта остана жива. Очевидно, нещастият не беше създаден за шпионин, но пагубни обстоятелства го бяха тикнали в тоя кален път. Нека кажем, че преди да върне писмото в комитета, той беше хитро убедил бея да отложи нападението.

Той умря на заточение в Азия, тъкмо когато се подписав Сан Стефан амнистията...

XI. Викентий

Огнянов каза лека нощ на другарите си и се упъти из улицата, която извежда сена края на града. Скоро той се намери извън него и улови манастирския път. Около му природата дълбоко вече спеше. Орешаците и шубрьките край пътя, мътно елени с другите предмети, шушниха сънливо; глухото бухтенена далечните планински колове се разливаха из тишината като исо на някоя нечуена серафимска песен в небесата. Тъмният грамаден облик на Стара планина, докарван близо от нощния мрак, се издигаше мълчаливо в звездите.

Огнянов се спря при голямата манастирска порта и потропа. След малко един ратай попита кой е и му отвори. Той се назова чичо на дякона. Две силни манастирски сетасе хвърлиха въз нощния гост, но като го познаха, завъртяха опашките си. Той минатиho и втората манастирска врата, която води към вътрешния двор, мина край двете тополи и чукна на

вратичката на дяконовата килия.

Тя се отвори.

— Кой си? — попита дяконът, като не позна из пръв път Огнянова така предрешен; па изведнъж се хвърли на врата му.

— Бойчо, Бойчо, ти ли си? — И бедният Викентий се просълзи от радост. Той го обсипас въпроси. Огнянов му разправивкратцевсичко, па завърши:

— Но аз ида притебе за друга работа, не да ти разказвам историята си.

Викентий го погледна позачуден.

— Наистина, каквоте гонина сам по тоя час?

— Бъди спокоен, сега не ти прося прибежище, както преди една година, а друга една услуга — не за мене, а за делото... Един подвиг ще ти искам.

— Казвай — каза Викентий тревожно.

— Отец Йеротей какво прави?

— Влезе в черквана молитва, както всякога — отговори зачудено Викентий на въпроса.

Огнянов помисли.

— Ще се забавили там много?

— Обикновено се бави до три и половина часа — това му е правилото. Сега часът е два. Защо пита?

— Ти знаеш де му стоят жълтиците, нали?

— Знам. Защо?

— Седни, да ти кажа защо.

Дяконът седна и вperiочи в гостаси.

— Трябва да внесем за пушките двестелири непременно. Те са необходимиза организацията. Ако не изтеглимтия пушкиот К. утре, опасно е... Трябва да се намерят. И аз обещах на комитета, че ще ги доставя.

— Какво мислиш? — попита дяконът.

— Трябва да вземемтия париот отца Йеротея!

— Как, от него да ги искаме?

— Аз не казвам това, той няма да ги даде сам.

— Ами?

— Казахти, да ги вземем.

— Да ги откраднем сиреч? — извика дяконът.

— Да! Немуму не трябват пари, а на народното делоса необходими.

Трябва да ги вземем — или откраднем, както щеш го кажи.

— Как, Огнянов, кражба?

— Да, кражба... свещена.

Дяконът гледаше изтръпнал Огнянова. Това предложение, което нагло противоречеше на честните му правила, го приведе до изумление. То щеше да го възмути, ако беше от друго го., „Кражба свещена!“ Той пръв път в животаси чу подобно нещо — и от най-честния човек! Тоя Огнянов сега ставаше за него по-загадочна личност, която го оплениваше и подчиняваше на волята си. Той и сега беше под ударана страшното му обаяние.

— Какво мислиш, отче Викентие? — попита строго Огнянов.

— Ти ме съветваш нещо невъзможно. Аз не мога да се реша да окрам, като разбойник, покровителя си. Това е безчестно, господин Огнянов.

— Освобождението на България безчестно дело ли е? — попита Огнянов, като го стреляше с очи.

— Не, честно.

— Тогава и средствата, които му служат, са честни.

Дяконът чувствуваше, че има шеработас един мощен противник, но той искаше да се бори упорито.

— Но представиси, аз трябва да окрам благодетеля си, който ме обича като син; аз трябва да оберая един благороден старец, още и родолюбец, и душатами се възмуцава... Турисе на мое място, и ще разбере колкото тя кражба е безбожна...

— Тя е свещена!

— По-добре да го помолим, може да даде.

— Отец Йеротей е калугери парине давалесно.

— Да го помолим, кой знае? Може да извади да даде... — настояваше Викентий с умолителен тон.

— За да го помолим, трябва да му разправим всичката работа... а той е много ближен с Юрдана Диамандиев... Кога слазя в града, правоу него ходи... После, аз знам, че няма да даде; само ще изгубим скъпо време. Бързай, Викентие!

— Но това е ужасно! Как ще го гледам утре в очите? И когато открия, че липсват парите, а това ще бъде непременно, той мене ще подозре: той знае, че само аз му знам тайните...

— Ти няма да чакаш да те подозира, нито да го гледаш в очите, като осъден — отговори Огнянов.

Дяконът поупулиочи.

— Как? Ти ще ме съветваш да бягам подир това?

— Напротив, ти още утре трябва да коленичиш пред него и да му се изповядаш... Ако е благороден и родолюбив старец, как то го представяш, той ще те прости. И аз вярвам, че по-лесно ще му бъде да прежали парите си, когато ги изгуби, отколкото сега, когато дрънкат в ковчега му.

Викентий се замисли дълбоко. Той цял беше под впечатлението на Огняновите слова. Той виждаше добре, че няма да надделее в тая неравна борба.

— Решава ли, отче Викентие?

— Но мъчно нещобе, брате — каза дяконът почти плачевно.

— Като се решиш, лесно е.

— Но аз не съм крал!

— И аз не бях убивал. Но когато стананужда, убих двама души, като две мишки. И забележи, че аз имах два въоръжени звяра пред себе си.

— Именно, твоето е било по-лесно: ти си имал два звяра пред себе си, а аз имам един благодетел, един беззащитен старец, който ми се доверява като на себе си.

— Та и ти няма да го закачиш с пръст. Решавай, доре време. „Време иде, време бежи, вековеса крилати“, казва Раковски. На, вземиза пример Раковски: той обра Кириакановския манастир, дето гостуваше, за да устрои легиона... И май кураж, Викентие! Огнянов няма да те съветва подлости.

— Ох, чакай да се съвзема! — каза Викентий си подпря главата с ръце.

Огнянов мълчаливо го поглеждаше. Борбата у Викентия не беше дълга. Той издигна глава и каза:

— Ще ида! — и изпъшка.

— Отдеще влезеш?

— През вратата, разбира се.

— Как, отец Йеротей оставя отключено?

— Не, но моя ключ става на вратата му. Случайно узнах това: аз му я отворих, когато си беше изгубил своя.

— А ковчегаму как ще отвориш?

— Ключът стои в пазвата на моравата му ентерия, която сега е окачена на стената... А ако го няма, ще строша ковчегата... Той никога не излиза из черквата преди три и половина часа. Остая ми още час... Ох, Бойчо, да те порази...

— Слушай, вземиси и ножа!

— Защо ми е?

— Кой знае, може да потрябва.

— Как, да убивам? — извика дяконът възмутен.

— Оръжието дава сърце. Слушай, да те придружа.

— Не те ща, кръвнико! — каза дяконът почти злобно.

Огнянов сега сам се учуди на мрачната решителност на тоя момък, одевета ка боязливи чувствителен.

— Не боишли се от грях вече? — каза Огнянов засмян.

— Ако има кражба свещена, има и грях праведен — отговори дяконът шеговито.

— Това е катехизисът на новото християнско учение — забележи Огнянов на вшутявка — и то е по-правото.

— В ада ще узнаем това.

И дяконът отвори вратата.

— Ти ще почакаш тука, не шуми.

— Добър час и добра печалба! Викентий излезе по папуци.

Дворът беше мънчаливи тъмен. Лозите, които висяха над него, правехам рака още по-гъсти по-тайнствен. Околните чардаци стояха безгласни. Прозорците им приличаха на очи, които гледат в нощта. Пътем дяконът надникна в черковата и видя отца Йеротея при аналоя, че чете. Той отмина бързо на татък. Монотонното шуртенене на кладенеца заглушваше и така тихите му стъпки, щото той мина покрай леко будните гъски, без да ги дигне... Кога дойде до вратата на килията, той усети, че краката му се подвиха, гаче беше извървял няколко часа път. Сърцето му тупаше силно и болезнено в гърдите. Дяконът усещаше как силите му го оставят заедно с

решителността. Постъпкатаму, на която се нае одевес такова леко сърце, сега му се показамъчна и страшна и по-горе от силите му. Един вътрешен човек се пробудив него и му крещеше, и го съдеше, и го приковаваше о земята. Той напипа случайно камата си. Как беше взел... Той се уплаши само от себе си! Как станатова, та той е сега тук, пред вратата на отца Йеротея? Той сега идеше да краде! И още благодетеля си! И всичкото ватъй скоро?... Далече сънува?... Коя сила го тикашетука? Утре дякон Викентий щеше да се разбудивече крадец, кокошарин, може би злодеец? И целия си живот той прикачваше на тая тъмна нощ!... Но, не! Няма връщане.

Викентий приближи решително към вратата.

Прозорците на килията бяха тъмни. На около гробно мълчание. Той се заслушва една-две минути, па завря ключа, възви полека и бутна вратата. Тя се отвори. Той влезе. Кандилцето жумеше и хвърляше умираща светлина в иконостаса. Викентий намери пипнешком качената антерия, бръкна в джеба, извади ключа и се вмъкна тихо в отвореното килерче. Там запали вошница, отиде към двата ковчега и я залепи на капака на единия. Дяконът клекна при другия, но коленете му трепереха и той седна по турски. Тогава отвори ковчега, който слабозвънна. В дъното му бяха наредени кесии — едната зелена — и други драгоценни вещи: големи кихлибаревibroеници, златни руски икони, сребърни сладковилъжички и блюда, кръстчета от бисери връзка светогорски шамби. Викентий попи кесии: две от тях се познаваха, че са с едри пари: рубли, бели меджидиета; друга една със ситни двайсетачета. Златото блесна в зелената кесия. Той изчете из нея тъкмо двестелири в полата си, което състави един лъскав куп злато. Викентий не беше сребролюбив, но видът на тоя сияещ металomaгъосваше очите му. Ето за кое нещо (мина му презума) стават най-страшни престъпления и човек през целия си живот се бие да си го достави... Ето с какво може да се купи целия свят! За спасението на България — то пак трябваше: не стига ше кръви хиляди човешки жертви... Но ниматова е всичкото злато на стареца, което мълвата изкарвана хиляди лири? Викентий беше в недоумение. Той заграбис шъпа жълтиците и взе да ги туря в джобаси.

Ненадейно нещо шавна от задиму. Той се обърна.

Зад него стоеше отец Йеротея.

ХІІ. Зелената кесия

Величественият стан на стареца достигаше до потона. Дългата му бяла брада почетно падаше на гърдите му. Широкотому, сухи и благолице, слабо осветлявано от вошеницата, се видеше спокойно, както и погледът му.

Той се приближитихо. Викентий коленичи.

— Чадо, да вярваме ли очите си? — каза с болезнен разтреперан глас старецът.

— Простете ми! — И Викентий вдигна словените си ръце умолително.

Отец Йеротей стоя една минута да го гледатака. Викентиевото лице от бледност беше неузнаваемо. Смущението беше вдървило всичките му членове. В такава неподвижна поза той приличаша като лишка статуя.

В килерчето царуваше гробна тишина, като че нямаше тук двама живи хора.

— Дяко не Викентие! Откога окаяният сатана е влязъл в душата ти? Откога тая алчност за злато и грабителство? Боже, свети Исусе Христе, прости мене грешнаго!

Старецът се прекръсти.

— Стани, дяко не Викентие! — извика той строго.

Викентий, като автоматна пружина, се изправи. Главата му висеше наведена, като пречупен клон.

— Кажими, защо влезе тук, яко тат нощний?

— Простете, простете! Съгреших, отче Йеротее — проговори Викентий с пресекнати глух глас, който приличаша на плач.

— Чадо, бог да прости... Ти си уловил нечестив път; чадо, ти отиваш в гибел вечная и в погубление телесно и душевно. Кой те научи на тоя смъртний грях?

— Отче! Простиме, аз не за менеси извадих тия пари — бълбеше смазан Викентий.

— За когото се поамина тая съблазън, Викентие?

— За народното дело, отче.

Старецът го погледна зачудено.

— Каквонароднодело?

— Делото, което вършим сега, за българското въстание. Трябваша пари... и аз дръзнах да посегна на твоите пари.

Кроткото лице на стареца се изясни. Очите му, замъглени от възрастта, посветнаха и даже овлажняха от сълзи.

— Право ли казваш, дяконе?

— Самата истина, отче, заклевам се в светата кръв божия и в България... За обща потребавземахтия пари.

Някакво ново чувство озари старческото лице.

— Та за щоне ми поиска, чадо? Та дали аз не обичам България? Ето, днес-утре вишният може да ми прибере грешната душа... Кому ще оставя всичко, що имам? Мои наследници сте вие всички, младенците български... Ние, старците, не отбирахме и не можехме... Бог велики давновам помогне да избавите християните от проклетия рода гарянский... Що ме гледаш... не вярваш ли? Ела, ела!

И като хвана прехласнатия Викентия за ръката, поведе го към долапа, извади един голям зелен тефтер, разтвори го със старческитрепетни ръце и каза:

— Четитука, чадо: сега няма да крия. Простиме, боже!

Викентий прочете следующите забележки, написани с ръката на калугера:

„1865 Февруария 5. Пратихъ на негово благородіе, господина, господина... въ Адесградъ, 200 отомански лири за петъ момчета българчета, да следуватъ училиетоси.

1867 Септември 8. Пратихъ на негово благородіе, господина, господина... въ Габрово, 100 отомански лири за петъ момчета български, да следуватъ училиетоси.

1870 Августъ 1. Пратихъ на негово благородіе, господина, господина... въ Пловдивъ 120 отомански лири за петъ момчета българчета, за да следуватъ училиетоси.“

Отец Йеротей си наплюнчи пръстите и обърна другото:

— Четитука! Викентий прочете:

„Да се знае: Въ малкатазеленакесия600 лириотомански. Тия монетида будатъза иеродіаконаВикентіаот градъКлисура, рукоположень във светаяобительСветийСпасъ— за да иде да следувабогословскотоси учениевъв Кіевъза ползана България.“

Последнятабележкаимашезначениеи на завещание, в случайна внезапнасмъртна стареца.

ВсичкотоваВикентиймислеше, че го сънува. Той не смеешеда дигне очи и да срещнестарческите, коитосега го горяхакато дважививъглена. Тойсамоцелунас благоговейнапризнателностдесницатаму и благодарственисълзипоронихаочитему, коитосрамътнавеждашенадолу.

ОтецЙеротейразбраи съжалибеднияВикентий. Той му рече ободрително:

— Чадо, утешисе, бог прощавакающагося. Желаниетотвое било доброи похвално... Всеведущийбог види. Ела, кажисега, колкопари трябватза оружието?

— Двестелири... ОтчеЙеротее, вие сте светец! Вашетоиметрябва да останебезсмъртно!— извикавъзторженияти разтрогнатВикентий.

— Не сквернословяй, сине мой!— отговористрогостарецът.— Вземи колкотопариса нужнии потребисайтеги, кактови научилгоспод, за спасениетона България... Аз ви благославям. Ако ви потрябватоще, искайте. А колкото за твоитепари...

— ОтчеЙеротее! Аз ви благодарягорещо за великодушиетои благодеянията. Но нямамвече правода се ползувамот тях; аз не искам да оставяБългария, а ще се боря и ще умраза свободатай. Аз видяхсега примерна родолюбиеот вас.

— ДяконеВикентий!— продължистарецът.— Добре, синко, послуживайна България, катому е времето. А твоитеуреченипарипак ще влезнатв зеленатакесия, не се грижи. Самоще ги предамна по-здраво място: всичкитекрадцине са ангелинезлюбивикатотебе. Па когаумра, помениме...

Викентийизлезекато пияниз килиятана отцаЙеротея, премина тичешкомдвораи се втурнав стаятаси, омаломощенот сътресение.

Огняновго погледнапозаен.

— Каквоима? Многосе забави... Щоси пребледнял?— питашетой

бързо. — Щомълчиш, Викентий? Извадили парите?

Викентий изтърси джобаси и каза:

— Ето ги!

Жълтиците се разсипаха на пода.

— Колко взе?

— Всичките даде!

— Кой ги даде? Отец Йеротей ли? Значи, ти ги изпроси? Ти отиде да го намериш?

— Не, той ме свари, като ги крадах.

— Бре!

— Ах, Огнянов! Какво направихме, брате мой? Колко малко сме знаели отца Йеротея! Ти нищо... но аз, който живея три годинитук, под благодениятаму. Аз не мога да си простя това. Тая нощ падна пред мене мълния, която откри очите ми и ме уби... Да, аз бих дал двайсет години от животаси, за да не бях имал такъв час в него. Аз, млад, патриотуж, българин разпален, бях смазан от тихото душевно величие и от скромния патриотизъм на тая сянка, която потъва в гроба, неизвестна никому. Представиси, брате мой, завариме приковчега, с пълна пола жълтици.

И дяконът му разправи подробно случката.

— Как? Той е излязъл тоя път по-рано?

— Пак по същия час, но аз изгубих времето с колебанията си на двора, без да забележа... Представиси моето положение!

Огнянов стоешес кръстосани ръце, изумен...

— Та тоя човек бил светец! — каза той.

— Налити казах, брате мой, да искаме?

— Аз нямах добромнение за калугерския патриотизъм.

— Та това пусто мнение нямали да го оставиш! Тебе, като на Каравелова, се е втълпило в главата, че калугерите едно предпотопно животно, което вечно се гои и спи, обвито в дебела пелена лой и маст, и прекарва животаси в разговор с манастирските котараци!... Ти се усмихваш и забравяш цял ред народни деятели от това звание: захвани от Паисия, който преди един век пръв написа история на България, та до дякона Левски, който умря за нея! Калугерите не са се чуждили от българското движение и един от тях завчера закле комитетани тука. Ето и тоя пример,

тая вечер, не убеждавали те?...

Навън пропяха първи петли.

— Леканош — каза Огнянов, като легна на миндерчето, за да спи.

— Леканош, ако може да бъде лека за хайдути... — отговори дяконът, като загаси свещта.

Но дълго време още предпочите им неотразимо се мержелееше величествената фигура на отца Йеротея.

* * *

Отец Йеротея беше от родана ония високо симпатични личности, излезли из манастирската килия, на които България дължи толкова много за възраждането си. Той даже беше близък приятел на Неофита Бозвели. Ако обстоятелствата му не помогнаха да послужи на нравствените сили за умственото разбуждане на България, то му позволиха да го подтикне чрез изпращането десетина юноши да се образуват в различни училища. Макари простка лугер, отдалечен от интересите на света, сърцето му тъжеше за България. А понеже нямашени домашни, ни роднини — тя му държеше място за всички сбираше в себе си всичките му привязаности и любов. Той се считаше благополучен, че може да принесе поне капка полза на родуси; благодеянията, които пръскаше, бяха за него едно тайнство и само бог им беше свидетел. Тая дълбоко религиозна и проста душа се пазеше да се не възгорди от добрините, що правеше; тя се боеше от лъстивия шум на света, за който жадно ламти суетният фарисей; той правеше добро, по съвета на спасителя: каквото прави една таръка, да го не знае другата. Той беше вложилу различните лица сумиза поддържане учещи се юноши и условие, че по никой начин няма да разгласяват настоящия виновенник на тия благодеяния. Той беше доволен от начина, по който довършваше дългия си живот, и чакаше да умре с миром.

Скоро подир тоя честен подвиг, който му беше и последният, отец Йеротея се поминатиho.

Когато отвори хаков чегаму, наидоха само една торбас карбовни — за сиромасите и за погребението му.

Викентий не се намерина последното. Той на другия ден от сцената,

който разказахме, беше оставил манастиря и отишъл в Клисура, от срам.

ХІІІ. Радостна среща

Вчера, щом Колчо излезе из бай Мичови, запъти се тиришката на улицата, за голямо учудване на минувачите, за да иде при Рада, та да вземе мъждето.

Тоя път той реши да бъде по-сдържан. Пантерският скокове, които зашеметиха тъй силно мъжете, сега можеха да уплашат до полудание и така сличаномиче. Но това самообладание беше по-горе от силите му. Той чувствуваше, че тая предателска радост ще го задуши, ако за един миг поискаше да ѝ тури юзда. Кога приближи до Радината врата, той усети как се разтупа сърцето му. За да го заглуши, той запя насила шеговития си тропар...

Вратата тозчас се отвори.

— Колчо, добредошъл — каза Рада приветливо.

— Радке, чуждоухо няма ли тука? — попита Колчо.

— Самичка съм, бай Колчо, кактосявга.

Колчовече се задъхваше от вълнение.

— Седни, починиси, Колчо — покани го Рада, която взе вълнението му за уморяване.

Той се изправи пред нея и двете му слепи очи гледаха внимателно нейните.

— Радке, дай мъждето! — каза той изведнъж. Това беше всичката отстъпка, която можа да направи на съветитена разума.

На Радасе премежна сърцето. Тя усети, че има нещо радостно, дор страшно. Тоя Колчонякой ангел го водеше тук.

— Каквое, Колчо?

— Радке, радвай се много, ама много да се радваш, чу ли?... Защото викат Радка?

И Колчовзе да подскача като дете и да пее, за да се удържи:

Госпожа Серафима,

и кротка Херувима,
прекрасната Епоха,
светило на метоха...

Рада занемя. Тя угади. Тя самопошушна:

— Колчо, не ме плаши бре!

— Аз те не плаша, а мити казвам да се радваш... Той е жив!

Колчо не удържарешението си, взето на улицата — за да обади на Радка постепенната радост на тавест. Това по` беше възможно за един човек, на когото хиляди външни впечатления можеха да залитат развълнуваните чувства. Но слепецът се намираше в един океан от тъмнина, осветяван сега само от една лъча, населен само от една радост. Ако не кажеш по-скоро думи, трябваше да кажеш със скокове и давания... Все едно — душата трябваше да се излее без забава.

Придумитена Колча, когото тя предугади със сърцето, момата се облегна до стената, за да не падне.

Има велики радости, както и велики скърби, които слабата човешка природа сякаш не е в състояние да пренесе. А тя пренася всичко. Заедно с голямата напрегната страст и пъргавината на душата — когото тя е здрава. Може би, че тайният инстинкт на сърцето я приготви по-отрано. Тя завика в полуда:

— Жив? Боже мой! Де е? Кой ти каза, Колчо? Жив? Той жив, Бойчо?
Ах, мамце, дали няма да умра от радост! Какво да чиня сега?

Сълзите и дойдохана помощи в тях се изля половината поток на кипещето чувство, което я задушаваше.

Колчо, по-спокоен вече, ѝ разказваше подробно не надейната си среща с Бойчана вратната Мича Бейзадето и онова, що последва.

— А кога ще дойде?

— Надвечер, по мръкнало; па имат сега и много работа...

— Ах, божичко! Божичко! — стискашеси ръцете и се смееше през сълзи Рада.

В такъв миг тя беше възхитително хубава.

— Колчо, благодарят ти, Колчо, благодарят ти! — казатя, пренесена от радост.

Колчоси излезеи той с облекченадуша. Това нежної преданосърце беше щастливоот чуждатарадост. Природата, която му бе отнелавсичко, оставяше му тая способност в утешение...

Рада се възчуди как вода сторисега, как да дочака мил гост; как да прикрие посещението му; да кажели на къщните, да не кажели? Да иде при тях, тя ще залудуватам; да стои тука — тя ще се пукне!... За да убие вековете, които я отделяха още от Бойча, тя зашъта, затреби стаята, попригладисе, понаки тисе пред огледалото, на което се усмихна и му се изплези, като видя, че е хубава. После по слободня, завъртя се на един крак като петгодишно дете и запя нещо, на което смисъл не отбираше, па нито чуваше. Умът ѝ беше на вратата и най-слабият шум я правеше да трепва като птиче. Тя беше тъй щастлива!

* * *

Едвам днеска вечер, по тъмно, Огнянов можа да тръгне от манастира, за да посети Рада. Тя живееше у баба Лиловица, отделно в една стаичка, в дъното на дългнестия и бухнал с листнати овошки двор. Отвън до стаята беше прилепено одърче, дето Рада деня работеше и четеше на сянка.

Ней се изгледаха очите да чака два дни. Тя дълги часове, пълни с трепетана ожиданието, с жегливи възнания и безпокойства, сториха се по-дълги от векове. В нетърпението си, тя излезе вън на двора.

Нощта напредваше. Звездите блещукаха като живи брилянти на небето. Из пречистения и утихнал въздух се леехати и благоухания от цветята в съседните дворища; най-силно се чувствуваше ароматното дихание на една кичеста акация. Листата на дърветата в двора сладко-дремливо шушнеха и трепереха от милувките на нощния зефир; тишината беше чудна и тайнствена в тая безлунна нощ. На гредата над одърчето двете ластовички, пробудени от шума на Рада, погледнаха сънливо от гнездото и пак се сгушиха една до друга... Някакъв любовен дъх, някаква радост небесна и неувимавеешена всъде. И всичко: и това лазурно небе, и тия брилянтни звезди, и тоя въздух, и тия дървета, и ластовички, що се топлеха в пуховото си легло, и цветя, и миризми — внасяха в душата благотно успокоение и ѝ говореха за мир, любви поезия и за безконечни звонки

целувки в сладката нощна тишина...

Рада копнееше...

Когато най-после Огнянов тропна на вратата, тя усети, че краката ѝ се подвиват, но тя хвъркна и отвори.

Любовниците се прегърнаха и слепнаха устните си в дълга, гореща целувка.

Един поток от радост и тръбваше да се изкаже сега в няколко повторени целувки, в няколко прекъснати думи.

Подир първите бурни излияния, двамата любовници, честити и сияещи, се поуталожиха. Те не можеха да се нарадват един на други. Рада беше прелестна тъй, осветена от любовта си. Ней се струваше Бойчо по-хубав в това селско облекло, из което по-рязко излязха умните и изразителни черти на мъжката му физиономия.

— Та какво правиш ти, пиле? — казваше той. — Та ти, клето дете, си се преобърнала на страдалница! Аз те убих, аз те принесох в жертва, Радо... И ти нито ме кориш, ами все тая любяща душа, това нежно сърце, родено само да плаче, да милее и да се гали!... Простиме, простиме, Радке! — И Огнянов стиска сърцето в своите и се губеше в дълбочината на големите блестящи очи.

— Да те простя? Няма да те простя! — викаше тя галено-сърдита. — Та какво е това от тебе? — Да умираш аз да не се мъча? Па поне да ми не обадиш с едно словце... Ах, Бойчо, Бойчо, недей веќе умира, за бога; няма да те оставя... искам да бъда все при тебе, да те вардя като очите си, да те обичам много, много и да ти се радвам... Ти си страшно страдал, Бойчо, нали?... Ах, божичко, каква съм луда! Нито те питам как си минал, каквоти патил през толкова месеци, през тия страшни векове за мене!

— Много патил... и много времеждия, Радо... но имало един господ за нас и пак се сбрахме.

— Не, не, ти ми разкажи по тънко всичко, всичко... Аз искам да зная... та то такива истории се тъчаха за тебе, такива слухове, едни от други по-проклети... Боже, как няма тхората милост, ами измислюват такива неща!... Разкажи ми, Бойчо! Сегаси живи при мене и аз мога куражлийски да изслушам всичко, каквоти изтеглил, колкото страшно и ужасно да бъде.

И тя го гледаше умолително, с неизразим любови участие.

Бойчо не можеше да откаже на молбата ѝ. Тя имаше право. После, и не му беше неприятно, и той сам беше жъден да подели душата си с един любим човек, с едно отзивчиво сърце; възпоминанията за минали страдания, за претеглени нещастия имат някаква особена прелест, когато се изливат в минути на щастие. Бойчо разправи просто, но не сухо и бежешката, както вчерашна комитетна послена Викентия, приключенията си, откогато остави Бяла черква. В ясните детски очи на Рада живо се отразяваха възмущенията на душата ѝ при слушането им; той прочиташе в тях, ту милости участие, ту тържествена радост; тя гълташе всяка негова дума, тя преживяваше и предчувствуваше всичко и не сваляше от него поглед, който го сладко гореше и опиваше.

— Ах, Бойчо, някой те предаде! — извикатя безпокойно, когато разказът дойде до нападението на Огнянова в Алтъновското ханче от турците.

— Не зная, не смея да окривявам българин. Може би сам се издадох в турското кафе, не с някаква неблагодарна обноски.

— После? — питах не търпеливо и развълнуван.

— Аз чух из стаята си стъпки на турците и разбрах, че идат за мене, и ми притъмня пред очите. Виждах, че на децата имаше: бях изгубен... Извадих револвер си и се спрях зад вратата. Шест куршума имах: петте щях да подаря на тях, а шестия оставих за мене...

— Боже! Боже! Какви минути, и аз не знаех, може би аз съм се смее ла тук.

— Ти трябваше да си се молила, Радо, защото бог се паку милостив и ме избави от явна гибел.

— Той е направил чудо, Бойчо?

— Да, чудо, ако щеш. Той заслепи турците. На място да влязат в моята стая, те влязоха в първата към двора; в хана, както после разбрах, току предималко пристигнал някой си таксилдаринот Пловдив, грък, и той ми бил съседът. Видисе, да е имал голямо сходство с мене и това заблудило загрижението, което ме бе видяло през нощта...

Рада въздъхна с облекчение.

— Аз чух глъчката, познах, че има недоразумение, че след една минута щяха да бъдат при мене. Една минута само ме делеше от тях, от

смърттами... Аз сегане помнякак съм изкъртиледнапречкаот прозорчето и съмсе хвърлилдолуна пътя... На пътяне, ами в реката, коятобеше замръзнала... Продънисе ледъти аз до колenezатьнахв студенатавода. Дорсе мъчехда изпъпляна сухо, заглушиме страшенгърмеж: пет-шест пушкигръмнаханад главатами из прозорчето. Те ме не удариха... Тогава търтихна бяг, единлудбяг. Колковремесъмтърчализ тъмнината, отдека съмминувал, не могада зная.

— Тебете гонеха!

— Да. Донейдеси чувствувахтова, но посленищо... Аз бях влязълв гората. Бешенощвече. Вятърътрежеше... Панталонитеми бяхазамръзнали и приличахана дъска. Аз вървахдва часа на запад, все по полите, и полужив пристигнахв село Овчери. Добрихоратам ме приехаи сгряха... Самоедин пръстна краками измръзна, но славабогу... Там преседяхдве недели, но уплашихсе да не довлекабедина хората— аз влачехподиреси бедите— и преминахв Пирдоп, детобратътна Муратлийскибешеучител. У него пролежахтри месецаболен, нещокатотежкаболест.

— КлетиБойчо, ти си бил простиналпо кърищаи планиницялазима... Ти си цял мъченик— казаРадасъстрадателно.

— Златносьрцебешетоя момък, братътна Муратлийски. Той ме гледа катомайка.

— Какъвблагороденбългарин!— казаРадапокъртена.

— И патриотголям, той ми се отплатидвойнои тройноза еднамоя услугана братму.

— После?Каквостана?

— Като оздравях, той ме снабдис разноски, даде ми тия новиселски дрехии ме изпратисъс сълзина очи. Аз тръгнахза насам.

— И тебете никойне позна?... Бойчо, пазисе тука!

Огняновбешесвалилгуглатаси и връзката. Той се изправи пред огледалото, прехлупишапкатаси, преправисе в главатаи лицетои се обърнадостапреиначен.

— Познавашли ме сега?

— Та ти ако щешси турии маска, аз пак щете позная... Я го вижкакъв ме гледа!... Какъвси смешен, Бойчо!— смеешесе тя весело.

— Ти ме познаваш, че ме обичаш, но чуждитехораотдеще се

догадят!

— И кой томрази, има остриочи, не се шегувай!

— За такъв познавач аз имам това — каза Огнянов, като подигна кебенцето си и показа главичката на два револвера и на кама, които се подаваха из пояса.

— Кръвнико! — изсмя се Рада. — Госпожа Хаджи Ровоама право имала...

— Аз ако към кръвник, ти си противоположната крайност — ти си херувимче.

— Подигравай се с еднобедното мице.

Той пак седна.

— Е, продължавай! Разкажи ми как дойде до тук. Ами кои са тия Муратлийски? — питаше Рада, която два пъти чу това име.

— Бързобегу неков брат.

— На немецатук? Фотографът?

— Да, Радо, това име е лъжливо. Него го викат Добри Муратлийски. Той е толкова немец, колкото и фотограф. Той избягал от Старозагорското въстание. Аз го прибрах тук и го скрих под това име... Той ми е стар другари, твърде предан човек. Ти се обръщай до него смело, когато ти станенужда.

Рада го погледна стресната.

— Че защо ще се обръщам към чуждичора? Аз нямам нужда... Ти знаеш, че живея от спестеното, от учителската заплата.

— Аз ти казвам да го не гледаш като чуждичовек.

— Ами ти къде си?

— Аз тръгвам, Радо.

— Ти тръгваш пак? Когато тръгваш? Как, оставяш мене?

— Тая нощ още, след два часа — каза Огнянов, като погледна часовника си и пак го мушна в пазвата на абичката си.

Рада пребледня.

— Ти тръгваш тъй скоро? Не съмте още видяла!

— Трябва да осмисля К. Аз съм с мисия, па освен това аз не мога вече да останам в Бяла черква. Жално, че не успях да те благодаря. Марказе неговото великодушие към тебе... та и към мене малко ли го показва?... Ах,

благородни души има междунас, Радке, и това ме кара да обича мощно — силно България... Обичам я тъй силно и за това, че ражда прелестни създания като тебе...

— Бойчо, защо отиваш? Ах, божичко... Не, по-добре отведи и мене — ти трябва да ходиш — ти си се пожертвувал за България — изведиме из тоя чер град, туриме в някое село, дето по-често да те виждам... не, ако щеш, накарай и мен нещо да работя за народа, и аз съм българка... и твоят идеал е мой, Бойчо, и ако ти умреш за България, и аз ще умра с тебе... Но да не се делим, страшно е пак да останем сами, да бера хиляди страхове за тебе, да слушам все черни известия за тебе... Боже, как е сега добре! — И тя си тури ръцете на раменете му.

— Радке, твоето положение тука и аз го виждам: неприятно много — каза Огнян, овъгряно. — Аз усещам онава, коетот ми не казваш: тебете преследват тука моите врагове, нали? Злобата на хората ти не прощава нищо, знай... Ти си жертва, бедна Радко, на предразсъдъци и подлост людска... Не е само една Хаджи Ровоама тука, знай. И ти ги понасяш мълчаливо, ти си героиня за мене по страдания. Бедният ангело! Великото дело, което ме е погълнало цял, не ми оставя минута и за твоята участ да помисля. Аз съм коравеоист, аз съм виноват, прощавай, пиле!

— Ах, Бойчо, Бойчо, ако ме оставиш пак, чиними се, че ще те изгубя завсегда, че няма да те видя вече — продума Рада и очите ѝ овлажняха. После прибави тихо и умолително: — Не ме оставяй тука, Бойчо; живееш ли, мреш ли, искам да бъда при тебе... Аз няма да ти бъда препятствие, аз ще ти бъда помощница. Аз ще направя всичко... Само нека те виждам по-често.

— Не, ти не можеш нищо... революцията изисква мъжка сила, кръвожадност... безпощадност... а ти си ангел същия... Ти извърши вече дългаси: левското знаме, дето изработи твоя таръка, ще ни разпали и въодушевява... Това е доста за една българска мома!

После, като помисли, прибави:

— Слушай, Радко, дохаждаш ли в Клисура, на гости у госпожа Муратлийска? Тя живее сега в Клисура. Аз ще изработя това... И там са опасности... но поне да се отървеш от тукашните интриги.

— Навсякъде, дето те бих виждала.

— Аз съм агитатор в онази околност сега и там съм по-притулен. В

Бяла черква ще дойда пак — само да подигна въстанието... Дотогава ще се виждаме, Радо, после бог знае кой ще излезе жив из борбата... Тя ще бъде кървава и велика. Стига бог да благослови оръжието ни, стига отечеството ни, това наше измъчено отечество, да възкръсне из борбата окървавено, но свободно, та аз с радост ще умра за него... Еднатъга ще ми остане за тоя свят: че тая смърт ще ме раздели от тебе, вярно... Защото те обичам без пределно, мило дете, защото ти владееш моето сърце... то е твое... но животът ми, о, той принадлежи на България... И ще зная, че ще има барем еднадушана земята, която да ме пожали и да пролее сълзина моя гроб неизвестен...

По Бойчовото лице мина облак.

Рада го хвана за ръцете развълнувана.

— Бойчо, но ти ще оцелееш, бог ще запази такива герои за България и ти ще бъдеш славен, Бойчо, и аз тъй щастлива тогава!

Бойчо поклати глава недоволиво.

— Ех, ангел мой — казатой, но се пресече. Па като я хвана и той за ръцете, прибави: — Радке, каквото и да се случи, аз искам да ми бъде съвестта спокойна... Аз може да загина, аз почти чувствам това...

— Мълчи, Бойчо!

— Слушай! Аз може да загина, Радо, защото отивам да срещам смъртта, но искам да бъда малко спокоен за тебе. Ти свързао мене съдбата си, с мене осъдения, отверженика; ти ме направи най-щастлив с любовта си, ти ми пожертвуванещо по-скъпо от живот си: честта си; и горко изпати за това от света; ти забравив всичко за мене! Искам, ако умра, да знам, че ти оставаш честна жена на предбога и пред хората, ако не щастлива... искам да носиш моето име, името Огнянов: то не е с нищо безчестно запетнено, Радо, това име. Когато дойдеш в Клисура, аз ще повикам свещеника да ни венчае и благослови там ще помисля за твоето обезпечение. Баща ми е заможени ме обича... Той ще изпълни последната воля на едничкия си син... Аз бих направил това тука, но е невъзможно сега; ние можем сами другода сторим... Аз нямам пръстен, Радо, да ти дам — ни златен, ни железен... Желязото, що нося, то е за неприятелите... Но няма нужда, наднази господ, великият, праведният господ на България, на потъпканите, на съкрушените сърца, господна страждуща човечество, той види, той чуе.

И катоя уловиза ръката, той коленичи.
— Да се закълнем пред неговото лице. Той ще благослови нашата
честна връзка.
Тя коленичи.
И устните им промълвиха някакви слова, чути само от вишния...

XIV. Около един труп

Сутринта слънцето пак беше изгряло величествено: лазурното високо
небесно светеше радостно.

Градините миришеха и росните трендафили показваха вече своите
румени чушулки; овощките, буйнолистнали, окичени триумфално с
белоснежен цвят, даваха на всички дворища в Бяла черква празничен вид;
славеите пееха; ластовичките се стреляха из пространството, оглашаваха го
с чуруликанията си и се опиваха с въздух, лъчи и свобода. Природата
преливаше от животи младост. Небето и земята не съставяха, освен една
жизнерадостна стихия — от зари, светлина, шарове, песни, аромат, любови
радост.

В тоя същия час в дъното на една сяпа и глуха улица, на край града,
Марко Иванов се спря и потропана една вратня.

Веднага му отвори един юноша гама мък, в потури, гологлави по
ръкави.

— У вас ли докараха труп? — попита Марко ниско.

— У нас е, бай Марко, елате! — И момъкът тръгна след него и му
посочи една врата.

— Там са, влезте!

В същия час вратата се отвори и първото нещо, което Марко видя
вътре, беше един труп.

Трупът на една череша.

Калчо кацарят, нашият стар познайник, качен на един куп дървета,
въртеше огромен свърдел в издигнатия край на черешовия труп, подпрян
здраво отдолу. Пот като град капеше от замореното лице на кацаря.

— На добър час, Калчо! — каза усмихнато Марко, като изгледваше

любопитно работата. — Та то напредва, напредва пушината.

— Всяко нещосе бои от майстораси — обади се един глас.

Маркосе обърна наляво и погледна. До зида беше клекнал Мичо Бейздето.

— О, кир Мичо — каза бай Марко приветливо, като пода деръка на подпредседателя на комитета.

— Правим днес заседание, та като минувах, рекох да се отбия да видя какво вършина шето Букче.

— Че къде ви е заседанието, на кърали? — каза Марко, като седна и без да вдига очи от черешата.

— Днеска ще го правим в Зеления трап.

Зеления трап се наричаше една падинана голатарътлина на северот града, която съставяше първото стъпало на Стара планина. Подир знаменитата вечер, в която Заманов донесе писмото, комитетът се събраше не на едно място. Днес беше решено да бъде заседанието му в Зеления трап.

Калчо, разчервенял, потен, продължаваше да върти с жилестиръце огромния върдел. Той често вадеше оръдието си, за да изкаратреските, поглеждаше в дупката и пак въртеше. Тя вече се извъртяваше до нужната точка, сиреч две педи до по-дебелия край на стъблото, който беше гъзерт на топа. Калчо изтръскаха буталотреските и из цевта, погледна вътрес едно око, духна в нея и погледна само доволно гостите си. Те наставаха и надникнаха същия цевта.

— Вътреще влезе топузът на един голям кантар — забележи бай Мичо, — но ние ще го пълним с дребно джепане. Така повече поганци ще повали. Твоят череша ще направи чудеса...

Лицето на Марка светна тържествено... Защото, наистина, черешата беше от градината на Марка Иванов. От няколко времена сам в убежденията и понятията на Марка беше извършил значителен преврат.

Революционното кипение, което обхващаше Бяла черква, не го остави за дълго чужди и хладнокръвен... То го заинтересува, учуди, стресна. Той си каза вътрешно: „Ако навсякъде същото, както казват, няма ли наистина да пламне цяло Турско?... Далече е пък наистина настал краят на това царство, когато и децата се въоръжават!... Кой знае...“ Това размишление отслаби страховете му и усили доверието му в съдбата. Човек

положителени със здравсмисъли без ни най-малковъображение, той най-после се увлече в общото увлечение и хвана да вярва. Епидемията молепса и тая трезва, но честна българска душа...

Но тоя психически процес се извърши веднага. Силните убеждения се изработват под влиянието на цял ред факти, внушителни. Най-напред (това беше миналата есен), предвид растящите свирепства и злодеяния на турското население, беше пошъпнал сам на себе си:

— Та такъв живот — живот ли е?

Това беше първото кипнуване, първата крачка... После, тази пролет, подирявяването на Каблешкова, като гледаше въодушевлението на младежите, които тъй решително се готвеха за едно безумно, но гордо предприятие, той каза един ден на жена си:

— Кой знае? Лудите ако направят, лудите ще направят нещо...

Най-после, по Великден, като ставаше в кафенето разговор за страшните препятствия, които ще срещне такава едно движение, и грозните сетнини, които могат да го последват, Марко каза на търтената Алафрангата:

— Михалаке, кой то смята свирка и тъпан, сватбане прави...

Преди шест месеца той споменуваше за „чревоадово“.

А поп Ставри потвърди друга пословица:

— Суходупери ба не яде.

Но не казавележим, че Марко беше в същност партизанин на приготвянето, не на въстанието. Той не беше ентузиаст ирандотам, щото да бъде за последното, както бай Мичо, нито вярата му в успехана борбата беше тъй непоколебима и сляпа, за да рискува всичко за всичко, както Огнянова. Бяла черква трябваше да бъде приготвена, за да отблъсне нападението на башибозуците, които щяха да блъвнат въз нея многобройните турски села в Стремската долина. Тя беше отвсяде оградена от тях и още сега им правеше зазъбици... Ако пламнеш навсякъде, тогава друго. Но кой ще го увери, че така ще бъде?... Във всеки случай, Бяла черква трябваше да бъде готова.

И той настояваше за въоръжаването... „После времето ще ни учи“ — казваше той. Пред три дни Николай Недкович се яви при него и му разправя за безуспешните слутания по диренето на черешовидървета.

— Отсечете моята череша — казатой.

Но по его изъмили човешки, по бащински дали милост — естествена впрочем в тоя случай — той не допускаше синовите си да се мешат... Той искаше да се удържат на бързея, против който той не бе устоял. Той искаше нещо невъзможно! „Доста съм аз от къщата“ — думаше си той. Преломът в неговия дух не се бе извършил напълно: оттам колебанията, оттам противоречията. С една реч, Марко беше представител на умерения елемент в народната партия. Елемент, годен за всеки друг случай, но не в революциите, които се основават на насилия и крайност, за да достигнат целта си. Той често играе ролята на спъвалов тяхното колело. В дадения случай може би това не беше така.

Калчо се завзе да пробива азлъкана черешата, за да стане истински топ. Той го превъртя с едното върдетънко свръдле ведино гладен чеп, към гъзера. Той скоро свърши и тая работа, духна в дупчицата и из устата на топа изхвъркна сърготина.

— Е, тя се вика, стана! Джаста-праст ще правитурчата — каза Калчо сътржествующ вид.

— Браво, Букче, ти ще бъдеш топчият... Сега пък бай Лялоковачът да му тури железните обръчи и другите железии ето ти цял круп — каза Мичо.

— Майки, това ще гърми страшно — забележи Марко.

— Ще го заложим на високона Зеления трап и оттам ще би ем цялата долина... Отдето се покажат, удрай, не ги жали!... Позицията е чудесна! Чуха се стъпки от вън.

— Някой нашиде — каза Мичо, понеже беше заръчан на юнака момък да пуцса само свои хора.

Влезе Попов, секретарят на комитета. Той се здрависа с Мича и Марка.

— Що дириштука, Ганчо? — попита го под председателят.

— Отивам за Зеления трап, та като минувах, отбих се да видя нашата артилерия.

— Добре, добре, днестряба да се сберем всички, та да решим кого да пратим за Панагюрище. Искат ни представител. Аз викам — Соколова.

— Какъв представителни искат? — попита Марко.

— Да се намерина главно то събрание там.

— За какво ще бъде то, главно то събрание?

— Джанъм, там ще се решава кога да се вдигне въстанието.

— Навярно, за първима ще бъде решено — забележи Ганчо.

Марко се начумери.

— Ба, по-късно ще бъде... Барем да се прибере цветето от гюловете — забележи Мичо.

— Та и ние ще ставаме ли? — попита Марко.

— На всички места в един ден ще въстанат.

— Не прав етюдост!

— Лудост — не лудост, трябва да се става — каза Мичо късо.

— Не се готвим от толкова време за черни очия? — прибави Ганчо.

— Джаста-праста! Джаста-праста! Бай Марко!... — обади се Калчо разпален.

— Аз разбирам, че ние се готвим само да се браним от башибозуци, додето видим как востава около нас... Страх ме е да не плащаме парсата самоние — каза Марко.

— Срами безчестие ще бъде за Бяла черква да се забави един миг!... Всичкият народ ще въстане в един ден и Турция взе-даде! — каза бай Мичо разпалено.

Марко помисли.

— Знаете ли на здраве — попитатой, — че така ще бъде?

— Как да не знаем? Деца ли сме?... Аз затова те канех да влезеш в комитета, та с очите си да четеш писмата... и да чуеш Каблешкова и Бойча.

Марко поклати глава недоволиво.

— Другое да ти кажат хората, другое ти сам да знаеш, че е така... Мислете пет пъти, преди да сторите нещо, да не повторим заарската работа.

Мичо се разсърди.

— Сега е друга работа, Марко, не ставайте... Аз ти казвам, че ще пламне навсякъде... Всичко е организирано. Само денят не кажи... кажат...

— А, ако пламне навсякъде, то и аз ще нарам пушката! Но ако не пламне навсякъде, а ние пламнем само? Това, казвам, да разберем...

— Ще пламне!

— Кой знае!

— Ще пламне, Марко! Клетва и скашли?

— Не ща.

— Тати си неверен Тома!

— Аз искам като него да попипамс пръст... Тука играемс главите си...

— Ти трябва да вярваш, че ще победим!

— Защо?

— Защото Туркия трябва да падне вече...

— Как трябва да падне?

— Така, трябва да падне, защотой е писано да падне.

Марко разбра, че Мичо пак прибягва до пророчеството на Мартин Задека...

— Аз не вярвам на новите пророчества... Календарът ни предсказва дъждове и буря, а ние имаме райско време... Празна работа.

— Задекъте друго, Марко, него го припознават учените!... — каза Мичо разгорещен.

— Аман, джанъм! Все Задекани посочваш! Остави се с тоя Задек. Мичо пламна.

— Ако не щеш Задека, аз да ти покажа и друго пророчество, много по-дълбоко и по-ясно.

— От когое?

— От провидение божие. Дух светисамо може да го вдъхне...

Човешки ум не го измисля.

И Мичо захвана да бърка в пазвата на салтамарката си.

Марко го гледаше учуден.

— Ах, остало тефтерчето ми у дома — каза Мичо с досада; — но чакай, аз мога да си го припомня... Ако кажеш, че и сега не вярваш за падането на Туркия, аз ще те оставя да се мъчиш... На глухияс тъпан му блъскай, той пак не чуе.

И Мичо извади дивитаси, затопи перотов мастилницата и пак хвана да търси в джобаси.

— Късче бяла книга нямашли?

— Нямам — каза Марко, като потърси и той в пазвата си.

— Чакай, тука ще пиша!

И Мичо се облегна до топа и взе да драще по гладката му повърхност. Марко гледаше с любопитство.

Скоротам се източиханяколко редове от черковни букви и арабски цифри, правилно размесени в следущия вид:

М frame

Т (=300) У (=400) Р (=100) Ц (=900) І (=10) А (=1)

К (=20) Е (=5)

П (=80) А (=1) Д (=4) Н (=50) Е (=5)

Тия черковни слова, четени като букви, казваха: ТУРЦИАКЕ ПАДНЕ;
броени и събрани като цифри, изкарваха съдбоносната година 1876!

Кой беше натъкмил тая чудновата комбинация и открил това съвпадение? Кой ум беше уловил в мраката светулка, тая необяснима игра на случая? Неизвестно. Такива явления новите хора ги наричат „капризна случая“; старите ги наричат „орисия“.

Тъй предразсъдъкът обяснява, кога то разсъдъкът се отказва...

Мичо Бейзадето обясни двойния смисъл на тая шарада. Марко провери самичък.

Той просто занемая от удивление, нищо не отговори.

Мичо гледаше победоносно. В черните му пламтящи очи блестеше гордо самотоволство; а в тънката иронична усмивка, с която гледаше зашеметения Марка, се четеше и съжаление към неговото малодушно неверие, и тържество, и щастие, и възторг... Гачето я погледна тая усмивка говорехана Марка: „Хай говорисега де, хай да чуем твоето мнение: Мартин Задектлош — що ще кажеш на това, другото? Разбрали ти Бейзадето кой е?“

До дето произхождаше разговорт междудвамата първенци, бяха влезнали, без да привлекат вниманието им, и няколко членове от комитета. Те също пътем бяха наминали да видят тополивницата на белочерковския Круп. Скором влезнаха и други, все по същия случаен начин. Така щото всички членове бяха налице, с изключение на Дима Безпортев.

— Капасьът не можа да се намери днес — доложи Илия Странджов;
— трябва да се е натряскал в някоя кръчма.

— Лошонащо е смукателството без мярка — забележи поп Димо, като навири плоската.

Членовете на комитета не можеха да се начудят възхитятот

зрелището на топа. Той стоеше пред тях като едно дългесто огромно животно, без глава и без крака, с едно очицена гърба и със страшно дълбоки уста — на опашката, — които щяха да бъдат огъни лава... На гладкия му жълтеникав корем се чернееше кабалистичната фраза, написана от бай Мича, страшното _ мене, фекел, уфарсин _ на отоманската империя:

M frame

Турция пада. 1876.

— Момчета — обърна се подпредседателят, — ние на Зеления трапли бях меркли да ходим?

— Там, там — да вървим!...

— А бе тъй и тъй се сбрахметука, не бивали и тук да си направим заседанието? Тука, ако питате, и по му мяза сега... при тая мечка...

Всички одобриха тая щастлива мисъл на подпредседателя.

— Тогава, насядайте.

— Ами вие къде ще седнете?

— Ето моя престол — каза бай Мичо и седна на гърба на топа.

И заседанието се започна.

XV. Новата молитвена Марка

Марко излезе твърде умислен от впечатлението на онова, щобешечул и видял в Калчовата тополивица.

— Кой знае... — пошушна си той, като тръгваше през зеленчуковите градини, които захващаха оттам.

Той вървя тъй до реката, на изток от Бяла черкова, която се спуска многобройно ниско кове от Балкана... Там хвърли поглед на градината си и в нея на пъна, останал от черешата, и се усмихна под мустак; после се отби и тръгна изново през градини и ливади, за да влезе през главната улица в града, из която отиваше пътят за К. Като премина и колибитена чергарите, заложи на пращната полянка на края на града, пред него се озова голямо хоро. Някой сиромаш крайчанин имаше сватба и в нея участваха всичките махленци, видисе, защото хорот беше безконечно дълго.

— Ето каквие светят — помисли си той; — там готвят топове, тук се женят и нито му мислят за утре...

Но той веднага се убеди, че и тук не липсваше революционният елемент: хорото се предвождаше от Безпортева, който, макар малко хром, беше знаменит играч. Той махаше бяла кърпав ръка и играеше върде лудешки и ексцентрично и даваше на безкрайната жива верига, която го следеше, най-капризни и текриволения и фигури: ту хорото заприлича на безукоризнено правилен полукръг, ту се зави е около себе си като заспал смоки пак се разви и преобърне в правалиния, или пък изобразява разни фантазии. Широкото дъно на потурите му се развяваше победоносно при всяко ново засиляне напред.

Полека-лека Марко наближи до самото хоро, което беше в разгар си, и тогава той видя, че Безпортев беше върдепиян и той се така силно хвърляше и рипаше, и с него цялата гъвкава колона, като че той я водина пристъп въз някоя крепост. Ентусиазмът на Безпортева беше се съобщи на най-последната брънка на опашката на колоната, която съставляваха петгодишна дечица. По негова заповед музикантите бяха млъкнали и самите хоро играчи хоро играчки заедно с играта и пееха. Според гласа на песента, хорото отиваше на повръщане. Пътем Марко зачути стихове от песента:

Надяваш ли се, Калино,
бачоти Колюда доде?
Бачоти Колюда доде,
армаганда ти донесе?
За бялшия — герданче,
за тънкокръстче — коланче,
за руса коса — шамия,
за малки крачка — кондурки?

И хорото се люшкаше неудържимо...

Марко се спря под стряхата на ковачницата, за да почине и да погледа веселото зрелище.

Веднага Безпортев го съгледа. Той се откъсна от хорото и се затече

насам, като продължаваше да маха кърпата и да подскача по такта на песента. По бялото му дългнесто, кокалесто лице, с малки червени мустаци и сини играещиочи, беше отпечатан някакъв свиреп парадостен животински възторг, който произвежда пианството, пианство, предизвикано от някоя безумна съкрушающа тревога на душата.

— Да живееш, бай Марко, и България да живее, па и славните български синове да живеят... Бай Марко, заръчай едно вино... Благодаря. Вива! Да живее, който налива!... Прощавай, бай Марко, пиан съм като возелница... но пак си знамума... аз пия виното, а не то мене... Да, като чувствителен българин... Защото народът страда и аз викам: достаробство и пианство! По-добре да измрем, нежелитакъв позорен живот... Па щели да кажат: начукал се като руски сапожник... Който каже, предателе... Мене сърцето ме боли за България, тая бедна турска робиня... Искаме правдини, човешки правдини!... Не щемний богатство, не щемний жени... Ама ще кажеш: хората се женят, и то кога? А аз ще ти отговоря: това е народ... а утре, като му кажеш: марш, напред, запали къщи и хай в Балкана!... Който се бои от птичките, просоне сее... Ти разбираш от една дума само... Да живеят подобни патриоти! Аз тям им целувам ръцете, и краката!... Но Юрданачорбаджи... с кремик ще му дерем кожата... А пък Стефчов? Но да спи куче под камък... късо... Думатами е, че аз съм пиан като едно, като едно... Народната любов ме прави да съм пиан... Часъте близко. Днес ако съм жив, утре ставам дух, нищо, сянка... Магарешки свят, с една реч... И който умре за народа, той ще бъде жив на веки веков... Вива! България да е жива!... А аз как съм? — Едно магаре, което се бои от бистравода...

Ненадейно Редакторът се прекъсна, защото видя, че минаваше един турчин, яхнал на кон, нещостаналорядко на последък. Той запя, като показваше към турчина:

Боят наставя: тупат сърцани,
ето ги близнаш те душмани.
Кураж, дружина вярна, сговорна,
ний не сме веке рая покорна!

— Напред, напред! — извика Безпортев, като че предвождаше някоя

невидима дружина, и се спусна към турчина.

Турчинът се обърна, видя Безпортева, че тича към него, и се спря. В два пъти на разкрача Редакторът го стигна и му извика:

— Читай, къде отиваш? Как дерзаш да тъпчеш тая света земя?... Тая земя е българска, а твоята е в азиатските пустини, там се поразявай! Долу, скот, да целуваш тая свещена земя... Ако не, ще вземат дяволите твоя султан, и слани те му, и харемлиците му...

Турчинът не разбира какво му говори Безпортев, но видя, че е твърде пиян; той се посмути, бутна коня си и тръгна пак. Безпортев се спусна и хвана коня му за юздата.

— Какво ми искаш, чорбаджи? — попита турчинът слисан.

— Долу! Или ще ти изпия кръвта! — изрева свиреп Безпортев, като си изтръгна лъскавата кама.

Турчинът има шеня какво оръжие на пояса, но той го забрави, потрепера и се спусна с покорен вид от коня.

— Какво искаш, чорбаджи? — попита той уплашенот свирепия вид на Редактора.

— Къде отиваш, читак?

— За К.

— А кога ще идеш за Мека?

Турчинът се изгуби съвсем; гласът му заглъхна в гърдите и той едвам прошушна.

— Чорбаджи, оставиме.

— Хай да пътуваме за Мека заедно — извика Безпортев; — чакай да те яхна. Ти си я халхиля до години българите!... — И Безпортев пъргавосе метна на гърба му и си уви ръцете около врата му. — Крачи напред за Мека! — викаше той.

И предпочитана целия сбор, и при виковете и смехове, турчинът, чушнат с Безпортева, тръгна на татък.

Конят меланхолично след го сподаряси.

— Кой знае, кой знае!... — мълвеше си Марко, като отиваше към тях си, още недошъл в себе си от учудване и прехласване от онова, което преди малко видя. Той беше живял петдесет години на този свят; запомнил бе времето, когато на българина бе запрето зеления цвят и беше заповядано

да слазят от коня при срещане турчин; той сам беше видял, преживял, изпитал, преглътнал толкова унижения като рая, щото сега не вярваше очите си. Той видя, че на средсбора, пред хилядо зрителци, един турчин слезна от коня си, по заповед на един хромият българин, че тоя турчин забрави селяхаси и османлъкаси и му се подложикато животно, да му се качи Капасъчето и да го носи пред всички свят! И това станатъй просто, тъй ненадейно, да, тъй страшно ненадейно! И то не беше току-тъй, случайно, или от пиянство — вчера и завчера то не можеше да стане, днес става и всичкият народ се смее и ръкоплещи, като че става нещонай-естествено... Какво е това време? От детая дързосту раята и тоя страху господаря?... Или вече, наистина, часът е ударил на тая империя Бейзадето има право, и младежите имат право?

— Кой знае, кой знае!...

В замислюването той се спrepна в децата, които се връщаха от училището. Те бяха учениците на Мердевенджиева и съставяха една дълга колона, по две на ред. Те вървяха в такт, като войници, под командата на десетници, които вървяха от страна, и на генерала, който вървеше отпреж... Марковият Асен дигаше пръчка с една червена кърпица: това беше знамето!

Марко остана поразен.

— Та то всичко полудяло: от старци до бозайници — помисли си той, — тя се е залюляла...

Той хвана за ухото Асенча и му каза усмихнато:

— Какво носиш бре, малко муле?

Тук с благодарение си помисли, че неговите по-стари синове са останали немолепсани, че той не бе забелязал у тях размирния дух, който бе прихванал всички те и сага него даже.

— Нека барете да останат на страна, да стоят вън от тая каша, дето и аз затаях. Аз съм вече взел-дал. Те да останат живи...

После горчива мисъл му дойде и той прибави намусено:

— Та у тия маскарине течели кръв в жилите... Базиргянили съм ги народил... Не, по-добре, нека стоят на страна... Единот къщата стига...

Слънцето беше къде обед.

Той стигна у тях си безпокоени сърдит, влезав собата, прегледа пицовите, които висяха на стената в кобурите си, отвори после един килер,

който беше скрит зад вратата, с намерение да тури кремицина два вехти
пищова, остали от прадыдаму и захвърлени от много години в праха.
Килерът беше тъмени служеше за скривалище. Той побара насока вътре,
но се доведе и взе свещ, за да види по-хубаво. Кога поднесе светилото
килера, колко се почуди! Вместо двата стари пищова, видя напълстен цял
арсенал пушки, пищови и револвери. Това беше цяла оръжейница! Тая
оръжейница бе в същото време и нещо като гардероб: в единия ъгъл висяха
изкачени чанти, цървули, навуца, чудновати френски дрехи, обточени
нашарени гайтани, и други неща, странни и подозрителни.

Той се развика към баба Иваница, която се подаде:

— Мале, мале, кой е отварял скривалището! Кой е вписал тия
маскарлъци тука?

Баба Иваница го изгледа слисана.

— Че кой го е отварял, аз ли?... Всичките: Васил, Димитър, Киро,
бърникат тук час по час и обират паяжините... Кой ги знае как водирят в
тъмнината!

Марко се разлюти:

— Хай да ги вземе дяволът с хайдутаци — казатой, като се чешеш в
тила.

После поддържащо малко свещта пред долапа, погледа и си пошушна
с едно неуловимо изражение на лицето:

— Лудите, лудите — те да са живи!...

И затвори пак врачка`та.

Па отиде пред куноста са и зачини ниски поклони пред божия образ.
Той мълвеше някаква молитва, която не съществуваше в светчето му... Той
се молеше за България!...

XVI. Пиянството на един народ

Наистина, заедно с напредването на пролетта и революционното
кипение напредваше гигантски. Цяла Западна Тракия — главната му област
— приличаше тая пролетна един вулкан, който издаваше глух тътен,
предвестник на избухването. Рояк апостоли и проповедници кръстосваха

планинии полетаи организирахаборбата. Те намираханавсякъдедобър прием;обятияразтворени,за да ги прегърнат,сърцаоткрити— да ги чуят — единнарод,жеденза великотословона свободата,нетърпеливда понесекръстаси на Голгота.Еднадългавърволицаот предтечи— сеятели бешепрегазилавече духовнатанивана Българияи хвърлилатам семетона самосъзнанието.Тая дивнавърволица,коятозахващашеот Паисий— един калугер,и се заключвашес Левски— единдякон— два светци,— беше засеялаи наторилавече ниватаи първиятбешея благословиот височината на Атон,последният— от височинатана бесилото.

ПредидвайсетинагодиниРаковски,като бе загатналв едносело за въстание,едвамбе се спасилот пайвантана селяните,с помощтана женски дрехи.Сеганародът,каточуеше,че иде апостол,вместопотери,пращаше му депутациида го приемат.И той слушаше,и той гълташежадно животворнатареч,като пресъхналогърлокристалнаструя.Кажехали му: бъдиготов,трябвада мреш!— черковатадавашепопаси,школотода скала си,полетоорачаси,майка тасинаси.Идеята със стихийнасила проникваше всъду,обхващашевсичко— и балкана,и равнината,и колибатана сиромаша,и килиятана монаха.Дажеи чорбаджиите,жигосанатакласа,спъвалотона народнотонапредване,се намерихапод обаяниетона идеята,която вълнувашеумоветена средатаим.Наистина,те, съразмерно,слабо участиевзехав патриотическото движение,но и не му пречиха— защотого не издадоха.Издайстватаи подлостите,отвсякъдеи от всички,дойдоха подиркатастрофата,нейни всегдашниизчадия... Напразнонякои пристрастноискат да монополизираттова въодушевлениесамов ползана она частот народа,на която кракатаобувахацървули,в ущърбна историческатаистина.Напразно.Револуционниятдух,тоя огненсерафим,засегнас крилотоси и цървулании университетанти,и гугли и фесове,и калимивкии капели.Кактовъв всичкитепрогресивниборбина България,наукатаи кръстът,сиречдухът,стоешена първиред.Мартирологътна новитебългарскимъченициявно доказватова.Истина,че главният контингент,и напред,и сега,даде масатанародна,но тя даде онова,което беше в силатаи: числото.Трябвашеинтелигенциятада му дадесмисли душа...

Прочее,въодушевлениеторастешеи заливашевсичко.Всеки денто

взимашенови размерии нова сила и заедно с него — приготовленията; старои младобеше заловило за работа. Селяните не доораваша нивите, за да леят куршуми, и гражданите зарязваха търговията. Тайни пощи сновяха денонощно между разните комитети и централния в Панагюрище, както тайните полиции следяха явните; младежите излязяха на военно обучение с пушки под командата на стотници и десетници; жените тъчаха навуца, плетяха вървиза тях и увиваха фишеци, а бабите месеха и печеха сухари; чизмарите работеха самочанти, цървули, паласки и други бунтовнически потреби; самите селски векили, бирниците, кметовете и други официозни лица взимаха ревностно участие в приготовленията. Във всяко село растеше складът на оръжия, куршуми и барут — барута го доставяха самите турци; черешовите дънери провъртени, одялани, стегнати с железни обръчи, образуваха артилерията! А копринените знамена със сърмени левове, които ревяха, фантастичните хъшовски премени, свещеническите скави одежди и кръстовете, и хоръгвите съставляваха декора на състава на борбата. Влиянието на това общо опиянение се отрази и на самите игри на децата. Те замениха челика, топката, ликото, пумпалас и играта на талим, средулиците, като си правеха пушки от пищели, саби от дръвца. . . Старите хора, учудени, си казваха: „Това е поличба божия.“ А поличбинените казваша, които да предсказват страшната буря. Да, освен чудното предсказание: „Туркиа ќе падне, 1876“, което обикаляше навреди смущаваша най-скептичните умишени. . . Напротив, пролетта беше подранила много и превърнала цяла Тракия в райска градина. Трендафиловите градини се бяха разцъфнали чудно и разкошно като никога. Полята и нивите вричаха великолепно и жътва, които не щеше да има кой да прибира. . .

И в няколко дена, тайно и полека,
народът пораста в няколко века. . .

Колкото се касае до въвеждането на турското правителство при такива открития на глаголатии, при такова шумно въоръжаване и готвене за въстание на България, то се обяснява чрез неговата слепота и презрение към нарастиселина раята. „Това са заешки турции“, казваха благодушните

ефендета. „Това са Даживейлердените“, казваха горделивите господари и се подсмиваха под мустак пренебрежително. Има думи, които означават епохи. „Даживейлердените“ — това беше въплътението на народно самосъзнание, излязло тържествено из трийсетгодишната борба за черковна независимост. Но „Даживейлердените“, които пиеха на здравици за българската екзархия на 1870 г., се преобърнаха на 1876 г. на бунтовници, които лееха куршуми и правеха топове, за да поздравят българската свобода.

Тая метаморфоза не схващаха турците. Те не можеха да вървят заедно с времето си и да виждат коначите, които взимат прогресът на идеите. Та впрочем да видяха, беше вече късно: те нямаха нито такава широка тъмница, нито такъв дълъг синджир да свържат една гигантска идея, невидим Крали Марко, който местеше планини.

Ще се удивлява потомството — що казвам? И ние сами, съвременници на описуемата епоха — отрезвели вече от цял ред исторически примери, се чудими ма е каквото било това умствено опиянение, това сублимно безумство на народа, да се готвина борба с една страшна империя, с велики още военни сили? Да се готви, и то с надежда, че ще я събори, с такива нищо ж нищо смешно средства? Да делиш нея мегдана в самото сърце, в „чревото адово“, както бе казал някога Марко Иванов, без да си е оздравил за съюзници, освен ентусиазма — плява, която пламва и гасне, и илюзията — призрак, който става нищо. Историята рядко ни дава пример за такава самонадеяност, която приближава до лудост. Българският национален дух никога не се е дигал до такава висота и надали ще се дигне друг път...

Ние особено на търтих мена тая прелюдия на борбата, защото самото е поразително и мерило за силата на една велика идея, възприета от благоприятна почва. Самата борба, която последва, не заслужава името си...

Ние и нямаме мисъл да я описваме. Разказът ни по нужда се натъкна на един епизод от нея, епизод, който следваната тук илюстрира революцията, тоя чудовищен „крах“ на най-светлите надежди...

XVII. Плесница

На сутрешния ден от оня, в който не проследихме Марка Иванова от Калчовата тополивица до техния арсенал, Ганковото кафе не димеше и гърмеше от весели кикотения.

Тях ги бе причинил Иванчо Йотата, понеже Франгов, като четеше в „Право“ член за австрийската политика на изток, беше спял във фразата „*Drang nach Osten*“, а Иванчо Йотата обясни, че то значело „драг наш Osten“.

Всеобщият кикот оглушаваше кафенето.

Един Кандов, който все мълчаливо стоеше в ъгъла, не се изсмя. Сякаш той не видеше и не чуваше що става околуму. Вероятно, умът му беше унесен в други предели. По мършавотому, бледно, замислено лице беше разляна още по-силна меланхолия и тъга, нещо болезнено, неизразимо болезнено, и то съставяше пълен контраст с безгрижните и разтегнати от смеха физиономии на около.

Смеховетесе уталожиха, защото в това време черкова бе пунала и всички присъстващи вазяпаха през прозорците, та изглеждаха пременени минувачии минувачки на улицата.

Междупоследните се мярна и Рада.

Тя беше облечена в черно и скромно. Бузите й разцъфтели като два божуря от вътрешно благополучие. Тя привлече всички погледи; много от тях погледне бяха благосклонни; имаше и презрителни, защото тя днѝ за Рада обикаляше единтвърден приятен слух.

Хаджи Ровоама беше пръснала, че Рада приемалюбовници, предрешени, по тъмнанощ. И тя се божеше и кълнеше, че с очите си видяла.

Истината беше, че някой бил случайно съгледал Огнянова, кога излязъл от Радина, без да го познае. Дошъл до ухотона калугерицата тоя слух, тя се постара да го разгласи из метоха.

От метоха слухът ми на в града. Одумниците го поежадно и Радиното име обикаляше вече из разговоритена бърбриците и на Бойчовите врагове, които в нея си отмъщаваха на паметта му.

Сама Раданищона не знаеше.

Тя беше погълната от щастието си и нито в погледитена съседките, нито в лукавите поусмихвания на другитя не можеше да угади жестоката клевета, на която беше жертва.

Кандов се страшно възмущаваше.

Току-що Рада минаваше край кафенето, Стефчов се наведе и пришъпна с ехидна усмивка нещона Мердевенджиева. Псалтът се извърна, изгледа отминалата мома и смигна лукаво. Шепотът се предаде по-нататък и извика злостни ухилвания. Тържествующият Стефчов не се задоволи с това: той изрече иронически известния стих от бунтовната песен:

„Къде си, вярнати любов народна?“

и се изкашля безочливо.

Мнозина разбраха къде биеше брадвата му и се спогледнаха знаменателно.

Стефчов изкусно подхвърли темата за разговор. Подбийше гите и язвителните остротизаваляха на сметка на нещастната девойка.

Кандов, който досега търпеливо слушаше, не можа да се удържи повече.

— За кого подхвърляте тия подигравки, за Рада Госпожина ли? — попита той Стефчова.

В кафенето се възцаритишина.

— Що питаш? Па и да е за Рада Госпожина, какво? — отговори Стефчов упорито.

— Ако за нея разбираш, то аз ти казвам, че си клеветници низък челяк! — извика студентът, като стана запъхтян.

— Аз ли съм низък или ти — това да съди публиката. Колкото за клеветник на Рада Госпожина — ти прощай. Питай и кучетата... и те знаят... Аз те съветвам да не вземаш трудна себеси да браниш една позорна мома... Не ставай смешен кавалер.

Кандов кипна. Той пристъпи на средка кафенето и каза бледени разтреперан:

— Ти нападаш грубо една беззащитна девица... Вземиси думите назад!

— Докажи ми, че преди една неделя твоята девица не е приемала скришом гост... Една мома, която...

Стефчов не можа да довърши.

— Тоя скришен гост беше Бойчо Огнянов, годеникът ѝ, мерзавецо! — кресна Кандов, като му залепяше една плесница.

Звънливият плясък по бузата екна из кафенето.

Заше метеният Стефчов полетя най-напред от удара, па се спусна въз студента, който издигаше бастуна си.

Но присъствующите ги разтърваха.

Кафенето се изпълни с глъчка. Извън любопитни се трупахана стъклата.

Стефчов изскочи из кафенето със зачервеняла буза, побеснял от ярост, и се запъти право към конака, решен тоя път да отмъсти и на Кандова, и на Рада. Той щеше да накара бея да тури под изпити двамата по повод на Огнянова; и да се изскубнеш студентът с отказвания, девойката щеше да бъде окончателно опозорена; тя и беше причината на днешния скандал.

Но на улицата го срещна слугата му и му обади, че пловдивският доктор пристигнал, който беше викан за Лалка, зле болна. Тогава Стефчов тръгна към тях си.

XVIII. Кандов

Думите, с които Кандов придружи плесницата си, поразиха присъствующите. Най-много Стефчова. Те паднаха като гръм от ясно небе. Но увлечението на горещия студент немалко ши последиствия за него.

Междутова, някои прозорливи си съобрази, че Кандовото пламване имаше по-дълбоко причината си, отколкото едната рицарска подплата на характера. Такъв не удържимо страстен гняв, който го доведе до крайности, и по повод на една чужда нему личност, не беше естествен, ако нямаше и други по-лични побуждения. И по това обстоятелство, и по други признаци — по-после винаги уловимиза внимателния наблюдател — разбраха, че сам Кандов не бе хладнокръвен към Рада Госпожица.

И не се излъгаха.

Кандов беше влюбен в Рада.

Как беше се случило това?

Съвсем просто.

Младият студент беше една от ония страстни натури, които намират смисъла на живота самото поклонение на някой идеал. Такива натури могат да дишат самото увлечение на страсти, силни привързаност...

Млад, горещ, идеалист, Кандов дойде в България, зашеметен от крайните теории и принципи, великодушния едначестна душа, грозния едно развалено същество.

Първата среща с живота разклати дълбоките убеждения на религията му. Той видя, че тук е съвсем чужда почва за нея... Той не можеше да се кланя вече на един пукнат кумир.

И потърси нов — той го имаше готов — в лицето на България...

Но преди да види България, в душата му се беше наместило друго божество: той беше видял Рада.

Това се случи скоро по дирите на Огняновото избягване на лани из Бяла черква. Това чувство, от най-напред слабо, зарасте и зае дрябър зов в душата му. То го обхвана цял, то стана страст. Кандов полека-лека се отчуждаваше от средата си и от интересите, избягваше шума и падаше в мечтателна апатия, която оживяваше самото виждане на Рада. Това се продължаваше до тая пролет, когато един ден той се стресна, окопоти, възмути от себе си. Тая страст му се видя подла — подлакъм Огнянова — негов приятел, престъпник към България, на която беше длъжен да се посвети.

Той се уплаши сам от себе си и побърза да заглуши времето, да убие в душата си демоническото чувство. Той помисли, че само едно друго по-страшно, по-демоническо възмущение може да го спаси и възроди. Той реши да се хвърли в сякаш борбата, която се готвеше, и в промеждията, и в неизвестността; да се потопи в нейните заглушителни буйни вълни; да се нагълта и опие с горещата атмосфера на лудото въодушевление и революционното кипение... Той поиска да изгони Луцифера чрез Велзевула.

Тогава го видяхме, че ненадейно се явява при Соколовас молба да го приеме за член в комитета и с предложението да убие Стефчова.

Именно, убийството на предателя, убийството — работанова за него и съпряжена със страшна безпокойства, но благородна в случая, го най-плениваше. Той разчиташе на това убийство, то беше горнилото, през което душата му щеше да излезе нова и бодра; ударът, който щеше да нанесе смъртна предателя, щеше да я нанесе в душата му и на друг страшен враг

— обаятелния образ на Рада.

Да, най-напредубийството — кръщение в кръвта и в революцията... Страшна, но решителна крачка към избавление...

И той още тогава, когато се зародитая мисъл в тревожната му душа, преди да я съобщи на председателя, той няколко нощи сам гали, котка, милва страстно, като майка обожаваното си дете... В дългите си безсънници той мечтаеше, той кроеше плана за унищожението на Стефчова, а тия пламенни размишления го поглъщаха цял, обладаваха всичкия му духовен мир и не даваха достъпна другочувство, на друг интерес. Кандов си спомни за Разколникова: и героята на Достоевски същобез замислил убиването на лихварката за благо на човечеството, и той беше тъй симпатичен и трогателен! Те се намериха и двамата в еднакви положения. Това случайно съвпадение ободри, обая, възхити Кандова... Разколников му се изпречваше като един светъл и ободрителен образец, като идеал. Той даже прегърна и начина на Разколникова, по който беше убита бабичката: щеше да прише и извтрена дълготоси палто, под мишницата, една върв, за краищата само, така щото да може да провесина нея брадвата за желязото й. Тъй нямашени кой да познае, че той носи смъртоносното оръжие.

За щастие или за нещастие, това се отложи и Кандовият план рухна като една кула от картони. Той беше в отчаяние... Но революцията стоеше отпред ему, настръхнала и огнена като апокалиптически звяр, и това го поутеши за нещастията му... Ала борбата в душата му траеше, нарастваше. Привсичката страстност, с която се бе отдал на делото на революцията. Споменът за Рада го не оставяше. Нейният образ предателски се мяркаше зад образа на отечеството; той беше по-дълбоко, по-навътре, имаше самоуверен вид и гледаше със съжаление на тоя временен гост, влезнал в дома, дето тя стопануваше.

Да би можала поне душата му да храни, да побира и двете тия привързаности, една наложена от ума и волята, другата от природата, да ги съгласи, уравни, да отслаби една чрез другата!... Той се чудеше на Огнянова как може да любис еднаква пламенност България, и Рада, да се разделитак и пак да бъде бодър и силен, да се чувствува спокоен и дори щастлив! Каква беше тая натура, едра и богата, която дишаше тъй свободно под бремето на две велики страсти, които армонизираха помежду си и й

давахановомъжество,и я окриляваха!...

Кактой завиждашена смешнатастрастчицана Мердевенджиева,която единмечешкирев бе изцерил!

Днес, когато давашеплесницата, Кандовпочувствува, че се намерив странноположение. Той се бешеотдална България, а влюбилв Рада. И по саматасилана нещататой имашевечев Огнянова— другаряси по мисия — единпротивник.Идеятаго привързвашекъм него, страсттаго отдалечаваше...

С доблестнатаси буйност, като наказвашеоскърблението, нанесенона Радиначест, той отмищавашеи за Огнянова!

Противоречиестрашно.

Но борбата, макар жестока, не биде дълга.

Сърцетоудържа победа.

Сиреч, природата— над другия духовен мир.

Кандовсе предадецял на новатаси любов.

Слезналненадейноот университетската скамейка в житейското море, той беше като човек, падналот небетона земята. С душа доверчиваи със сърценена четоот изпитанията на живота, той се намери не приготвен да ги посрещне. Първото, що му прати злата съдба, беше тая любов. Той се предадена нея със същата беззаветна разпаленост, както по-преди— на идеалитена социализма. Разликата беше само, че там действуватемозъкът, а тук сърцето, вироглавец, кому то ни разсъдъкът, ни опитът, ни мъдростта на всичките философии не дохаждат до хаки.

Друге въпросът, щешели да найде взаимността на страст, сиреч: щешели Кандов да намери благополучие, равнос големинатай. Или най-люто разочарование, най-свирепи страдания щяха да отровят живота му...

Никой влюбен не си е поставял това питане. Ако си го поставяше— той не бе такъв.

В граматиката на любовта няма въпросителни знакове.

Притова Радина то сърце не беше свободна и той знаеше това. Но той не видя това, и продължава да гори. Любовта е съляпа.

Не залудостарото гръцко изкуство често изобразява крилатия бог с вързани очи.

През времето, в което Рада мислеше Огнянова за убит, тя беше тъй

смазана от нещастията, щото нито се сети да помисли нещто върху редките още посещения на студента; полека-лека те заставаха по-чести, както и случайните (но нарочно дирени) срещи с нея... Времето се изминуваше, а това все следваше. Най-после Рада, със свойствената си женска догадливост, забележи неравнодушното отношение на студента към нея. Всеки път признава, че това ново породено чувство ставаха по-явни, заедно с нарастването му.

От най-напред Рада се учудии смути; после престори, че нищо не сеца — кой знае, — това даже погъделичка приятно нейното самолюбие; и най-после се стресна от растящата сила на тая гореща привързаност. Но свенлива, каквато беше, тя не ма смелост да я охладигрубо или да затвори вратата на поклонника си, толкоз деликатен, колкото и искренен. Това я обезоръжаваше със всем.

Куражът за плесница може да й дадат само хората като Стефчова.

Рада не знаеше как вода стори. И тя продължаваше да бъде приветлива към Кандова, като Бойчов приятел, още, като човек благороден. Тя мислеше, горката, че с това облекчава копнежаму, степен, та на който не подозираше, като го посрещаше любезно и лекуваше огъня на черните си очи. Лош лекар. Ни тя, ни Кандов не знаеха, че едничкият спасителен цяр за тоя вид болестие раздялата.

„Очи, дето се не виждат — забравят се“, казва и българската поговорка.

ХІХ. Утринно посещение

Вчера, подир скандала със Стефчова, Кандов се завърна у дома си твърде разтревожен. Той се затворив стаята си и до вечерта четеше непрестанно все една и съща книга. Той прекъсваше прочитаната само за да забележи с молив някоя местав книгата, и пак се зачиташе. Той беше се цял вдал в това занятие и не обядва... Когато го повика майкаму, отговори, че го боли главата... Вечерта същото не яде. Той цели часове пролежана миндери, замислен, с очи към потона. Когато се възцари нощната тишина, той стана, седна при масата и взе да пише писмо. Тая работата трая до

среднощ. . . После пак се тръшна на миндера, не да спи, а да мечтае. . . Свещта горя до утринта. Първите слънчевизари проникнаха в стаята и удариха в лицето унесения студент. Той се сепна, отвори очи, уморени и похлътнали от безпокойно спане. Той отиде до масата, прочете пак писмото, прегъна го на четири, потърси конверт, не намери и сложи писмото на масата.

— Сегали или после? — пошушна си той.

И стоя една минута замислен.

— Не, после, после да й иде. . . Когато се видя с нея. . .

И той хвана бързо да се готви, за да излезе. Когато се намери на улицата, той видя, че е ошетвърдерано. Слънцето стоеше ниско още на хоризонта; домът, в който живееше Рада, хвърляше сянка въз срещната къща. . . От опит той знаеше, че когато сянката се дръпнеше до среду улицата, до барата, тогава де войката ставаше да полива градината у Лиловичини. Тогава тя биваше облечена и часът приличаше за посещение. Кандовмина няколко пъти из тая улица и поглеждаше към зидана Лиловичини (Рада живееше в една стая навътре в двора), ту към сянката. Тя ужасно бавно слазаше от стената на срещната къща и до барата остана още доволно място в сянката. Значи, трябва да се чака един час и повече, додето слънцето освети половината улица. . . И Кандов, с ръце отзад, продължи разходката си; той закривии из други улици, за да не обърне вниманието на минувачите, които засрещат по-често. . . Слънцето обливаше вече с ярка светлина цяла Стара планина, могили те над града, керемидените покриви на къщата, белите комини, прозорците, щобяха обърнати на изток. Ранните кафеджии бяха отворили кафенетата си, бакалите, препасани о престилка, метяха калдъръма пред дюкяните си. Гайтанджиите забуха гайтанана камъните при чешмите, за основаха хора по улиците, настана движение и живот, градът бръмна от обикновената си смесена шумотевица.

Но всичкото ва Кандов го не забележи. . . Ни слънцето, ни шумът, ни минувачите, ни животът, който закипя околуму, не го интересува. Той гледаше, мислеше, чакаше самото едно: сянката. Тя приближаваше до заветния предел, до барата, и тоя предел беше и края на неговите мъчителни и страстни възмущения, на тия минути, дълги като векове. Сянката се дръпна до барата и остави другата половина на улицата цяла в светлина.

Кандовусе стори, че слънцетоедвамсегаизгря... Тойс бързикачкитеръгна към вратнятана бабиниЛиловичини. Тойсе взирашев тая стара, попукана, извехтяладъбовавратня, нискаи кованас гвоздеис големиразплескани главички, ръждясалии приличнина петнапо вратнята... Тойги знаеше колкоса на бройи колкорезкии цепнатиинимашепортата, и как скърцаше, каторазрънченокуче, когатосе отваряше. Тая портабешекатоедноживо същество, с очи, с уши, с глас... Как болезнено-страшно-сладостносе отзовавашетя на сърцетому, привсяковлизанев нея! Как студено-неприятливо-зловещо, като клепалото, когабие за умряло, пронизваше душатаму шумът, когатона излизанесе хлопвашезад него!...

Внезапнотя се отвори. Из нея излезеединпростбългаринс потурии с шапка. Кандовпоискада го посрещнеи попитаза Рада, но го досрамя. Той изгледатоя простчовекс голямовълнениеи с някаквазавистдаже. И продължавашепак да се разхожда. Минасе няколковреме. Вратнятасе отвори пак и сега сърцетоКандовосе разтупа.

Из нея излязохабабаЛиловицаи Рада. Те бържетръгнаханагоре. Той едвамсегачу звънливоточуканена клепалото.,,Вероятнопразникнякакъв — помислиси той, — отидохана черквадвете.“ Тойсе спрякато прикован на мястотоси и все погледвас очи девойката, коятосе отдалечаваше нагоре. Тя го не бе видяла, защотои като излезе, и като завървя, очитей бяхавсе наведени. Той неволнозабележи, че тя се беше пременилав новата си чернарокля. Не носешесега пепеляватабасмянапрестилчицас белите търкалцаи листа, както другидни... Но как беше розоволицетой, строго никак... и пленително!

Дълго времествудентътчаказавръщаниетой... Минасе час, два. Тойс негодуванеслушаше, че клепалототу престане, ту пак забие, и тоя сух, звънливи безочливзвук раздражавашенервитему до нетърпимости го привеждаше в отчаяние...

— Та какъв дяволпразнике тоя? — повтаряшеся той злобно. — Къде отидетя с тая ужаснабабичка? Каквое това глупавоклепало! Каквиса тия вечнипразници? До празницили е на хората... Защоми трябваментоя празник, на тия идолопоклонципразникът!

Тия възклицанияизскоквахаот времена времеиз устатаму и той все продължавашеда вардиулицата. Но Радасе не явяваше.

Слънцето отдавна бе прегазило барата, завоевали втората половина на улицата и се изкатерило по целия вид на бабината Лиловичина къща. Минувачите непрестанно се кръстосваха и сновяха по улиците, но междутях нямаше ни Рада, ни бабата. А клепалото все беше.

— Какъв този безбожен празник! — изфучабая злобно студентът.

Но той не искаше и да узнае кой е. Първият човек, когото би попитал — би му казал това. Но защо му беше? Той отдавна вече не знаеше дните, не забележаваше времето. Пролетта беше в разцветаси, но той не забелязваше пролетта... И за каквomu е тая пролет, тъй безобразие хубава, тъй коварно очарователна, когато в неговата душа кипа това море от страдания!... Природата имаше даже безсрамлив вид: сякаш се подиграваше с него... И той плюна с отвращение въз нещo... Вероятно, въз природата.

Но скоро той доби отговор на своите нетърпеливи възклицания.

XX. Кандовото недоумение нараства

Из отсрещната улица се понесе на саммонотонен писклив хор от детински гласове. Тия гласове държаха бас на друг един по-високи по-дъртешки глас, който извиваше някаква проточена черковна песен. Странният концерт наближаваше и се чуваше все по-силен. То зчаше подад еред децас фенери, хоръгвии дълги беловоскови свещи, превързани с черни кордели; по тях — други децавкуп и с тях псалтът Мердевенджиев, последван от попове в одежди. Из въздухасе разнесе и мирисот тамян: задаваше се погребалното шествие на Лалка. Страдалицата беше издъхнала нощесоще.

Почти целият град придружаваше смъртните останки. Смъртта на тая жена, младая и зелена покосена, изпълни със скръб всички сърца. Всеки бързаше да каже с богомна покойницата и да почети последното пътуване — до гроба. Ни антипатията против бащай, ни ненавистта против мъжай не възпрясвета. Лалка беше твърде обична, кротка и добросърдечна и образът ѝ изгони из душите другите земни свирепи възмущения. На валицата на погребението (което разбитият баща не жали пари да направи по-

богати и по-тържествено) беше прочее извънредно голяма и му придаваше още по-тържествени по-трогателен вид. Но онова, което спомогна най-много да привлече света, беше мълвата за причината на побеляването и смъртта, която сестра не беше могла да утаи (Лалка, преди да умре, беше поверила в сичко на така Гинка). Бедната покойница извикваше сълзи по всичките женски очи, плачеха дори и мъже, съвсем чуждина семейството й... Всички младежи бяха се стекли тука и начело ли чаха членове на комитета, дълбоко покъртени и натъжени. Те вървяха с носилото.

Когато шествието дойде до мегдана, дето се беше изпредили Кандов като един кол, сложиха носилото, за да четат пак молитва над него, и тогава той видя мъртвеца. Той позна изведнъж Лалка.

Тя лежеше спокойна, тиха, дългите клепачи хубаво затворени, тя приличаша на заспала. Лицето й, добило мраморна белина, едвам се различаваше от пуховата възглавница, дето бе потънала главата й; малката й снага се губеше под купове венци и китки пролетни, прощала не приносот булки и невести... Придветей раменестоеха по китка редки бели трендафили; подобни бяха втъкнати в косата й. Тия последните бяха садени от нейната собствена ръка; ръцетей, бели и изящни като на скулптирана от мрамор грация, лежаха кръстосани на венчалната коприна на рокля, а на пропадналите гърди беше положена икона „Успение пресветия Богородици“. Една упоителна атмосфера от благоухания на цветя, смесени с тия на смирненския тамян, напълни мястото и замайваше чувствата.

Току-що сложиха носилото, майката се хвърли на щерка си със сърцераздирателен писък, прегърна с две ръце, зарови лицето си в цветята и в премените като полудяла, па захвана да нарича ония глухи, недоизречени, безумно-страстни слована майчина любови отчаяние, които винаги пронизват ледени игли сърцето и правят да настръхват косите. Всяка дума е единоткъртен къс от сърцето, всеки вик е едно море от горест и неизразима болка. Плачът и поиманията нарастваха около; домашни и чужди, с плувнали в сълзи лица, туриха кърпина уста да не реват с глас. Но така Гинка, пленителна в траурните си дрехи, ридаше неудържимо; бащай, поддържан от двама души, люшката се побеляла глава, разбит. Стефчов, гологлав, с кърпана очи, стоеше правдо носилото. Но сълзи нямаше;

лицетому самоот безцветночервендалесто, каквотобеше, сега бе побледняло. Той се озираше за хлас на тонякак, като човек, който не гледа нищо... Недалеч стърчеше над тълпата русата глава на Соколова. Очите му бяха вторачени в смъртния образ на Лалка; той обнимаше с поглед, той поглещаше цял тоя призрак на жертвата, която тъй страшно беше любил и която беше любила... Уви, те би могли да бъдат тъй щастливи! Но съдбата, съдбата!... Внезапно той съзря близо до себе си Стефчова. Очите им се срещнаха. Соколов го устрели с ужасен поглед и му каза високо:

— Господине, твоята подлост погубитая жена! Ти ще даваш отговор на мене, послена бога!

Молитвата се свърши. Гласът на майката пак процепи въздуха. Носилото се дигна и шествието се мръдна пак. Кандов се присъедини към тълпата, почти машинално. Лицетому останатихо, както си беше. Трогателната картина, на която присъствува, не го покъртини най-малко. Напротив, даже някакво свирепозадоволство озари физиономията му: той разбра, че Рада, като Лалина приятелка, се намира тука. Значи, ще я види тука... Самотая мисъл можа да пробудив неговата мрачна и безкрайна погребална процесия. Той се заозирана сам-нататък из тълпата на жените, но Рада не видеше; той диреше с поглед всяко черно облекло, всяка хубава глава... Но Рада не познаваше тях... Той поостана надире, за да остави да минати другите и изпраща чипокрай него; но напразно неговият стрелов поглед стреляше, ровеше, тършуваше из подвижната навалица, която минаваше като река пред него... Внезапно той зърна баба Лиловица и потърси до нея Рада. Рада я нямаше!... Сърцетому се отскубна. Как? Рада да я няма тука, на погребението на Лалка, приятелката й? Невъзможно, невъзможно, невъзможно! И той пак се зашуря из тълпата да я дири и не я намираще. Как? Рада да не е тука? А де ще е Рада! Тя излезе с баба Лиловица, а де я е оставила баба Лиловица... самичка, и в такова време? Какво по-важно може да има Рада днес от това да изпрати любимата си приятелка?... Или, тя е тук, но той не види, премрежват му се очите. Но бабичката той видя!... Мигар да иде и да я попита? Лудост, лудост, неприлично!... Бедният студент не чувствуваше, че неговото навъртане и шуряне из тъжната процесия само беше вече неприлично и привлече вниманието...

Когато закривяваха из едната страна улица, от противоположната писна кларнети гръмнатъпан; весело хоро се бе там залюляло. Тая веселба при тая скръб изведнъж се показа страшно грозна и светотатска. По многолица в шествието се изобрази досада и гняв. В тоя същия миг музиката млъкна и хорото се пръсна и изчезна като от замахването на магическата яжка... Възцарисе пак тишината, из улицата се чуа само погребалните гласове на децата и Мердевенджиева... Кандов, останал на края, неволно се извърна назад, защото чу шумни стъпки. Той видя Редактора и няколко души още, които бяха напуснали хорото, за да придружат шествието. Редакторът беше пиян, с килнат фес и с твърд развълнувано лице. Той и другарите му бързаха да застигнат опашката на колоната. Кандов чу дрезгавия глас на Безпортева, който го говореше вървешком:

— Елате, недейте ставама гарета... ами да целуваме ръка ней... И да й кажем: „Иди с богом, сестро! Царствоти небесно!...“ Защото, който умре за народа, той е безсмъртен! Разбиратели, патки?... Ако сте пияни, знайте себеси... И кога тови казвам — наводжайте кратуни, поклонетесе... Тая е света душа. Кажете ми, колко са такива на света? А предателите няма тброй, като морски пясък... Но вие морене сте виждали, зато ване ставайте гарета, ами взимайте от човешка дума...

Току-що свършваше тая тирада. Редакторът видя Рачка, който тичеше кататамина край тях и носеше нещо в черкова.

Той му извика повелително:

— Я чакай бре! Чакай да те питам нещо... На, този е шпионинът на Стефчова! Смъртна такава поганци! — прибави той на другарите си.

Рачковидя разлютеното лице на Редактора и търти да бяга из една улица.

— Дръжте го! Да го питамес кое праворазвонява улицата с иметоси! — извика Безпортеви всичките погнаха нещастния Рачка. Рачко, като лек и дребничък, хвърчеше като перушиняки взема доста преднина над пияните си гонители. Скоро и той, и те се изгубиха зад завоя на улицата...

Кандовидя всичкото вабезучастно, разсеян. Той наведе глава и заследва пак процесията не съзнателно. Скоро по нея и той се умъкна в черквата.

XXI. Опелото

Навалицата, която из улиците нарастваше като поток, напълни буквално храма.

Носилото, сложено на четвъртитата мраморна плоча с издълбан двуглав орел на нея, срещу владишкия трон, беше центърът, около който шатреши се тълпешенародът, със запалени вощеници.

За упокойните молитви захванаха тържествено; сини облаци от кадилницата се издигаха към свода. Големите светилници пред олтаря горяха, запалихасе и полилите, черквата пламна от светила... Тоя блясък служеше да поутешималко опечаленото семейство на Лалка.

По същата причина биде поканени учител Климент да каже слово. Като богослов той владееше витийския дар и си служеше с цитати от светото писание. Но той, по неразположение, отказа. Поканиха Франгова. Подир малко колебанието той прие и се покачи на второто стъпало на владишкия трон. По повето прекъснаха пееенето и черквата се смълча.

Учителят, твърд развълнуван, с поглед към покойницата, захвана с як, но разтреперан глас:

„Братя и сестри!“

Но тоз час той биде принуден да се прекъсне. При вратата ставаше нещо извънредно. Тълпата се там затика и зашурясмутено; чу се разбъркано шушукане, после — уплашени гласове. Това смущение се предадена сами скоростигна до предните редове, около носилото с покойницата. Настана страшно смущение и хаос.

— Идат! — викаха едни.

— Олеле мале, идат! — пищяха тъкженски гласове.

— Кой иде бре? — обадихасе мъже из вътрешната черква.

— Турците! Турците!

Настана паника: писъки вайкане и разбъркани гласове изпълниха божия дом. Народът се разтича като изплашен остадо, без да знае къде да се скрие. Образува се голям куп около чорбаджи Юрдана и Стефчова. Като влиятелни пред турците всеки мислеше да намери защита при тях и да бъде пощаден заедно с тях. Но голямата част от народа в луд страх кръстосваше

черквата, бягаше, връщаше се, крещеше. Младите жени пищяха и падаха примрели, без да им подадена кой помощ; няколко бабички грухнаха на стъпалата на олтар и бидоха стъпкани. Безумен улах бе изписан по лицата; на мнозина бяха по-бели и по-мъртвешкиот Лалкиното. Само един Кандовостаяше съвсем безучастен към всичко, що ставаше на околуму. Той със скопчени ръцестоеше неподвижен при носилото и гледаше тъжно покойницата.

В това време се чу гласът на Соколова от галерията:

— Не се плашете, няма нищо!

Той, още в началото на паниката, беше се покачил на галерията, за да погледа из горния прозорец какво има извън черквата, на площада. Но той не видя нищо там обезпокоително. Никаквитурци нямаше; на против, той видя Редактора и другарите му, които влазяха под нартиката. Той беше пресипнал да вика от там да успокоява народа, но в шумотевицата гласът му не можа да се чуе.

Обадиха се и други:

— Мирни бъдете бе, хора, няма нищо.

— Кой ни уплаши? — викна друг.

— Кой излъга хората?

В същия миг влязоха Редакторът и другарите му запъхтени и захванаха да се кръстят. Те нито подозираха, че са причината на паниката. Защото Рачко, като бягаше пред тях, беше се втурнал уплашен в черквата и попитан от някои бабички защо бяга, той бе казал:

— Идат!

— Кои идат?

— Капасьоти другите, много, много...

Разбраха, че той казва: капасьоти... много, много. Това беше доста за от месец на самплашеното население от турска сеч! И паниката...

XXII. Философията и две врабчета

Кандовне дочака свършекана погребението и излезена улицата пак. Странно! Той излязаше малко поободрен.

Видът на смъртта поумиряване одолимо всяко вълнение на душата, свързано със земните интереси; зрелището на тленността човешка отслабва зависимостта от тоя свят. Грижете, пламенните привързаности, страстите, възжеланията на живота по бледняване стават призрачни и смешни пред хоризонта на вечността...

„На, тая Лалка умря, сега е мощи, утре е прах. Каква беше побеляла, побеляла, та страшна... Умря, умря... И Радая няма шетами!... Ну, що, Рада! ... Странно нещо, как ме е заслепила тая мома... Който ме види, би казал, че съм луд... Та отдезна, че не съм луд?... И защо? За нея. Та щое тя и защо моите безконечни мъчения, моите дълги безсънници? Да, и защо всичко това? За една жена, за една друга Лалка, която утре ще умре също и ще стане мощи и прах. Любопитно е дали я бих обичал, ако я видех такава в едно носило, че я закарват в гроба, да хранят червите с нея... Каква глупост, мерзост... Да? И наистина, щое тая Рада, това нещо, това нищо, нищо, което изпълни цялото ми същество и цялата вселена, и рая, и ада?... Какво е тя?... Един скелет, облечен с мръсно, сурово месо. Едно безконечно купище от кокали, мръвки, кръв, жили, влакна, нерви, съдове, жлези, тъкани, хрущели, смрад, които се наричат Рада, и утре ще се сплутят и преобърнат на гной и прах... Тфу! И всичко това аз обичам! И се губя за него! Моят всемогъщ дух, моят божествен разум, моята безконечна мисъл са се прикачили на това тленно глупа во парче, повесили са се на тая паяжина!... Страшно, безумно... И как тъй по-рано се не отрезвих, не си казах: бе, Кандов, твоето призвание е друго и по-велико, отколкото да пъшкаш подир една глупа роля... Такива широки простори се разкриват пред мене; два свята чудни, великими разтварят обятия: науката, отечеството... И колко животта ми и подвиги, слава, и борба, и чудеса... и аз ги не видях, и видях това жалко същество, което, ако да не бях видял, нямаше никога да подозирам, че съществува на земята, както и то само не разбира защо съществува... Срам, срам, срам! Трябваше да видя тая Лалка, за да усетя какво нищожество се е била приковала душатата ми. Сегатя се пробужда като орел и трепва криле, и ги разперва, и като него волно, свободно хвърчив безконечно то пространство... Колко съм щастлив, ох!“

И Кандов продължава върви, задълбал в тия освежителни размишления. Той усещаше, че едно тежко бреме се сваля от раменете му.

Сегатой се усмихваше победоносно. Той се усмихваше и чудеше как жалко, как глупо се свършита борба в душата му! Той изхвърляше из нея Рада, както някой изхвърляше из прозореца си непотребен черепот разбита паница... Радият образ стоеше така далеко, така далеко в мъглата безконечност, бледен, безжизнен и облачен, като развян при внезапно пробуждане сън. Той се почувствува окупително нов; сега булото падна от очите му и той виждаше ясно, и познаваше всичко, и се интересуваше от онова, което го окръжаваше, и вземаше участие в дребните интереси на живота. Той поздрави приветливо, като никога, ония, които го срещнаха, разговори се с Павлаки Недев за гуламу, разпита го каква беше ланската цена и колко маскала мисли да изкаратая година; купи си половина ока череша и от една бакалница си се завръщаше веселу дома си.

Той се завръщаше весел, като че иде от сватба, а не от погребение.

Като минаваше край зидана една градина, един дъждот бели листенца като Маргарити по сипа главата му.

Той вдигна очи и видя, че това беше цвятот сливата, която бе надвесила клонина над улицата. Цветът се ронеше от едно клонче, на което играеха две врабчета и се целуваха с човкитеси...

Кандовостанавка менен!

Всичко тому красноречие и философия изчезнаха като дим пред вида на тая любовна сцена...

Той изтърва кърпата с черешите и се хвана за челото. Дълго време стоя тъй.

— Болен си, болен си, Кандов! — пошушна си той безнадеждно. — Болен си, браткомой, търси си лек на главата, бай Вертере.

И той завървя пак несъзнателно.

— Да, лек, лек, радикален лек! — повтаряше си той... Но какво! Физическа болест да беше... Но тая рана е в душата... Не се горис нажежено желязо. Що? Дали да не се посъветвам с пловдивския доктор? Лекарите са такива не само за телесните недъзи, но и за душевните... Това е истина внакато ден. Жално, че тука няма психиатри-специалисти... Защото аз съм луд, да, луд... Все едно, и притоя... Някой съвет, кой знае, мога да получа — и да не бъде без полза... Да... Нека се възползувам от случая. Нищо не губя... Но другот трудно: трябва изповед пред доктора...

Трябва да станасмешен... Не, невъзможно... По друг начин трябва...

И той се запъти по посока на къщата, дето се беше спрял пловдивският доктор.

XXIII. Лекът

Когато се спря пред вратата му, Кандов си избри са пота от лицето, па почука.

— *Entrez!* — извика се от вътре.

Той влезе. Пред него стоеше докторът, човек около четирийсетгодишен, висок, но слабосложен, с продънено, бледно и мършаво лице, с два редки бакенбарди и с хитро ироническо изражение в погледа. Той беше по жилети сбирал нещата си в един джамадан, очевидно, готвеше се да тръгне. Той беше изпратил Лалка и нямаше вече работатика.

Кандов се назова.

— Седнете, господине — покани го докторът учтиво; — тук е малко разхвърляно, но прощавайте.

Вежливият прием поободри студента.

— Извинете, господин докторе, че ви безпокоя, но аз самоза няколко минути дойдох.

— Ба, когато доктор приема болни, никогане се обезпокоява; докторът без болни не може да бъде весел, както болният без здраве...

И с тая зловеща гатой хвърли изпитателен поглед на изпитото меланхолично лице на гостаси...

— Как сте?

— Благодаря, аз съм здрав — отговори с пресилен усмивка студентът; — но само дойдох да ви искам съвет за другия едного.

— Той е тукашен?

— Тукашен, но...

— Защо го не доведохте? Виж, не остана време.

Кандов се посконфузи.

— Как да ви кажа, господин докторе, аз дойдох да се допитам до вас

повече за една литературна работа...

Докторът го погледна зачуден.

— Вие можете да ме осветлите върху един психологически въпрос, който ме затруднява силно. Тоя въпрос съвпада с областта на медицината.

Докторът чакаше въпросително.

— Пиша един роман — каза Кандов, като натъртяшена всяка дума.

— Как, вие сте писател?

— Не, опитвам се... Захванал съм един роман... Главният герой е твърде любим, лудешки, безумно, безнадежден, едналичност, която се обича с друго; а тая страст ще го доведе до самоубийство...

— Има една немска повест, която бях чел някога във Вена — каза докторът, като се почесана духото, за да си науми; — там се разправя за подобна една любов...

— Гетевият Вертер? — попита живост студентът.

— Да, от Гетероманът — припомни си докторът; — той се самоуби, нали?

— Да, но аз искам да спася моя герой...

— По-добре убий го, па тури точка, да се не мъчи. Направи, как то ние докторите на болните... то е най-доброто.

Докторът придружи думите си с нова зловеща усмивка, която издаваше безсърдечието; свойството за докторите, привикнали с равнодушия да гледат страданията и смъртта на пациентите си.

Кандов побледня.

— Не, това ще бъде лош пример за читателите... Самоубийството е заразително също...

— От каква народност е героят ви?

— Българин.

— Българин? Че българимай не страдат от кара-севда. Техните сърца са обвити в биволска кожа... Вие знаете щое кара-севда? *Amour désespéré!*

— Да, отчаяна любов — забележи студентът глухо.

— Обаче аз не знам някой от българите да е умрял от голяма любов... Един момък се обеси по-преди, по то беше, че фалира евреинът, та изгуби...

— Но моят герой, както ви казах, господин докторе...

— Да, изключение, разбирам — прекъсна го лекарят; — но понеже е българин, не трябва да го самоубиваме, то няма да бъде вярно... Той трябва да се мъчи...

И докторът се усмихна пак с неприятна усмивка, като погледна часовника си. Очевидно той бързате.

Кандов забележи не търпението му. Той каза бързешката:

— Именно, затова се обърнах към вас за съвет, господин докторе. Развитието на разказа изисква, щото героят ми да живее, за да извърши други работи... Но за да ги направи, аз искам по-напред да го изцеря от тази ужасна страст, която го парализира и убива. Как може да стане това най-естествено, най-правдоподобно?

Докторът се взираше любопитно и внимателно в Кандова: пръв път в докторската му практика се явяваше такава консултация. Той се трудеше да прочете в очите и физиономията на гостаси, сякаш искаше да открие друг смисъл на думите му. Тоя поглед смути студента и неуместно червенина излезе по неговото мургаво лице. Смущението му се усили, когато едно иронично хилване заигра по безкръвните тънки устни на доктора.

— Разбрах, разбрах, вие търсите лекарство против една от най-упоритите психически краста.

— Да.

— Има ги, но, за жалост, действието им не е сигурно като на кинината против треската, господин Кандов.

И докторът пак се вторачи в Кандова.

— Кажете най-решителните, господин докторе.

— Предивсичко, бих ви препоръчал бабешкото лекарство: намерете една трева, която бабите викат _омразнобиле_ (забравих го по латински), уварете го в петък срещу събота, ама в необжежено гърне, и залейте героя си с чорбата, когато спи: той ще намразити още за час възлюбената си...

Докторът се изсмя.

Кандов се навъси:

— Вие сериозно не говорите това, господин докторе.

— Не щете това? — продължаваше да се смее лекарят. — Тогава аз бих ви посъветвал да го пратите да се напие с вода от Лета и ще забрави...

Вие знаете коя река е Лета?...

Кандов толице се запали от тая шега и от това питане, еднакво безочлив и неуместен.

— За жалост, Лета отдавна е пресъхнала — притуриле карят.

Кандов стана да си върви. Докторът му махна с ръка и сдобисе сериозен вид.

— Добре, слушайте, за да разлюбим човекът ви онай, която любите, накарайте го да се влюбва в друга, пак тъй слепешки и силно...

Кандов кълмна отрицателно.

— Това значи да замени дявола с чорта.

— Вярно, вярно — каза докторът хилан. — Има друго лекарство: вкарайте го в развратен живот, нека удави душата си и чувствата си в пиянството на сладострастието... Нека абютира, та ще забрави.

Кандов се навъсис от отвращение.

— Той ми е потребен да извърши големи работи после. При това моят герой е натура благородна, неспособна да се оскоти.

— Хъ, тогава друга работа... Остае само едно лекарство, щом човекът ви е такъв деликатен господин. Но тоя лек е палиатив, вие знаете що е палиатив?

Студентът пак се намуси, пак кълмна утвърдително.

— Отдалечете неговата милост от любезната му; пратете го да се разходи година-две далеч някъде, много далеч... Нека да иде например в Бразилия, нека пътува по Ледовития океан и да остане загашен от ледовете девет месеца, и да се храни само с мастот кит. Или, ако мислите, че там може да протине и да го хване скорбут, пратете го в Сахарската пустиня, да стане цар на някое черно племе и да го подчини под властта си...

И докторът, като даде всичките планове, подсолени с шеги и вшутявки, стана. Кандов стана и той.

— Благодаря ви, господин докторе, ще се възползувам от съветите ви.

— И той подаде ръка да се прости.

— Сбогом, радвам се, желая здраве и дълъг живот на вашия болен господин вам. — Но когато Кандов приближи до вратата, той му каза сериозно: — Господине, платете за съветите... Ние докторите от тях живеем.

Кандовго погледна с маян. Но тоз час бъркна в жилетаси, извади една рубла и я сложи на стола.

И излезе бързешката.

— Тоя халосник — каза си докторът, като увираше внимателно рублата в портмонетоси, — сяка, че ме надхитри... Аз още от първите му думи разбрах, че той за себе си иска лек... Хващам се на бас, че той е влюбен като синигери сънува клупана едновъже... *Dumstein!*

И той се залови пак да събиралещитеси.

— Тоя шутник — мислешеси Кандов, като излезе на улицата — пак каза едно свястно нещо, при много тоблядо словия... Той има право: само раздялата, само отдалечаването ще ме спаси мен... Трябва да се намеря съвсем под друг небе, на друг пояс, на другият на земята, дето нищо, нищо да ми не наумява за оная... Да, аз сега си спомням, че в такъв случай съветват отдалечаването, бягството! И те ще ме доведат до брега на реката, за която подметна това венско лапачало. Беж, беж, Кандов! За Москва, за Москва!

И Кандов, озарен от тая мисъл, възхитен от такова спасително решение, затананика припевана популярна руска песен:

Ах, Москва, Москва, Москва!

Золотая голова!

Ах, Москва, Москва, Москва!

Золотая голова,

Белокаменная...

Той бързешката стигна у домаси, яви на домашните, че утре тръгва за Москва, за да следва наукитеси, и захвана да събира трескава бързина пътнитеси вещи.

Той натъкна о щетая вечер джама данаси, свърза и малко денкче и спал няколко нощи наред.

Заранта се разбудив весели бодър. И за да си не даде възможност да мисли за Рада, той се занимава с мисълта за пътуването си и за новия живот, който ще заживее в белокаменната... И възхитен, той тананикаше:

В далитебяя обездолен,
Москва, родимаямоя,
Где блещет в лесу колоколен
Величье русскаго края! Ах, Москва...

Докараха и коня, който щеше да го кара през Балкана. За Москва! За Москва! — казва шетой, като туря шев джамадананя кои забравени книги... Тъй като беше се навел до прозореца, той машинално погледна на улицата и видя баба Лиловица — с друга една бабичка. Той потръпна, но неволно се вслушав онова, което баба Лиловица гълчеше с другата.

— Та сегати, булка Лиловице, пак си останасаминка?

— Ех, ами какво да се прави? Вчера изпратих Радказа Клисура... късаше ми се сърцето, като тръгваше тъй кахърна... Ех, бог не каси има милост за нея.

Кандовостанакато гръмнат.

След един час той тръгна.

Той тръгна... за Клисура!

* * *

Същия ден Николай Недковичи Франгов, удивлени от странната промяна, що забележиха у студента, отидоха у тях да го навидят, но узнаха, че тръгнал за Клисура, „да се поразходи до сродника си“.

В стаята му още царуваше безредица: джамаданът разтворен, вещи разхвърляни... На масата лежах куп руски книги. По надписите на подвързията гостите познаха, че те бяха социалистическо-анархически издания, печатани в Лондон и Женева. Най-горнята обаче беше един роман: „Преступление и наказание“ от Достоевски. Стоеше и един друг разтворен роман на масата: „Страдания молодого Вертера“. Там имаше редове и цели страници отбележени с червен молив...

Тия съчинения показваха наците, що бе направил Кандовият дух в тъжната пустиня на психическото облудение...

Да, и полуотвореното писмо за Рада.

Почувствона деликатност, Недковичури писмото в портфейла си, за

да не падне в другинескромниръце.

XXIV. Буря пред буря

Радинототръгване за Клисура стана неочаквано и внезапно. Заранта, когато Кандов обикаляше портатай, дойде у нея един верен клисурец, който се завръщаше от К-во с талигата си, и ѝ обади, че Бойчогот бил помолил да я вземе пътеми за караван Клисура. Щом получи това известие, за което се надяваше, тя побърза да иде да целуне своята приятелка Лалка, поминала се тая нощ, и да ѝ каже последното прощаване. Ней от давна бе затворен пристъпът до Лалка и в Юрдановото семейство. Но появяването ѝ при мъртвата никога не зачуди, нито възмути. Тя беше Лалкина приятелка и това беше доста. Притова, никой няма право да отнеме с бога мана един покойник. Там, дето е влязла смъртта, ключалката пада от вратата; големии малки, приятели и врагове са еднакво добредошли пред прага на вечността... Домашните се отместиха трогнати и ѝ сториха път. Когато Рада коленичи пред Лалка и я прегърна с целувки по челото, което заливаше със сълзи, изговори: „Мари сестрице, мари Лалке, как вие направи?“ — всичките домашни отчаяно заридяха, а Рада пое под мишница и изведе я навън премаляла...

Рада се настани при госпожа Муратлийска, неотдавнаминала в Клисура. Тя на драгосърце бе приела Огняновата просба и даде гостоприемство на бездомната девойка.

Прозорците на къщата, обърнати на север, гледаха цяла Клисура, дола и Старопланина. Великанският връх Рибарица (тук наричан Вежен), увенчан със зимната си корона още, спущаше стремително южните си поли, под които стоеше градецът; тук-там по зелените му хълбоци пъпхеха стадата на влашките номади и се червееха мандрите им; на изток града заграждаха високи изкъртени брегове и ронливисипей, на места голи, на места покрити с лозя и трендафилови градини. Една лъка тушна пътека се изкачваше до върха и водеше към отгъта на таурва — Зли дол, от дето е друмът за Стремската долина. И от другите страни Клисура затваряха бърда: тя стоеше за гнезденав дълбок дол, плувнала в зеленина и овошки и в

розовиградини, които пълнеха въздуха с благоухания. Зимно време те върдехе скръбна и затворена, лишена от кръгзор, тя сега беше едно прелестно кътче, пълно със сенки, прохлада и миризма.

Кандов пристигна вчера, сиреч на следущия ден след Рада, в Клисура и слезна на гостив домана един свой роднина — благовиден предлог да бъде близо при Рада. Ощещия ден той я посети и я намери потопена в сълзи и горест за Лалкината смърт. Той разбра, че посещението му беше неприличнов такова обстоятелство, но нему му олекна и светна. Той даже се почувствува щастлив, че видя Рада.

Днес Кандов пак се озова достарано. Той я намери още по-убита и смутена, едно от скръбта за Лалка, друго от слуха за близкото избухване на въстание в Копревщица и от незнанието щое и къде е Бойчо. В това угнетено състояние Рада с удоволствие видя Кандова.

— Кажете ми, господин Кандов, какво има? — попита я безпокойно.

— За въстание говорят — отговори Кандов сухо.

— Какво ще правя сега, боже мой? И Бойчо го няма — не се е явил чер-бял...

Кандов гледаше разсеяно из прозорците към някаква точкана Рибарица.

— А какво мислите, господин Кандов? — попита Рада нетърпеливо.

— Аз?

— Да.

— За въстанието ли?

— За въстанието.

Той каза равнодушно, като се не обръщаше към нея:

— Въстание — въстание! Ще се бият, ще пушкат, ще се колят — да освободят България...

— А Клисура?

— Може и тя... впрочем, все равно...

— Как все равно? Ами вие?

— Все равно и аз...

Кандов отговаряше разсеяно, като че го питаха за нравитена Нова Зеландия... Но под това разсеян вид, под това студено нехайство към събитията, които решаваха съдбата на България, се криеше черноотчаяние.

Но ни той, ни Рада не чувствуваха това.

— Какво мислите да правите сега, като ще е въстание навред? — попита Рада.

— Каквото трябва.

— Как каквото трябва? Вие няма да се биете?...

— Какво мога да направя аз, Радке? Само едно — да умра!... — отговори Кандов мрачно.

Вратата се чукна три пъти, ниско.

— Бойчо! — извика Рада и му отвори.

Огнянов влезе пред решен като селач, уморени прашен. Той се връщаше от Панагюрище. Той бе присъствувал в главното събрание при Мечка, дето бе решен денят на въстанието — 1 май. Сега Огнянов бързаше да иде в Бяла черква, да вземе последните мерки по приготвянето, в няколкото дни, които му останаха, и да дигне знамето в Бяла черква на уречения ден. Той мина през Клисура, за да се простис Рада. Но едва пристигнал къщата, дето имаше прибежище, той намеритам писмо от Бяла черква и бързосе запъти към Рада, без да се срещне с никого.

Той се спря и хвърли студени пронизителни погледи на Кандова, който стоеше спокоен до прозореца.

Рада избъбра няколко думи да изкаже радост, но като видя измененото лице на Огнянова, тя остана като попарена.

— Извинете, че тъй ранови развалих разговора — каза Огнянов с горчива усмивка, но бледен.

Едвам сегатой погледна и Рада.

— Какво е, Бойчо? — казатя с глас схванати пристъпи към него.

— Доста преструвки! — каза Огнянов студено.

Тя се спусна, като да го прегърне. Той се дръпна.

— Да е просто, пощадете ме от вашите нежности... — Па като се обърна към Кандова, каза нервно: — Господин Кандов, не зная как да ви благодаря, че дойдохте чак от Бяла черква на приглашението...

Злоба задавяше гласа му.

Кандов се извърна от прозореца.

— Какво приглашение? — попита той сухо.

— Каквистия думи, Бойчо? — попита Рада замаяна. — Господин

Кандове дошълна гостиу роднини... Той...

Тя се прекъсна и заплака.

Тя заплака, защото пръв път беше принудена да излъже, против волята си, фатално. При краткото си свикване в Бяла черквата нито има време, нито се сети да му обади за странните задирания на Кандова, когото не смееше да отпрати. Сега Огнянов го заваряше при нея, и рано. Навярно до ушите му бе дошло нещо за тия посещения, а проклет случай идеше да укрепи съмненията му, предия да ги разсее.

Рада се надяваше, че сам Кандов ще даде обяснения, за да я избави от мъчното положение, но той мълчеше.

— Кандов, кажете ми нещо и вие, ще ми бъде весело — каза злъчно Огнянов, като хвърли презрителен поглед въз съперника си.

— Нищо нямам да казвам, аз чакам вие какво ще кажете — отвърна студентът хладнокръвно.

— Това са низости! — изкрещя Огнянов, като погледна и двамата. Кандов пребледня още повече. Уязвената му гордост го изтръгна из мрачната апатия.

— Огнянов! — извикатой.

— Викай по-високо, уплашиме! — отзова се по същия начин Бойчо. Челюстта му трепереше от гняв.

Рада се спусна към него уплашена, да не направи пакост. Тя знаеше неудържимата буйност на характера му.

— Боже мой! Бойчо! Какво правиш? Чакай да ти разправа! — викаше разплакан глас Рада.

Огняновя устреми извително.

— Няма нужда, Радо, не се унижавай да проливаш сълзи. И аз, глупец, вярвах, че съм намерил самата невинност над невинностите... хвърлих толкова любов! Хвърлих сърцето си на улицата... Какво заслепение!

— Бойчо! — викаше отчаяната Рада, като хълцаше.

— Престани! Между нас няма нищо общо вече. Булото ми падна... Какво заблудение!... Да мисля, че ще обичаш мене, един вагабонтин, когото очаква кол и бесило, додето има такива рицарина громки фрази, високо мъдри и благонадеждни страхопъзльовци... Боже мой, какви низости има лона света!...

И той се обърна да излезе.

— Огнянов! Вземиси думите назад! — извика Кандов, като го последва.

Огнянов се спря.

— Аз ги повтарям: низост и подлост! Това е гнусно злоупотреба с приятелско доверие... Отказваш ли очевидността? — каза Огнянов, като заливаше гневен поглед студента.

— Или си вземи думите назад, или смърт! — изрева Кандов, запенен от ярост.

— Смърт? Тя може да плаши само революционери, които спасяват България при политена жените.

Кандов се хвърли на Огнянова, като искаше да го удари по главата. Всичко отому дълго временна страдание и мъки се превърнаха в поток от ярост против когото винаги никне.

Огнянов беше як. Той отгласа Кандова до самия вид, па извади два револвера из пояса си.

— По хамалски не ще; вземи тоя пищов. — И Огнянов подаваше оръжието.

Рада, полудяла от страх и отчаяние, отвори прозорец към улицата и викаше висок глас, за да привлече вниманието на минувачите.

Тогава се чу гласът на камбаните, които звънтяха гръмовито. Екливият им звончеше в въздуха. Огнянов, както държеше пищова да го дадена противника си, тъй останал неподвижен. В това време бързистъпки загропаха извън вратата с трясък се разтвори.

Влязоха неколцина клисурци въоръжени.

— Въстание се вдигна! Да живее България! — извикаха те.

— Де се сбират народът? — попита Огнянов тряснато.

— На краищата, на Зли дол, на Пресвета... Не се майте! — И бунтовниците излязоха бързешката, като викаха, „Да живее България!“ и пееха, „Боят настава...“

А камбаните звънтяха ясно.

Огнянов се обърна към Кандова:

— Сега имам малка работа... Ако остана жив, щети да ми е удовлетворение... Засега държа компания на госпожицата, за да се не плаши.

— И той излезе бързо навън.

Рада, поразена от новата беда, паднала миндера без сваяст. Госпожа Муратлийска, привлечена от викай, втурна се и взе да я свестява.

Кандов се заслушваше в камбаните, като човек, който сънува. После се наведе и вдигна едно смачкано писмо, паднало от ръката на Огнянова. Той прочете следуюштите редове:

„Графче! Не е зле човек да си има приятели: Кандовчето не можеш го купи с торба злато. Знай, че той, докато беше тука, не оставяшени то час Рада Госпожина сама чика: твоето вярно гълъбче и невинно ангелче! Днес Кандовчето тръгва за Клисура, че прие билетче от гълъбчето — много му се стяга ладушката за тебе, та го вика да я поутеши... Да ти е честита Рада, па и приятелят да ти е честит. Блазети!... Па да знаеш, че това, дето ти казвам, е «тайна работа»: освен по паи селото, самоти я не знаеш... Хай освободи България, Рада Госпожина ще направим царица.“

Писмото беше пристигнало вчерашно по неизвестен канал. То не носеше подпис.

Кандовскъсатая мерзост плуна на нея, па излезе.

XXV. Въстание

Пет дена вече как Клисура се намира в революция.

Всяко занятие спряло; всякой друг интерес забравен; възбуждение необикновено, изписано по всичките лица. Градът беше възхитен, безпокоен, наежен; една опияняюща атмосфера течеше из улиците... В тия пет дни клисурци бяха преживели няколко живота — пет векове от страхове, надежди, възторги и отчаяние... Всичко това, което виждаха и което правеха, и което им се чинеше по-преди, че е много, много отдалечено, струваше им се сега, че е някой тежък сън, докарваше ги до умопомрачение...

На 20 април и клисурският представител в главното събрание при Мечка пристигна от Копревщица, въстана ласъщия ден, запрегръща домашните си и им обяви, че часът на въстанието удари... Скоромучилището се събраха главните съзаклетници Караджов, подиркато изпя

песента, „Боят насава, тупат сърцани“, държа пламенно слово и Клисура с възторжени викове и призована камбаната се прогласи въстала. Разпратиха се тогочас писма до комитетите в другите балкански градове, да подкрепят движението на Клисура и Копривщица, като сторят същото; назначиха се десетници и началници на стражите, затекоха се у домаси, та се въоръжиха: стреляха, гониха с куршуми, но безуспешно, заптиетата, които се спасиха с бяг в планината. Всички мъже бяха изкарани извън града по височините. По всичките стратегически пунктове се поставиха стражи по 15–20 души да бранят града и изриха окопи, да им служат за защита. Потия стражи беше пръснато почти цялото мъжко население на града — от осемнайсет до петдесетгодишна възраст хора. Никога вече не пуснаха назад в града; храна и други потребизаръчаха всеки муда носят домашните му. Въстаниците бяха въоръжени кой с какво можал.

На сутрешния ден, когато в черква колено преклонно се молеха — свещениците и жените, защото мъжете бяха при укрепленията — за избавяне на България от робство, градските първенци, прегърнали с радост движението, избираха военен съвет, както и главнокомандующ на въстаниците. По обяд понесоха с голяма тържественост левското знамена на височината на Зли доли и го предадоха на защитниците. Остатъкът от деня се употребил в назначаване на началници при важните укрепления върхове, в дотъкмяване на джепането и другите потребизи за въстаниците и в разни още разпореждания по отбраната на града. Но вестите, които пристигаха от вън, не бяха утешителни: освен Средна гора, никакви нови места не бяха се дигнали. Нощта заварил въстаниците в силно униние.

На 22 април въстаниците убиха два турци пътници. Въстанието вече се окървави и жребият бе окончателно върлен. Но напразно се взираха от височините да видят пожара на някоитурски села в Стремска долина, условен знак, че Каблешков дигнал българските села там... Тогава подирихав планината за слони скривалище за семействата и пратиха в Копривщица за помощ.

Въстаниците осъмнаха мрачни и паднали духом. Гергев ден никогато не веселеше и камбаната, която свикваше богомолците в храма, меланхолично издаваше звън, приличен на погребален. Но изведнъж звънът е тостана по-живо и триумфално и лицата светнаха от радост: Волов водеше от

Копривщица подкрепление, състоящо от петдесет души въстаници, повечето селяни из средногорските села. Той дойде прав до черковата, дето се отслужитържественомолитвенослужение... Камбаните загърмяха още по-празнично. След това Воловс дружината си, със свещеници литии потегли към позициите. Там осядна смърт няколко цигани и турци, уловени като шпиони. Той сам съсеч със сабята си едного от тях. След това екзекуции Воловс завърна сам в Копривщица. Остатокът от времето се употребява за довършване на окопите.

На следващия ден унинието пак се възцари. На празно далегледните стражи се озъртаха по цели часове да зърнат много желания пожар в долината. Каблешковата експедиция беше се върнала без успешно назад в Копривщица. Малцината пътници, които пробиха тук през първите дни на въстанието, обаждат, че всичко е мирно в долината и че никакъв знак няма за близко въстание... От вчера и пътници престанаха да идат... Вместо тях мярнаха се далече на друмания няколко конника турци, изгърмяха и пак се върнаха назад... Обезсърчаването нарастваше. Не помагали на сърачаванията на по-сърцатите, които намаляваха всеки час, ни отлъгвания, ни строгите внушения.

Това плачевно настроение в редовестна клисурските защитници се усили още повече на 25 априлий. Те видяха, че са оставени сами на себе си, сиреч на неминуема гибел... Тя беше очевидна. Шепата защитници, които можа да даде градът, всичко-всичко около двесте и петдесет души, пръснати по всички страни, не стигаха, за да отблъснат страшната сган башибозуци, които щяха да налетят както от изток, тъй и от запад... А ново подкрепление от Копривщицата не чакаха: тя сама имаше нужда от помощ. Отпадането и обезсърчаването молепсаха всички укрепления. Дисциплината слабееше, разкайването, ропотът, натякванията — авангардина деморализацията — замениха ентусиазмата първите дни на въстанието. Неприятелят не бяха видели, но го чувстваха, близък неминуем, грозен. Бунтовниците приличаха вече на армия разбита — без бой, — на едно трепетно стадо сърни, сгачени в някой безизходен кът, които чуваха рева на зверовете. Малцина запазваха присъствието на духа, още по малцина хранеха поне искра надежда за добър изход. При нравствените страдания притуряха се и физически: мразовитвятър духа шенощ от

балканаи вкочанясвашебранителитевъв влажнитеим окопи, детобяха принуденида нощуват, без да палятогън. Тия беднибаджии, прекарали животаси в мирентруд, с иглав ръка, и превърнатисега в бунтовници, навтъканис оръжие, бяхаза оплакване. Глухипъшканияи въздишкисе разнасяханошяиз окопите, в коитоникойне можешедамигнеот студи безпокойство.

— Честитоти царство, булка! — здрависвахасе бабичкитена улицата в първияден на въстанието.

— Отидохмеси, братко, изгоряхмеси — шъпнехаси сега най-разпаленитепо-предисъзаклетници.

Отчаяниеторастеше. Тобешеясноотпечатанопо хлътналителица. Обачереч за оттегляне, за бяг от никоиустаощене бешекапнала. Нотя стоешевъв всичкитедуши.

Таковабешетоя ден състояниетона духоветепо всичкитевърхове. Таковабешето, или почтитакова, и на Зли дол — най-важнияпунктна защитата.

XXVI. Батарейтана Зли дол

ВърхътЗли дол, на североизточниякрайна града, имашехубаво стратегическоположение. Той командувашена околносттаи държешеключа на друма, койтосвързваКлисурасъс Стремскадолина... Оттук погледът потъвашедалековъв вълнообразнитеголи полянина изток, по коитосе мяркахадалегледнитестражи, съставляющи, „веригата“ на клисурската армия.

Стражата на Зли дол бешенай-многочислена. Тя бешезасиленаот средногорцитена Волова — останкиот разбитичети — и тя се готвешедатосрещнес куршумитеси първиянапорна неприятеля.

Днессе забелязвашеособенооживлениетам. Някаквабодростсветеше в погледите. Ноте не бяхаобърнатикъм посоката, отдетосе очакваше врагът, а към дола, в койтосегнездешеКлисура. Всичкисе взираха напрегнатов пътеката, що извивашепо урватанасам. Тамединвъстаник, с гигантскиръст, носешенещобяло, дълго, цилиндричнообразнона рамо.

Подирему еднажена, пълна и снажна, селянка по облекло, идеше,
прегъната по едно време, очевидно много тежко.

Именно в тия двама хора бяха впити всички погледи. И имаше защо: те
изнасяха артилерията до Зли Дол!... Тя състоеше в сичко на в сичко от един
черешов топ.

Той беше на рамото на гиганта.

Снарядите, състоещи от железни късове, куршуми, цигански гвоздеи,
петала и пр., висяха в торбана гърбана селянката.

Очитена въстаниците пущаха пламък от удоволствие; въодушевление
общо завладя Зли Дол!

Най-после гигантът изнесена върхатоп, облян с горещ пот, който
капеше като дъждот в еждите му и от шията му.

— Майка му стара!... — изохтя той, като тръшна смъртоносното
оръдие на земята.

На трупах се да гледат с любопитство топа... Имаше още два-сетина
подобни, назначени за другите укрепления, но те бяха още в града. Този
беше изкаран, за да опитат гърмежа, гюлетому и далнобойността му.
Притеглиха го още по на високо място, от дето можеше да се бие друмъти
голитерът линии, напълниха го хубавос джепане, заковаха го здравоза
земята с колове и изкопаха зад него широка дупка за прикритиена
артилеристите...

Въстаниците горяха от нетърпение да чуят гласа на първия български
топ! Детинска радост в зторг не описуем възлнуваше в сички. Някои
плачеха...

— Слушайте как ще зареве балканският лев, момчета... Гласът му ще
разтреперит ронана султана и ще обади на цял свят, че Стара планина е
свободна!... — казваше началникът на злидолската стража.

— Тоя гръм ще разбуди и другите наши братя в Стремската долина и
ще им науми дължността: те ще грабнат оръжия и ще се опълчат против
общия душман! — каза друг.

— Оттукание заповядамена цялата долина... нека самосе покажат
тираните: на матрушаще ги направим!

— Ни един няма да оставим, майка им стара! — изрева Иван
Боримечката, като продължаваше да бришес шапка за червенялото си мокро

лице.

Защото гигантът, който изнесетопа, бешенашият стар познайник — Боримечката; джепането бе изнесла женому. Те още предимесецбяха се преместили в Клисурата, по работа, и увлекли революцията.

Палачът на фитилите готвеше да почне работата си.

— Чакай, Делчо, да се не изплашат женорята и децата, да се обади по-напред — каза Нягулабаджият.

— Харно кажеш — отзова се други, — да пратим протогера да вика из града, защото имат тежки жени...

— Къдешче пращаме в града, да се губи време? Оттука някой да извика, дето е с по-гърлест глас, всеки ще чуе.

— Боримечката! Боримечката! — извикаха неколцина, които познаваха страшната сила на дробовечето.

Боримечката прие на драгосърценовата мисия. Той попита какво трябва да каже, да запомни го хубаво и отиде на срещната височина, по-близо до града. Па се изправитам във всичката си гигантщина, напъна гърдите си напред, дигна главата нагоре, разтвори широко челюстите и викна проточено:

— Хора брей! Да знаете, че ще пукне топчето, за да го опитваме, майка му стара... та да се не плашат жените и дечурлигата, ами рахат да си бъдат... Читания маниако ще... Не се видят читаци, майка им стара!

Той повторитова съобщение още няколко пъти, през една минута почивка. Балканските екове отговориха на този силен глас. Той проникна във всяка къща на града. След като се даде това успокоително предупреждение на домохозята, пристъпи се до работа. Делчо секна огън, запали голям къс прахан, забучи го на един дълъг пръти, приближи към гъзерана топа. Прахантасе разпалеше и пушеше; сини облаци се извиваха из въздуха... В трепетно очакване на гърмежавъстаниците поотбягнаха надалечко, другите легнаха в окопите, за да не видят нищо, някои даже си запушиха ушите с пръсти и замижаха. Няколко секунди минаха ужасно, неизразимо напрежени на нервите... Синият дим все се пушеше над фитила, но не успяваше да го запали. Сърцата биеха до пукване. Това мъчително състояние ставаше не търпимо... Най-после, по фитила прехвърча бяло пламъче, запуши се и той и веднага топът издаде

някакъвнемощен, сърдит, дрезгавзвук, като кога чупиш сухадъска, нещо прилично на остра кашлица, и се покрис гъстоблакдим... Оттая кашлица топът се цъфна, а джепанетоси изхрочи само няколко крачка далеч... Мнозина от налягалите въстаници даже не чуха гърмежаму...

Някойси, на смях или на истина, каза, че той бил вземал тоя шум за шум, излязъл из нецензурния канал на Ивана Боримечката...

Тоя нещастен резултат извади наяве недостатъците на артилерията. Прочее, прибързаха, та поправиха другите топове, като ги стегнаха яко и на гъстос железни обръчии въжа, а някои извътре облякоха с тенекия. Още тоя ден изкараха по два топа на всяко укрепление, напълниха ги силно, закрепиха ги на кола, заковани здравоза земята, и изкопаха зад тях дупки за палячична фитилите. Всеки топ бе назначен да послужи само за един път и в известна, определена посока да гръмне.

Нека прибавим, че забравиха да обадят в града, че топчето „пукнало“ вече. Така щото бедните жени и бабички чакаха до вечерта с памук в ушите да зачеш въздухът да потреперят стъклата от гърма.

XXVII. Изпит

Огнянов беше сега на едно от източните укрепления, направено на една височина между Зли дол и Старарека. Това укрепление беше еднакво стратегическо със злидолското, но то имаше това преимущество, че от него се виждаше част и от Стремската долина, която се зеленееше далек на изток, зад голите хълмове, в дълбината. Защитниците на това укрепление, трийсетина на брой, разоблечени по ръкави, поради силната жегла, се щуряха на сам-нататък, с угрижения оцапани лица. Униите овладеешетук, както и в другите укрепления.

Огнянов, облечен във въстанически дрехи, с неизбежните два револвера на кръста, беше качил сега на насипана окопа, та гледаше бинокъла в долината. Той гледаше, именно, някакъв син димец, който някои бяха взели за ожидаемия пожар.

Огнянов отпусна бинокъла, слезна от насипа и избъбра мрачно:

— Не е, въглища горят в Средна гора.

В тоя миг той забележи Боримечката, който идеше насами караше едно лице, което не принадлежеше на укрепленията. То беше дребно човече, българин, с тъпоумна уплашена физиономия, в потури и салтамарка ожулени с шаренаторбана гърба.

— Шпионин! — каза Боримечката. — Уловихме го из дола. Изпитвахме го всякак... мълчико галфон. Какво заповядаш да го сторя? Неволна усмивка заигра по лицето на Огнянова. Той позна Рачка Пръдлето.

Рачко беше вчера оставил Бяла черква и тръгнал за Рахманлари, да кърпитурчата, свободното занятие, в което намирахаоскуден поминък мнозина още сиромаси белочерковчани. По простотата си, той не бе разбрал още нито каквосте готви в Бяла черква, нито каквоставана сам, затова биде много учуден, когато в Рахманлари, вместо да приеме поръчка за кърпена дреха, прие няколко кърпела по гърба от раздразнените турчаи биде изпъден с най-неделикатни псувни. За да се не върне назад пак с празни ръце, той реши да иде в Клисура, остана наблизо. Появяването обаче на турско конноотделение го подплаши и той улови дола на Старарека, та оттам да влезе в Клисура. Така попаднав ръцете на предните стражи.

— Какво дириш тук дядябре? — попита Огнянов. Рачко, който досега беше обезумял от уплашване непредвид на толкова въоръжени хора (които той бе вземал за хайдути), сега се поопокоти. При всичко, че имаше неприятно възпоминание от Огнянова, той му стоеше като свой човек, като приятел, между тия странни хора... Езикът на Рачка се развърза и той криво-ляво разправиху одисеятаси.

Бойчо с удоволствие чу, че той вчера е оставил Бяла черква.

— Какво има в Бяла черква?

— Нищо, нищо, слава богу, нищо...

Това „нищо“ прободя Огнянов като с шиш.

— Не лъжи, правода казваш!

— Няма нищо, ти рахат да бъдеш, нищо няма.

— Как, нищо там не ставали?

— Вярвай бога, нищо... искашли да ти се закълна?

„Тоя дръвник нищо не знае — помисли си Бойчо с негодувание; — дали пък не крие, дали наистина не е пратен от турците?... Как самотой да

проникнетука, а другине може!“

И той го пронизваше с огнения си поглед.

— Слушай, правообаждай, че ще накарам да ти сплескат главата на един камък!... — каза Бойчо, внезапно зачервеняло от гняв лице.

— Не, ти го остави на мене, даскале — намеси се Боримечката, — мен ми трябва главата му; аз ще я откъсна с ръка и ще я натъпча във вашия топ, та да иде чак на Рахманлари, да обади на турците какво е видяла...

И исполинът впишаше алчно очи като сокол в дребния Рачко.

— Всичко, всичко ще кажа... — избъбра уплашен Рачко.

— Помни каквоти казах — рече Огнянов.

— Помня, помня, аз ти казвам, че помня...

— Вчерали наистина излезе из Бяла черква?

— Вчера, вчера. Слънцето беше хей там ей.

— Какво имаше там?

— Нищо, коня беше, рахат си бди.

— Ти защо остави Стефчова?

— Той ме изпъди, господ да го убие... Да ме не викат Рачко
Пръдлето... Човек самоза една чест на тоя свят...

Огнянов му махна да прекъсне.

— Ти вчера, преди да тръгнеш, кого видя в Бяла черква?... Видя ли
Соколова?

— Видях го, вчеране — завчера, влазяше у тях си с немца.

— Някаква гюрултия немали?

— Нямашенищо.

— Или турци да дойдат?

— Неманито едно куче.

— Не затваряли някого беят?

— Не съм чул.

— Та всичко мирно?

— Аз ти казвам, ти мене вярвай...

— Какво приказват там хората?

— Харно приказват хората...

— Какво харно?

— Всеки си гледа работата... например аз... човек съм с къща и челяд,

нарамах торбата и хайдена работа, по селата... ама ще кажеш срам — не е срам, графе: Рачко Пръдлетоси е пак той, на честтаси... Защото човек, защо живеи, да прощаваш? За красно име на тоя свят...

Бойчоси склучи ръцете злобно.

Той беше така жаден да изкопче из устата на тоя проста какво-годе нищожно сведение за някакво близко движение в Бяла черква.

Но след още един безполезен опит той се убеди, че нищо не може да узнае, по простата причина, че Рачко сам нищо не е разбрал, и още, че наистина нищо няма в Бяла черква.

— Какво ще правиш, Иване? — попита Огнянов, като видя Боримечката, че бъркаше в торбата на пленника.

— Тия ножици не щели ни трябвали аз съм вол? — каза Иван, като извади една голяма ножица и една по-малка, и един сгънат железен аршин.

— Що ще чиниш с тях? Ще му режеш ушите?

— За топчето, майка му стара... нали трябват джепане? — И Боримечката извади голямата ножица и я раздвои на две части. После всяка част напна на коляното си: желязото чатна звънливо и във всяка ръка остана по половина от всяка половина. Аршинатой начупи просто с ръце, като че чупи клечки. Па като се извърна към пленника, каза му: — Па помни, ако излезеш нечист човек, и твоята глава ще извия и ще я откъсна, па да натъпчем с нея топа! — И той изглеждаше страшно малката главичка на белочерковчанина, която би влязла в устата на топа...

— Иване, ти си иди на Зли дол, а тоя ще остане тука. Той не е шпионин, самое голям будала...

Като чу, че страшния Боримечка го отпращат, Рачко си въздъхна и се поосвободи.

— Аз, графе, да прощаваш, мога и да покърпятия панти... Аз, като бъдеш за работа... от работасрам няма и човек, кога е с честтаси...

— Кои тия панти? — попита го строго Огнянов.

Рачко си нишгласа си поверително:

— Тия, хайдутите, да пази господ, щяха да ми изпият кръвчицата... — И той показас окобранителна укрепление.

— Турететогова да работина окопа! — извика Огнянов към тях и отмина.

XXVIII. Духът в укреплението

Един десетник приближи до Огнянова.

— Що има, Марчев?

— Работата не я бива — пошушна десетникът: — в укреплението се вмъква де морализация.

Огнянов се начумери.

— Оня, който обезсърчава другите, ще бъде наказан със смърт, тази минута! — каза той раздразнено. — Кои забележити, Марчев?

Десетникът му назова четири мадуши.

— Извикай ги!

Обвинените се явиха. Те бяха възрастни хора — абаджии и търговци.

Огнянов ги устрели с погледи попита:

— Вие ли, господа, развърщавате момчетата?

— Никога не развърщаваме — отговори сърдито един от тях.

— Вие знаете ли такова поведение в такъв критически час как се наказва?

Те нищо не отговориха. Но това мълчание изразяваше повече упоритост, отколкото стресване.

Почел отона Огнянов се изписав незапенгняв, но той го удържа и каза спокойно:

— Идетеси на местата, господа... Ние дигнахме революция и сега е късно да се разкайваме... Ние ще срещаме врагатука и къде Клисураникой не трябва да поглежда... Вие ще запазите къщата си и фамилията си не като идете в нея, а като стоите вън от нея! Моля ви, не ме туряйте в трудно положение...

Въстаниците не си отиваха.

Огнянов ги изгледасмаян. Очевидно това беше протест.

— Какво има да кажете още?

Въстаниците се спогледаха, после един от тях каза:

— Ние не сме били за това нещо.

— Аз пушкав животаси не съм хванал — добави други.

— А кои е хванал? — каза трети.

— Ние кръв не можем да леем...

— Страшливи ли сте? — попита Огнянов, като мислеше с тоя въпрос да ги засрами.

— Не е грехота, ако кажем...

— Страхувам се, да! — каза злобно първият.

— Ние имаме челяд.

— Не сме намерили животаси на пътя — прибавя единот по-смелите, достая досано.

— Вашият живот и вашите челяди, и вашите къщи са нищо пред освобождението на България! А главно, пред честта на България! — извика Огнянов с разтреперан глас. — Аз ви пак моля да не показвате малодушии и да ме не карате да вземам крайни мерки спрямо вас...

— Ние с пушки и с бунтовене сме боравили. Пуснини!

Огнянов видя, че с благодумие ще може да победи упорството им... Немуму прекипяваше, но той се силеше да не избухне. Той разбрас горест, че самоедно дълбоко отчайване и ужас пред борбата придаваша на малодушните тая смелости и решителност да се признаят пред самия си началник, високо, за страшливи, без да се червятот срам.

От това признание до паническото бягство остана само една крачка. Той реши да действа безпощадно.

Не трябваше заразата да се остави да прихване и останалите до тоя краен степен. Дисциплината преди всичко.

— Господа, ще се покорите на длъжността си, или не? — попита ги решително.

И той чакаше мрачен погледи с разтупано сърце отговори им.

В тоя миг надейни викове се чуа от дирему. Той се извърна и видя недалек на поляната, че Боримечката гонеше един циганин. Другите въстаници се натрупаха да гледати с раздирателни гласове на сърцаваха Боримечката, който, при всичките си гигантски крачки, не успяваше да стигне босия и лек циганин... Някои даже замахнаха с пушките, но Огнянов ги спря. Очевидно, бежанецът беше таил досега в Клисура и се беше помъчил да избяга и да се спаси в някоя турско село. Циганите, които първите дни бяха успели да избягнат, бяха първите, които занесоха на

турците вест за въстанието в Клисура и подробности за разположението на бранителите. По природа и по интересе се явяваха верни съюзници на турците и тук, и другаде, в подобни случаи... Боримечката продължаваше да гони циганина, като правеше грамадни скокове и летеше като една стихия... Но циганинът взимаше преднина над него и те все повече и повече се отдалечаваха от укреплението... Сега и с куршум беше мъчно да се бие циганинът. Изведнъж той се спря с маян: отпред му се зададоха двама въстаници от далегледната стража и той се намери между два огъня. В същата минута Боримечката стигна до него, сграбчи го в устремаси и се повали с него на земята. От укрепленията се раздадохавесели викове... После замахаха:

— Тука! Тука!

Боримечката, озлобени ядосан, подкара циганина на сам, като го обсипваше с урагански погръжни, които стигаха ясно до укреплението.

Скоробежанецът бе доведен.

Въстаниците го заобиколиха. Свири пичувства оживиха усърналите им лица. Циганина го познаваха всички. Той беше вече два пъти опитал да избегне из Клисура, първия път с някаква тайна поръчка до рахманларци, даденанему от задържания в град Турчин — от конака, но беше наказан самос по-строг затвор. Сега вече нито дума можеше да бъде за пощада.

Началникът на укреплението се обърна към десетника си и няколко времетраха се съвещаваха.

— Да, да — довърши Огнянов; — всяко низхождение и милост са вредни сега. Малков и данена смърт може да посвикне страшливите да я гледат по-смело... Но трябва от военния съвет да дойде присъдата. Марчев, иди за часна Зли доли и изложи работата... Моето мнение и просба е смъртно наказание да бъде. По-скоро...

Десетникът тръгна.

Огнянов се обърна строго към един възрастен въстаник:

— Чичо Марине, туритоя циганин под стража.

После се обърна към другите двама по-млади:

— Момчета, отведете тях на милост, поплювковците, на оня край, вземете им пушките и ги пазете под стража до втора заповед.

Деморализираните четири въстаника пребледняха, но се покориха и

тръгна хана напред към мястото на арестаси.

XXIX. Еднокръщение

Огнянов заходи назад напред край окопите, развълнуван. Лицето му, твърде измахнато, се набразди от черни мисли.

Той се отби към един куп въстаници, които усърдно копаеха новия окоп, погледна машинално към тях, без да забележи приятелското ухилване на Рачка, качи се пак на насипа, гледана изток с бинокъла си и с още по-заледени черти на лицето слезна и отиде на първото си място.

— Що за народ, що за народ! — бърбешеси той.

Завърна се Марчев.

— Смърт на присъда! — каза той запъхтян.

— Военният съвет се произнесе?

— Да, смърт, без отлагане! — приложив високо Марчев, после пришъпна нещониско.

Огнянов клюмна задоволително.

Думите „смърт, без отлагане“ се чуха и по-надалеко: те се зашептяха и от въстаниците и минаха до ъгъла, дето стояха арестованите.

Одеве бледни, те сега побеляха като стена.

Те сега разбраха, че тук се не шегуват. Из един път военният съвет им се изпречика като нещо ужасно, грандиозно, неумолимо като съдбата. На това място само бог беше по-голям от него.

Един въстаник се приближи до Огнянова.

— Арестованите се каят и молят за прошка. Огнянов отговори сухо:

— Присъдата излезе, късно е сега...

После прибави към него повелително:

— Брайков, вземи още Нягула, и Благоя, и Искрова и отведете четворицата души в оная долчина, за да изтеглят наказанието си. Присъдата на военния съвет трябва точно да се изпълни.

Брайков, доста слисани смутен от всичкото това, отиде да изпълни заповедта на началника на укреплението.

Ни един глас вече не се обади за защитана осъдените... Никой не

желаеше да мине за солидарен с тях... Всеки чувствуваше, че живота му зависи сега от волята на военния съвет, единствен съдия, и безапелационен.

Осъдените въстаници, карани от друг четворица, минаха през средно укреплението и се спуснаха по сипея в долчинката.

— Закарайте и циганинатам! — извика Огнянов.

После тихо даде някакви наставления на десетника си, който също се спусна подир другите.

Лобното място беше една влажна и зелена усойка, из която къркаше малка баричка. Отвред почти сипеи и брегове. Огняновото укрепление се нахождаше на върха на западния. Въстаниците се бяха навалили да гледат оттам на екзекуцията.

Отляво на баричката стърчеше един дъб, наполовина изсушен от устрел на мълния.

Двама въстаници напред заведоха циганина при дървото, разпасаха му червения пояс и го вързаха за дънера.

Ужасът беше оковал устата на нещастника. Кръв потече от попуканите му устни.

Недалеко, до брега, стояха четворицата други осъдени: те чакаха своя ред. Скотски ужас беше обезобразил чертите им.

Марчев извика:

— Доведете ги тука и тях!

Осъдените потеглиха насам. На тримасе преплетоха краката, та вардачите им ги хванаха под мишници и ги доведоха до мястото, дето заръча десетникът.

Марчев ги нареди на десет разкрача разстояние от вързания циганин... Вероятно, за да присъствуват по-отблизо на страшното зрелище, което след малко и те щяха да дадат на другарите си въстаници, натрупани на върха на яра.

Те бяха оставени невързани. Но ужас бе парализирал силите им, та нито им минаваше през ума мисъл за бягане. То беше и немислимо.

Една минута гробно мълчание.

Марчев извика високо и тържествено:

— Мехмед циганинът, от Клисура, по причината на троекратно опитване да избегне из затвора, с гнусната цел да служи на неприятелите на

България, е осъденот върховния съвет на смъртно наказание, за примерна други подобни предатели! — После се обърна към осъдените въстаници: — Господа, обърнете се правосрещу Мехмеда...

Те сториха това като автомати.

— Дайте по пушкана всеки едно го от тях на милост...

Въстаниците, развълнувани, връчиха пушките си. Осъдените ги поеха с оглупелиот смайванелица.

— Опушнет е то го ва сега, де, по моя команда: едно, две, три...

Гърмеж разтreseя ровете и облак дим покри четворицата души.

Циганинът стоеше прав, както си бе вързана дървото. Ни един куршум не бе го улучил. Стрелячите, вероятно, не бяха в него мерили. Но той приличаша на мъртвец.

— Срам, господа! — извика Марчев гневно. — Втори път!

И той повтори командата си. Пушките пак гръмнаха... Циганинът кљумна и провесиръце надолу. От върха изръкопляскаха.

— Вашето наказание в това се състоеше, да се кръстите в кръвта, господа, за тоя път. Благодарете на великодушieto на Огнянова и на милостта на военния съвет.

Когато четворицата разбраха, че са спасени, те загледаха плахо и някакси като хора, които се събуждат от един тежък сън.

Една усмивка от щастие едва пробиледно жълтата корана на лицата им, която им бе прилепил страхът...

Нови радостни ръкопляскания се раздадоха от укреплението.

XXX. Сремска долина пламнала!

— Чудно, чудно... Необяснимо... Ужасно! И до тоя час още нищо... Какво правят те? Какво върши Бяла черква? Мълчат като умрели... Мълчат... Ужасно мълчание! Страшно... Не смея да помисля, че там са сгърнали ръце и благоразумствуват... Дали не казва право, самата истина, тоя идиот? Но там е Соколов, там е Попов, там е Редакторът... Там са моите соколи... Изпитани момци, горещи глави. Какво чакат? Или мен чакат? Но ако се не явя или пукна аз, нямали да правят нищо? Или са глухи и слепи, та не

виждат! Клисуравъстанала, Копривщицавъстанала, Панагюрищевъстанало, Среднягорапламти! СамоСтремскатадолинаспи! Или се е пък случило нещастие? Или някаквоизвънреднопрепятствие? Но това е невъзможно! Ако Бяла черква не може да въстане, тя може да прати поне една чета от десетина души, макар... Тя може да ободри другите... Но тя стои, стои! Всичките известия потвърждават това... А такива страшни въодушевления!... Такива сериозни приготовления бяха... Дали същото вършат и другите места? Поразия, проклетие божие виси над България тогава!...

С тия мрачни мисли Огнянов, предрешен като турчин, вмъкваше се днес предпазливо из долина Старарека в Стремска долина.

Както знаем, на 20 април и той минуваше през Клисура, за да иде в Бяла черква, с намерение да я повдигне, щом ударят часът на общото ставане. Часът удари обаче оня същия ден за Клисура. Заварен от бунта в минутата на страшно душевно страдание, той слепешката се хвърлил в него, та да заглуши болките си във вихъра на борбата и да намери смъртта между борците за свободата на отечеството. Неприятелят обаче се не задаваше. Съобщенията на Клисура с долината бяха прекъснати. Огнянов прекара пет денонощия в укрепленията, в кипещата деятелност по организиране отбраната, измъчван от нетърпение да приеме известие, че пламнала е Бяла черква... Огнянов, със сърце, облян с кръв, проклинаше случая, който го докара в Клисура... Той виждаше как страшновлия е на духа на въстаниците и това зловещо мълчание, как то опропастяваше движението. Той напразно се силеше да ободри другарите си и им се божеше, че на всяка минута очакваше да въстане Бяла черква, а след нея и другите. Най-после и той хвана да губи надежди с ужас предвидя катастрофата на Клисура, както и на революцията. Тогава се реши на едно смело до безумство предприятие: да се промъкне до Бяла черква през развълнуваните турски населения и да я повдигне.

Той се излагаше на страшен риск и прекеждия. Но повдигането на Бяла черква щеше да хвърли искрата на въстанието и в другите готови за въстание места, надлъжно по политена Стара планина. И тогава силите на турците бяха разделени. Клисура спасена, пожарът разширен кой знае? Революцията тържествуваше!... Много велики преврати в историята се дължат на най-нищожните обстоятелства... Прочее, резултатът заслужаваше

риска. И подвигът бе намерил човека си.

Беше вече обяд, когато той се озова в самата долина. Тя беше сега в пълен разцвет, плувнала в сенки и зеленини. Кристални потоци табягаха из моравите и измежду кичестите дъбови горици. Въздухът наситен с розови благоухания като будоарана една царска фаворитка. Тук долината, особено под лазурното небе и радостно сияние на слънцето, беше засмяна и възхитителна като земен рай. Но тя не привлече вниманието на пътника, той не видя нищо от това...

Той би предпочел да я види в пламъци.

Пътят му минаваше през турското село Рахманлари, най-близкото до Клисуре. Той безстрашливо го приближи. Кога минаваше между гюловите градини на края, спряха го няколко въоръжени турци, те бяха стража.

— Откъде идеш, брате?

— От Алтъново.

— За накъде?

— За Ахиево... Татък мирно ли е?

Ахиево беше турско село, най-близо до Бяла черква.

— Слава богу, татък е мирно.

Огнянову се сви от болка сърцето.

— Ти по-добре останив селото. Утре ще бием Клисуре.

— Да видя... с богом!

И Огнянов влезе в селото.

Той найде улиците сега извънредно оживлени. Из тях сновяха купове турци, на бученият настръхнали с оръжия. Кафенетата бяха натъпкани съсщо; бакашиците пълни, ханът пълен. Очевидно тук имаше няколка стотин души, пришли от околните села, за да нападнат Клисуре. Рахманлари беше сборният пункт. Обхванат от страшни предчувствия за съдбата на Клисуре. Огнянову се искаше да добие по-положителни сведения за Бяла черква; все му се вярваше, че може, на последния час, да е станала... С тая цел помисли да влезе в хана, щого държеше един белочерковчанин. Но се убоя от някаква подлост и не влезе. Той тръгна напред, като диреше поглед при коя група турци да се приближи. Случайно замина покрай мечета. Видя, че и вътре беше пълно. На вратата му се тълпяха навалак богомолци и нови прихождаха още на рояци. Имаше там нещо извънредно.

Огнянов разбра, че ходжата трябва да държи проповед, за да подкладе още фанатизма на тия свирепи търпи. Не одели молюбопитството ѝ, та се мушна между богомолците. Той не се излъга: в същата минута проповедникът се покачваша на дървеното одърче, което има значение на амвон в турските храмове. При осветлението Огнянов добре забележи, че той не беше обикновен селски ходжа, а софта, вероятно дошъл от К., и нарочно.

Тишина веднага се възцари. Софтата захвана тържествено:

— Правовеерни! Едновременно в славното царуване на нашите велики султани светът трепереше от името на османлият. Възтоки и запад му се покланяха, моретата му пращаха дарове, кралеви и кралице се простираха и лижеха свещения прах пред трона на калифа. Велик беше тогава аллах и неговият свят пророк Мохамед. Както се види, много грехи ме предбога, пиянствувахме и блудодействувахме, братувахме с нечестивите и приехме техните закони. И ето, бог ни остави да бъдем поругани и на поруганите от пъканиот потъпканите... Ей, аллах, аллах! Пратни огнения меч на ангела Асраила да облеем възтоки и запад с кръвта на твоите врагове! Да зачервим моретата и да прославим небесата... Ето моето слово, правовеерни! Наточете ножовете, пригответе всеоръжията си с молитва и бъдете готови, защото вече удариха съд да умием срамаси с кръвта на гявурите пред единия и великия бог на исляма...

В тоя дух и с тоя витийски начин ораторът захвана речта си... Той я продължи дълго време, при напрегнато внимание и пламтене на погледите на стотини богомолци.

— Ето какво се вършитука — каза си той, като не дочака и излезе на улицата; — значи, слуховете за тия проповедници били истинни. Ние проповядвахме въстание против турското правителство; техните апостоли проповядват изстреблението на българския народ! Значи, борба ужасна ще имаме, борба на народ с народ, да се не лъжем вече... Българската земя е тясна за двете племена... Нека бъдат така... Няма връщане! Жребият на България е хвърлен! Но как се захващана нашата свята, възделена революция! Боже! Покрий България!...

И той пак захвана да се разхожда на площада. Молитвата се свърши и богомолците заизляха на площада; образуваха се малки групи, които

оживлено гълчаха под впечатлението на проповедта. Огнянов приближи до една от тях и се вслушав в разговорите. Той разбра какво беше положението сега. Клисурското въстание напредбило изпоплашило турското население от околните села, защото то помислило, че руска войска дошла в Клисура... Под удара на този страх то се наредило да вдигат семействата си и да се спасяват бяг. Скоро обаче от турци, успели да се измъкнат невредими от Клисура, както и от неумелостта на самите въстаници, то разбрало, че има работас простирай, абаджи и повечето, и няколко скали, и това му повърналовсичката дързост и самоувереност. То решило, без да чака военна помощ, само да се разправис клисурци. Огнянов разбра още, че рахманларциса направили изкусни рекогносцировки и сега разположило и силата на всяка стража приблизително са познати на неприятеля. Утре очакваха Тосунбея от К. с нови пълчища башибозуци и щяха незабавно да ударят на въстания град.

Тия разкрития привеждаха в трепет Огнянова. Той сега още по-силно съзнае необходимостта да се ускори въстанието и в другите български градове.

Трябваше да се превари Тосунбей.

Той се запъти на изток.

Той мина безбедно турското село Текия. При западния му вход стоеше стража, знак, че откъм изток няма опасност... Той и тук забележи силно движение. И тук се очакваше появения на Тосунбея, за да се присъединят към неговата орда.

— В Бяла черква, в Бяла черква! По-скоро!... Трябва Тосунбей понапред да се ударив железните гърдина моята Бяла черква... А това ще стане, ох, то ще стане, щом аз пристигна... С единия Редактор само ще обявя въстание и след половин час петстотин души ще имам под знамето. Тя ще пламне или от въстание, или от пожар... Напред, напред! Боже, дай ми криле...

И Огнянов хвърчеше към Бяла черква. Той чувствуваше, че още два-три часа ход — и ще зърне отдалеко белите коминина града и пирамидовидния фронтон на черквата. И сърцето му тупаше от безумна радост...

Недалеч от селото, което остана зад него, пътят му се спусна в един сенчест дол, който пресичаше равнината. Кога се намерив дола, той зачу

мътни звукове от тъпани и зурни. Вероятно, сватбаставаше в някогашно село и твърде безвременна, по всяка очевидност. Но скоровсичко утихна и той забравитова. Като възлизаше по срещния бряг на дола, тъпаните и зурните пак екнаха, твърде наблизо пред него. Той учуден изскочна на върха и тогава му се представи пред очите зрелище, което го вкамени.

Равнината пред него беше почерняла от турци, които идеха с тая варварска музика. Няколко червени пряпорци се развяваха. Тая сган се движеше на сам без ред, разбъркана и шумно. На слънцето светеха пушки, косери, брадви, маждраци, които стърчеха над рамената и гъжвитена башибозуците. Повечето бяха по ръкави и елечи, по причинана силната пладнешка жегла... Вълната бе изпразнила турските села, през които бе минала. Никаква дисциплина не стягаше тия мятежни редове, но една цел, свирепа, дивашка, ги свързваше, тласкаше напред, одушевяваше: кръвта и плячката. За кръвта носеха пушки и сечива — да я леят, за втората влачеха върволица кола подиреси — да я носят... Това пияно от фанатизъм пълчище, при звук на тъпани и зурни, идеше, приближаваше, бавно, като паплачка каалци, но неудържимо.

Един само конник, с бяла чалма, висок, мършав, чер, яздеше отпред: предводителят.

Той махна на циганите да спрат.

— Хей, мюсюлман, ела насам! — извикатой на Огнянова.

Огнянов с ниска темена приближи.

— Откъде идеш?

— От Текията.

— Какво имататък?

— Нищо... Всичко добро, слава богу.

— Какво казват, много ли са тия в Клисура?

— Че достаса, както уверяват, аллах да пази царството...

— Какваса?

— Московци, казват...

— Мълчи, пезевенк! Там са крастави раи само...

— Прощавай, бей ефенди.

— Ти къде отиваш?

— На К.

— Хай връщай се с нас!

Огнянов неволно пребледня.

— Бей ефенди, дай воля да...

— Назад! — изкрещя Тосунбей, бодна коня и тръгна.

Ордата мръдна пак. Зурните и тъпаните гръмнаха. Потокът повлече Огнянова назад...

Беше безумно да се мисли за възпротивление или за пробиване на валицата, която наводняваше околността. Нещастният, с отчаяние на душата, се остави на течението. Той беше унищожен, убит. Последният му надежда загинваше. Той вървеше машинално напред като в сън, тласкани застъпванот буйните тълпи, от час на час по-големи и по-зверски весели... И човешката вълна го отнасяше все назад, все назад, към голите рътове, зад които се крие Клисурса.

XXXI. Новопокъшение

Сгантана Тосунбея стигна привечер в Рахманлари, още повече нарасла и фанатизирана. Тя завариве четам другасгантурци, надошли от околните села, които очаква ханея. Прочее, Тосунбей щеше да нападне утре Клисурса с една сила от около две хиляди души.

Селото беше натъпкано със свят. То едвам побира шетия нови гости. Понеже нощта беше ясна, повечето налягаха на улиците да спят.

Същото стори и Огнянов, по неволя.

Той лежеше сам, на едно купище тъкмо срещу хана, който се държеше от белочерковчанина.

Макари късно, прозорците на хана още светеха. Вътре беше още пълно.

Огнянов беше решил, та и не можеше инак, да не спи. Той беше длъжен да се опита тази нощ, дори е време, да се измъкне из тоя паплач турци, дето бе загасен; утретова беше невъзможно.

И той впиваше, със силно напрегнати мисли, поглед в светещите прозорци на хана. Той мислеше как и как да мине през гъстата стража, която пазеше краищата.

Той се надяваше лесно да извърши това, поради турското си рухо и доброто знание на турски език. Но, уви! Каква полза от това, че той се спасил, че се завърнал здрави читав на укреплението си?

Бяла черква остана мирна, а гибелта на Клисура беше неминуема.

Да се опита тази нощ да тръгне за Бяла черква, беше почти невъзможно: стражата на източния край на селото имаше заповед никогда не пропуска, за да попречи на случайните дезертьори... Да остави за утре, деня, още по-невъзможно... Та па и да би било възможно, той не би тръгнал вече за Бяла черква. Нему беше съвестно да отсъства от Клисура, един ужасен час за нея... Неговото липсване щеше да бъде погледнато като едно бягство, като една подлост. Не, невъзможно. Но как да се съобщи нещо на Бяла черква? Едно последно опитване не можеше ли да стане? И Огнянов страшно напругаеше ума си.

Най-последна идея го огря. Той реши да се опита да придума ханджията да прати за Бяла черкованяко от синовете си утре; син му би могъл да се придружи за безопасност към някой случаен пътник-турчин, понеже утре беше пазарен ден в К.

Тая идея се усмихна на Огнянова. Макар че осъществението й да се представляваше много мъчно нещо, но важността й заслужаваше усилия, и риск. Да, голям риск: най-напред той трябваше да издаде себе си, да повери съдбата си на тоя ненадежден ханджия.

За щастие, той се познаваше с него и с фамилията му, понеже бе учител на големия му син, и това го поуспокояваше.

Той стана от купището, свободно влезе през дворската вратня, мина през двора и приближи под малкото прозорчена стаичката в дъното на двора, долепена до обора, и хвана да се разхожда назад-напред по сайванта, дано случайно види някого от домашните. Той не смееше да потропа на прозореца или на вратата, за да не причини тревога.

Дълго време той се разхождатъй, без да излезе или влезе някой от къщите. Ханджияти синовете му шътахав кръчмата при турчата. Навярно, само жената на ханджията с малките деца е в стаята... На основании на това съображение, той се престраши най-последно почука на вратата.

Но случаят му дойде насреща. Вратата се отвори и една женска фигура се показа. Огнянов позна ханджийката. Тя се беше упутила къде обора с

еднокринчечемикподмишница.

Тя или го не видя в тъмнината, или не обърнавниманиена него, вероятно взе го за някой турчин, който е обикалял коня си.

Огняновя застигна и продумаясно, по български:

— Добър вечер, стрино Аврамице.

Тя се извърна учудена, по-добре, уплашена.

— Не познахте ли ме? — прибави той с ласкав глас, за да я успокои, па побърза да се назове: — Учителят на ваш Нанка... Огнянов...

— Кой, графът ли? — попитатя възбудена, като премести кринчето под другата мишница. — Ами щоси тъй?...

Нотя тозчас се сети.

— Ела, ела у дома... Чакай да изсипя ечемик в торбата на коня, па да идему нас...

След половин минута Аврамица и Огнянов влязоха през малкото прустче в една малка тъмна стаица. Ханджийката драсна кибрити запали газеватенекиена ламбичка, която тозчас осветли мътно стаята и гостай.

— Из тая врачка се излизав бостанчетони, оттам през затрънената ограда се минувана улицата... Това да знаеш, ако ти потрябва — пошушна Аврамица и посочина Огнянова мъничка една врачка, твърдениска, щото човек само одве приведен можеше да мине през нея.

— Ами ти какводириштука? — попитатя.

— Отивах от Клисура за Бяла черкова... Тосунбей ме посрещна от татък Текията и ме повърна.

На такова добродушно гостолубие Огнянов се счете длъжен да отговаря с пълна откровеност. Та без нея и нищоне би направил...

Аврамица го изгледа състрадателно.

— Олеле, мале, горките клисурци, какво ли ще изпатят... Тая сган за тях иде...

— Клисура ще пропадне, стрино Аврамице, ще стане плени пожар... и затова се помъчих да я спася, но, за жалост, не можах да пробия до Бяла черкова.

— Ами какво щеше да правиш там?

— Щях да подигна Бяла черкова и тя да стане, та да станати другите села покрай нея. Тогава Тосунбей щеше да се дръпне.

— Поразил го господ тоя черциганин!... Ами какво ще правиш сега?
— попита пак Аврамица, като не знаеше какво ще ѝ иска Огнянов.

— Ваш Нанко де е, тука ли е?

— Тука си е.

— А Кузман?

— Тука си е и той.

— Дека са?

— В дюкяна, при бащаси, шътат, па и гледат да не отнесат нещотия зверове...

Огнянов помисли малко.

— Можем ли пратинякого, Нанка или Кузмана, за Бяла черкова, утре?
Майката го погледна в недоумение. По лицето ѝ се изписа безпокойствие.

— Той може да вървиза едно с някой тукашентурчин, с когото се познава. Утре е пазарен ден в К. и рахманларци ходят да си търгуват там.

— Ами страшно е, даскале...

— Като има друг турчин, няма страшно... Па татъке мирно... Никой не ще го закачи.

— Че защо ще го изпратиш там?

— Едно писъмце да занесена един мой човек, па тог час да се върне назад... Утре по пладне пак ще си бъдетук.

Тук Аврамица си припомни по-гървите думина Бойча и се сети с какво послание искаше той да праша сина ѝ в Бяла черкова. Лицето ѝ стана угрижено.

— Че то, даскале, да попитаме бащаму за тая работа.

— Аз те моля, стрино Аврамице, да се не обаждана бай Аврама... Не можеш ли извика Нанка скришно да дойде при мене, да го видя?

Огнянов знаеше, че бившият му ученик го обожаваше и би сторил всичко, ако го помолеше.

Лицето на ханджийката добистрог вид.

— Не, не, не бива без Аврамова воля.

— Но бай Аврам няма да го пусне!

Очевидно одевешната благосклонност на ханджийката по изстина. В един миг презумай минаха хиляди опасности за чедото ѝ, ако тръгне ше за

Бяла черкова. Ней стананякакси страшно притоя страшни чуден човек. Тя вътрешно се разкая, че го не отпрати още в часа, и хвана да се озърта безпокойно. Но нейното добро сърце не допускаше жестока мисъл да влезе в главата ѝ.

Огнянов забележи силното смущение. Той разбра, че с една нерешителна и слаба жена не може да се третира въпрос толкова сериозен. Времето минаваше и той трябваше да помисли за избягването си оттука. Той реши да бъде по-скоро осветлен.

— Стрино Аврамице, повикай бай Аврама за малко време, с него да говоря.

На Аврамица олекна изведнъж.

— Отивам да му кажа на ухото, а ти стой тук и помни врачката. Ако чуеш нещо от вънлошо, да знаеш... — и тя излезе.

XXXII. Аврам

Огнянов стана самси. Той реши и с Аврама да почне откровено. Трябваше да се повери напълно на този човек и да се остави на неговата честност или безчестие. Задачата му заслужаваше тоя живот подобна на неговия, стига да се постигнеше. Във всеки случай той се полагаша на българското чувство на Аврама: той можеше да му откаже, но нямаше да го издаде. Той чу тихи стъпки по пруста, стъпки на един човек: разбра, че иде Аврам. И той спокойно се изправи пред вратата.

Тя се отвори и ханджият влезна. Неговото тлъсто, червендалесто лице беше цяло заляно от усмивка. Той заметна вратата.

— О, добредошел, графе, добредошел, графе! Здравичко ли си, как си... Добре, че дойде да се повидим, да си побъбрим... Много ми е драго, как ми е драго само... Всички се радват, и жената се радва, и момчетата се радват: Напаконте те е видял от половина година... Ти му си учител и наставител... Добрени дошел, добрени дошел... Гледай, гледай...

И възторгът, и радостните излияния на ханджият нямаха край.

Огнянов беше възхитен. Той пристъпи смело към делото и в кратки думи изложи на Аврама положението и повтори пред него просбата, която

по-рано бе направил на женаму.

Аврамовата физиономия се разпушаше все повече и повече от задоволение и щастие.

— Бива, бива, бива, как не бива!... Твърде добре, искали питане?... За народа кой не ще да помогне?

— Благодаряви, бай Авраме — каза Огнянов покъртен... — В тоя велик час всеки българин трябва да жертвува или да помогне нещо за отечеството.

— Кой не ще да помага, имали българин, дето да не помогне? За такава свята работа кой то се жали, от бога ще бъде проклет. То хубаво, то хубаво... Кое момче искаш?

— Нанка да пратим... Той е по-хитър, като по-стар.

— Бива, бива... твоят ученик... Той за вашата милост главата си дава... Щом му кажа, като ще се зарадва... Написали книжката?

И Аврамовият глас затрепера от радостно възмущение.

— Сега ще напиша билетче. — И Огнянов затършува из пазвите си. — Нямашли парче книжка?

Ханджият извади из пазвата си къс овална хартия, сложи дивитаси пред Огнянова и каза:

— Ти напиши билетчето, а аз да прескочна до дюкяна: ония кучета, знайш, цели обирници.

— Завърнисе по-скоро, бай Авраме, с Нанкамой, че аз, както ти казах, няма да се бавя, ще си тръгна.

— Сегичка ей. — И ханджият, като хвърли последен сияещ поглед възгласи, хлопна вратата.

Огнянов в една минута написа билетчето. То съдържаше следующите няколко реда:

„Въстание пламнало, в разгар! Не стойте ни една минута: обявете въстание тоз час. Една чета да удари в гърба Тосунбея; друга да дигне селата... Куражи вяр!... След малко аз и да привас да умра за България. Да живее революцията!

Огнянов“

Той се поздравляваше с успеха; той никога не би предполагал такава готовност патриотизму Аврама. Той се заслушваше с нетърпение сега, да чуе стъпките на бащата и сина. Уличните мъжии лаеве глухо пристигаха до тук... Ламбицата жумеше, блещукаше тъжно и пушаше нагоре един стълб вонещ дим.

Ненадейно един писклив раздирателен вик, един женски плач се разнесе в съседната стая.

Огнянов потръпна.

Позна, че тоя глас принадлежеше на Аврамица.

Защо това плачевно викане?

Неволно страх го налетя.

Той се заслуша пак в полутъмната стая, чу някакъв глух стъпки от сайванта, които се отдалечиха нататък.

Тогава той отиде до ниската врачка и я дръпна.

Врачка̀та се не отвори. Той дръпна силно. Но тя стоеше като закована. Ужас го обзе, косата му настръхна.

— Предадохаме! — изпъшката той.

В същия миг някакъв шум се чу откъде врачката. Гаче увираха ключ в нея. Изведнъж тя се отвори и из отворстието лъхна вътрешният ветрец. Огнянов вперил поглед в тъмната дупка, отворена към градината. Тогава се показав нея една глава.

Това беше Аврамица.

— Излизай де — пошушнатя ниско. Колкото слаби да огря ламбицата лицето ти, Огнянов съгледа по него, че се лъска съсълзи.

Той се провря и се озова в градинката.

— Оттука — издуманиско Аврамица, като му показва една слива до оградата.

И тя се изгуби в мрака.

Огнянов се прехвърли през трънака на оградата, намерина задната улица. Тя беше пуста. Той тръгна из нея. Тя го изведе пак пред хана.

Там се сблъска с една тълпа въоръжени турци. Те нахълтаха през вратята и потънаха навътре в двора...

Огнянов се изгуби и той в тъмнината.

XXXIII. Нощта

Далеко подир полунощ Огнянов, след доста премеждия, се завърна на укреплението.

Защитниците бяха будни още, натъркаляни в тъмнината на чергии на рогозки, донесени от къщата им. Те гълчаха тихо подя мурлуцтеси, с очи обърнати към безлунното звездно небе. Огнянов се промъкна без шумно междутях и се тръшна убит, сломен физически и нравствено. Той се мъчеше да съсредоточи разпилените си мисли или поне да си докара сън, който му беше необходим — за да може крепък да срещне утрешния ден... Но мислите му хвърчаха из пространството разсеяни, като подплашенрой пчели, а сънят все бягаше от клепките му. Но не се заспивалеснов над вечерия тона едно сражение, по-добре — катастрофа.

На страна ставаше един разговор, достатихо, между една малка група въстаници, налягали на близо. Тоя разговор привлече вниманието му.

— Ти как щещя обръщай, нашата работица е спукана — казваше един.

— Измамихани, измамихани, братко — въздишаше друг.

— Изпхни кукувицаума, та послушах метия чапкъни... Запалих ме самикъщитеси — оба дие трети.

— Щони нам трябваше въстание!

— Сега да го опяваме, късно е вече.

— Ами?

— Лек, лек да се търси.

— Лекъте са мо един: да си плюем на краката — каза един познат Огнянову глас.

— Така, така, _Бежанова_ майка не плаче.

— Ами _Стоянова_ — допълни друг.

— Утре да очистим през Върлищница.

— По-добре още сега...

— Не може, караулът ще ни спре...

— Утре, утре.

— Да, в шашармата.

— Та тогава всички ще бягат, другите ще ни изпреварят.

— Огнянове само куче... Той да ни не забележи.

— Ха, Огняново фейка още вчера...

— Офейка?

— Самоние, клетки, излязохме умни...

Огнянов се повдигна и извика:

— Лъжете, нещастници, аз съм тука!

Притоя страшен глас, който се разнесе из мрака, всички се спотаиха...

Огнянов с възмущение и с ужас чу тоя разговор. Нямаше съмнение, че той изразяваше общото на настроението на въстаниците в това и в другите укрепления. Гласът на единот говорившия му се стори познат по-отдавна време... Но кой беше — не можеше да си спомни.

— Боже мой, боже мой! — мислеше си той, като теглеше хубаво предницитена ямурлука въз гърдите си, за да не пропуска остро тоночно духане. — Какво стечение на обстоятелствата! Какви разочарования! Какви измени!... И подир това милей за тоя проклет живот, искай да живееш!... Утре има месражение и аз още отсега предвиждам края му... Паниката е в сърцата; страхът от смъртта е разслабил ръцете и затъмнил ума на ония, които са дошли тука, да я търсят... Тоя народ беше въодушевен, той се надяваше, той вярваше като дете и сега като дете трепери... Подлостта на едни увлечев подлост други... Бяла черкова и другите излъгаха надеждите ни, деморализираха клисура... Това е подлост, това е коварна измена на общото дело... Тоя интригантски град бил способен само измени да прави, изменици да ражда. Той знае да ражда Кандовци, Аврамовци, той знае да създава Ради! Ах, и тая Рада, която отрови последните часове на животами! И аз диря смъртта, аз го напускам сега с проклетия... А как би умрял щастливи горд, боже мой, любим, озарен от лъчители на любовта, уверен, че ще да има да капне поне една чиста сълза на моя гроб непознат... Да умреш, когато за тебе всичко умряло в тоя свят, когато виждаш своите кумири в калта, своите идеали погребани! Любовта, революцията!... Как е мъчна и безнадеждната кава смърт! О, как е тя желателна, необходима за нещастните като мене!

Планинският вятър духаше тъжовно над задрямалия кър. Шумата на околните гори изпращаше глух и зловещ шум, който тъмнината правеше

още по-грозен. Всичките върхове, долове и планини около, всичката природа пъшка настръхнала. Звездите на небето бързо и безпокойно трепкаха. Сегиз-тогиз нощна птица се обади в пущинаците и пак се възцари мъртвомълчание... Планинският вятър провлечено, печално шуми над главите на лежащите до окопите въстаници като далечно стенание. Това стенание се отзовава в душите и им болезнено и ги кара да се трепкати озират в тъмнината. И пак падат в безпокойна дрямка, напълненас бледни призраци на ужаса, пресичана от тръпките на студа и ледните целувки на вятъра.

Най-после кресливият хор на клисурските петли зацепи нощния въздух и изпълни самотните планински живия си привет, предвестник на зората, на златното слънце, на живота и на подновяването празника на пролетта.

XXXIV. Утринта

Въпреки тревожното състояние на духа си, Огнянов заспа най-после и спа дълбоко два часа. Такъв крепък сън посещавал, уверяват, и осъдените в предвечерието на смъртното им наказание. Призори той се сепна и се озърна около. Природата се разбуждаше. Развиделяваше се навсякъде. Небето, белезняво-бледосиньо, бе изгубило последните си трепкава звезда. То побеляваше повече и повече на изток. Една червена, ярко огнената смалешена дълга по върховете на планините там. Това приличаша на зарата на някой отдалечен пожар. Прозрачни мъгли още се пластяха в гънките на урвите на Рибарица, но снежната корона се руменееше вече от отблясъка на възточната зоря... Само Богдан беше застлан още с мъгла и имаше настръхнали студен вид. Но полека-лека мъглите се разсяха, виделината ставаше по-бяла и по-силна и зелените планини, гори и могили околоръст се усмигнаха и погледнаха радостно под лазурното небе на тая пролетна утрин. Някъде в гората ранни славеи запяха.

Огнянов стана, хвърли поглед върху лежащите въстаници в укреплението, завити с козаци и с ямурлуци, под които съзвониха, и се запъти по посока на Зли дол. Той отиваше да обсъди положението с военния съвет.

Скоротой се изгубив дола, който пресичаше пътя му. Светна се хубаво вече. Изгря и слънцето.

Въстаниците в укреплението бяха всички наставали и се заловили, под надзора на десетника, на работа по доизкарване на новите окопи, станали нужни поради увеличението на числото им от малкия отредец, пратен тук снощи. Те бяха сега по-бодри. Марчев бе им пошъл пнал, че Огнянов вече е на правилна рекогносцировка до отвъд Текията и че положително знае, какво днес въстава и Бяла черкова... Такава една вест повърна малко куража. Момчетата се малко по-ококориха, лицата им се отвориха — развеселиха даже, и някои затананикаха с смешни песни. Свойственият на българина хумор не се забави да се прояви... Захвърлях се остротина сметка на четворицата клисурци, щобяха осъдени да застрелят циганина.

— От пет крачки и да не можете да ударите Мехмеда... ами втори път... да му берете грехана горкия... Една минута, дето му дадохте още живот, струва за сто години мъчения... Той си изпатив всичките грехове — казваше един.

— Дявол да ви вземе — отзова се друг, — направихте го мъченик... и той сега е в рая при Мохамеда... — подзедруг.

— Лъжеш — обади се трети; — Димчо и Стамен Гургата го хвърлиха в локватата и той сега е при жабите.

Смехове.

— Бе, от толкова близки и ни един куршум да го не удари — извика друг един; — аз от толкова място и с плюнка го бих улучил.

— Отрязвам си главата, че вие не сте мерили.

— Право, право, от толкова място и баба ми би го измерила...

— Мерих ме бе — оправяш се един от закачаните.

— Мерихте, ама ми жахте...

— Истина, аз замижах, ама кога отпъгнах чак мака...

Смехове пак.

Други закачаха Рачка за името му.

— А бе, Пръдле, кой те надарис такова славно име? — питаше го един.

— Рачко! Тебети не е такова името, лъжеш! — дразнеше го друг.

Рачко се докачи.

— Кой лъже? Питайте графа!

— Не, не, лъжеш... докажи, че си наистина пръдле...

И присмехульникът му каза какво доказателство иска.

— А бе знаетели? Той ни взимал вчера за хайдуци...

— Има право — забележи един. — Боримечката го обрал: взел му ножиците и аршина из торбата...

— Взе ги, взе ги, ей тъй, из торбатами, взе ги онялошият — потвърди Рачко.

— Що му са били?

— Натрошил ги за джепанена топа.

— Ех, та тогава и Севастопол ще разбием.

— Ако и нашата батарея направи като злидолската, то ни един турчин няма да остане жив.

— И клисурското царство си остава навеки непокътнато — смееше се друг.

— Какво ли махат там? — попита един, като се обръщаша на изток.

Всички се обърнаха към същата посока.

Далегледните стражи даваха условни знакова на укрепленията, че са видели неприятел. В същото време двамина души от тия стражи търчешком отиваха към Зли дол, да дадат подробности на военния съвет.

Току-що известителите пристигнаха в казаното укрепление, показаха се откъде Рахманлар и две конни отделения турски, от по двайсетина души. Едното вървеше из друма, а другото през къра. Въстаниците с вълнение се взираха — нямали да се появят други сили след конниците. Но нема други да се появи.

Тоз час два пеши отряда, по численост по-силни от турските, спуснаха се от укрепленията, за да посрещнат турските. По-едрият отряд излезе из укреплението на Зли дол.

— Кой го води? — питаха въстаниците и се взираха в предводителя.

— А бе не видители, Огнянов! — обади се неколцина.

— Графъте, графъте, аз да се закълна... В каквито дрехи да се облече, аз го познавам... На Карнарския хан, вам лъжа, мен истина...

Но никой не слушаше Рачка.

Турците спряха, като видяха българските отреди, и се оттеглиха

назад.

— Припариим на синковците— забележиханякоирадостно.

— И днесканямабой.

— Чиними се, че Бялачерковаим е отвориларабота... — разсъди друг.

И укреплението пак зашумяот деятельности веселиразговори.

XXXV. Бой

Обяддойдеи мина. Слънцетостоешена най-високататочкана зенита.

В укреплението на Огнянова в станиците довършваха обядаси и бързешкатаувирахав торбитеси и вулиитеосталитекоматии сухоежбина. Технитеизмъчени,запращени,неумитиот неделялицабяхабезпокойни... Душевенсмутбе се пак изписалтам. Слабият успех беше ги поразведрил, но за минута. Те знаеха, че днешният ден ако не бъде решителния, то утрешният ще е такъв, непременно. Те чувствуваха, че бурятанаближаваше бързо. И от час на час хвърляхабезпокойнипогледи на изток, въз голите поляни, дето се чернеехапръснатодалегледнитестражи.

Слънцето прежуряше. На дясна страна от батареята, изнесена и заложена още снощи, Огнянов, току предималко завърнал се от Зли дол, облян в пот, бе силно занят с неколцина още души: бързаха да довършат новия окоп. Както казахме, снощи бе им пратено от военния съвет подкрепление от десетина души и съществуващият шанец не стигаше.

— Даскале— повика го един петдесетгодишен селянин.

Огнянов се извърна.

— Каквое, чичо Марине?

Вериговчанинът му подаде една хартия, просто сгъната на четири.

— Писмо за тебе донесоха.

— Кой го донесе? — попита Бойчо, преди да разгъне писмото.

— Иван Боримечката. Снощите дири тука, но те не намерии ми го даде аз да ти го дам, като се явиш.

— Казали ти от когое?

— От даскалицата.

Огнянову се сви от болка сърцето, като че клъцна то от змия. Той смачка конвулзивно книгата, с намерение да я хвърли, но се договеди, че това може да бъде забележено, и инстинктивно мушна в джебана дрехата си... По-бързо и трескаво подхвана работата си, каквото да заглуши мъчителното чувство, което размири душата му...

— Отдесга и тая Рада, в тоя момент!... Защо ми пишете и какво иска от мене?... Няма ли най-последна видя борба, да срещна смърт... та да се свърши всичко!...

В същия миг между встаниците произлезе нещо особено. Всички се натрупаха по насипитена окопите и назъртахана изток.

Огнянов дигна глава и устремися щопоглед към голите терътове. Там далегледните стражи даваха тревожни знакове. Тогаз изпращаха няколко пушкитам — условен сигнал, че е забележен силен неприятел.

Скороте хванаха да отстъпят на самобързешката, като викаха:

— Много, много турци!

Произлезе смущение в укреплението. Бранителите се зашуряха на самнататък, побледнели.

— На местата си! Заповядайте! — изрева Огнянов, като грабна картинката си от купа, дето бяха сложени и другите пушки.

Тоя вик на Огнянова стресна встаниците и те взеха да се настаняват в ложемента.

В критическите минути куражът присъствието на духа у едного магически действуват въз масата и я подчиняват. Тогава началникът оня, който поиска да бъде.

Пристигнаха, заморени, неколцина души от аванпостните стражи. Огнянов ги посрещна.

— Какво видяхте?

— Турци! Страшна ганида на сам... хиляда трябва да има... Пътят почернял от башибозуци...

Огнянов им кимна да мълкнат.

— Стойте! — извика той към ложемента, като видя, че мнозина не ги съдържаше и излязоха пак.

— Много, много — мълвяха неколцина, като се взираха от насипа.

— На местата си! Всеки при оръжието! — изкомандува пак

повелително Бойчо.

Навлязоха пак в ложементите.

— Задават се вече!

Действително, далекона главния друм, там, детой изляз иззад разлатото бърдо, подадесе главата на една гъста колона; на всеки миг тя се изтакаше на сампо-дълга и пъплешекато безкрайна гъсеница... Това беше ордата на Тосунбея. Колкото приближаваше, толкова по-явна ставаше нейната гъстота и многочисленост... Турците вървяха по четворица наред, два и сетина малки пряпорци три големи знамена — бели, червени, зелени и други цветове — се развяваха над колоната... Скоротя запълни целия път от Кулата до Бяла вода, нещо два километра надлъж.

Възцарисе ново смущение в редовете на въстаниците. Никога не сдържаше вече на мястото му; всякой ставаше прави се озърташе плахо-плахо.

Самосвирепият поглед на Огнянова ги малко задържаше.

Черната колона продължаваше маршаси все из пътя, додето стигна до кладенчето, на разстояние един куршумот укреплението.

Тогава стражата от Зли дол изпразни няколко да бойни пушки; тоз час, по командата на Огнянова, гръмна и нашето укрепление. Ревна и топът. Гъстък дим застана сипите и гърмежът процепи въздуха и заеча из планините...

Неколцина души се повалиха от предните редове на колоната...

В тоя миг Огнянов съгледа главите на трима души, които се спущаха из пътя към дола на Старарека. Тия въстаници бягаха от укреплението, възползувани от първата бъркотия и от дима. Огнянов инстинктивно познав тая група бежанцисно щните си съседи, които обсъждаха плана за бягането.

В няколкo разкратой се озована брега на върха, под който стоеше сипейти долът. Бежанците бяха влезли в една тясна пътека, изрита от пороите, и вървяха един след друг.

— Назад! Връщайте се, господа, или ще ви поваля! — извикатой и насочи пушката си въз тях.

Бежанците се обърнаха и останаха като вкаменени. Те бяха оставили горе пушките си. Огнянов познав едного дякона Викентия, бръснати в хъшовски дрехи. Клетият момък беше пламнал до ушите от срам.

Те машиналнообърнахастьпките си назад.

— Чичо Марине, доведи тия страхопъзльовци тука и ги натъпчив окопите... Ако кръкненькой, давам ти правода му пукнеш главата. — И Огняновбързосе намерина постаси.

— А бе, пьси синовци, бари една пушка, за кумовасрама, да бяхте хвърлили, па тогава да бягате... — гълчеше ги чичо Марин, като ги подкарваше към окоп с пушка, насочена в гърбовете им.

Това внушително поведение на началника смири другите въстаници... Те задържаха проявлението на страха си, но за няколко минути само. Устните на повечето се бяха попукали до кръв.

Турците не бяха гръмнали още нито една пушка. Падането на другарите им, свалени от първите залпове из укрепленията, причини минутна бъркотия в редовете им. Отнесо харанените до оградите на околните гюлове, а те купом, бързешката заотстъпаханазад. Тая първа сполука поободри въстаниците и те продължиха енергически огъня срещу неприятеля. От непрекъснатите гърмежи цялата планина и могилите гаче се тресяха.

Бели облачета, на кацали по разни върхища, означаваха присъствието на укрепленията. Стрелбата им следваше и когато турците се бяха доста отдалечили, та ги не стигаше куршум... Доста далеко, от задордата, се мяркаха неколцина конници. Те съставляваха главния щаб на Тосунбея... Ордата ги приближи и се навали околотях. Тя стоя там на състенкуп доста време. Видисе, ставаше съвещание и се изменяваше планът на нападението. Действително, забележисе някакво размърдане на ордата, разкъсасе на няколко части, които се разделиха една от друга. Тогава като по даден знак всичките отделения, в разсипан строй, се хвърлиха насам с бесни виковете и голяма буйности стремителност... Едни тичаха по голите върхища към планината, други към мурвата на Зли дол, трети към Среднягора, към дола, из който тече Старарека и отваря проход към Клисура, четвърти — към лозята — за нашето укрепление. Въстаниците ги посрещнаха отдалечо със залпове, но турците загърмяха само мощом влязоха в чертата на куршумите... Няколко минути облаци дим съвсем забуляха укреплението от постоянна стрелба, но гърмящите все намаляваха и намаляваха. Огнянов, с лице зацапано от барути покрито с кал, която потът превръщаша в гъсти

потоци по бузите му, опиянял от дъхана на кръвта, замаян от пищенето на куршумите, що хвъркахана над главата му, ту се изправяшес мартинката, която бълваше бял дим, ту се снишаваше в шанцаси.

От миг на миг той несъзнателно викаше, без да се озърта, в окръжаващия го дим:

— Удряйте! Гърмете! Кураж, братя!

Внезапно той зачу до себе си гласа на чича Марина, който казваше на другия някого:

— Момче, ниско, нискостой... Щете ударят!...

Огнянов неволно се обърна надясно и през разреждения от ветреца дим зърна един въстаник, който прав, без да се снишава, гърмеше въз неприятелите, съвсем изложен на куршумите им. Тая дързост беше цяла лудост.

Огнянов, изумен, позна Кандова!

Поразен от това, той машинално отиде до него и в димаму простря десницата и му каза:

— Брате, дай ръката!

Студентът се извърна, погледна тихо, ледено Огнянова, но му стисна силно ръката. Товаръкостиска на двамата противника беше знак на помирение предвзорана окървавеното отечество, а може би и на прощаване, вечна раздяла...

Една струйка кръв обля Огняновата ръка, когато държеше Кандовата! Тая струйка изтече из ръкавана студента.

Огнянов забележи кръвта, но това го не учуди, нито порази, даже не разбразначението на тая струйка топла кръв... Повечето порази това, дето видя Кандовата кука.

Действително, студентът, подир като бе оставил Радината стая, скоро след Огнянова, бе отишъл на мястото, дето се раздаваха оръжия, и оттам на укрепленията към Старарека... Пратенснощитук с подкрепителното отделение, той не беше още забележен от Бойча, тая заран все цяло погълнат от залиси и тена длъжносттаси.

Огнянов се дръпна и се озърна право колосебе си.

Тогава самотой забележи, че окопът беше почти пуст... Въстаниците бяха изчезнали из укреплението... Само петима-шестима души, междутях

Кандов, още остояха и продължаваха огъня, който омършавяваше. Гърмежите сродяваха и от другите укрепления, също напущани вече от бранителите си. В замаяна това неприятелските куршуми по-изобилно ръсеха и правеха опасновсяко показване из окопите.

Огнянов, отчаян, обезумял от ярост, поддържаше заедно с малцината си храбри другаринеравната борба, решен да умре на мястото си. Укреплението, прочее, едно от всичките възточни, следваше да се пуши още.

— Олеле, мале! — извика се болезнено наблизо. Огнянов трепна от това вик и се обърна на лява страна, отдето той дойде.

В окопавъзник беше паднал Викентий. Червен чучур кръв шуртеше между шията и гърдите му и почерняваше ровката земя. Куршумът беше го пронизал смъртоносно. Тая кръв изми позораму...

Чичо Маринго изнесе на страна под една заслона, за да го поемат други и отнесат в града. Но никогоня машетам. Височината беше пуста...

Опразнените ложементинемееха грозно. Саморедки гърмежи от другите незаплашвани върхове, на северо-запад от града, присъединяваха се, безполезно впрочем, към Огняновото укрепление, което привличаше сега куршумите неприятелски като един магнит железните съготици. Турците на орляци продължаваха да настъпват насами гърмяха непрестанно. Те се промъкваха предпазливо през лозята и през гюлищата, които още ги деляха от укреплението, снишаваха се до случайните заслони, лежаха инстинктивно при всяко съглеждане, че ще гърмят от някой връх. Те запревземаха едно по едно укрепленията, изпразнени по-рано от паниката. В местата в станиците или трупове им те намираха оръжия, паласки, чанти, дрехи и други плячки. Намериха и черешовите топове, изнесени вчера вечер по два, по три във всяко укрепление. Освен два, другите стоеха още пълни, никому не беше дошло на ума да им запали фитила, та и дух не бе остало за това.

Турците се показаха и на височините на Шайковец, и над самия град. Из улиците му запряха пушки против тях и свалиха знаменосци още едного. Но съдбата на боя и на града, който се бе задимил на няколко места, беше решена вече в ползана Тосунбеевите пълчища. Те с викове, на черни рояци, се спуснаха от урвите към нещастна Клисура, като черни рояци в ранина някой пресентруп.

XXXVI. Рада

Щом първите гърмежи по върхищата известиха на Клисура, че фаталния бой настая, народът, обзет от луда паника, удари на бяг към Копривщица, през Върлищница, тясно планинско гърло в Средня гора, из което иде реката със същото название, та се влива в Старата, на югозападния край на града.

Госпожа Муратлийска, у която бешена гости Рада, прибра набързо поценните си вещи и децата си, за да напусне къщата си и да бяга с другите. Тя се отби при Рада да я вземе. Но при всички нейни молби, Рада не щеше да я последва, решена да остане в къщи. ... Добрата госпожа Муратлийска със сълзи на очи и на колена молеше да тръгне тоз час; тя не можеше да я остави на такава страшна участ. Турците се показаха вече над ярове на града; всяка минута беше драгоценна.

— Иди, иди, како Анице, отведи децата. ... моляте, остави мене — викаше Рада и тласкаше към вратата госпожа Муратлийска.

Госпожа Муратлийска погледна уплашена и склочи ръце в безнадеждност. През прозореца видя, че турците се спущат вече към града. Тя се възчудищо да стори.

Очевидно, само едно отчаяние можеше да доведе Рада до толкова безумно упорство. И наистина, тя беше жертвана дълбоко отчаяние.

От часа на ужасното спрекване между Огнянова и студентата остана като сломена, като убита под ударана презрение на любовника си. В смайването си, тя не можеше да се оправи, а послена го видя вече. Прочее, Огнянови досега остояше в ужасното си заблуждение и с безпределна омраза и отвращение в душата към нея. ... Ако умреше в боя, той щеше да умре с проклетия на устата и в жестоки, нетърпим и нравствени терзания. Тая мисъл привеждаше ужас. Тя нямаше ни минута покой. Съвесттай я гризеше, че тя можеше да го успокои, да го разувери, а не сторитова. Тоя благороден човек щеше да умре окаяно, отчаян, защото той смърт беше отишъл да търси — той се не боеше от смърт — и тя беше длъжна да му я направи поне по-лека, да умре по-спокоен и утешен от

мисълта, че умира любими обожаем... А може би и да го изтръгнеше от ноктитена смъртта — той тогава не би я нарочно дирил — и да го запази за себе и за отечеството... Но той не слезе ни един път в града. Напразно се опитва няколко пъти, под различни предлози, да иде до окопите и да се види поне на минутас него, та било, че си навляк на него дуванието на огнения му поглед; ней упорно се отказваше до стъп при укреплението... Едничка у тях и бешесвиждането със Стайка, Боримечковата булка, нейна съседка Боримечката на три пъти бе слизал в града с различни ии пътеи се бе отбивал при нея си и й съобщил нещо за Огнянова. Чрез Стайка, прочее, Рада узнаваше, че Огнянове живи и здрав, че е твърде уличан, но нищо повече от това. В тия шест дни, дългикато векове, заедно с мъките нарастваше и любовта към Бойча, толкова нещастен, колкото и храбър. Тая страст достигна до култ. Ней и се представяше тоя рицарски образ, разхубавялощо от красотата на мъжеството и окръжен от лъчезарния ореол на славата, как с горчива усмивка срещаше смъртта, там на ония върхове, без да се обърне веднъж на сам да хвърли един поглед, да пошушне едно слово към она, която не може да живее без него и която той е стъпкал с презрението си... Снощи пръв път тя се видя с Ивана Боримечката, даде воля на чувствата си и плака пред него с горещи сълзи. Добрият Иван я утеши, както знаеше, и й се обеща незабавно да предаде писмото й, набързо написанос молив, на Бойча. (По причини, които знаем, то бе де върчено Огнянову току в началото на боя.) Но тя не прие ни дума отговор, словесен макар, и скръбта и отчаянието й нямаха предел... Тя чувствуваше, че не ще живее, ако Бойчо занесе презрението си в гроба, към който тя го е най-вярно тласнала; ней и се виждаше отвратителен тоя живот вече, за който изворът на любовта и щастието безвъзвратно беше пресушен.

Каквой остана след това? Без помощни страдания, горки съжаления, презрението на света и безнадеждност, вечна безнадеждност... За каквой беше ней тоя живот? Кому е нужен тоя? На когото ще се опре тя без унижение? Бяла черковай стоеше сега пред очите грозни и черна като гроб... При Хаджи Рово амали да иде пак, да се покори?... При Маркали? Към него ли да се обърне за покровителство? С кои очи? Тя би умряла от срам пред тоя добър човек... Навярно, и той бе чул гнусните клевети за нея и сега се разкайваше за добротата си... Защото Рада, същия ден, кога

остави Бяла черкова, узна грозната мъла, която опозоряваше там. Не, не, само един Бойчо може да я утеши, да я спаси!... Но той като умре? Хубаво правитая Муратлийска, че иска да живее... Тя има за кого и защо да живее, има кой да заплаче за нея, защото има кой да я обича... А тя? Рада? Тя не може по неговарана нещастиятоси, тя е много слаба. Тя няма как в да правив тоя тъжен свят, с който нищо не я свързва вече... Но ако остане Бойчо жив? Как страшнотой ще я презира, защото тя не може се оправда—очевидност беше против нея. Оскъбенотому самолюбию не можей прости. Ударът, нанесен на сърцето му и на гордостта му, беше твърде дълбок... И Бойчо никога, никогане би я видял... Той беше неумолим по въпроса за честта, тя го знаеше. Не, не, тя трябва да умре... Сега може да се умрелесно и дориславно, под развалините, благородните развалини на тоя геройски град. Нека си върви госпожа Муратлийска, а тя ще остане тука, нека да умре!... Да, понеже Бойчо не ѝ казва да живее, не я почетени с едно словце, то тя ще умре... И ако смъртта го отмине, то нека знае, че Рада е била честна мома, че и българката не се бои от смърти че тя се е принесла жертвана любовта си към него.

Такива и подобни размишления, плодна отчаянието в една нежна и сантиментална душа, съкрушена от нещастията, се въртяха като буйни облаци из главата на Рада, когато госпожа Муратлийска с плач дърпаше и молеше да я последва. Но Рада беше неумолима.

В тоя миг се чуа викова на българин в улицата. Госпожа Муратлийска надникна от прозореца; тя видя въстаници; тя попита едното:

— Бай Христо, как востава горе? Огнянов къде е сега? Ами къде бягаш?

Въстаникът отговори запъхтян:

— Батак, батак! Аничке, Огнянов клетникът... останаси там... Свят се изпотроши... Бягайте по-скоро, към Върлищница!

И въстаниците изчезнаха. Очевидно, бай Христо беше от укреплението на Огнянова. Рада изпищя като луда. Тогава госпожа Муратлийска, след безплодни усилия да я отведе, напусна къщата си.

Беше вече време; защото не след много Рада чу отчаяни женски викове от северния край на града, нагазен вече от турците. Както стоеше прехласната и слисана от горестта си, тя видя из прозореца тълпа

башибозуци, че тичахас голи ножове из една улица, застигнах двама души и ги съсякоха... Тя видя добре как нещо червено шурна из падналите; тя видя смъртта, ужасна смърт, в най-ужасния вид, и луд страхот нея я облада... Чувството на животасе пробуди със стихийна сила в тая млада девойка и то задушив нея всички други чувства, парализира всичката решителност да умре, що й даваше отчаянието до одева. Тя търти да бяга, да се спаси от смъртта или от живота, който биха харизали сластолюбивите кръвожадници... Тя отвори вратата, за да се спусне из стълбите, но тозчас чу, че вратнята дворска се хлопна и отвори с голям трясък в същата минута видя през клонитена овошките в двора въоръжен мъж, последвани от друга още фигура, които бързо идеха към стълбите, дето тя се бе спряла вдървена. Тя се окопоти, повърна се назад в стаята, хлопна вратата бързо, заключи и полужива от ужас, отиде, та се скрив от срещния гъл. Едвам бе успяла да сторитова, вратата се заудря и захлопа и някакъв зверски, страшен глас захвана да рече отвън... Понеже вратата се не отваряше, оня, който искаше да влезе, хвана да я троши и къртис нещо като топор; тя заскърца, запраща, отзина от една страна и оттам се провря цевта на една пушка, с която нападателят се напъваше да отпори разнебитената врата. Рада чуваше прасък на сухите дъски, които отстъпах под напор на желязото, тя видя един огромен крак, че се провря вече: нападателят проникваше.

Тогава не изразиму жася облада и помрачи всичките й мисли. Смъртта й се стори хилядо пъти по-добра от страшните минути, които наближаваха... Тя фукна към иконостаса, запали во щеничка от жумящето пламъчена кандилото и върна се бързешката в къта. Там, на масата, беше повалена една вулия, пълна с барут, забравена от въстаниците. Рада отиде до нея, в дясна ръка взе свещицата, а с показателния пръст на лявата ръка хвана да бърка в завързаните уста на вулията, за да отвори дупка, дето да покаже пламъчето. Дупката тозчас се отвори.

В тоя миг вратата с голям трясък се сгръмолясана земята и една исполинска фигура проникна. Иван Боримечката се появи на прага. Зад него се мярна Стайка. Рада ги не видя и поднесе свещта към барута.

XXXVII. Двереки

А в тоя същиямиг Огнянов беше далеков планината.

Последенотстъпилот укреплението, кога товече турцитесе покачваха по насипа, а другиго замеряхаот близкотоукрепление, окървавен, очернен от барут, със сетрепродупченона две места, той като по чудоизбягнаот ръката на врагаи от куршумитему... Той дирешесмъртта, но инстинктътна самосьхранението, по-силенот всякаволя в тоя момент, го спаси.

Сегатой се намирашена върхана Върлищница, на лявотой бърдо, в подножиетона коетотечешеречката.

Въз кръвта, въз пота, въз барутноточернило, въз прахана лицетому сегатечахасълзи.

Огняновплачеше.

Той се бе спряли гледашеужаснитекартини на кораблекрушениетона революцията. Той беше останалгологлав.

Долув долаизпоплашенасган въстаници, жени, деца, коитов луд страхсе спасявахана вътрев планината. Ревотъти писъцитена нещастницитедостигахасно до него.

Срещу него — Клисурав пламъци.

Внезапно погледътму падна на дясната ръка, облянас кръв. Той се сети, че тя беше кръвот Кандова. И в същиямиг умътму от Кандовамина на Рада... Косатаму настръхна: той бръкнав пазвата си и извади смачканото писмона Рада, което отвори.

Той прочете следующитеняко лкоредове, написанис молив, но от еднаотслабналаи разтреперанаръка:

„Бойчо!

Ти ме оставис презрение. Без тебе аз не мога да живея... Моляте, пратими една думица само... Ако заповядаш, аз ще остана жива... Невинна съм... Отговорими, Бойчо. Страшничасове прекарвам... Ако не, сбогом, сбогом, обожаемий, аз ще се погребам под развалинитена Клисура...

Рада“

Неизразима горестсе изписа по лицетона Огнянова. Той устреми

поглед към града, дето пожарите се умножаваха. На разни точки на града нови пламъци бликваша над покривите, издигаха се и лижеха с бледо червено език въздъха... Черни облаци дим се разстилаха над града и се сливаха с облаци на небето, която го бяха застлали цяло; по тяхна причина по-рано хвана да притъмнява. Пожарите се разпростираха с голяма бързина по всички страни. Тяхната кървава зара се отразяваше по сипейте, по урвите на Рибарица и във вълните на Старарека... Огня нов търсеше да види двуетажната къща, дето госпожа Муратлийска живееше. Той скоро я изнамери и с трепет позна двата прозореца на Радината стая. Къщата още не бе засегната от огъня, но околните къщи пламтяха и бързото докарваха към нея.

— Ах! Тя, нещастната, ще е там!... Ужасно! Ужасно! — И той се хвърли надолу из урвата към дола. Той се спусна, или по-добре, строполи из сипейте и гъстациите тръгна назад къде устието на реката, къде Клисура.

Теснината на Върлищница беше заприщена от бежанци от двата пола, от всички възрасти и състояния. Тая изплашена маса хора, проточена по всичката дължина на реката, приличаша една друга река, течаща по посока противоположна. Паническият страх беше в един час изпразнил Клисура и натъпкал тоя планински дол. Всички тичаха, всички бягаха, запъхтении и обезумели, като хора, които някой гони в петите. Едни бяха излезли само с едни дрехи на гърба, други на товарени с разни завивки, покъщнина и дрипели, често даже — с най-непотребни вещи, грабнати в бързината.

Това понякъде достигаше до комизъм. Тъй, един имотен домакин, напуснал къщата и дом, беше взел под мишницата само един стенен часовник, който никак не трябваше в тоя час... Другаде, една жена носеше ситото си и то достай пречеше в бягането... Срещаха се бабички и момичета, които бягаха боси по камъняците, а в ръце държаха лапаритеси, да се не изхубят... Огня нов се сблъскаше в всеки миг с тия изплашени купове или се спъваше в нападения и примрели жени, които викаха отчаяно и никой не идеше да ги подигне... Той виждаше всичките ужаси, настръхнал, замаян, гологлав, и припикаше лудешки по посока на града, с една само мисъл, оцеляла в съзнанието му: да спаси Рада. Той инстинктивно търсеше погледаси в обезобразените от страх лица на срещаните жени и девойки и

пактичашенапред. Тия люде бяха чужди за него, те бяха призраци, те не съществуваха за него. Той даже не разбираше защо бягат тия хора, той не мислеше за тях, както и те не мислеха за него, и никой не се чудеше и не питаше защо той отиваше назад, когато всички те отиват напред. Нямаше разсъдък: имаше пътека само. На всяка стъпка сцените на ужаса ставаха по-поразителни и по-чести. При един завой на урватата той се спрепна в едно момиченце, което, сломено от тичане, обезумяло от страх и кърваво, беше паднало в реката, пишеше кански за помощ. . . Малко по-нататък едно дете пеленаче, присиняло от плач за майка си, която го оставила, навярно, за да й олекне в бягането. . . Баби, мъже, жени прескачаха това бедно създание, но никой го не видеше и не чуваше. Всеки мислеше за себе си. Страхът прави жестоко сърцето, той е най-висшата и безобразна форма на егоизма. Самият позор не туря такъв подъл печат на лицето, както страхът. . . Огнянов машинално се наведе, взе детето и мина напред. . . При един храсталак, на страна от пътя, една жена беше метнала, тя с изкривено от страдания лице простира шеръце към минувачите. . . Плачове, предрезнали викове, детински писъци изпълнят въздуха. . . Като за венец на всичките нещастия дивна и дъжд като из ведро. Той заплушва над уморените бежанци и изпълнис дивек планините. Лапавицата ставаше от миг на миг по-голяма; от урвите турнаха мътни вадикъм реката и заливаха краката на нещастните бежанци, бити в лицето от дъжда, измокрени до голо и помръзнали от студ. Децата, теглени от майките си насила, ревяха раздирателно и се влачеха из пороя, и падаха. . . Плачовете и вайканията нарастваха още повече. . .

Урвите на прохода приповтаряха тоя дивек на страданията и на стихията, в който се сливаше шумът на реката. Ненадейно, Огнянов през дъжда познав от срещната върволица една жена — първия човек, когото познав тоя навяляк. Тя беше госпожа Муратлийска, с едно дете пеленаче на ръце, а три по-възрастни вървяха отдире. Той прегазимътната вода и пресрещна уморената майка.

— Де е Рада? — попитатой.

Тя зина, но от запъхтяване не можа да проговори.

Тя самоту посочи с ръка към града.

— У вас?

— Там, там, скоро. . . — едвам избъблята. Слаба, каквато беше,

госпожа Муратлийска надали щеше да изкара пътя. Очите ѝ бяха необикновено изпъкнали от напъване да върви из лошия път. Но в замаяната мишцита, яви се у нея енергията... Тая енергия ѝ вдъхна хубавите като ангели деца.

— Къде носиш това дете? — попита тя със слаб глас, който заглушаваше дъждът.

Огнянов се огледа. Той едвам сега видя, че е взел от някъдето това дете и го носи, без да знае как... Той едвам сега усети тежестта на това малко творение и пискливия му глас.

Той гледаше писаното на госпожа Муратлийска.

— Дай го, дай го...

И тя го пое от Огнянова, стисна го на лявата страна на мокрите си гърди, а на дясната стисна своето, па продължи пътя си...

Беше съвсем тъмно, когато Огнянов достигна устието на реката Върлищница. От това място Клисура се виждаше цяла. Дъждът бе я угасил; самозатаени под покривите пламъци още блещяха и хвърляха през прозорците и изпотъмнелия град червеникаво светлина... Чувах се отдалечени громови свания на здания... Пламъците пак се подхващаха и предаваха на други къщи. Изведнъж Огнянов съзря един голям нов пожар, който избухна на южния край на града. Големи пламъци с трясъки молнии изскачаха из него и милиарди искри се разхвърляха из въздуха. Огнянов забележи, че на това място беше къщата на госпожа Муратлийска... Да, тя сама гореше... Същият миг горният кат на тая къща се провали в едно море от пламъци и жълт дим. На тоя кат беше старата Рада! Той се хвърли като бесен в пламтящите улици, пълни с разсвирепели турци, и потъна в тях.

Част трета

I. Пробуждане

В няколко дни бунтът биде отпкан навсякъде.

Борбата се провали ужасно, тя се обърна на панически страх.

Революция — капитулация.

Историята ни дава примери за въстания, еднакви нещастни и свети, но

не така трагически безславни.

Априлското въстание беше не доносче, зачнато под упоението на най-пламенна любови задушено от майка си в ужасна раждането. То умря преди да поживее.

Това въстание няма даже история. Тъй биде кратко веко.

Златна надежди, вяра дълбока, сила гигантска и ентузиазъм — капитал от няколко страдалчески века, — всичко нахалостоти де в един миг!

Страшно пробуждане.

А колко мъченици! Колко жертви! Колко смърти падения! Да, и малко героизъм! Но какъв героизъм!

Перушица — Сарагоса.

Но Перушицата не знае всемирната история...

Батак!

Самото ваиме изхвъркна из борбата, из пожарите, из димове, пролетя над вселената и се увековечи в паметта на народите!

Батак! Това ваиме и като собствено, и като нарицателно характеризира нашата революция.

Съдбата понякога правития каламбури.

В данния случай тя ни стана провидение: тя ни даде Батак, но тя бе създала Александър I.

* * *

Ако това движение с нещастните си сетнини не бе довело Освободителната война, то неумолимо присъда висеше над него: здравият разум щеше да го нарече безумство, народите — срам, историята — престъпление. Уви, защото тя старакуртизанка, историята, и тя се кланя на успеха.

Поезията само би го простила и увенчала с лаври геройски — за хатърана въодушевлението, което изкара кратките анадолски абаджи и на средногорските височини — сублимни височини — с черешовите топове...

Едно поетическо безумие.

Защото младите народи, както и младите хора, са поети.

* * *

Три дена вече и три нощи как Огнянов се скита из Стара планина. Той пътувал се на изток, за да се спусне в Бяла черкова, дето не знаеше какво става. От Клисура до там са шест часа път за един мирен гражданин; за един бунтовник, който се спасява от куршума — шейсет не стигат.

Огнянов деня се промъкваше в горите и букаците, спеше в корубитена дърветата като звяр, за да го не видят потерите, а нощта пътуваше из тъмнините и пушинаците, в мраки дъжд, треперещот студ, който вече се от снегопокритите висовена Балкана, без посока, често назад в местонапред. Той се хранеше с трева, сиреч гладуваше повече от вълк. Да попроси гостоприемство в редките балкански колиби той не смееше: вратата на повечето от тях пазеше караул — издайството, или цербер, който джавкаше опасно — страхът.

Често, като замръкваша някой връх, той виждаше на юг небето червеникаво. От най-напред взе тоя небесен феномен за играна зарите от зайдялото слънце. Но нощта багрова мътна светлина ставаше по-ярка и обнимаше повече хоризонта. Тя приличаша едно северно сияние, светнало от юг.

Това беше зарата на пожарите, които изпепеляваха множество цветущи села.

Зрелище страшно и величествено.

Нощеска просекът на Балкана му отвори по-широк вид на юг. Тогава Огнянов с ужас видя самите пламъци по Средня гора. Тя мязаша на вулкан, който бълва огън из два пъти на кратера. Тия пожари хвърляха тъмнезарна мъглана целия небосклон.

Огнянов си скубеше космите.

— Загина, загина България! — казваше той в отчаяние, като гледаше пламъците. — Ето всичкият плод на нашите свети усилия. Ето в щосе удавиха нашите горди надежди: кръв и пламъци! Боже, боже! А там — прибавяше той, като посочваша къде Клисура — загина и сърцето ми... Два мои идеала се провалиха в едно време, два кумира, в които вярвах. Единият се катурна в панически страх, другият — в позорна измяната и в гроба. Сега съм един призрак бездушен, който се е заблудил и не може да

найдегробаси!...

Ако не приличашена призрак, то приличашена скелет.

На всички юрушки мандрии български колиби беше поръчано да не дават гостолюбиена никой подозрителен скитник. Българите правеха повече: те гонеха подобнии отиваха да ги обаждат на потерите; често даже жестоко стига им дохождаше до там, щото сами довършваха с един куршум някой ранени или полуживот глад въстаник. Преди две недели същият колибар срещаша апостоликата най-мили гости. Стара планина не беше вече легендарната добра майка за юнаците, а коварна мачеха. Пусия... Ужасът подлостта от градовете и селата бяха преминали в най-пустите усой, бяха населили хайдушките и букации свободни пущинаци.

II. Коматът на бялото гуне

Тоя ден Огняновосъм на един малък букак, който покриваше северния хълбок на един хълм до някакъв приток на Осма, на изток от голата Амбарица.

Той беше премалял от изнурение и глад, червата му се бяха слепили и желудъкът му преживяше някакви горчиви треви.

А стотина разкрача от него беше юрушка мандра, спорна с хляб, сирене, мляко, извара... Той приличаше на Тантала, който жеде и даваше пред една хладна ручейка, без да може да пие от нея.

Един вълк никогасе не решава да умре от глад пред едно стадо овци. Зъбитена псетата по-малко жестоко дърпат, отколкото зъбитена глад.

Огнянов реши да стори като него. Той остави букака, мина реката и решително завъзлязък към колибата на мандрата.

Вътре бяха две жени: бабичка и невеста, които кърпеха, и две момчета, които плетяха нещо. Псетата бяха при стадото, вероятно наблизо.

Като видяха тоя непознат, гологлав, с хлътнали очи човеки облечен с чудати дрехи, жените изпищяха.

— Чо ти ицкас? — извика някой от вън.

И тоз часе динедър, стар, побелял вече юрук се приближи със запъната пушка.

ОгняновпознакирЯня, койточестослазяшев Бялачерковас масло. И тойгознаеше.

— Добърден, кирЯне, дайтеми коматхлебец, за бога— прибързада кажеБойчо, за да заяви своитемиролюбивинамерения.

КирЯнего изгледаот главадо крака. Познали го, не ли — но огледът не му направи добровпечатление. Той влезе навъсен в колибата, отчупи половина пита, като изгълчанещона едното момче.

— Хай, хо`ди натамо, да не земе главата белята. Ту ватцете види някой, ристиенино— каза той строго, като подаваше Огняновухляба.

Огняновму поблагодари и се смъкна бързо към дола, за да се смушне пак в букака, дето беше ношувал.

— Боже— казваше си той горчиво, — един грък, тоя полудивак се смили: българите ме изгониха с проклетия и с кучета вчера.

Огнянов ръваше бързо и лакомо питата, очите му светеха от алчност. Гладът беше размесил в благородния огън на погледа му тъп зверски блясък. На тоя миг Огнянов не би пощадил баща си, ако поискаше да му изтегли комата.

Граф Уголино, за да не умре от глад, беше изял собствените си деца.

Гладът е съветник по-страшен от самото отчаяние.

В дола Бойчо се напи от речичката и се закачува по стръмното, за да влезе в букака. Той почувствува точас благотворното действие на храната: силите му се повърнаха. Кога приближи до гората, отдалечени гласове го накараха да се обърне. От могилата, дето стоеше мандрата, се спущаха черкези и му махаха да чака. Пред тях се хвърляха няколко хрътки (известно е, че в ония печални дни потерите, състоящи повечето от черкези, се придружаваха от хрътки, приучени да откриват дирята на човеците като на дивеча и да се хвърлят върз тях). Навърх могилата пък стоеше кирЯне в бялotosи гуне и гледаше любопитно на тоя лов, приготвен от него. Защото заедно с комата, който даваша на бежанеца, кирЯне пращаше момчето си да обади на близката зулуна потеря.

Гостолубие и предателство! В коравялата душа на дивномад съгласяваше тия две неща. Той ги извърши с пълна добросъвестност: нахрани гладния и познайника, за да изпълни една човешка длъжност, а предаде бунтовника, за да обезпечи себе си от неприятности. Той сега

спокойно гледашена ловитбата.

Огнянов видя близката гибел. С усвоеното присъствие на духа, което опасността отнима у повечето хора, той съобрази тозчас шансовете. От татък дола имаше едно малко възвишение, което щеше да го потули една-две минути от очитена потеря, когато тя се спусне в падината, находяща се зад това възвишение. В тоя кратък срок той би успял да влезе в букака, но това нямаше да помогне: него щяха да го стигнат. С тичане да избегне куршумите и хрътките беше невъзможно. В дола при реката имаше нисък храсталак, между двата изронени бряга. Нито тоя гъстак не би могъл да го укрие, защото, ако той заблудеше гонителите, то псетата щяха да го намерят. И там, и навсякъде гибел! Но Бойчо не имавреме за колебание; едно каквото е решението трябваше да вземе. Той инстинктивно предпочете дола и като стрелаше спусна по стръмнината. Наклонността на мястото облекчи бегаму. След минутата той нагази в храсталака в дъното на дола, чиито брегове бяха каменливи. В основанието на скалата зееха дългестидупки, като че тя бе подкопана. Огнянов се намъкна в едно от тия легловища на дивизверове. Там чака скъпо да продаде живота си.

Няколко секунди, с револвер в ръка, Огнянов слухтя. Тия секунди бяха векове. Лаевете приближиха, после затъпяха, после изгубиха... Той чакаше. Какво беше това? Навярно, потерята се заблуди, но не за дълго. Огнянов разбра, че тя го дири в букака и като го не виждат, естествено, ще помисли за дола, дето ще я поведат самите псета. Инстинктът на животните два пъти не лъже. Колко времетрае това напрегнато чакане, което беше една дълга агония, той не знаеше. Очите му бяха вперени в дола, в изгорелия шумалак, който трепереше край барицата. На всеки миг той очакваше да види муцуната на хрътката — това животно беше фатално за него, — че надничав дупката, или да чуе джавкането.

Внезапно едно джавкане се чу.

Очитена Огнянов се изпулиха големи, страшни, косата щръкна като бодили.

Той насочи конвулзивно револвера, готов.

III. На север!

Лаенето, което се чу от дясно на Огнянова, близко, не се повтори. Вместо него той зачу други шум, шумот човешки стъпки. Да, човеци идеха насам, те се спущаха от яра, защото си пият ронеше и пещчинките се търкаляха до самото устие на дупката, дето се криеше скитникът. Скоро два крака се цървулиха из пречиха пред дупката и отминаха; други два крака се изпречиха, и те отминаха; мина още един човек, все тихо и безгласно, и той се изгуби. Изпречиха четвърти. Той не отмина.

Той се спря и се наведе.

И Огнянов видя в профила на рошава, дългеста глава, главата на една горила. Оня, комуто принадлежеше тази глава, хвана да завързва вървата на навоя си, който се влачеше.

Огнянов се бе превърнал на статуя, с насочен револвер.

Главата погледна навътре в дупката. После се дигна и едно остро съскане от уста се раздаде из самотията. Това беше знак на другите да се върнат.

И главата пак се наведе и надникна. Огнянов реши да гърми.

— Кой си ти бе? — попита един гръмлив глас.

— Бай Иване! — извика Огнянов.

Наистина, това беше Иван Боримечката.

— Даскалебе! — извикаха и другите, като се наведоха.

Пръв, без да чака приглашение, Боримечката се умъкна в бърлогата, застиска ръцете на Огнянов и просълзени очи. Влязоха и другите трима. Те бяха клисурци.

Първото питане на Бойча беше:

— Какво куче лаеше?

Клисурците отговориха:

— Нямаше куче, Боримечката лаеше.

Огнянов се усмихна. Той си припомни привичката на исполина...

Тогава ги обси пас въпроси.

— Оца пахмеля! Майка му стара — въздъхна Боримечката гръмовито.

— Кураж, бай Иване: бог няма да остави България.

— Но Клисура отиде — обади се мрачно единът клисурец.

— На пепелстана, тя още гори... — допълни вторият.

— Ох — стенешетретият.

— Братя, каква полза да се каем? Доброто дирихме — не сполучихме... куражи търпение... жертвите няма да останат безплодни... Ялили сте?

— Откак сме излезли, троха хляб не сме видели — отговориха плачевно клисурците.

Нямаше и нужда да казват това. Огнянов забележи техните измършавели и хлътнали лица. Той разчупи остатъка от питата и я раздаде на гостите си.

Те заръваха лакомо. Боримечката се отказа.

— Ти дръж за себе си хляба, че си издръгла, вълк като божичовек... а аз имам обед. — И Боримечката извади из торбата си един одран заек, облян с черна кръв. Той отрязамръвка, натопия в соли и я закъсас остризъби.

— Как, амитова е сурово?

— Сурово-мурово, глад не пита... Бунтовници, дето бягат, огън не кладат... — отговори Иван, като жвакаше жила от месо. — Тия християни се гнусят от блажноти и ядохабурени като костенурки — прибави Иван, като облизваше по устните си зайчата кръв.

— А как уби тоя заек? Гърмяли? — любопитствуваше Бойчо.

— Убих заека, защото не срещнах глиган: и него щях да хвана и удавя с ръка.

Наистина, Боримечката беше загащили хванал сам заека в един храсталак, без да гръмне пушка.

— Ами защо си влязъл в тая мечадупка? — попита исполинът, като разглеждаше вътрешността й.

— Гони ме, потеря черкезка и чудно как не ме напипа: тя имаше хрътки.

— Затова ли пита какво лае?... Разбрах... Хрътките, аз да ти кажа, са видели друг дивеч, някой заек, и тръгнаха по него. Така ще е работата... бай ти Иван знае...

— А бе то ще бъдат ония поганци, дето ги зърнах мена, хей, на отташния дял — каза един.

— Да ги убие господ... От потери главата си не можеш да покажеш... Балканъте червясал от турции черкези... Да си живи и здрав, Огнянов, за

хляба, а то щяхда падна...

Едвамсега Огнянов се поуспокои. Той видя, че се е спасил само по едно чудо, каквото неведнъж съдбата е правила за него.

— Къде отиват сега?

— Ще минем за Влашко. А ти?

— От три дена съм тръгнал за Бяла черкова и вижда те додесъм стигнал...

Един клисурец се обади:

— Хитрисинковци излязоха белочерковчани: мируват си хорицата...

Тия думи се казаха с яд. Не толкова от гняв, че Бяла черкова не станала, колкото от досада, че и тя не е изпатила, както другите. Човешката природа е такава, уви... Бедите по-лесно се пренасят, когато знаем, че и другите теглят от тях, па били и приятели, и свои. В това жестоко чувство, силно развито в нашата душа, стои и стимулът на оня героизъм на войника, който го прави да лети в боя и да се не стряска от смъртта, която коси наляво и надясно. Остави го герой един, изложен на опасността, и той ще бяга в панически страх. И една наша поговорка казва: „Що то е до цял свят, то е сватба.“

— Какво знае те за Бяла черкова? — попита Огнянов.

— Налити казваме... хитри излязоха... Само ние се намерихме да освобождаваме българското царство!

— А при всичкото това, чудно нещо, готовността на Бяла черкова беше тъй голяма!... — думаше си Огнянов замислено.

— Я се остави, хо лан, то по-добре, че оцеляха... каква файда, че щяха да изгорят?

— Бе що чудосела стана хана пепел — обади се друг, — ти виждали как светинощес небето?

— Виждах — отговори Огнянов мрачно.

— Светът се изпотроши... Та това въстание ли беше! То беше резиллик... И ние, дърти магарета, се полъгахме още... Да дават отива на бога ония, които помамаха народа. Когато не било уредено, защо си не налягахме парцалите?

Огнянов слушаше мълчаливо, а натаквания и клетви. Това го огорчаваше, но той се не сърдеше. Те бяха ако не съвсем прави, то твърде

естествени в устата на тия разорени люде... Той сам не веднъж в душата си бе укорявал народа, както те укоряваха водителите му. Печални и логически последствия на неуспеха.

— А бе каквосте се разкиснали, та се плачете, като че бог знае какво е станало... От бога и от света Богородицата ка било писано... Та ако Клисура загина, няма да загине България тя! — помъчисе да ги утеши Боримечката.

— Бай Иване, какво е булката? Къде я отпрати? — попита Бойчо.

— Стайкали? Майкай... оцелят... заведоха на Алтъново, а оттам на... а бе забравих да ти кажа каква работа станас даскалицата!

Огнянов потръпна при тия думи. Той чувствуваше какво е станало с Рада, но се боеше да узнае и от другия го ужасната истина. Той бе видял през нощта срутването на Радино то жилище и пламтящите си пири на къщата, под която бе затрупана девойката, ако по-рано още не е турила край на живот си... Късно беше, когато той поиска да я избави... И тая мисъл като страшен товар тежеше на душата му. После, и друго чувство, за което той не искаше да си дава отчет, размиряваше душата му и я тревожеше мъчително.

— На ко съм бе останало да загине хубавата девойка...

— Как, живали е? — извика Бойчо.

— Жива, жива, даскале... ама да не беше Боримечката...

— Де е тя сега? — попита Бойчо смаян, като искаше в един миг всичко да прочете в голямото, грапаво и добродушно Иваново лице.

— Не се грижи, на добри ръце я предадох — успокои го Боримечката.

Сега една блажена лекота усети сърцето на Бойчо. Лицето му светна и той каза разтрогната исполина:

— Благодаря, бай Иване! Ти ме избави от едно страшно мъчение.

— А бе — подзе Иван, — то добрестана, че наша Стайка ми обади навреме... защото Аничка, сайбийката де, като тръгна да бяга, видяла наша Стайка, па й каза: „Мари, Стайке, обади на Ивана (на мене де), че Рада не сака да бяга, колко я молих, та не оставяйте даскалицата, ами насилая отведете с вазис...“ Когато чух това, майка ми стара, аз ли ще я оставя?... Като се затехох... тя заключила вратата, удрям, викам, не отваря, троша, влазям вътре... Гледам: тя стои там при масата, държи свещ в ръката, една вулия на масата.

— Вулиятас барута? — изкрещя Огняновнастръхнал, като разбра каквасмъртси е готвила Рада.

— Вулияс барутзер, да хвъркне до облаците на хиляди парчета!... Гледайти, глупаво момиче. Ама и аз тогава не сещах, че това е барут — продължи Боримечката, — ами влязми право към нея. То от господали беше, вятърли влезе из вратата, свещта угасна... „Какво чиништука, даскалице? Всички бягат, ги тука какво чиниш?“ Па я грабвами хайде къде Балкана, наша Стайка подир нас. Станкая раздумва, тя плаче, охка... Ех, даскале, колко сълзи пролива за тебе!... Аз те знаех за убит, но я лъжа (зер хитрост трябва), казвай: „Даскалът е жив и здрав, даскалице, не се грижи, даскалице...“ Аминали се забавихме... При Върлищницатурци, вече не се отиванатам... Бре, тясно!... Какво да се прави?... Тогава уловихме гората, та посреднощ в нашесело... Предадох даскалицата, и Стайка на наш Вълка, на шурейде, па улових пак Стара планина! Та ти си бил жив, а? Майка му стара!

Огнянов стисна мълчаливо ръцете на Боримечката.

— В Алтъново ги оставих, но те ще са сега на Бяла черкова, за там Вълко щеше да ги закара на заранта, в кадънски фереджета... В Алтъново все е страшно от читача... А в Бяла черкова, казват, е мирно... Ти, даскале, като идеш там, намери и наша Стайка, моята невеста де, да ѝ кажеш много здраве от мене и че си ме видял тука живо и здраво... Па кажи, че ям все пържени зайци и бял мъж, да ме не мисли.

— Аз, бай Иване, надали сега ще ходя в Бяла черкова.

Боримечката го изгледа зачудено.

— Аминали за там отиваш?

— Не щавече.

— Ами къде ще идеш?

— Ще видя...

— Хай да те водим за Влашко...

— Не, вие върветесами и се разделете, не е добро много души на едно...

Вечерният тъмнина застилаше дола и пълнеше дупката. Рекичката клокочеше жаловито. Смрачаваше вече. Скитниците едвам можеха да се видят. Иван Боримечката и клисурците станаха да вървят.

— Дай, даскале, да се целуваме до три пъти. Господ знае кой ще оживее от нас — каза Боримечката.

Опростиха се и се разделиха.

Огня новостана самичък.

Тогава легна на очите си и плака като жена.

Накипелият вулканот на страдания в гърдите му се изля в горещ поток сълзи. Пръв път плачешес глостоя железен момък. Неговото нравствено мъжествосе ломеше. Мъкотия, разочарования люти, угризения на съвестта, болезна безчетните жертвина хапост; при това, любов безнадеждно убита, озлобление, безутешност, чувствона усамотениеи на безцелност в живота, рой възпоминания, и светли, и мрачни — еднакво отровни — всичкото беше в тия сълзи. Той на съръча шетия беднихора, жертвина пожара, раздухайте него и от другарите му, а сам беше съкрушен и убит. Той снася мълчаливо пред тях това страшно наказание. Той се мъчеше да има самообладание пред клисурците, когато из неговото сърце течаха кръви и то се гърчеше в гърдите му като пребитазмийа... Па и тая Рада, която не може да забрави!... Която плакалатам!... Той се възмуцаваше против себе си, че при скръбта за отечеството му сърцето му се свива и боли от тая друга скръб. Но той не може да му повелява да не боли... Нека боли, но всичко е скъсано, никаква прошка, никакво примирение, никога в Бяла черкова! А то пустото дърпа като безумно натам, като че търси другата си половина... Не, не, той няма да се върне там, в Бяла черкова, люлката на любовта му: тя е сега черна като гроб... Той й каза в Клисура, че скъсва всичко с нея, с изменницата. Той я унищожи с поглед си, той я стъпка с презрение си. В клисурския пожар той рискува живота си да я избави, но това той го сторил от любов, то не можеше да бъде от любов, ами от друго побуждение... Може би от рицарство... и това той вършил несъзнателно, без да си обяснява как... Да, сега няма да иде там да види, макар и отдалеко, един оплуткумирот него. Гордостта му се възмуцава. Той ще вървиза Влашко, как да е ще допъгли, толкова души отиват. В Бяла черкова ще се крие като звяр, па може и да го издадат врагове, па и няма работатам... Във Влашко, във Влашко — гостоприемната земя на свободата, там ще може пак да работи нещоза България, додето заздравятранитей... Там може да се диша свободно... На север, на север!

И Огнянов се упъти на север.

Небето беше облачно. Тъмната рачина царуваше по глухите пушини на планината.

Цяла нощ вървя той през върхове, през долове, за да се отдалечи по-скоро от първата си посока, нова решителност открили ситему, подкрепени от храната.

Заран той се озована един планински връх. От тоя връх се видеше на юг една прекрасна зелена долина. Той позна Стремската долина. Бяла черкова беше в подножието на планината! Трябваше да се изпълнят съдбините му...

IV. Знамето

Огнянов, като пробуден от тежък сън, позна заблудението си. Той мислеше, че е вървял на север, а то било на противоположната посока! Но късно...

Дошъл сега над Бяла черкова, заварен от деня на тоя гол балкан, далеч от някой бука или друго място за укриване, той видя, че ще бъде безумно да се връщане назад, да се изложи самоволно на явна гибел. Едничкото, щом остана, бе да стори, бе да се спусне в дълбокия дол на Манастирската река, който представляше добраслона, а оттам да премине в Бяла черкова. Той трябваше да се покори на волята на съдбата и реши да иде там, отдето бега` цяла нощ.

Огнянов, както и Кандов, пръв път любеше. Той беше новак в тая борба на любовта, която не прилича на друга.

Един наранен човек, въобще, ненавижда врага си, който го е ударил.

Едно мартинизирано сърце — честолюби по-силно свое.

Още повече: то извинява — Алфред де Мюсеби казал — прощава.

Уязвеното самолюбие, което във въпроса на любовта носи името ревност, убива ръката, която му е нанесла удара, или търси лек в нея за раната. Първото по-лесно заживява, или по-добре — заглушава бодежа с друг по-силен; второто я облива с балзами рови с нажежено желязо. Но към него прибягват повечето.

Любовта, най-егоистичното чувство, е наклонна на спогодби.

За щастиена Огнянова, неговата сърдечна рана беше му нанесло въображението — не измяната на Рада. Първото разумно разяснение щеше да прекрати страданията му. Трябваше да дойде помощта.

Тоя случай се представяше.

Но Огнянов видя в него едно коварство на съдбата.

Затова, когато дойде над падината, дето са изворитена Манастирската река, и видя рядка елова горица, израсла на каменистата урва, той веднага измени решението си.

— Не — каза той, — в тия борики мога да се притуля днес, па довечера ще тръгна назад... В някое балканско село ще се предрецаи после — за Влашко... Никога, никога при Рада!

И той се свря междудърветата бориците, задръстени от мършав шумоляки дивитреви, които го правеха невидим, ако легнеше. Дълги часове лежаше там търпеливо в ожидание на нощта.

Къде надвечерна отсрещното бърдонена дейно Огнянов забележи нещо черно, че се движи и маха из въздуха. То приличаше на някоя исполинска птица, която маха криле, неподвижна във въздуха. Той се вторачи в чуден.

— Байрак! — каза той с маян.

Действително, той разпозна слънчевото осветение един червен пряпорец, побит в скалата на връх Бърдото. Вятърът тихо развяваше това знаме, което трябваше да се види от Бяла Черкова.

При самото знаменаше никого. Кой го беше забучил там? И за какво? Сигнали беше за бунт? Огнянов го взе за последното. Друг разумен смисъл присъствието на това знаме не можеше да има.

Огнянов го не съдържа. Той напусна всяка предпазливост, изскокна из скривалището си и бързо се покачи на върха, от който бе слязъл, та погледна оттам към Бяла Черкова. Сториму се сега, че достигат до него отдалечени глухи гърмежи от пушки... Отдека идехате?... Той впиваше очи в града... Внезапно, благодарение на извънредно чистия и прозрачния въздух, той можа да забележи и някакви бели димчета, каквито произвежда огнестрелно оръжие, в горния край на Бяла Черкова!

— Бунт! Бунте това в Бяла Черкова — извика той радостно; — верните

ми приятели Соколов, Попов, Редакторът, бай Мичоне са кръстосвали ръце... Видисе, въстание е избухнало сега на другиместа... И това знамее условният знак!... Загасналият пожар се е съживил... Въстание, боже! Надеждата не е изгубена!...

И той като крилат се спусна надолу по лъзгавата трева, низ шеметно стръмната урва.

У. Гробища

Нощният мрак бе съвсем паднал, когато Огнянов излезе из тъмния и на сяния с канаридол на Манастирската река.

Той мина край манастира, но не счете за нужно да се отбива при отца Натанаила: той и така беше изгубил много драгоценно време. Мисълта, че има въстание в Бяла черкова, беше го галванизираща и му повърна всичките физически и нравствени сили.

Той улови общия път, който води за града, и след няколко минути видя в мрачната черния облик на ветите къщи, комините и овошките. Тогава остави пътя и се изкачи по рътлината, която от север командувана Бяла черкова и на която стърчи училището.

От тая височина той хвърли поглед на града. Градът спеше. Никъде не светеше... Никакъв особен шум или друг не показваше, че се намира във въстание. Само обикновените кучешки лае. Това зачуди Огнянова. Той помисли какво да прави. Да проникне в града и да потропау някой от приятелите, той го счете за неблагоприятно. Тогава реши да иде на мъжкото училище: то не беше далеко. Там ще узнае от бабата клисарка какво става в Бяла черкова. И той се прехвърли през западния зид на училището и скокна в оградата му. Като се обърна, той видя, че се е озовал в гробищата, които захащат голяма част от двора. В средата им се издига старовремската черква, мълчалива и мъртва, сама прилична на исполински гроб. В дъното на двора се чернее масата на училищната сграда и останалите постройките, всичко потънало в тъмнина и заспало. Това мъртво лона вред, което Огнянов намираше вместо шума и глъчката, свойствен на един град в революция, го стряскаше и му довеждаше най-черни мисли. Някакъв студен вееше от

страшната тишина и мрак на гробищата; те стърчаха мълчаливо пред Огнянова, с чудатите форми, които дава нощта, имаха вид на живи хора или на мъртъвци, излезли до пояс из гробовете си. Той не можеше да задържи едно неприятно свиване на сърцето и тайното желание да се види един миг по-скоро вън от това студено царство на мрака и тайнствеността... В такъв един час неволно трепет обхваща човешката душа. Нашата природа не може да изтърпи прикосновението с другия мир, без да я не обзема студ... Гробната дъска, която пада въз мъртвеца, дели вече два свята, които се не познават един друг, които си враждуват. Тайнствеността и мракът плашат. Една ноще враг, един гроб е тайна. Няма храбрец, който да пренесе без потръпване впечатлението на едно гробище — нощя; нито безверник, който да се смее в такъв час — той ще се уплаши от смехаси. Не знам дали Хамлет би се вшутявал тъй остроумно с черепите, нощя, и сам в едно гробище!

Ненадейно, в мрака, на който околното привикна, Огнянов забележи една слаба, неподвижна светла точка, прилична на едно око, която пробиваше из самата черква, през ниския прозорец. Без друготам гореше кандило или вошеница... Тая слаба зарица беше един приятен дисонанс, един живо нещовъв всеобщата тъмнина и мъртвило на града; тя блещукаше тъй приветливо и дружелюбно, почти весело. Огнянов, тласкан от неодолимо любопитство, прегазил по лека гробовете, дойде при прозореца, из който светеше, и погледна вътре. Свещта гореше пред една колоната на черквата, на големия пиринчен светилник. Мъж деливото пламъче едва осветляваше едно малко около пространство на пода, около светилника. Остатъкът на черква беше тъмна. В това слабо осветено търкало Огнянов съгледаня какви неопределени форми прострени: имаше там нещо. Какво имаше там? Той залепи челото си до студеното стъкло и се втренчи още по-хубаво. Тогава позна какво беше. Там лежахат рима човещина рогозка. Тия три човека бяха три трупа. По тях и по рогозката се чернееха лъскави петна — от кръв. Пламъчето хвърляше реперлива и уплашена светлина въз тая картина. Лицата, изкривени и с раззинати уста, носеха печатана мъченическа смърт. Очитена едното, широко изпулени, гледаха строго и упорито някъде в тъмния свод на черквата. Другият беше се извърнал на сам. Едното му око, в което играеше отражението на пламъчето, гледаше право в Огняновия прозорец. По кожата на апостола потъглиха

мравки; но той нямаше сила да се оттегли от прозореца: погледът на мъртвеца го приковаваше там и се впиваше в неговия сгробния си блясък от свещта, и се втренчваше в Огняновата на жив човек, който те познава и иска да го познаеш. Изведнъж Огнянов изохка. Той позна Кандова. В гушата му зееше черна дупка. Той беше клан.

Огнянов се отстрани от това страшно зрелище и бързешката се повърна по стъпките си. Той се спrepна в няколко гроба и те извикаха сърдитов мрака.

Когато дойде пак до зидана оградата, той се спря, самообладанието му се повърна; той поиска да си обясни що значеше всичко това. Защо и как е дошъл Кандов ранен в Бяла черкова? Как е убит тук, той и другите? Въстанието е имало и той е паднал жертва на него, или е дирилу убежище просто — и бил усетени убит? Какво беше това знамена Балкана? Каква беше тая стрелба в града? Какво е това мълчание сега? Огнянов не можеше да намери отгатка на тия въпроси. Във всеки случай тук се е случило някаква голяма нещастие. Той размисли какво да прави сега. Да влезе посреднощ в тоя умрял град и да тропам по портите, в свършенана неизвестност за положението, видеше му се прежеждливо и безразсъдно. Това страшно мълчание, което царуваше в Бяла черкова, го вледеняваше, то беше по-грозното от най-грозния шум. То приличаше на капан. Тогава реши да дочака съмванието в манастирския дол и утре да съобрази как да постъпи.

И той се прехвърли пак през оградата.

VI. Посланица

Огнянов преспав една воденица, в Манастирската река.

Много рано сутринта той се изкачи по яра, който е над аязмата, настръхнал с разноразформени скали, прилични на истукани, и зад тях се скри, без да бъде виден от никого.

От тоя наблюдателен пункт той можеше да види всички дола.

Долът беше още пуст. Шумът на реката екливно се издигаше между гранитните урви: водениците и чарковете гърмеха и увеличаваха екота в тая планинска усоя. Небето се синееше весело, обливано от утринните зари на

слънцето; те увенчаваха вече и върхана балканското бърдо. Ранните лястовички се стреляха из въздуха, гонеха се с причудливи и безследни зигзаги и се къпеха в невидимите вълни. Лъхна и утринният ветреци разлюля дивите фиданки, изникнали по скалите; златната вълна на слънцето се плъзгаше по зелената северна стръмнина, заля черния куп на елите, спусна се по гладката тревица и позлати горния край на яра, дето беше Огнянов. Но из пътеката на дола още никой не минаваше. Огнянов се стягаше душата да чакане на това място, да се продължава за него неизвестността... Той впиваше очи в дола, да озърне някого, да узнае нещо става и ако може, да му изпроси дрехи, за да може по-безбедно да се промъкне в Бяла черкова. Но никой не се задаваше долу и нетърпението на скитника растеше. Само шумът на реката отговаряше на безпокоилата му душа.

Най-после погледът му светна. Врачката на един чарков се отвори и едно момиче излезе и отиде до водата и там захвана да си плискалицето.

— Марийка! — каза си Огнянов радостно, защото неговият сътр поглед открит момичето си рачето на покойния дяда Стояна. Той сега се сети, че то шъташе при чича си в чарковете, след смъртта на баща си. Провидението му идеше на помощ.

В един миг той се спусна при реката и попричулен за една канара, той я повика на име.

Марийка избрисваше вече с престилката лицето си. Тя се озърна на гласа и като позна Бойча, който се показваше до половин, ति чешком отиде при него.

— Бачо Бойчо, ти ли си?

— Ела, Марийке, тука — повика я Огнянов при заслоната си.

Момичето изпулени, но с радостно удивление очи изглеждаше Огнянова. Той беше със страшно измахнато лице, в дрехи изцапан с кръв и кал, гологлав, изнемощял, както трябва да е един човек, който десетина денонощия се е борил с трудове, с безсъници, с човеците, със стихии, с глад и лишенията и с опасността на всяка крачка. Всеки друг в тоя час и в тоя пущина би уплашил момичето, но Огнянов упражняваше върху него сладко и страшно обаяние.

— Какво има, Марийке, в града? — бяха първите му думи.

— Турци, бачо Бойчо.

Огнянов се хвана за челото и се замисли.

— Какво беше това пушка не вчера? Какво ставатам?

— Вчерали, бачо Бойчо? Не зная, бачо Бойчо.

— Не чу ли пушките?

— Аз вчеране бях в Бяла Черкова, бачо Бойчо.

Марийкане знаеше да отговори, но Бойчовече усещаше истината: имало е опит за въстание, но е било тозчас потъпкано от турците, които сега държат Бяла Черкова.

Значи, късно е пристигнал. Един-два часа по-рано там, Огнянов, може би, даваше друга посока на работата. Това закъсняване беше една от ония фаталности, които често повлияват въз съдбините на цял народ...

След две минути размисление Огнянов попита:

— Марийке, имали друг в чарковете?

— Чичо Минчо, спи още.

— Марийке, ти знаеш де стои доктор Соколов?

— Зная, у бабини Якимичини.

— Там. Знаеш ли де стои Бързобегунок, немецът, оня с брадите?

— Дето правичерниحوва или?

— Той, той, Марийке — каза Огнянов, като се усмихна на невинната епиграма, пусната срещу бедния фотограф.

— Можеш ли ой, гълъбче, да занесеш нещо до тях?

— Бива, бачо Бойчо — отговори радостно момчето.

Огнянов потърсив джебана сетреси и извади един молив и едно късче хартия, твърдесмачкано. То беше Радино писмо. Привидаму няколко капки пот избиха по бледното му чело. Той с разтреперанаръка отдрабялата половина от хартиятката, прилепия на камъка и надраскатам няколко думи, па я сдигли.

— Марийке, на` тая книжка, да я занесеш на доктор Соколова; ако няма него, занеся на немца; скрий я хубаво в пазвата.

— Бива.

— Катоте попитат де се крия, ти да кажеш, но самотям да кажеш, чуеш ли? Да кажеш, че съм в запустялата воденица, зад Хамбаровата воденица.

Марийкаобърнаочи на северниякрай в дола, детоусамотено стърчешеполуразрушенатаводеница.

В записката си Огняновне турииметоси, нитоскривалищетоси, от страха не би по никаквапоразияписмотода не иде по назначениетоси, а да паднев опасниръце. Тойбешеуверенв пълнатапреданостна Марийка, но не смеяда я натоварисамос устнапоръчка, да не би по простодушието си да напакости.

За да втълпиоще по-дълбоков ума на Марийкасъветитеси и важността на мисията, той прибавитихо:

— Защото, Марийке, ако изгубиш писмото или се измамиш да кажеш другиму, че си ме видяла и дека се крия, турците ще дойдат и ще ме заколят... Варди, гълъбче!

Прития думи Марийкиното лице стана изведнъж сериозно и уплашено и ръката ѝ неволно попипа мястото под мишницата, дето стоеше увряна под дрешката ѝ Бойчовата записка.

— Аз ще ида да обадя на чича, че ще ида за хляб — каза Марийка.

— Добре, Марийке, само помни хубаво каквототи казах.

Марийка влезе в чарковете.

Бойчо се притули пак: зад един камък и чака да види Марийка, като тръгне.

Той чака цял час, в страшно безпокойство. Най-после видя босата Марийка, че излезе и заприпка по остри те камъни, що застилаха пътеката, и се упъти към Бяла черкова.

VII. Неуспехитена Марийка

Когато излезе на полянката пред манастира, Марийка се спря за пъхтя и на се озърна безпокойно, но видя, че никой не видя, и тя тичешката продължи пътя си. До самия град тя не срещна ни една жива душа, където беше запустял, пустасе видеше и улицата, из която щеше да влезе си рачето. Изведнъж Марийка пак се спря. Тя видя, че из другия край на улицата се зададоха и идеха триматурци. Обзе я страх от тях, тя се повърна без размишление и удари надолу между градините и гюловете, за

да влезе в града през другата улица, от запад. По тоя начин тя правеше голяма забикалка, която туряше по-голям моразстояние между нея и Соколовата къща. Най-после Марийка се озова при западния край на града. Отдясно се простираше широкото голо поле, отляво — градът с тясната улица, която се отваряше между два реда ниски дюкянчета. Тя беше действително пуста: ни турчин, ни българин се не мяркаше там. Всичките бакалници бяха затворени, и вратите, и прозорците, които имаха капаци; но тая пустота успокои невинното момиче и то фукна към улицата. Току-що Марийка направи десетина крачки, нещоя на карада се обърна назад и тя остана като закована. Недалеч из полето се издигаше високо над нивята голям облак прах и из тоя прах пристигаше една глуха шумотевица от тежки стъпки, конски тропоти размесена глъчка. Скорос праха и с шумотевицата се зададе и онова, което ги произвеждаше. То беше ордата на Тосунбей. Тя се връщаше, метежно и победоносно, след три дена плякосване и грабеж, от клисурското пепелище... Пешаци, конници вървяха размесено, обременени с оръжия и плячка... Скоротя допъплакато мътна вълна до улицата, изпълни я и потече из нея с див шум и грухтене. Това беше само част от ордата, състояща от няколко тиндуши башибозуци, все жители от околностите на изток от Бяла черкова. Сегате идехат триумфално със знамената си, с користите си и с трофеите си — колкото бяха могли да понесат със себе си. А всичко останало идеше отзад, на безкрайна върволица от коля. За повечелесното тя бяха башибозуците бяха навлекли по-скъпите дрехи, плякосани в нещастна Клисура, на себе си. Така щото тая кръвожадна сган имаше в същото време и комически вид, тя приличаша на едно шествие на карнавал, в азиатски вкус. Мнозина бяха се облекли в богати женски кожуси със скъпи рисове и алми, макар че жегата беше голяма. Имаше даже някои башибозуци, които се бяха пременили, вероятно за поругание, в златните черковни одежди, грабнати из клисурските черкви. Сам предводителят, Тосунбей, беше се потруфил с един превъзходен европейски халат от сив казмир, обточен с аленосукно и с дълги червени провесени пюскюли. Както после се узна, Тосунбей не познавал назначението на тая премия и я взел за някаква благородна външна дреха и с нея искаше да влезе в Бяла черкова...

Самоедин жив трофей украсяваше триумфаму: то беше един пленник

с вързани ръце отзад: Рачко Пръдлето.

Зрелище грозно!

Но Марийкаго не видя почти. Още в същия миг, когато той се мярна сганта, тя се не чу, не видя из улицата, мина други улици, все пустии мълчаливи. Най-после стигна Соколовата вратня. Бутная, не се отвори. Тогава блъсна няколка по пъти.

— Кой тропа? — обади се гласът на бабата извътре.

— Бабо Якимице, отвори — едвам издума задъханата Марийка.

— Какводириштука?

— Доктор Соколов... Отвори де! — извика плачевно момичето.

Бабата избъбранаещо сърдито, но отвори.

— Какво го дириш? Няма го! — казатя сепнато.

— Декае, бабо?

— Кажими, да ти кажа... От вчера го потириха и досега няма го чербял... Хай идиси.

И бабата хлопна пак вратнята.

Марийка остана смаяна пред затворените порти.

Па хукна на татък. Вратнята на фотографинане беше далеко. Марийка бутна.

— Какво искаш, момиче? — пресрещна я една дрипава жена, бледна и прегърбена.

— Немецът...

— Какво искаш?

— Пусни ме при немца — каза Марийка, като оттикваше жената, за да влезе навътре в двора.

— Умът ли ти е изкипял, Мари! Немецът нали го заклаха? — отговори разлютен дрипавата жена и изтика Марийка на улицата.

Прития думи уплашеното дете се вдърви от страх... Минай сега през ума, че и бачай Бойча трябва да заколят, че турците за него идат и че ще уловят писмотой... защото някой им е казал, че тя носи писмо от бача си Бойча. Сега? Какво да прави? Тя се озърна и едвам сега видя, че улицата е пуста и никой човек не минава... И се уплаши и писна да плаче. В това безнадеждно състояние някой бутна отзад и тя се обърна.

Видя Колча.

Той един се мяркаше из улицата и тупаше с тояжката си по калдъръма, мечтателни с твърде угрижени очи.

— Защо плачеш мари, момиченце? — попита слепецът, като вторачваше белите си очи в Марийка, като че искаше да я познае.

Да знаеше Марийка по-добре Колча, тя би престъпила Огняновата заповед, би му разправила каква е работата и Колчо би заместил Соколова. Нотя се уплаши от тоя чужд човек и отбягна на среща, после улови друга улица.

— Момиче! Марийке! — викаше Колчо, който в същата минута, благодарение на чудесната си дарба, позна по зачутия плач само, че това беше дядовото Стояново момиче. Той току подир него беше почукал на Соколовата вратня, за да попита бабата за Соколова, и от нея беше научил, че сега ей търси лого и едно момиче. Някакво предчувствие му каза, че Марийка именно това момиче, че ако то е търсило доктора, то за нещо много важно, че уплашеният му плач произхожда от несполуката му да наиде доктора. . . Кой го праща до Соколова в такова време? Някой, който не знае каквися работитетука, някой вънкашен. . . Дали не е той? От снощи се пръска слух, че Бойчо не бил загинал, че бил избягал в планината и там, навярно, се скита сега. Дали не е Бойчо — да е слязъл в Манастирската река, дето Марийка седив в чарков етена чича си, и да я е пратил с известие до Соколова? Да, да, тая Марийка е едно оръдие на провидението! Притова предположение илюбещата Колчова душа страшно се смути. Той завика, като вървеше напред:

— Момиченце! Марийке! Марийке! Момиче мари!

Но никой му не отговори.

Колчо пъшкаше безнадежден.

В това време той се бе озовал на мегдана.

Там не беше пусто и глухо. Шумотевица, човешка глъчка, конски тропот по калдъръмите.

С една реч — навалица.

Глъчката ставаше на турски език.

Какво е това?

Колчо се спря учудено до кафенето и захвана да слухти.

Един глас изкряска извътре по български:

— На, ето какви резиллици направиха. Да турят в огън градани!... На един косямо стана да ни избият като кучета, всички ни, и да не остане камък на камък тука! Де ги сега ония хърсъзиди ги питамаз: кого питаха да вдигат бунт?... Доведете ми ги тука сега, аз да им издамияма?... Бунтуват се! Против кого? — Против царя, против бащаси и доброжелателя, който ни пази като дветеси очи, влакно да не ни падне от главата... Ние сме били толкова стотин години под сянката на султановия трон и добруваха и дедитени, и бащитени, па и унуцитени по-добро няма да намелят... Да си събираме ума в главата, че дявол ще ни вземе... Ко му то се не харесва тука, нека вървим в Московията... Нам си е добре...

Колчо позна, че говори чорбаджи Юрдан.

— Да живее негово величество султанът! — извика един глас.

Колчо позна гласа на господин Фратя.

Тия двама хора сега бяха изразителна паниката, която вското ява. Първият, омразен само, защото бе искрен в думите си; той и преди въстанието пак така говореше и мислеше; вторият — отвратителен, защото беше подъл в своите. Викът на Фратя остана без отзив, но той го намерив самото мълчание, което го последва. Времената бяха настанали такива, щото Юрдановците бяха прави и Фратювците бяха честни. Всяка ниво стана падналия беше позволена, защото всяко насиление на победителя беше допуснато. *Vae victims...*

Априлската катастрофа беше толкова страшна в баташките си кланета, колкото в позората на паденията...

Колчо въздъхна дълбоко.

Па се повърна назад и тръгна към какини Гинкини.

VIII. Ливадата

Къде плад не днес, на една прелестна ливада на край града, под сянката на зелените клони, седеше едно семейство.

На юг от ливадата се изпречваше каменната ограда на една градина, с врата, отворена към ливадата; от север се разтваряше панорамата на Стара планина, с голите си върхове, стръмни урви, сипеи и живописни цветущи

поли.

Тая ливадаи тая градинапринадлежахана чорбаджиЮрданаи семействотобешенегово.

Освентая дружинарядкочовек се мяркашетьдява. Истина, че градът се бешепоуспокоилподиркапитулациятаи улицитему се бяхапооживили. Но никойсе не престащавашеда излезеизвъннего, в околносттаму, било по работа, било да се поразходии порадована светлатахубостна природата.

СамоЮрдановотодомочадиеима` тая дързост.

ЗащотоЮрданицаот скръбза смърттана Лалкабешепадналазле болнаи няколкодни не бе ставалаот леглото... По настоящелната препоръкана лекарядваднесбяха поизвели, все през дворища, до кърскатаградинана Юрдана, за да се поразтъпчеи погълтнечист въздух. Тя усетитозчасблагодарнотодействиена разходката. Тогавапоизлязохаи на ливадата. Там пасяхадва едривеликолепнибивола, същоЮрдановастока.

Еднозаптие, приседналонастрана, пазешебезопасносттана чорбаджийскатачеляд.

Впрочем, имашеи двоичачуждихоратука: едназдраваи дебела бузестаселянкаи Рада.

СелянкатабешеСтайка, Боримечковатабулка, коятокакаГинкабе прибралаот вчерада й шъта.

Тя същатабешедалагостопримствона Рада. Противтова не бешесе възмутилани бабаЮрданица, ни другитечленовеот Юрдановатачеляд... Напротив, вижданетона Рада, нежнатаприятелкана покойната, им доставяшеедносладкои скръбноутешениеи прежнотопрезрениеи омраза се заместихав душитеим от по-човешкичувствакъм нещастнатабездомна девойка.

Кактознаем, Стайкаи Рада, запознатиеднас другаощев Клисура, бяхаеднаквожертвина разгромай... Благодарениена СтайкаИванможа навремеда спасиРада. Из пътятя я раздумвашеи като стигнахазавчерав Бялачеркова, тя не искавече да се разделиот нея. Простичка, дивичка, какватабеше, тя разбраобаческръбнотоположениена Радаи делеше мъкитей... Одевебе ставалразговорза Бойчаи госпожаХаджиРовоама уверяваше, че е убитв боя, и СтайкамилостивогледашеРадинотолицекак

се изменяваше и бледнееше. И тя страшно намразикалу герицата, която тъй леко говореше за смъртта на Бойча.

— Амиче вас очи го е видяла, че даскало е загинал? Та оти се радва тая кукумявка? — шъпнеше Стайка сърдито на Рада.

— Мълчи, мълчи — отговаряше ниско Рада. Стайка се вслушав разговора, който се продължаваше, после пак пришъпна на Рада:

— Радом, тая църната има мустачета. Оти ги не фърга?

Рада се усмихна неволно.

— Мълчи, сестро.

Стайка първи път виждаше госпожа Хаджи Ровоама и не знаеше, че тя е леля на господарката. За да ѝ отмъсти, тя скришом бе взела няколко кехлибаровизърна от броеницата, която се беше разсипала, и сега гледаше лукаво как калу герицата ги диреше на около си. Най-после Стайка се изкикоти и дръпна Рада за ръкава.

— Щом се смееш, Стайке? — попитая каква Гинка.

— За две кукурузени зърнчета как се мъчи Хаджи Врана.

— Хаджи Ровоама мари — поправя ниско Рада.

Но Стайкината неприлична дума, за щастие, не бе забележена от другите: в тоя миг всички се обръщаха към Стефчова, който се задаваше от града. Бившият зет на Юрдан чорбаджие беше тръгнал още за Гюмюрджина. Встъплението му в длъжността беше отсрочило поради избухналата размирица.

Когато дойде, зяпнахав устата му. Той разправи разпалено днешния подвиг на депутацията, в която бе участвувал. Тая депутация, начело с Юрдан Диамандиев, беше изпращана днес да пресрещне Тосунбея, който идеше да нападне града като разбунтуваномясто, и да изпроси помилване. Депутацията, подир много мъка, беше успяла да спаси Бяла черкова от участта на Клисуре, но с три тежки условия. Първо: градът да брои тоз час хилядо лирина Тосунбея, за да умири сганта, на която бе обещал плячка Бяла черкова и да я отпрати; второ: да се предаде всичкото оостало оръжие, дочекийка, и трето: да даде в ръцете на властта всеки подозрителен човек. Тая пълна капитулация, която не спаси Батак от Мехмеда Тъмрашлият, спаси Бяла черкова. Тосунбей влезе самос част от ордата си в града, за да приеме оръжието. Прочее, Юрдан чорбаджи, и отчасти Стефчов сега бяха спасители

на града. Като разправяш със самодоволствие и гордост тия работи, Стефчовот времена време хвърляше злобни погледи на Рада, която се не обръщаше към него. Но тя чувствуваше голяма страхота от присъствието на тоя омразен човек... Безочливият тон на гласа му разстройваше нервите и всеки звук негов злоещ се отзоваваше на сърцето ѝ. Тя виждаше в него фаталния образ на поразията, която е преследвала щастието ѝ, и той ѝ внушаваше непобедим страх и омраза. „Боже мой, мислеше си тя, толкова хора, всичките добри хора загинаха или ги убиха: само тоя човек живее и се радва. Сегатой е на почети пръв, дали защото е толкова проклети лош?“... Но внезапно неволно се обърна към Стефчов и оживлен поглед, защото той говореше сега за Бойча, и това, което говореше за Бойча, беше като никой път твърде радостно.

— Та жив ли бил тоя поразеник? — обади се в недоумение госпожа Хаджи Ровоама.

— Жив, избягал в планината — обясни Стефчов. — Но сега жив ли е — не знам. Може сега да го кълват орли тукъде.

Рада натисна сърцето си от болезнено възмущение.

— Аз ви казвам, че графът е жив, графът не умира... — обади се Хаджи Смион. — Той толкова пъти умира и все излиза жив... Аз не вярвам... Аз кога то бях в Молдовата, всеки казваше, че Янкулеску хайдути не били умрели, и вестниците писаха... Рекох мебог да го прости, кога един път при Търгу Нямцу срещам го, той същият, жив, да го поразят господ... „Буна димияца, до неле Янкулеску“, казвам му... А той ми взема часовника само — за едно „добро утро“. Искам да кажа, че не ме убиха... Та думатами беше, че разбойник не умира...

И Хаджи Смион с мигна приятелски на Рада, с което искаше да ѝ каже: ти мен слушай, графът е жив.

— Давно само се не довлече тук тоя поразеник, ще запали и нас, както Клисура...

— Само да има чест... Не може да се хване и „мечкаринът“, та и нему да се види работата, както на Кандовчето и на другите — каза Стефчов.

— Жално, но нямащо, трябваше да се жертвуват малко души, за да се спасят хиляда — каза един.

— То се знае, вагабонти, защо идат при нас?

— Защо идат? Дойдоха да се укрият — обади се така Гинка живо. Стефчовя изгледа чуден.

— Како Гино, та според тебе дядо Юрданзле е направил?

— Добрее направил... хубаво правитевие с тата... Гаче сте чифути или турци, а не българи... Я си помислете за какви за кого отиват да мрат тия хора?... — Лицето на така Гинка пламна и очите й засвяха.

— Лудаси мари, луда — изпъшка болната майка.

— На тия твои хора — отзова се Стефчов злъчно — на тия патриоти, според тебе, като благоволят да ни посетят, трябва да поведем децата из училището, да ги посрещнем с песни, да им отворим къщите си, да им сложим по една баклава, чунки м другии м правеха персимет...

— Зная, зная — пресече го ядосано така Гинка, — предайте ги на турците, изколете ги, изтрепете ги, изпийте им кръвта като на вчерашните момчета... Видяхте ли майката на Кандова как се тръшна на сред пътя!... Ох, сестро мари, ох, Лалке... Ох, боже, боже!... Боже, боже!

И така Гинка се облегна до дънер на орехи и закри с кърпа очите си, из които бликнаха порой сълзи. Тя заплака с глас. Тоя внезапен плач беше за избитите вчерашни бунтовници; но присъстващото го взеха, че е за Лалка, името на която се преплетеше с думите на така Гинка. Радасе спусна просълзена да я преговаря. Името на покойната смути сърцето на баба Юрданица и тя се разплака.

Тая скръб приведе Стефчова в бяс: той разбра, че те плачат за бунтовниците.

Заптие то, което подразбразя какво е разговорът, приближи се до Стефчова и Хаджи Смиона и каза тихо:

— Чухте ли? В Манастирската река пак е бил слезнал някой клисурски комита.

— Как, кой ти каза? — попита сепнато Стефчов.

— Арабия, циганката, го видяла, като беряла смрадлика.

— Кога?

— Днес, по обяд.

— Обадили ли е?

— Не знам.

— Трябва по-скоро да се каже — избъбра Стефчов, като си грабна

феса от тревата. — На косям остана днес да ни вземат дяволите — ето ти сега друг бербантин...

— Той е същият, разбрах се — каза Хаджи Смион ненадейно.

— Кой? — попита Стефчов.

— Графът... Нали казах, че е жив?

— Още по-хубаво: ще има пак салхана.

Хаджи Смион се стресна от собствените си думи, които каза, кой знае как, без да иска сам. Той пребледня.

— Кириак, ти отиваш?

— Отивам.

— Щоти трябва бе, не закачай човечеца — каза Хаджи Смион умолително, — ще се намерив Бяла черкова едно кьошненце да го скрием... За графакато бъде, всеки го обича.

— Ти си луд, бай Хаджи! — извика Стефчов, като го изгледас ненавистен поглед. — Трябва да спасим Бяла черкова...

И без да каже с боgom на дружината, тръгна към града, като продължаваше да приказва ниско със заптието, което го последва до края на оградата.

Хаджи Смион стоеше като гръмнат.

IX. Съюзникът

Повечето от дружината даже не забележи в незапното тръгване на Стефчова: всички сега бяха заняти да преговарят разтъжената баба Юрданица.

— Чорбаджийке, хай приберете се в градината, че нашите османлии почнаха да се мяркат из бостанята — каза заптието, като се приближи насам и си взема пушката, за да иде при Стефчова, който го възчакваше.

Баба Юрданица стана да влезе в градината. Кака Гинка я хвана под мишница и я поведе. И другите ги последваха. Най-подир вървяха Рада и Стайка. Стайка силно тискаше за ръката другарката си и й казваше:

— Радю, да скало е жив, чу ли?

Но Рада не отговаряше, потопена в нова мъка. Защото едно

предчувствией каза, че тая нова жертвана клисурската катастрофа, която се е спуснала днес от Балкана и която Стефчов отиваше тъй храбро да предаде, не беше чужда, че тя може да бъде същият о й, и сърцето се свиваше от неизразим тревога и страх.

— Ха, от тичатова босо` девойче? — каза` Стайка, като се спря и посочи едно момиче, което идеше тичешката през ливадата.

Тя беше Марийка. Угриженото дете се връщаше назад, след като няколко часа напразно беше блъскало да разбере къде е доктор Соколов. Сегатя с радост видя Рада, единичкия близък човек на Бойча, който може да й помогне. При всичко, че помнеше Бойчовите поръчки, Марийка чувствуваше, че Рада не е опасна, че бачо и Бойчо забравиха да я насочат към какъв Радка и че ней може да й разправят повече.

Радая посрещна.

— Ела, ела, Марийке, какво правиш? Момичето се спря при нея, озърна се боязливо и попита:

— Какво Радке, знайшли къде е докторът?

— Соколови, Марийке? Не зная... Болен ли е някой?

Марийка се заекна смутено.

— Не, какво Радке, пратиме... бачо... Бой...

Марийка прекъсна думите си уплашено... Но Рада разбра... Тя примая и се озърна плахо. В същия миг Стефчов се зададе, като впиваше ястребови очи в Марийка. Той беше забележили се повръщаше за нея.

— Момиче, какво държиш в ръката? — попитатой.

Марийка побледня. Тя се дръпна гузно и скри ръката си от дигре.

— Дай тая книжка, момиче, дай видим! — каза той и пристъпи към нея.

Момичето изпищя като диво и фукна през ливадата къде гола.

Тъмно подозрение се изхлупи в Стефчовата глава. Той разбра, че някаква важната на съдържаше записката, с която бягаше уплашеното момиче. Той го позна, че е дядовото Стояново... Защо дигрешето Рада и от кого носешето писмо за нея в такъв един час? Далече е от Огнянова? Дали той не е слезналият от Балкана бунтовник? Притая мисъл лицето му светна от зловеща радост и той спогна Марийка.

Рада въздишаше и следеше уплашена Марийка, която, като видя

биволарчето пригъола, върна се назад да бяга към друга посока. Таката сама идеше в ръцете на Стефчова, който я пресрещаше тичешката.

Марийка видя новата опасност, тя изпищя пак, като че просе помощ против жестокия си гонител... — Стайка, в голямо недоумение, гледаше това, което ставаше пред очите ѝ. Тя не можеше да проникне както трябва в толкова Стефчова книжка; но от лицето на Радата разбра, че тая книжка не бива да пада в ръцете на този човек. Един път съвестта ѝ осветлена, тя духна като лека кошута през ливадата, застигна Стефчова, дръпна го за сетрето, за да го задържи и да даде време на момичето да избегне.

Стефчов се извърна и изгледаселянката. Той не можеше да повярва очите си на такава дързост.

— Чичо, оти гониш девойчето? — попита сърдито Стайка, като го не пущаше.

— Пусни ме мари, свиньо! — изкрещя презрително Стефчови се откъсна от нея. — Ах! Селачанко, тебете праша оная. Знам, знам... Коста, Костабре, хвания — викна кататой към Юрдановото биволарче, което се беше разбудило от писък на Марийка.

Той пресече пътя. Бедното момиче спря замайно пред новия гонител, па удари назад като загасена свръна и се завря между биволиите, като да дири от тях помощ против човеците.

Стайка, у която дивата природа се разбуди, поиска да се хвърли над Стефчова и биволарчето — те пред нея стояха като кокошки пред орлица, — но останана мястото си в каменена: Рада отчаяной махаше да се върне назад.

Замаяната селянка не смя вече да пристъпина помощна Марийка. Тя с разкъсано сърце гледаше как полуживото от страх дете се тръшна на тревата при биволиите и там примря. От страшната нощ във воденицата Марийка придоби болест — истерически да припада, колчем се уплаши. Правият бивол наклони огромната си глава над неподвижното момиче, подуши го кротко и състрадателно по лицето и пак си вдигна влажния нос, като преживяше покойно и гледаше безстрастно големите сини очи.

Стефчов бързо разкопчана до закопчаната пазва на Марийка и бръкна да дири записката, защото той видя, че там я увря момичето, като бягаше.

Но не намеринищо. Дирихапод нея и околонея, но писъмцетоизчезна, гачепотънав ямата.

Стефчовсе озърнаяростно.

— Мигарпъктоя да го е лапнал? — казатой и погледнастрога бивола.

Голюкаточе разбра, че го подозиратв кражба, отвориси широко запененитеуста, из коитовисяхасамогваченилигавитревици.

Стефчовостаназамаян. Той не можешедаси обясникъдесе дяна късчетовкнижка.

— Без друготая мръсница — казатой — ще да е изпусналапусулката из ливадата — и заеднос Костаотидоханататък, наведенииз ливадата.

Марийкаскородойдена себеси. Първотой движениебешедабръкне в пазватаси. Па изплакауплашена, като не намеритам нищо.

Тя станаи с хленченеси отиденататък.

Стефчови биволарчетодълготърсеха. Най-послеСтефчовтръгна бързешкатакъм града. Вероятнотой намеризаписката. КатоминакрайРада, той продумасъс зверскипоглед:

— На върлинаще му видимднес главатанабучена!

Рада, разбитаот безпокойствие, останакато приковапана мястотоси. Стайкастоешеизправенапредбиволите. Тя делешестрахуваниятана Рада, но не можешедасе начудизащоя не оставида отвори път на Марийка. Тя гледашеощеразлютенакъм посоката, детосе изгубиСтефчов, като милвашенесъзнателноГоляпо къдротокъносаночело.

Голюподуширъкатана непознататамилувачка, мръднаи премести преднияси крак.

— Радод! Ето ти книжлето! — извикаселянката, като дигашеот земята приплесканотобилетче.

ДействителноГолюбешенастъпилизпуснатотобилетче, когато душешепримрялатаМарийка.

Радаграбнабилета, раздиглиго с трепетнаръкаи хвърлипоглед вътре.

— От Бойча! — извикатя.

Тя се хваназа гърдите, примрялаот възнение.

Билетчетосъдържашесамодва реда:

„Слезнахот Балкана. Донеси или прати дрехи и сведения. По-скоро.“
Билетчето не носеше подпис.

Рада го прочете още два, три, и тогава съгледас трепет, че тия думи бяха написани на бялата половинка на самото онова писмо, което тя бе изпратила по Боримечката до Бойча в ония ужасни часове. С това късче беше отдрани и метой: „Рада“, написанос молив. Сълзи обляха бузите.

— Какво е писмичката, Радо? — попита Стайка.

— Жив, жив, сестро — изговори задъхана Рада.

Стайка се изсмя от щастие.

— Даскало жив, Радо! Я налити казах, че църната она не знаеше, а па бърбеше за даскало?...

— Жив Бойчо, сестро, жив, кажи на каква Гинка, че ми прилоше, та си отидох... За писмичката не казвай нищо.

И тя се запъти към бостаните.

Х. Любов-героизъм

Предивсичко де войката имаше нужда да си сбере свободно мислите и вземе бързо решение. Тя се заслони зад един ближен дърволяк, който я криеше от погледите, и хвана напрегнато да размишлява върху положението. А то беше критическо. Бойчовият живот висеше на косъм, той не подозираше нищо — непременно Бойчов бил оня, когото е видяла циганката. Да, да, той; трябваше, прочее, по-скоро да му се извести за опасността и да му се даде средство да се спаси. За нея, за една мома, това не беше лесна задача: крът беше пуст сега и кръстосван само от едни башибозуци, които се скитаха там за обир... Тя настръхна при мисълта, че може да срещне тия свирепи същества. Но тя се не бои от нищо, когато работата е за Бойча... Любовта й ще бравиравсичките жестокости на съдбата и на хората... Да, тя ще тръгне тоз час... Но той просеши дрехи, разбира се, обикновени дрехи на мирен човек, за да не възбуди подозрителността... Предрешен, той можеше да слезе и в Бяла черкова. Това я затрудни. Де да дири сега дрехи и кой ще се изложи на явна опасност да даде свои, и кога да дири тия дрехи, когато всяка минута е

драгоценна? Послея удари другамисъл, която трябваше най-напред да ѝ дойде в главата: де се крие Огнянов? В билетчето не пише. Вероятно, той от предпазване е поверил на Марийката тайна, за да я съобщи устно на Соколова... А Марийка вече отиде... Как не ѝ щукна на ума одева да я пита дека е Бойчо? Слава богу, че тя узна поне, че е в Манастирския дол — от заптието. Манастирският дол е голям, но тя ще го разтършува цял и ще наиде Бойча — уви, неприятелите му няма да губят толкова време, те знаят точно де чака отговорана писмото си... Но тя ще го намери, ще ги превари, много ще ги превари, защото ще бъде крилата... Едно е само невъзможно за нея: дрехи! А той дрехи иска предивсичко!... Боже, боже... А времето тъй бързо върви... А тя няма с кога да се посъветва.

Всичките я мисли и съображения минаха през ума ѝ за един миг със светкавична бързина. Тя реши да остави заслона си и да бърза към Манастирския дол. Но по-напред погледна внимателно през клоните на шубръката, към градината. Тя забележи пред вратата ѝ един човек с голям фес, във френски дрехи и от сив шаяк. Тя го взе най-напред за Стефчова, но не, този беше къс и другоячен вид... Тя позна Колча слепият. Сърцето ѝ трепна от неволна радост, макар че Колчо, като слеп човек, малко можеше да ѝ бъде полезен в такава работа. Но тя поне имаше с кога да се разговори. Сам бог прашаше Колча тука.

Но тя уплашена видя, че Колчо стъпваше вече на прага на портата, той влазяше в градината.

Тя извика високо:

— Бай Колчо, бай Колчо, чакай! — И тя се стрелна към него.

Колчо чу вика и се спря. В един миг Рада беше при него.

— Бай Колчо!

— Радке! Теб търсех — каза слепецът. Па като се приближи до нея, пошушнай: — Бойчо бил жив!

— Жив, жив, бай Колчо — пое за път тя на Рада.

— Той бил в планината — допълни Колчо.

— Не, Колчо, Бойчо бил слязъл в Манастирската река.

Колчо в толици се развълнува.

— Що думаш, Радке?

— Там, там, бай Колчо, той е сегатам... аз приех писмо от него...

Иска дрехи, трябват му дрехи, бай Колчо... Него са го обадили на турците, видели го цигани... Но аз ще припкам да му обадя... Той ще бяга... Няма да го хванат, но Бойча ще го познаят навсякъде, че е от бунта, защото дрехи му трябват... Боже, боже... а време не остана...

До дето Рада така на прекъслени с плачевен тон изливаше страхуванията си, Колчо намеривече един изход.

— Дрехи има, Радке — казатой.

— Ах, бай Колчо, кажи!... Дека ще вземем дрехи?

— Тук наблизо, в една приятелска къща...

— Бай Колчо, само по-скоричко...

— Почакай тука една минута.

И Колчо тичешката се върна назад.

Рада за слонена под стряхата чакашене търпеливо. Минаха едва ли не две минути, но ней се сториха цели часове. При другото, притуряшеше страхът — да не би някой да излезе из градината и да я види тук самичка и в толкова разстроено състояние...

Тя пъшкаше от мъчение.

В тоя миг зададесе едно момиченце с вързоп в ръка.

Слепецът беше турил там един фес, едно дълго сетре и панталони, от сив шаяк. Тия неща преди две-три минути бяха на него отгоре.

Добрата му душа беше предвидяла още две работи, които Рада в смущението си бе забравила: там беше прибавена и една пита хляб и стотина гроша, турени в единот джобове.

Но Раданито погледна във вързоп: тя го пое от момичето и тиришката се запъти на север, през бостаните.

— Боже мой, боже мой — казваше си тя горчиво, — той не иска да ме види вече! Какво му съм сгрешила?... А аз го обичам...

Както казахме, крът беше пуст — от българитеникой не смееше да излезе по-нататък от града: самоедни башибозуци се мяркахатам... А за една девайка, още сама, опасността беше още по-грозна и страшна.

Но Раданито мисли за това.

Великата любов има самоедно велико мерило: самопожертвуванието.

ХІ. Башибозук

Скрит в пустата воденица, Огнянов чакаше появяването на някой приятели или поне на самата Марийка.

Тая зарязана и полусрутена воденица стоеше усамотенана най-горния край на дола, недалеко от гърмещия сок, и от нея нататък нямаше вече друга сграда.

В стените зееха големи отвори — местата на бивши прозорци и врати, а една част от покрива беше отнесена от ветрища.

Порутените места в стените служеха Огнянову за прозорци, из които поглеждаше на пътеката, що върви надлъж по реката до самия сок, па се изкачвана дясно по яра, въз планината.

Дълго времето й чака не търпеливи безпокоен; часовете преминуваха и денят преваляваше, но долът, додето можеше да се види оттук, оставаше пуст.

Огнянов се намираше в голямо недоумение.

Страшната неизвестност нарастваше всеки миг за него и се преобръщаше в неизразимо безпокойство.

Той се трудеше да отгада причината на това бавене. Най-лошото обаче, което предполагаше, беше, че Марийка не е успяла да намери доктора или Бързобегу нека, може би принудени да се крият. Той нито подозираше ужасната опасност, която всяка минута можеше да донесе за него. Той не можеше да знае, че неговото присъствие тука е известно вече и на приятели, и на зложелатели, че съдбата му зависеше от разрешението на тоя въпрос: кой ще да превари — враговете или своите.

По едно време из пътеката се подаде едно лице, което смути Огнянова.

Един турчин.

Той беше едър, висок, със зелена чалмана глава, със силна хлътка, из който стърчеше един дълъг ятаган, и с биргьотли игащи. И една вулия през гърба.

Вероятно един от ония турци, за които му говори Марийка.

Един башибозук.

Какво диреше той тука?

Огняновизвадиревоolverаси и наблюдаваше.Башибозукътследваше да вървинагоре,с твърдеедрикрачки.

Тойдойдеуспореднона пустатаводеница,на едноразстояниеот петдесетразкрача,но не се извърнаи отминанататък.

Огняновбешесмаян.Но той бе осъденсега на пълнобездействиени неподвижност.

Оставашему самоедно: да наглеждаи да чака.

Турчинътвървешенагоре.

Тойпреминарекатапо камъните,нагазииз дивиябуенбуренак,що се зеленеешев самотоподножиена яра, па се спря.

Огняновзабележи,че той се спрятъкмотам,отдетопочвашепътеката, коятоводи за планината.

Огняновпребледня.

Тая пътекабешеедничката, по коятоби могълда избегнев Балкана, ако станешенужда.Ужаснитенадвисналияровене бяхадостъпни отдругаде.Огняновизтръпна.Далине бешетоваеднопресичанепътя му? Не идехали следтоговаи другиоще?

Веднагатурчинътсваличалматаси, за да й запашекрая, койтосе бе развил.

Потоя начинцялотолицеи главана башибозукабяхаоткритипред взорана Огнянова.

И той видясегаедномладежкохубаволице,с широкооткритобяло чело,увенчаваноот буйнарусакоса, коятозападана къдрицивъз него.

Огняновизвиканеволюот удивление,па се изправи на прозореца, туридва пръстав устатаси и изсвири.

Пронизителниятписъксе разнесеиз долаи се повториот ековетена канарите.

Башибозукътвтренчиочи във воденицата,отдетоизлезегласът,и като видяначелнитемаханияна Огнянова,спуснасе стремителнонасам.Той бешеСоколов.

Дваматаприятелисе прегърнахагорещо.

— Бойчо,Бойчо,живли си, брате,щочиништука? — викашеСоколов, покъртендо сълзи.

— Ами и ти, докторе,в тоя каяфет!

— Какво правиш тука, брате! Кога дойде?
— Нощеска... Що се тъй забави?
— Аз? — попита Соколов в недоумение.
— Марийка късно ли те намери?
— Коя Марийка?
— Как? Не намирали те тя? — извика Огняновсмаян. — Аз я пратих до тебе с писмота я заран...
— Не ме е намерил никой, та и не можеше да ме намери — отговори Соколов.
Огнянов го изгледа, учудено.
— Ами защо си тука? За кого идеш?
— Аз? Бягам.
— Бягаш, докторе?
— Да, познай по дрехите ми.
— И ти тъй излезе из Бяла черкова?
— Ноще си излязох из Бяла черкова и се крих досега в Хамбаревата воденица...
— Как, ние сме били един до други и не сме знаели! Чудно, чудно!... А де се дна Марийка?... — каза Огнянов, у когото се пробуди изново безпокойството. — А сега за къде отиваш?
— За планината, чаках досега, доде ми донесат тескерето и пари. Но сега — няма да се делим... Животи смърт — заедно... Ах, Бойчо, Бойчо, браткомой, какви ужасни неща стия до чака отечеството, кой мислеше това!
— Седни, седни, долуща приказваме.

ХІІ. Историята на един невъстанал град

Сгушени в ъгъла, двамата души се осветлиха един друг върху онова, което бе се случило в Клисура и в Бяла черкова от девет дена насам. От Соколовите думи, или по-право от отчет, всичкостанаясно за Огнянов сега и той намираше отгатката на енигмата... Бяла черкова, действително, не била въстанала — тоз час подир Клисура. Тя не въстанала, както всичките други села и градове, еднакво като нея, или още по-добре, приготвени за

въстание. Превремението избухна погубило всички... При първото известие за клисурското движение комитетът се раздели на две мнения: едното било да се бранят само от нападение, като му не дават повод, а в случай, че им дойде от вън подкрепителна чета — да въстанат; другото било да се развие знамето тогачас, да бъде, щобъде. Имало и трето мнение и то било общото — да се капитулира. Заключили, с измама, в избата на поп Ставри на разпалените членове на комитета, когато той решавал да се развие знамето, именно: Доктора, Попова и Редактора, и пратили депутация, начело с Юрдана Чорбаджи, в К. да изяви покорство и верноподанически чувства от страна на Бяла Черкова и да проси защита.

Правителството, само смутено, приело с радост заявлението и пратило в Бяла Черкова петдесет башибозука да обертаторъжието и да останат да пазят града. Скоро сред двора на конака се издигнала камара от пушки, пищови и ятагани. Като издигнал тоя гръмоотвод над себе си — капитулацията, — Бяла Черкова била спасена. Тя дала само една жертва: Марка Иванов. Той бил окован и откаран пеша в Пловдив, за черешата... Кой го издал — неизвестно. Пет дни след това, вчера, едно знаме се появило на Балкана, и тълкувания, и мълви, и надежди! Духовесте се развълнували, разнесло се глас, че няколко хиляди въстаници идат от Балкана на помощ на Бяла Черкова... Тая военна сила се предвождала от руски и сръбски офицери... Никой не знаел положително от къде тая ненадейна помощ, тя падала като от небето... Каблешков толкова пъти беше говорил за някаква тайнствена армия, готова да прилетви у речения час, щото и най-маловерните хванали да вярват. Всички поглеждали радостно към знамето, към върхана Балкана... На някои се сторило даже, че видят по гърба на планината хорас пушки изправени — взимали храсталак за войска. Други, с по-остро зрение, различавали московците по големите им рунтави калпаци. Тогава дошъл поп Ставри, та отключил избата и им казал:

— Грехота е, чада, да ви държим вече под ключ... Мичо право имал: елате вижте каквo се е задало на планината...

Тримата затворници изхвъркнали из вратята. След половин час, последвани от двайсетина кундураджии, превзели конака, заедно с бея, оръжието и властта! В града възторг. Бяла Черкова въстава! Левското знаме, ушито от Рада, било развяно на средмеждана. Но в същия час едно ужасно

известие поразило всички: говедарят тиришката се спусна от планината и явил, че никогоня малов Балкана. А Тосунбей тръгнал вече за Бяла черкова, за да я разсипе! В тая същаминута едно друго известие удвоило настръхването. Тримаклисурски въстаници били слезли от планината и се скрили в училището, на горния край на града. Те били Кандов, ранен в ръката, и двама клисурци още. Бабата-шътачка ги приела, скрила ги на потонана училището, дала им хляб, защото от два дена само с тревисе били хранили; после, по тяхна поръчка, обадила на Бързобегунека, който им донесъл дрехи, фесове и тютюн. Още не изпушили едно цигаро, видели из резките на стряхата, че училището го заграждат от всякъдету турци. В това време и Бързобегунке се намирал на потона. Няма ложа да избягване. Турците хванали да гърмят извън от двора, през прозорците, в потона. Ранили и двете клисурчета. Тогава те се смъкнали долу и се предали. Съсекли ги на мястото. Бързобегунке скокнали два пъти гръмнали на ранил едного, но тозчаси той паднал от десетина куршума. Заклали го... Само Кандов не слезял. Всички мерили с пушки към отзивана потона, отдето трябвало да се покаже. Но той се не показвал. Ненадейно прогналият потон се продънили Кандов паднал на чардака. Той се изправил, опрял се до преградата на чардака, кръстосал ръце и извикал:

— Готов съм, удряйте!

Турците го мислили, че е началникът, че се предава: той говорил по български. Те чакали.

— Варвари! Стреляйте! Българи още ще останат! — викнал пак. Сегара забравили.

Като отговор изпращели турците на пушки изведнъж въз тоя близък нишан. Но ни еднаго не закачила. Той търтил по чардака, слезнал през стълбите и ударил през двора към черквата, към която бил отворен пътят. Пушките пукали, но нищо. Току-що стъпил на прага, два куршума ударили Кандова и той паднал вътре в черквата... Заклали го и него... Оттам се спуснали да дирят доктора. Прибашибозуците и много граждани се присъединили. Трябвало да го хванат жив или мъртъв, та така да отърват града от страшния гняв на Тосунбея. Докторът трябвало да падне жертва изкупителна. По мръкнало уплашеният стопанин на къщата, дето се криел, му дава пътя... На улицата Соколов бил зърнат от потерята, тя уловила

диритему. Обаче успял да вземе преднина над гонителите си... Като припикал из дългата Мюхлюзова улица, той побутвал пътешпортиците, за да се пхне в някоя, но ни една не стояла от метната и той продължавал да бяга; на мегдана сторило му се, че от една — потерята станала на две, защото отпреде десетина души му препречили пътя. Той тогава ударил наляво и възвил назад из друга улица; гонителите му за час изгубили диритему, той можал няколко секунди да се спре и да си поеме душата. Но опасност не намалявала. Потерятаня малода се забавил в тая улица да налетел и ако не тука — Друга дещяла да го застигне или ударис куршум благодарение на виделата звездна нощ. Да се опита да излезе на края било безразсъдно; всички изходина града се пазели от стража. Едно спасение му оставало: да се скрие в някоя къща приятелска. За щастие, той се сетил, че наблизо била къщата на поп Димча. Той се затекъл до нея и хлопнал вратнята. Вратнята се отворила. Посрещнал го поп Димчо, член на комитета.

— Попе, скрий ме! — казал докторът.

— Не може, не може, докторе! Видели са те, че влазаш тука, лошо е и за мене — изшушнал му попът, като деликатно го тикал из вратнята...

Смаяният Соколов усетил, действително, приближаването на потерята, която се задала от срещната улица, и той слепешката ударил на татъки се втурнал в една сяпа улица, в дъното на която живеел негов сродник. Той бутнал вратата и попросил гостоприемство.

Бай Нечото за час съобразил важността на положението.

— Лудли си, докторе, да ме запалиш? Ти знаеш, че аз имам жена и деца! — И с тия думи той му хванал ръката и му отворил портата.

Докторът побързал да излезе из тоя безизходен път и уловил Петканчовата улица. Злата му съдба го довела към ония, от които бягал. Соколов фукнал пред гонителите си.

— Ако се не спреш, ще гърмим! Чакай, докторе! — викал му отзад единот пандурите.

Истина, Соколов се спрял, но не там, дето му предлагал сърдният българин-пандурин, а по-нататък, пред Сарафова вратня. Соколов като домашен доктор на Сарафова и приятел още, решил да опита щастие то си и на посока почукал.

— Кой чука? — попитал Сарафов. Докторът се обадил.

Вместо да отвори вратнята, бежанецът чул, че Сарафов хлопнали къщната врата и се не чул вече.

XIII. Продължениена историята

— Какъв позор, боже мой — изпъшка болезнено Огнянов.

— Сега в града е паника, брате; издайстваи подлости... Бяла черкова не е она — избъбра мрачно Соколов.

Огнянов въздъхна дълбоко.

— Издайстваи подлости, казваш?... Те са изчадията на всяка нещастна революция... Те следват подир нея като вълците и гаргите подир бойните полета.

— А кой е бил побил знамето на връх бърдото? То беше червена кърпа на прът.

— Не зная.

— А от кого мислиш да е?

— От турците.

Огнянов го погледна не доверчиво.

— От турците, да — продължи докторът; — защото то се видя вчера, когато и Тосунбей е тръгнал от Клисура, за да нападне Бяла черкова с намерение да я разсипе. Чуваше се, че още на отиване за Клисурата той се закарал да направитова. Трябвало му е само причина. Със същата коварна цел, видисе, е бил разпръснати слухът за многочислена помощ, която ни идела. А то идел Тосунът.

— Значи, той трябва да е днес в Бяла черкова?

— Да.

— Навярно там стават сега ужасни нещастия... — каза Огнянов развълнуван.

— Нещастия не — подлости стават — отговори докторът; — човекът, който бях пращал днес до града, ми каза, че Тосунбей помилвал Бяла черкова, щом му пратила тържествено депутация да го посрещне. Същият видял, като минал край конака, че на двора му стояла цяла грамада с оръжия, донесени от самите белочерковчани... Там бил и черешовият

топ... Клетият бай Марко, него най-много жала...

Огнянов въздъхна.

— Да, бай Марка, за негоя най-тежко... Той стана жертвана гнусно предателство... Както и Кандов — прибави Соколов.

— А кой обади Кандова и другарите му? — попита Огнянов. И челотомусе покрис дълбоки бразди.

— Как, аз забравих да ти кажа: предаде ги Юрдан Диамандиев... Глупавата бабичка отишла, та обадила скришоми на попа, а попът обади на Юрдана. Сам той ревял от долу, от мегданана башибозуците: „Удряйте! Каквоясете маете? Разбойниците приемат в града си, царски душмани не щем!“

— Боже, боже! Бедният Кандов, герой го видях на клисурската позиция и герой умрял тука... Как страшно бях потресен от вида му!... А ти как се отърванай-после?

— Скрихаме в една къща... Де мислиш, Бойчо?

— У някой приятел пак, разбира се — не у чорбаджи Юрдана.

— Приятелите си съзаклетниците ме изпъдиха безобразие, както ти разправих — отговори докторът злъчно, — всички ми хлопнаха вратите си.

— Но кой тогава?... Продължавай по-добре.

— Добре — захвана докторът; — потеряна приближаваше от диреми, аз бях до шълкъде края. Тогава едно отчаяно решение ми дойде — да се опитам да мина помежду куршумитена стражата и да уловя широкия кър, та и самотоя шанс ми остана за спасение, между двата огъня... Кога дойдох на трийсетина разкрача от Велчовия двор, дето стражата вардеше пуся, при един стобор, една вратня се поотвори... Аз чух скърцането и се спрях... Погледнах пред себе си: тогава познах, че се намирам пред вратнята на Милка Тодоричкина. На прага стоеше самата девойка. Аз приближих и й казах: „Милке, гони ме потеря, можеш ли ме укри?“ „Влезте, господин докторе“ — отговориха и аз влязох. Една минута след това потерята тиришката ми накрай вратнята и отиде на татък.

— И тя те спаси? — извика Огнянов.

— Да, Бойчо, Милка, една блудница!... Провидението тоя път прие образана Милка Тодоричкина, на пропадналата, на отхвърлената, на позорната Милка Тодоричкина... Бедната! Та тя и няма за какво да се бои,

каквода губи, каквода жали...

— Все едно, висок героизму тая блудница, средтолкова благоразумни безсърдечия, средтолкова честни низости! — забележи Огнянов. — Боже, боже, дека са модоблесттае могла да намери убежище!

— Сегатрябва да ме дирят пак под листов Бяла черкова... нека ме хванат!

— Ти сегас какво намерение си, докторе? За накъде?

— За Влашко, разбира се.

— Да, и аз за там бях тръгнал, но знамето ме накара да слеза от планината.

— Както и мене — да отивам към нея... Ноти с тая дреха?... Па нямаши шапка?

— Затова и бях пратил Марийка до тебе с писмо, за да ми донесеш каквото трябва. Чудно, къде се още бави...

— Сеганя ма нужда — каза докторът, — като се стъмни, ще минем в Хамбаревата воденица и бай Лилков си кощети намери. Аз, по щастие, нося и другоедно старотескерее... то ще бъде за тебе... Имаме и храна във вулията...

— Отлично. Но аз идех тук не с тая цел, да бягам пак... Аз мислех да заваря въстание.

— А то излезе каша... — отзова се докторът досано... — Само се обрешме, колкото да опропасти града...

— Иматели някакви известия от другите места?... — Тъмни слухове само: навсякъде все тая поразия... Въстанието не можа да се разпространи... и само катастрофи... Ти повечетрябва да знаеш...

— Да, видях ги от планината пожарите, как светехана двайсет места — каза Огнянов...

— Не бил, брате, узрял народът за такова нещца!... Измавихме страшно — каза докторът... — Ужасни жертви дава България сега, и напразно...

— Че се измавихме, измавихме... Но революцията трябва да стане и жертвите трябва да станат... Аз даже бих желал да бъдат още по-големи и по-ужасяващи. Ние не можем със силата си да разбием Турция, но можем да спечелим симпатията на света поне чрез грозните нещастия,

чрез мъченичеството си и кървавите реки, които изтичат из тялото на България... Това е все знак за съществуване: мъртвият никога не мисли — само живият има право на живот. Ако европейските правителстване се застъпят за нас, те не заслужават да се нарекат християнски и цивилизовани! ... Все едно, и да не станенищо, ние няма защо да се каем... Ние изпълнихме една човешка длъжност: опитахме се да спечелим свободата си с кръв — не успяхме... Това е жално, но не е стилно... Позори престъплението ще бъде само, ако скръстим вече ръце... ако плюем на идеала си, ако забравим кръвта и пожарите, в които днес плува България...

— Огнянов — каза докторът след малко мълчание, — чиними се, че само ние мислим на това: България цялосега ни проклина за нещастията си... Иди, послушай: всеки сега дава право на Стефчова.

XIV. Важни разговори

Пръв път Огнянов чуваше сега името на Стефчова. Челото му се намръщи.

— Как, още ли дишата презрянатвар?

— Презрянатвар? — обърна се докторът; — Стефчов сега е най-умният, най-предният, най-гордият. Не можа да му изпия кръвта... Знаеш? аз бях приготвил Клеопатра за него... Той тържествува, заедно с Юрдана чорбаджи. Той минува за спасителя на града... А нас като кучета ще ни избият, ако ни видят.

— Все равно, подлатвар... Бедната Лалка, тя трябва да е много нещастна...

— Как? Ти не знаеш ли? Лалка умря.

— Умря? Що думаш?

— Умря на осемнаестия прилия — пришъпна докторът.

— Колко нещастия в късо време... Той я е убил, тоя подлец! — изкрещя Огнянов.

— Да, той я уби.

И докторът му разказа със сълзича на очите причината за смъртта. Огнянов го хвана за ръката покъртен.

— Брате, ние еднакви сме нещастни.

Соколовго поглед навъпросително.

— Лалка, любимото от тебе същество — по Бойчо скръбно, — е в гроба; друго едно същество, което аз обичам, също е в... гроба... изгубена е за мене.

— Не, твоя Рада е жива, в Бяла черкова е! — извика живо докторът.

— Жива?... Жива, да, но е умряла за мене — Соколовго поглед на учудено.

— Да, завсегда умряла — повтори Бойчо мрачно; — нещастният Кандов... бог да го прости... Защо го преживях аз?...

Докторът изгледа втрещено Огнянова.

— Бойчо, ти да не си имал спречкване с Кандова в Клисура?

— До смърт!

— И за Рада?

Огнянов се навъси.

— Да не говорим сега за това.

— Та ти лудли си, Бойчо? Да подозираш Рада? Това е възмутително!

— Възмутително? Аз я мислех самата невинност, брате, а какво излезе? — изпышка Огнянов. — Аз я вярвах, аз я любех, и как! И отечеството ми беше по-светлотогава, и доверие имам повече в себе си и куражът ми не съкрушим... И какво поражение! Представи си... Достига да ти кажа, че подир това, в Клисурата бих не с надежда да победя неприятеля, но да умра от ударите му... Не ми говори. — И Огнянов тъжно наведе глава надолу.

— Лъжеш се, Радата е обичала вярно и те обича пак, само че е много нещастна и оклеветана — от тебе първи! — каза докторът с негодувание.

Огнянов му хвърли укоризнен поглед.

— Докторе, за паметта на тоя беден Кандов, престани да ми говориш вече за тая скръбна работа.

— Именно, и паметта на Кандова искам да умия от твоето подозрение... Недей мисли, че той е действувал подло... Истина, той беше се заплеснал в Рада... Както го знаеш, той е мечтатели дяволски се увлича... Тая необяснима страст го накара да напусне и обществото, и комитета... но тя нищо не измени в чувствата на Рада; той никак не е я

оскърбилс еднонечестно предложение... От срамежливостта ти не обадила, но тя се оплакалана Лалка от Кандовите платонически задирания... Добре, че се сетих, на чети писмотому, писанона 19 априлий, същия ден, когато последвалза Клисуре. Предадеми го Недкович...

И Соколовизвадииз портфелчетоси Кандовотописмои го подаде Огнянову.

Бойчогот прегледабързешкатаи по очитему блеснахасълзи. Щастливо изражениеогряза миглицетому.

— Благодаря, Соколов, твоитеосветлениясвалихаот гърдитеми страшниятежъктовар. Ти подновии просветидушатами.

— КлетатаРада, как ще е щастлива, акоузнаешетова! Аз не успяхда я видя, но разбрахсамо, че тя е страшноотчаяна... видисе, за тебе, катоте е мислилаза убит, кактои всички... Напиший, пратий няколкодумици, предида тръгнем, да я зарадвашгорката.

— Как, да ѝ пиша?

— Пиший, човещинатаго изисква...

— Именно, човещинатаизисквада ѝ не пиша, ами сам да станада ида при нея, да ѝ паднана коленеи да ѝ искампрошка... Аз бях жестоккъм Рададо подлост— извикаОгнянов.

— Да, аз сам бих те съветвалда сториштова, но сега е невъзможно...

— Можеда е невъзможно, но аз ще ида— казаОгняноврешително.

— Как, ще влазяшв Бялачеркова?— извикадокторътсмаян.— Това е цялобезумиесега. Сега в Бялачерковае огън... ТамЮрдани Стефчовса спасители... Ти излагашна вярнасмъртживотаси!

— Докторе, ти знаеш, че аз малкомисляза животаси, когато е работатада остана чист човек. ЦялатаТосуноваорда не можеме възпря... Аз трябвада просяизвинениеот тая страдалица, Рада, за моето свирепоповедение, коетоя бе хвърлилов отчаяноторешениеда търсимъртв клисурскитепожари...

Огняновму разправис две думислучката.

— Тогава, брате, не те задържам— казатрогнатодокторът.

Огняновпомислималко, па казатихо:

— Послеи другоима: Радае моя— аз се венчахна последнотоси

тръгванеоттука с нея, венчах се... предбога, и вместо пръстен клетви разменихме. Аз не мога да я оставя — разбираш? — и един път ако стигна благополучно до Влашко, ще я повикам да дели с мене бедност, голотия, страдания, от които състои животът на емигрантина... О, тя ще дойде с радост да сподели съдбата ми, както тук я споделяше... Тя е героиня в любовта си, докторе, и целия свят не давам за нейното сърце...

По докторовото лице се четеше възхищение.

— Ще тръгна, като се свечери, и още тази нощ ще се върна тук. И уверявамте: здрави читав. Аз няма, не искам да умра, докторе, още, защото Рада е жива за мене и България не е освободена!...

XV. Среща

Докторът надничаеше през дупката.

— Някой иде, Марийка! — казатой.

Огнянов устреми поглед същов дола.

— Не е Марийка. Марийка е по-дребна и със синьо облечена.

— Тази е в черно, носи вързоп.

— Рада! — извика Огнянов, като скокна.

И докторът скокна.

Огнянов се изправи цял на входа на воденицата и замахас с двете ръце.

Рада, която от няколко време се луташе из камънаците да дири Бойча, сега го видя. Тя се спусна към него и след един миг беше във воденицата.

— Радке!

— Бойчо! Бойчо! — плачешетя и едвам поимаше и притискаше главата му до бузите си.

Докторът присъствуваше, покъртен дълбоко, на тази сцена.

— Ами как си тук, Радке? — прибърза да попита Огнянов, като доби самообладание над чувствителността си.

— Писъмчето ти за доктора го предаде мене Марийка... Ах, Бойчо, защо ме измъчи? — казваше Рада, задяна от щастлив сълзи. — Ти не ми се сърдиш вече?... Ти нямаше право да ми се сърдиш... Ти знаеш, че няма причини...

— Простиме, пиле, простиме! — и Бойчой целува шеръцете. — Току-що ми откри Соколов заблудението ми, то измъчи и мен страшно. Аз щях да слязасам в града, да те моля да ме простиш... за тая жестокост... Аз съм бил недостоеен за любовта на един ангел... Нали забравяш, Радке, нали прощаваш? — И Огнянов се взирашес възхищение във влажните очи, пълнис приливот блаженства и любов безконечна...

Но Рада изведнъж побеля като стена, оттегли се от Бойча и извика:

— Бягай, Бойчо! Аз забравих да ви кажа... Бягайте... Видели са те тука и турците идат! По-скоро, бягайте в планината! — повтаряше Рада уплашена...

— Как? — извика Соколов, като че не вярваше ушите си.

— Видя лате циганка и обадила, преди аз още да видя Марийка... Като идех, откъм лозята се спущаха сганбашибозуци, па взеха и пътя за насам... Те за тебе идат, Бойчо. Ах, боже, забравих тоз час да кажа... Цял час изгубих, додето дирех из дола... Друга де да се видим... Сега бягайте.

Привсичкото му присъствиена духа, с което Огнянов се отличава в минут критически, това страшно известие, приетов мигана на най-блажена радост, която му достави надеждата, че девойката, сега още по-измиляла и по-пленителна, осветлена от героизма на любовта си, Бойчо остана поразен, той не можеше да вземе бързо решение. Той се чувствуваше безсилен на такава внезапна раздяла в минутата на най-възделената среща. Такива скоковеса потресающи. А междутова мигове тебяха драгоценни.

— Да бягаме? А мити? — питаше Бойчо.

— Мен не гледайте, за мен не мислете... бягайте по-скоро... На, вземитова — дрехи и матук... и бягай, Бойчо, и с богом, да се видим пак, самоти останите жив, ние ще се видим и с берем пак, Бойчо, мили Бойчо... дето и да е... С богом...

И Рада, като подаде вързопана Огнянова, хвана го за ръката и насила го потегли към изхода на запустялата воденица.

— Не — каза решително Огнянов, — аз не мога да те оставя в такава минута... Ако ония варвари идат по тебе...

— Да, идат, Бойчо!

— Те идат, и да те срещнат самичка в това диво място?!... Тия зверове?... Не, по-добре ще умратук, като те защитавам...

Но Бойчо веднага разбра безразсъдността, па и съвършената
безполезностна подобно отчаяно решение. Той изведнъж попита Рада:

— Радю, можеш ли вървяс нас?

На това най-неочаквано предложение Рада отговори с възклицание:

— Бива, бива, Бойчо, аз ще вървяс вас заедно до край света... Да
бягаме, да бягаме, Бойчо... Огняновият поглед светна.

— Само да изскокнем до „Малкия стол“ над водопада, оттам аз ще ги
удържа до довечера, а ти отведи Радана горе — каза Соколов.

Действително, над скока стърчаха някакви остри скали, наричаеми
„Малки стол“. Иззад тях камъни един добревъоръжен човек можеше да
брани от цял табор пътеката, едничката, която се извиваше по яра към
планината.

Нямаше време за губене.

— Към планината! — извика, почти изкомандува Огнянов.

И той пръв стъпи на прага, като хвърли поглед навсякъде из дола.
Беше вече късно.

На срещния яр, между остри скали, се чернеехатурци.

Те хващаха пусия зад камъните и зад храсталакатам, щото едните
глави им се виждаха и пушките. На върха някой в бели гащи стоеше и
сочеше към воденицата. То беше циганката. Турции на отсамния яр клякаха
зад камъните.

Огнянови докторът видяха, че са загасени, и нито помислиха за
бягане, то беше невъзможно.

Турците продължаваха да се спускат предпазливо и да се настаняват
зад камъните на урвите и зад прикрития. Имаше до стотина души.

Пътеката в дола остана свободна.

Бойчо се обърна към Рада и й каза:

— Радю, иди си, из пътеката, върви надлъж по реката...

Но тоз час страховитамисъл му замрачи лицето и той рече:

— Не... стой тука по-добре...

И в Радина поглед се четеше същото решение.

— С тебе, с тебе, Бойчо... — пришъпна тя, като си сключи ръцете на
гърдите.

И толкова скръб, любви трагическа преданост се четеше във влажния

й поглед! Такава готовност за смърт!

Огнянови Соколов преброиха патроните си.

— Осемнайсетогъня има ме — продума докторът.

— Стигат, за да се умрещестно — каза ниско Огнянов.

Тосунбей беше довел ордата си и лично командуваше. Преди да се покажена урвите, той беше затворили дола и така бе стиснал в обръч бунтовниците, или по-добре — бунтовника, защото той беше уверен, че само Огнянове вътре.

Преди да заповяда стрелба, Тосунбей заръча да му извикат по турски:

— Предай се, консулско мита!

Самоековетена урвите повърнаха гласа.

Радасе бе сгушила в единъгъл, занемяла.

— Кураж, Радо — каза й Бойчо скръбно.

Тя му направи само знак с ръка, като че искаше да каже: „В Клисура ме достраша, самичка и отхвърлена. Сегане ме е страх с теб да умра на едно, като ме обичаш... Ще видиш...“

Бойчо разбра героическия смисъл на тоя ням отговор и очите му овлажняха. Миговете минуваха.

Огнянови Соколов, прилепени до стените, по начин да бъдат помалко изложени, стискаха револверите си. Те хвърляха поглед към двете урви, от които на всеки миг очакваха да им блъвнат гръмотевици.

Мина се една минута. Видисе, това беше срокът, даден от Тосунбея.

Тогава запукаха пушки от западната урва, запукаха от възточната, запукаха от дола. Обсадените слушаха как пицят куршумите през отворстиятана покрива, през дупките на зидовете и пляска в камъните, па падат сплескани в краката им.

Балканският дол заехтя.

Изведнъж грмежът утихна.

Привсичката си продупченост, оградата даде заслон на троицата нещастници. Никой не беше закачен. Само Рада бе паднала в невястна земята. Куражът бе изменил на нещастната девойка. Забрадкатай се бе свалила и чернатай коса на вълнисе разстилаше по рамотой в праха.

Навярно, вторият залп нямаше да се забави и Рада, легнала тъй, беше изложена на куршумите.

Огнянов се наведе, прегърна и я преместив ъгъла, който беше на й-потулен, и подложи под главата ѝ вързопа. Той я побутна, но тя се не събуждаше, тя все лежеше не съзнателна и нечувствующо, щом става околото. И тогава, при видана това прекрасно, побеляло, със склопени очи и избледнели устни лице, на тая нещастна мома, която бе свързала съдбата си с неговата и с която той трябваше да се раздели при адски мъчителни предчувствия за нейната участ, когато ръката му не ще вече да я защитава от тия зверове, отчаяна, нечовешка скръб се изобрази по лицето му.

— Мигар да я убия самичък? — помисли си той.

Понеже не приех никакъв отговор от воденицата, нападателите се осмелиха повече, спуснаха се до по-долните камъняци и приближиха до дола. Воденицата по-тясно се стягаше от вреде мигът за решителните действия наставаше.

— Предай се, комита!

Отговорняваше.

Веднага изплюскаха град куршуми вън от воденицата. Заедно с усилие на тона гърмежа и турците пристъпваха по-близо на сам... Понеже воденицата продължаваше да мълчи, те дойдоха до убеждение, че скритият вътре бунтовник няма оръжие. Куршумите все плюскаха в стените, настъпление то взимаше формата на юрюш.

Турците се приближиха до ста. Настана минутата. Огнянов беше изправен до единия прозорец; докторът до входа.

Те се спогледаха и всеки изпразни револвераси в достасъгъстената тълпа на неприятеля. Той внезапно отговор свали троица души на земята и издаде силата на воденицата. Турците видяха, че защитниците са повече от един. Това ги посмути, но само за миг. Клисурските победители с рев се спуснаха към опасната ограда. Една част от урвите стреляше, други в отворстията на воденицата, за да не допусне бранителите да се покажат там и да гърмят вън от нападащите. Настана истински юрюш.

— Докторе, ще се мре, прощавай навеки, брате — каза Бойчо.

— Прощавай, брате.

— Докторе, никой жив да не падне в ръце!

— Никой, Бойчо; аз имамоще четири патрона; единия задържах за мене...

— Аз задържам два, докторе. — И Огнянов неволно се обърна към Рада. Тя все лежеше, но лицето ѝ бе станало бяло като платно; из лявата страна на гърдите ѝ тихо бликаше струйка червена кръв, и течеше на вади из дилитена роклята ѝ... Един от плеснат куршум беше я ударил. Тя беше мъртва. Тя бе минала от несвяст във вечен сън.

Тогава Бойчо остави постаси, приближи, коленичи, хвана студените ѝ ръце и залепи дълга целувка на ледените ѝ устни; после посипа с тях челото ѝ, тия чудни любовниочи, и косата ѝ, и раната ѝ, дето застиваше кръвта. Каза ѝ нещо, пошушнали ѝ в тая прощална целувка, рече ѝ ѝ: „Добровидениетам, Радо!“ — не можа да се чуе от гърмежа от вън от пляскането на куршумите вътре. Той я зави с мушамата си. Когато Бойчо се изправи, две струйки сълзи бяха се проточили по бузите му.

Но в тия сълзи беше цяло океанот мъка...

Кой знае — може и известен дял от жежка благодарност към провидението!...

XVI. Гибел

През тая последния нямаше прощавка, която трая само половин минута, Соколов един поддържаше сражението със стотина неприятели. Внезапно той се извърна и видя Рада... Тогава косата му настръхна, очите му запламтяха като на тигри цял, без да се пази от нещо, показва се на входа, като напукна куршумите, па на най-чист турски език извика към ордата:

— Кучета крастави! Скъпо ще изплащате всяка капка българска кръв!
— и изпразни револвераси.

Тълпата с нов бяс се устреми на непристъпната крепост, в която се преобърна разсипаната воденица. Един зверски ревел, последван от нов дружен залп, процепи въздуха.

— Ах! — изпъшка докторъти изпусна револвера.

Един куршум му прониза дясната ръка. Неописуем ужас и отчаяние се изобрази по лицето му. Огнянов, който гърмеше в тълпата, също окървавен вече, забележито ва и попита:

— Страдаш, брате?

— Не, ами и последния патрон хвърлих, забравих...

— Имамоще два в моя револвер, вземи... — каза Огнянови подаде оръжието си на Соколова. — Сеганека видят как умира един български апостол!

Па като изтръгна големията ганиз силяхана доктора, излезе из портата и се спусна в тълпата, като раздаваше ужасни удари наляво и надясно...

* * *

Подирполовина час цялата орда, победоносна, свирепа, демонически весела, излязаше из дола с Огняновата глава, набучена на прът. Докторовият череп, раздробен на късове от ножовете (най-първия удар — от куршум — сам докторът си беше нанесъл), не можеше да послужи за трофей. Също Радината глава беше оставена — по политическа причина вече: Тосунбей беше по-хитър от Тъмрашлията.

Отзад носеха, натоварени на едни кола, убитите и ранените.

С дивашки виковесганта дойде в града. Той беше по-пусти по-мълчалив от едно парясано гробище. На мегданя побиха трофея.

Самоедин човек се мяркаше там, като един призрак.

Той беше Мунчо.

Като позна главата на любимия си Русияна, той вторачи яростни, безумни очи в нея и изригна, в един дъжд от плюнки, една колосална попръжня против Мохамеда и султана.

Обесиха го на касапницата.

Тоя луд беше единственият човек, който се осмели да протестира.

Одеса, 1888 г.